

Algaida

**cinquenes jornades
d'estudis locals**

Mancomunitat Pla de Mallorca

Libre editat amb el suport de:

© Mancomunitat Pla de Mallorca

Comissió científica

Maria Barceló i Crespí, Pere Fullana i Puigserver,
Francesca Florit, Joan Miralles i Monserrat,
Joana Maria Palou i Sampol, Gabriel Pons i Homar,
Andreu Ramis i Puig-gros.

Impressió

Imprenta Moderna - Lluçmajor

Dipòsit legal

PM 1782-2003

Algaida

**cinquenes jornades
d'estudis locals**

Mancomunitat Pla de Mallorca

Presentació

La publicació de les ponències i comunicacions d'unes jornades d'estudi, com ara les que la Mancomunitat del Pla de Mallorca celebrà a Algaida el maig de 1999, té un valor i un mèrit inqüestionable. Només l'esforç que suposa poder arribar a coordinar més de vint treballs diferents –alguns dels quals obra de diversos autors– ja excusa en part el retard de l'edició definitiva. Aquesta miscel·lània titulada "Algaida. Cinquenes jornades d'estudis locals Mancomunitat Pla de Mallorca", consta bàsicament de dues parts, tot responant al contingut de la convocatòria d'aquelles jornades celebrades en el Casal Pere Capellà, d'Algaida. Per una part, un bloc temàtic referit a Algaida (Randa i Pina): el medi i la gent; i, una segona, dedicada a commemorar el centenari i les repercussions de les Ordinacions de Jaume II en el Pla de Mallorca. Val a dir que la convocatòria d'aquelles jornades va respondre a les expectatives plantejades per la Mancomunitat. Hi hagué una participació significativa de ponents i comunicants; però també d'assistents assidus a les sessions que se celebraren. Les temàtiques, tant la de caràcter local com la comarcal van ser d'un gran interès, la qual cosa es posà de manifest en els debats diferents que es donaren durant les sessions.

Tornant al contingut, com a batle d'Algaida voldria destacar l'interès per aportacions referides al nostre terme d'Algaida. Sobre aquesta temàtica hi hagué cinc ponències (una de Randa i una de Pina, i tres dedicades a l'evolució històrica del municipi); i onze comunicacions de temàtica molt diversa. Tant les ponències de caràcter més aviat general, com les monografies més concretes aportades en les comunicacions diferents són ja un punt de partida significatiu per el coneixement de la història d'Algaida. Per altra banda, com a responsable de cultura de la Mancomunitat del Pla de Mallorca em pertoca significar i agrair l'aportació dels dos ponents sobre les Ordinacions de Jaume II i les quatre comunicacions que es feren sobre temàtiques de caràcter urbanístic o d'infraestructures. Fins i tot en aquest punt, el coneixement sobre el municipi d'Algaida també en sortí beneficiat atès que tres d'aquestes també van ser dedicades a qüestions relacionades amb el nostre municipi.

Quan hom participa en jornades d'aquestes característiques i quan en constata la labor científica i rigorosa dels seus participants, per ventura es el millor moment per valorar aquest tipus d'aportacions des de diferents caires. Per una part val la pena destacar la importància que aquestes jornades tenen pels joves investigadors, per a molts dels quals és una oportunitat magnífica per exposar les seves primeres investigacions. Per altra banda, és una forma de disposar de síntesis acurades de la història del municipi organitzador i de posar el fil a l'agulla per a una futura història. Finalment, hom se n'adona que encara queda molt camí per recórrer. A dia d'avui tot i que aquestes jornades s'anuncien com a "estudis locals" sovint estan monopolitzades –i ho dic en un sentit positiu– per professionals o afeccionats de les ciències socials. Seria ben hora que estudiosos d'altres àmbits també hi aportassin estudis i recerques, em referesc a estudis tan interessants com ara la flora, la fauna, la ciència, la toponímia i la cultura popular, per posar només alguns exemples, i tants altres que indubtablement servirien perquè el debat sobre el nostre passat i present tengués més amplitud de mires. En qualsevol cas, no vull desmerèixer en absolut la tasca, sovint abnegada, silenciosa i tenaç, dels recercadors i investigadors de la nostra història local, als quals vull agrair tot el que fan perquè aquest tipus d'encontres i publicacions tenguin l'èxit cultural que es mereixen i el suport institucional necessari.

Finalment, vull agrair totes les institucions que han fet possible aquesta publicació; els suggeriments de la Comissió Científica; la col·laboració de tots els ponents i comunicants; la paciència de l'impressor i el temps i les energies que hi han dedicat els coordinadors de les Jornades. Sense l'esforç de tots no hagués estat possible.

Jaume Jaume i Oliver
Batle d'Algaida

Randa: algunes anotacions sobre la seva història

Miquel Àngel Capellà Galmés

La realització d'una síntesi històrica sobre Randa, en el marc d'una ponència de les jornades d'estudis dedicades al municipi d'Algaida, resulta sorprenentment una tasca complicada.¹ Per una banda, si considerem l'entitat d'aquest nucli de població petit, que no arriba a poble i no forma municipi, sinó que hi està agregat; els textos històrics que n'han tractat algun aspecte, directament o indirectament, són ben considerables sobretot si ho comparem amb la història del nucli major, fins fa poc temps molt menys cultivada. Per altra banda, cenyint-nos a l'objecte d'estudi, resulta difícil prescindir de la història de la muntanya i especialment de la dels tres santuaris allà localitzats, ja que tots conformen un conjunt difícil d'explicar si no es tenen en compte tots els elements.

Per aquests motius i altres de no contemplats, aquest text no pretén anar més enllà d'un simple estat de la qüestió sobre el que s'ha escrit respecte a Randa, sense sortir-nos del que s'ha establert com a marc general d'aquestes jornades: "El medi i la gent".² Un cop fet aquest primer aclariment, es pot deduir que la nostra aportació, si ho entenem com explicar alguna cosa nova, serà més aviat ben escassa; tan sols centrant-nos a remarcar els aspectes més destacats i fent especial esment, en la mesura del que ha estat possible, en d'altres, menys tractats, susceptibles de convertir-se en futures línies d'investigació i estímul per a "potencials" historiadors.

L'autoreflexió i la revisió històrica es plantegen com uns mecanismes importantíssims a l'hora de fer avançar el coneixement històric. Per això, situant-nos des d'aquesta talaia privilegiada per abordar aquesta "petita història local", és obvi que dues línies han regit els textos sobre Randa: per una banda, des de plantejaments més globals, el llegat del lul·lisme, present en diverses manifestacions, i, per altra banda, l'interès per la distribució i l'explotació del sòl.³

El cronista J. Binimelis serà un dels primers a parlar de Randa en fer la descripció del terme d'Algaida; enumerant un conjunt de 12 cases al peu del puig que formaven el que devia ser el nucli més antic constatat fins al moment.⁴ Dins la petita història del lloc, hi jugà un paper fonamental el paborde G. Terrassa, assessor dels randins quan el 1765 iniciaren la construcció d'una església dins el mateix nucli urbà; fet clarament denotatiu del poc pes de la comunitat, que durant segles s'hagué de desplaçar a la muntanya a oir missa.⁵ A partir d'aquest moment es convertí en protector del poble i també en el seu

---

1 Entre els motius exposats, cal tenir en compte que l'encàrrec de realitzar la ponència no és fruit d'un treball d'investigació històrica desenvolupada, sinó d'unes altres circumstàncies, de caire personal, alienes al treball històric.

2 Per a dur-la endavant, com també per a treballar sobre qualsevol aspecte de la història d'aquest municipi del pla, és imprescindible l'obra de: MULET, Pere; FULLANA, Pere (1992): *Bibliografia d'Algaida*, ed. Pere Capellà, núm. 1, Ajuntament d'Algaida-CIM, Algaida. De totes maneres cal insistir en el fet que no es tracta d'un inventari exhaustiu de totes les publicacions sobre Randa, sinó que intenta cercar una línia coherent dins la producció que ha tractat aspectes referents a la contrada. Així mateix, cal remarcar que les aportacions més recents han estat les síntesis corresponents a les veus de la *Gran Enciclopèdia de Mallorca* com també el treball de la *Guia d'Algaida* (1999), realitzades per diversos autors a partir de les referències esmentades a la bibliografia citada. Per aquest simple motiu hem descartat la solució més fàcil, i probablement, la més idònia, d'afrontar la ponència com si es tractàs d'una veu d'entrada a una enciclopèdia.

3 És evident que no són els únics plantejaments, però sí és fàcil de reconèixer que en són els més reiterats.

4 BINIMELIS, Juan: *Historia general del Reino de Mallorca*, vol. 4, pàg. 166. AD (1994): Joan Binimelis, *Historiador de Mallorca (1539-1616)*, Monografies, núm. 4, SAL-Museu de Mallorca, Palma.

5 Sobre la figura històrica de G. Terrassa vegeu: FONT OBRADOR, Bartomeu; CARDELL TOMÀS, Sebastià (1998): "El Paborde Guillem Terrassa, precursor de la Història de Lluçmajor", *MAMEG*, núm. 8, pàg. 121-149.

cronista. J. M. Bover cita tres obres seves que tracten temes de la contrada:⁶ la història de Lluçmajor, amb documents sobre Randa, un volum dedicat a Sant Honorat, que segons sembla recopilà quan els ermitans de sant Pau i sant Antoni reclamaren judicialment la possessió de l'ermita,⁷ i un altre text, no sabem si conservat, amb notes històriques sobre les alqueries de Randa i Estacar.

Una de les seves aportacions més interessants, que constitueix un testimoniatge de primera mà, és el llibre dedicat a la construcció de l'església del poble, en el qual, amb un afany de modernitat, reüní les actes i els documents notariais relatius als tràmits de construcció del temple.⁸

La resta dels textos dels segles XVIII i XIX es limiten a fer la descripció de la zona, i ho completen amb algunes referències històriques.⁹ La visió del 1900 s'ha de completar amb les notes publicades per L. Bauzá Feliu a partir de 1890 a la revista *Los Libros (Boletín de la Sociedad Bibliográfica de las Baleares)*. Aquests comentaris bibliogràfics aparegueren en diversos lliuraments amb un títol tan significatiu com el de "Randa. Sus montes, sus ermitas, la población y su iglesia".¹⁰

L'origen del llogaret actual, fet que és citat per tots els fins ara tractats, l'hem de situar en una alqueria islàmica de 5 jовades anomenada Arrenda, mot, segons alguns, significatiu de lloger.¹¹ El que és curiós és que fos precisament aquesta la que es consolidà com a nucli de població, en detriment de les altres alqueries de la contrada: l'Albunia; l'Albenya actual, de 4 jовades o la més gran, Estacar, de 12 jовades, i les altres, més petites, que s'han pogut identificar com Arrozzaffa (Son Reus de Rufassa), Paula (Pola)¹²... Una de les explicacions més coherents que es podrien plantejar a la qüestió anterior, a manera d'hipòtesi, es troba en el fet d'estar ubicada als peus de la muntanya, probablement en un dels carreranyes que amb els segles es convertí en el camí principal d'accés al cim. Ara bé, aquesta és una idea que fa falta encara comprovar documentalment.

I aquí és quan podem introduir l'especificitat del medi. Aquest és especial, atès que ens trobam davant l'àrea muntanyosa més important de la zona del Pla, conformada a part del puig principal que dóna nom al massís, de 540 m d'altitud, per d'altres elevacions considerables. El paborde G. Terrassa el qualificava com "el más prodigioso, admirable y singular monte de toda esta isla de Mallorca", afirmació lligada òbviament a les circumstàncies històriques.¹³ El massís combinat amb els terrenys impermeables han comportat la presència d'una gran quantitat de fonts: un altre element a tenir en compte.

En relació amb aquest tema, una part significativa de la història, la trobam en el passat islàmic de la zona que ha estat tractat recentment a partir de l'estudi de les restes dels sistemes hidràulics dissenyats pels andalusins. I no és estrany, ja que no es podia fer d'altra manera, atès que els altres testimoniatsges d'aquesta època són, com per tota la part forana, més aviat escassos i poc reveladors: tan

---

6 BOVER, Joaquim M. (1976): *Biblioteca de Escritores Baleares*, vol. 2, Curial-Documents de Cultura-Facsimils, Barcelona-Sueca, pàg. 431-435.

7 TERRASSA, Guillermo (1946): *Randa. Ermita de San Honorato. Historia escrita en 1763 por el cronista... Transcripción y notas de José Obrador Socías M. SS. CC.*, Ed. Mallorquina de F. Pons, Palma.

8 TERRASSA, Guillermo (1770): *Libro de la fundación de la nueva Iglesia del lugar de Randa. En el qual se halla una relación de todas las diligencias, que se practicaron acreditadas con sus respectivos documentos, año 1770.*

9 Archiduque Luis Salvador de AUSTRIA (1992): *Las Baleares por la palabra y el grabado. Mallorca (parte especial)*, Sa Nostra, Palma, pàg. 606-617. BERARD, Gerónimo (1983): *Viaje a las villas de Mallorca. 1789*, L. Ripoll ed., Palma, pàg. 194-196. FURIÓ, Antonio (1975): *Panorama de las Islas Baleares*, L. Ripoll ed., Palma, pàg. 161-164.

10 BAUZÀ FELIU, Luis (1890): "Randa. Sus montes, sus ermitas, la población y su iglesia", *Los Libros (Boletín de la Sociedad Bibliográfica de las Baleares)*, núm. I, 1-3; núm. III, 30-34; núm. VIII, 97-99; núm. IX, 109-111; 1891, núm. III, 177-178; núm. VI, 209-210; núm. VIII, 233-235; 1892, núm. III, 25-27; núm. V, 53-54; núm. VIII, Palma, pàg. 97-98. Aprofitam la nota per agrair a P. Mulet la consulta d'aquesta obra.

11 SOTO i COMPANYY, Ricard (1984): *Còdex català. Llibre del Repartiment de Mallorca*, Palma-Barcelona.

12 ROSSELLÓ BORDOY, Guillem (1994): "Algaida: el bosc i l'aigua temps enrere", *Escrit sobre la terra. Estudis de Toponímia*, Palma, pàg. 40-42.

13 TERRASSA, Guillermo: *Libro de la fundación...*, 1.

sols s'hi podrien afegir la troballa el 1913 d'una làpida sepulcral,¹⁴ i la cita, aportada pel cronista F. Tallades, de l'establiment d'unes terres el 1264 a l'alqueria de Randa, a prop d'unes cases que confrontaven amb una mesquita desapareguda.¹⁵ Sens dubte, uns dels grans béns patrimonials són els nombrosos *qanat/s* de l'indret: el de Randa, el d'Albenya, el de la Mata Escrita, els dos de Son Reus (el de l'antiga font de la vila de Llucmajor i el del safareig), fins i tot, si anam un poc més lluny, car estam parlant dels temps islàmics, hi podem incloure els dos de Castellitx...¹⁶ L'estudi detallat de totes aquestes "restes" apareix en el llibre de M. Barceló i d'altres autors titulat *Les aigües cercades* en el qual es cataloguen aquests elements conjuntament amb els de la resta de l'illa. Si una cosa es pot destacar per sobre de les nombroses apreciacions que fan els autors de l'obra és, com ja es pot intuir pel llistat, l'extraordinari atapeïment de sistemes hidràulics.¹⁷ A més a més, M. Barceló a partir d'un topònim del *Llibre del Repartiment* augurà la possible ubicació d'un hisn o castell al cim del puig de Cura, que tendria el nom de castell de les fonts.¹⁸

Àvids per assentar-se en el nou territori, els primers pobladors cristians arribats a la zona s'aprofitaren de tot el llegat islàmic abandonat precipitadament i per extensió d'aquestes noves, i ràpidament imprescindibles, obres d'enginyeria. Curiosament, el creixement del poble s'ordenà al costat esquerre del rec que baixa de la font de Randa, deixant la part dreta, visiblement més fèrtil, per a la ubicació de nombrosos horts. En relació amb la síquia, cal observar que apareix documentada cap a 1267 quan es concedí permís als propietaris per a construir un o més molins, devora el rec de les seves alqueries de Randa i d'Estacar.¹⁹ Aquesta notícia ens serveix per a introduir un treball emblemàtic per a la història d'aquest lloc i dels seus paratges: es tracta del llibre d'Antoni Sastre de Sa Torreta, el qual situa i descriu històricament aquella porció del terme d'Algaida que es considera zona d'influència randina.²⁰ La minuciosa aproximació ens permet veure com algunes de les alqueries islàmiques, ja amb nom català, es consolidaren i evolucionaren al llarg dels segles; i també com les altres s'establiren, formant la peculiar distribució de la terra a la zona. Ultra tot això, l'autor registra els canvis de propietat esdevinguts a les principals possessions al llarg de 300 anys.

L'ús "medieval" de l'aigua, bé imprescindible per a la comunitat, s'estén fins als nostres dies. Prest, l'aprofitament s'hagué de regular a fi i efecte d'evitar conflictes entre els veïns: un bon exemple el trobam quan el 1551 es fixaren els drets dels regants en funció d'unes hores adjudicades a cada un dels benefactors de les terres de reguiu.²¹ L'ús continuat ha deixat diverses construccions de tipologia popular: com l'edificació dels rentadors ("llavadossos") durant la segona meitat del segle XIX, o la presència d'un molí d'aigua a Son Gener, i, per què no, el darrer aprofitament fet en una adoberia de

14 BUSQUETS, Jaume (1935): "Una nova làpida sepulcral musulmana", *BSAL*, núm. 24, Palma, pàg. 336-337 i ROSSELLÓ BORDOY, Guillermo (1969): "Corpus balear de epigrafía árabe", *Mayurqa*, núm. 13, Palma, pàg. 41-42.

15 SASTRE DE SA TORRETA, Antoni (1983): *Quaderns d'Història d'Algaida. Randa i les seves possessions*, La Mata Escrita, Algaida, pàg. 18.

16 Podeu trobar la llista completa dels *qanat/s* del terme d'Algaida a: BIBILONI TROBAT, Gabriel (1995): "La pèrdua del patrimoni arqueològic i moble al terme d'Algaida", a ROSSELLÓ BORDOY, G. (ed.): *Actes del III Congrés El Nostre Patrimoni Cultural: El Patrimoni Tudat (1836-1994)*, SAL, Palma, pàg. 297-301.

17 BARCELÓ, Miquel; CARBONERO, M. Antònia; et al (1986): *Les aigües cercades (Els qanat(s) de l'illa de Mallorca)*, IdEB, Palma, pàg. 40-43. L'estudi especialitzat suscità l'aparició de diverses aproximacions de cairè més divulgatiu centrades al municipi, vegeu: BIBILONI TROBAT, Gabriel: "Els sistemes àrabs de captació d'aigua en el terme d'Algaida: el Qanat (I i II)", *Es Saig*, núm. 96, desembre de 1988, pàg. 8-10; núm. 97, gener de 1989, pàg. 8-10.

18 Vegeu BARCELÓ, Miquel: "Qastil al-'uyûn, una fortalesa desconeguda de Mallorca"; *L'Avenç*, núm. 813, pàg. 11. BARCELÓ, Miquel (1988): "Les qanats au pied du Qastil al-'uy'n", *Castrum*, núm. 2, pàg. 301-305. BARCELÓ, Miquel (coord.) (1998): *The Design of Irrigation Systems in al-Andalus*, UAB, Bellaterra, pàg. 67-78.

19 SASTRE DE SA TORRETA, Antoni: *Quaderns d'Història d'Algaida...*

20 La demarcació estaria formada per les possessions d'Estacar, Albenya-Barcaix, Son Reus, Bellpuig dels Boscà, Son Sastre, la Mata Escrita, Pola i Rufassa. Seria interessant, com a objecte d'estudi, constatar com s'han anat definint els límits de dependència amb el nucli principal, des del repartiment fins a la creació de la parròquia de Randa.

21 SASTRE DE SA TORRETA, Antoni: *Quaderns d'Història d'Algaida...*, pàg. 28-30. Un sistema semblant a l'esmentat, lògicament si salvam la gran distància cronològica, és el que continua vigent encara avui dia.

pellis al llarg de la segona meitat del segle XX, testimoniatge d'un desenvolupament industrial que ja és passat.

Entre tots els que han escrit sobre Randa, mereix una especial atenció la figura del pare G. Munar, que durant anys visqué a l'ermita de Sant Honorat. Home de cultura, tractà l'indret en dos dels seus llibres: un de dedicat a la història del poble i l'altre als santuaris i les ermites.²² Ambdós textos responen a unes pretensions humils, segons la introducció, forçats per unes necessitats tan simples com les de fer conèixer als mateixos habitants la petita història de la seva terra. I als dos s'hi entreveu la particular concepció històrica de l'autor, fruit d'un treball de síntesi que recull les informacions aportades pel paborde G. Terrassa, com també la resta d'articles apareguts sobre el llegat lul·lista a la muntanya, completats, a més, amb notícies de primera mà preses de l'arxiu parroquial. No cal dir que adopta un to narratiu, que podríem qualificar com a rondallesc, sobretot quan l'autor ha de tractar fets on la falta de documentació li obliga a fer servir com a últim recurs la tradició; ara bé, procura destriar clarament "allò que és llegenda i exageració d'allò que és història".²³

Aquests textos s'han d'incloure dins la seva línia de treball que el portà a fer la història de gairebé totes les muntanyes mallorquines on s'ubica un santuari dedicat a la Mare de Déu.²⁴ Com a home d'Església, la seva visió està centrada particularment en aquells aspectes que reflecteixen més clarament la religiositat dels habitants. Fent especial atenció al cas de Randa, ja que disposa d'una crònica directa, en els diversos intents d'edificar una església pròpia, com també en el pas de vicaria a parròquia, durant els primers anys del segle XX. Tal vegada el que més s'ha deixat de banda en el seu estudi és l'aspecte artístic, només present amb la simple identificació d'alguns artistes, però de manera molt sumària, sense fer gaire esment a aquelles característiques que sí que atraurien un historiador de l'art. Ara bé, és un fet que tampoc no ens ha de sorprendre gaire, sobretot si tenim en compte la resposta que féu a una enquesta el rector de la parròquia durant la dècada dels cinquanta, considerant-les "de escaso interés".²⁵

Si fins aquí havíem tractat un dels factors que marcaven la història del poble, ara ens cal introduir-ne el segon: el de l'activitat religiosa i lul·lística bastida a partir de la presència suposada de Lluïa a la muntanya.²⁶

La seva notable fama féu que la muntanya esdevingués un node, un centre espiritual de la comarca sobretot a partir del segle XV.²⁷ L'indret es convertí en un lloc de culte, on, a poc a poc, es bastí tot un entramat místic concretat en forma de santuaris i ermites, el qual ha arribat fins als nostres dies. Algunes de les primeres passes que condueixen fins al nostre segle estan prou documentades: com és el cas d'Arnau Desbrull que el 1394 rebé llicència del bisbe de Mallorca, Lluís de Prades, per a construir una

---

22 MUNAR, Gaspar (1972): *Petita història de Randa*, Lluçmajor. MUNAR, Gaspar (1973): *La Muntanya dels tres Santuaris*, Lluçmajor.

23 AMENGUAL BATLE, Josep (1990): "El P. Munar com a historiador local", *Es Saig*, núm. 111, pàg. 13-19.

24 NICOLAU AMENGUAL, M. Teresa (1990): "Notes per a una bibliografia del P. Gaspar Munar i Oliver M. SS. CC.", *FRB*, núm. 1, Mallorca, pàg. 285-304.

25 APR, Qüestionari parroquial per a la confecció de la "Guía de la Iglesia de España", 1951. Els retaules que ornamenten les capelles són tots obra del segle XIX, a excepció de dos construïts a finals del XVIII; pendents d'un estudi més acurat. La peça de més vàlua artística de tota la parròquia conservada a la sagristia és la tela del *Beat Ramon Llull* atribuïda al pintor Miquel Bestard (ca. 1625) (Vegeu: CARBONELL, Marià (1996): "Bestard, Miquel", *GEPEB*, núm. 1, Promomallorca, Palma, pàg. 250-255). L'exposició del quadre a l'altar major va ser el motiu d'un conflicte entre els randins i el bisbe de Mallorca J. Díaz de la Guerra el 1776 (Vegeu ADM, Expedient per adorar-se a Randa i Pina una imatge del Beat Ramon Llull, 17/64/11).

26 "(...) muntasen lo dit Reverend mestra alt en una muntanya apellada randa la qual no era molt lluny de la sua casa", aquestes línies i unes quantes més de la versió catalana de la *Vida Coetània* són el testimoni indirecte de la presència a la contrada del Doctor Il·luminat. MOLL, Francesc de B. (ed.) (1933): *Vida Coetània del Reverend Mestre Ramon Llull*, Palma, pàg. 15.

27 Una de les poques notícies que tenim de la muntanya és del 1382. L'escena s'ubica en una cacera de cérvols amb un artanenc, que acabà caçant, no la peça preuada, sinó un esclau sard fugitiu. Poc després de ferir-lo, el caçador sonà el corn com a senyal d'ajuda "devers lo puig [d'] Albenya, appellat de Randa". BIBILONI, Gabriel (1997): *Llibre d'Inquisicions de la Cúria Reial de la Parròquia de Castellitx (1379-1388)*, Ajuntament d'Algaida-CIM, Algaida, pàg. 33.

capella amb altar i campana dedicat a sant Honorat, dins terres del puig de Randa.²⁸ Coses semblants passaren tant a Gràcia com a Cura.

Una prova documental que el lloc era d'interès per a tota la comarca apareix en un petit recull de notícies sobre la parròquia de Castellitx publicat per Ramon Rosselló. Els jurats de la Ciutat i del Regne de Mallorca, el 1459, van escriure al provincial dels frares d'observança amb motiu d'haver deixat desemparat l'ermitatge amb les següents paraules: "som stats per part dels habitants de les parròquies e viles de Algayda, de Luchmaior, de Montuhiri e de Porreres convicines al dit puig de Randa, volguessem fer que los frares del monestir de Madona Santa Maria del Àngels prenguessem e amparassen lo dit loch del dit, armitatge e puig de Randa per fer monestir i dormitori per ço que del tot no's perde ne's destrosque".²⁹ Un altre exemple semblant de la importància d'aquest lloc per a tota la comarca, lluny dels límits administratius actuals, és el que es pot extreure d'un projecte de construcció d'un monestir de frares menors i hospital subvencionat pel noble Joan de Tagamanent el 1468: d'entrada no es té clar on està ubicat el puig ja que es diu que "lo qual és en la parroquia de Luchmajor o de Castelig". El més interessant és que els encarregats del funcionament de l'hospital havien de ser jurats de Lluçmajor, Castellitx i Porreres³⁰

El puig es convertí en destinació de nombroses processons que, partint de la Ciutat de Mallorca, passant per Lluçmajor, enfilaven el camí "de les ermites"³¹ cap al santuari sota la invocació "de Jesús de Munt de Thabor e de Nostra (Dona) de Cura", el lloc escenari de la revelació lul·liana.³² De centre important de la comarca, amb els segles sembla que es passà de la preocupació de totes les parròquies dels voltants, a un repartiment concret i diferenciat d'interessos amb la solució següent: Nra. Sra. de Gràcia sota la custòdia de Lluçmajor, Cura on hi hagué durant segles l'escola de gramàtica, a l'empar de la Universitat del Regne, i Sant Honorat, que progressivament, restà sota el patrocini dels jurats d'Algaida. Si ho miram des d'una òptica moderna sembla un repartiment de la gestió amb unes respectives àrees d'influències.³³

La muntanya dels tres santuaris, de G. Munar, ens dóna una visió de conjunt de la història dels tres centres espirituals, recollint també les nombroses referències documentals sobre l'eremitisme.³⁴ Pel que fa a Sant Honorat, cal dir que amb el pas del temps s'anà convertint en l'indret especialment algaidí de la muntanya, afinitat que es féu més profunda quan s'adoptà el sant com a patró de la vila.³⁵

---

28 MUNAR, Gaspar: *La Muntanya dels tres...*, pàg. 13.

29 ROSSELLÓ, Ramon (1998): *Noticiari d'Algaida. (Castellitx a l'edat mitjana)*, Mallorca, pàg. 24-25.

30 AGUILÓ, Estanislau de K. (1903): "Projecte de fundació d'un monestir de frares menors y hospici en el Puig de Randa, Testament de Johan de Tagamanent (1468)", *BSAL*, núm. 10, Palma, pàg. 15-16. FONT OBRADOR, Bartolomé (1974): *Historia de Lluçmajor*, vol. 2, Mallorca, pàg. 516-517.

31 S'ha identificat com el camí de les voltes que condueix de Lluçmajor a Gràcia.

32 FONT OBRADOR, Bartolomé (1975): "Documentos históricos del lulismo randino", *BSAL*, núm. 35, Palma, 154-174.

33 Històricament, un dels temes més punyents ha estat i en certa manera és, encara avui dia, l'ús i la gestió que es pugui fer de la muntanya. És un tema especialment conflictiu, sobretot a partir del segle XIX com a conseqüència de la desamortització dels béns comunals. A partir d'aquest moment, els grans propietaris intentaren apoderar-se, mitjançant diverses astúcies, de les terres comunals passant per damunt dels drets tradicionals dels habitants del poble. En el cas del puig de Cura, el conflicte no es resolgué fins a mitjan segle XX. És un tema vigent del qual manca un estudi minuciós.

34 És evident que Sant Honorat, per ser una de les primeres ermites de l'illa, ha rebut un tractament especial en tots aquells textos que han tractat d'una manera o d'altra el tema. Per al nostre discurs només ens interessa remarcar les dades més bàsiques sense incidir en altres aspectes presents en les obres sobre els ermitans. Vegeu: ERMITAÑO (1965): *Mallorca eremítica, por un...*, Palma. VIRGEN DEL CARMEN, Alejo de la (1937): "La ermita de San Honorato de Randa, Palma de Mallorca (1860-1880)", *BSAL*, núm. 27, Palma, pàg. 1-64. GILI FERRER, Antoni (1991): *Francisco Palau y Mallorca*, Palma.

35 Pel que fa a l'ermita de Sant Honorat, cal dir que a partir del segle XVI i fins a 1763, any en què el paratge tornà a ser regentat pels ermitans de sant Pau i sant Antoni, el lloc restà sota el patrocini i la tutela de la vila d'Algaida. Aquests anys tan especials van ser tractats en un treball guanyador dels primers premis "Villa de Algaida" del 1974. Els autors

El *Die Balearen* de l'Arxiduc Lluís Salvador d'Àustria aporta una sèrie de dades interessants sobre els pelegrinatges a la muntanya. Dels tres santuaris, el de Gràcia era el més freqüentat per gent de tota l'illa, fins i tot per forans; menys important era la festa de Sant Honorat, que reunia un nombre reduït de persones: 150 de Randa, 50 d'Algaida i més gent procedent de Lluçmajor. El de Cura, ja en plena decadència, era citat com un lloc de pelegrinatge d'escassa importància, atès que no hi anaven més de tres-centes persones.³⁶ Cura havia de viure temps millors, i aquests són els que ens narra el canonge M. Rotger en un llibre publicat fa 75 anys.³⁷ El seu text ens acosta a la història del santuari, però també és un testimoni de primera mà, un testimoni devot i exemplar, de l'intent de restauració de l'indret dut a terme a partir del 1906 pel bisbe de Mallorca P. J. Campins. Aquest volia recuperar el lloc on, segons la tradició Ramon Llull rebé la seva il·luminació, amb motiu de la celebració dels sis-cents anys de la seva mort. M. Rotger narra aquests fets cercant els orígens de Cura dins la foscor del passat i, amb un poc més de llum, traça l'evolució des de les primitives escoles del segle XV fins a l'extinció del Col·legi el 1826, i la conseqüent decadència al llarg de la resta del segle. L'arxiver se serveix d'un gran conjunt documental, que apareix transcrit parcialment en notes a peu de pàgina. L'exaltació de l'obra de Campins és ben clara, sobretot amb els capítols dedicats a la restauració, compta amb un to marcadament periodístic, els esforços de recuperació dels edificis com també els programes de construcció d'un monumental temple nou, que, per sort, vist des d'una òptica ecologista i contemporània, no tiraren endavant, més que en una part *reduïda* del projecte cap als anys cinquanta.

La "suposada" presència de Ramon Llull ha provocat que la majoria dels historiadors, com és lògic aquells que han treballat també la història de la literatura, hagin parlat de les seves dues estades al puig. En la majoria dels casos s'hi entreveu l'interès per a constatar amb documentació la seva presència. Una de les vies de recerca ha estat la localització de la propietat de la família Llull situada als peus de la muntanya: qui tractà especialment aquest tema fou B. Font Obrador, que arriba, a partir de documentació del segle XV, a ubicar les propietats del llinatge a la zona, que, per altra banda, alguns han volgut assimilar amb la Mata Escrita.³⁸ I no només això, sinó que també s'han fet "sondejos literaris" de les restes de la primitiva ermita.³⁹

Fins ara no hem fet cap referència al que s'han considerat historiogràficament com els anys obscurs, ni tampoc sobre l'època de dominació romana o la prehistòria. La raó és ben senzilla. Les restes arqueològiques i els autors que han treballat aquests temes són comptats. Tret d'algunes referències molt puntuals i generals, l'únic que se sol mencionar, ara per ara, és la llista d'objectes arqueològics trobats fora de context, que ben poca cosa ens diuen sobre el passat d'aquest lloc.⁴⁰ Faria falta l'estudi i l'excavació d'alguns dels elements arqueològics més ben conservats; posem per cas la vil·la romana ubicada entre Castellitx i Albenya, o bé una basílica paleocristiana, només "somniada", fruit de la

---

intentaren ampliar les informacions facilitades per G. Munar. Així s'hi veu l'interès de la Vila perquè el lloc no quedàs desert, encarregant-se de posar-hi, sempre que faltava, un capellà o donat per a guardar i retre culte. El treball mostra aquesta relació a través de les despeses de la Universitat destinades a pagar el refresc i la feina del predicador el dia de la festa a l'ermita. A més a més, durant aquests anys s'emprengué la ingent tasca de construir una nova església substituint la primitiva; d'aquest aspecte es recullen els pagaments consignats per la Universitat durant els anys d'execució entre 1654 i 1661. MULET i CERDÀ, Pere; MULET i CERDÀ, Joan (1974): *Contribución a la historia del Santuario de Sant Honorat*.

36 Archiduque Luis Salvador de AUSTRIA: *Las Baleares...*, pàg. 606-617.

37 ROTGER Y CAPLLONCH, Mateu (1915): *Historia del Santuario y Colegio de Nra. Sra. de Cura en el Monte de Randa (en el 6º Centenario del martirio del Bto. Ramón Llull)*, Lluçmajor.

38 FONT OBRADOR, Bartolomé: *Història de Lluçmajor*, vol. II, pàg. 503-504. PÉREZ, L.; MIRALLES, J. (1971): "Documentos relativos a Dominico Lul. Documentos relativos a la Dona Na Lula de la parròquia de Castelig", *Estudios Lulianos*, núm. 43, pàg. 93-96. Vegeu dins aquestes mateixes jornades la comunicació presentada per A. Gili.

39 MOREY MORA, Guillem (1988): "La localització del primitiu ermitatge de Ramon Llull al puig de Randa", *Estudios Lulianos*, núm. 78, pàg. 39-49. (*El Santuario bajo el patrocinio de la villa de Algaida*), I Premios Villa de Algaida, Algaida, (inèdit).

40 SASTRE DE SA TORRETA, Antoni: *Quaderns d'Història d'Algaida...*, 13-15.

troballa casual d'un encenser igualment a prop d'Albenya⁴¹ o per l'estructura de planta basilical, perfectament visible en fotografia aèria, ubicada dins Son Reus on, per cert, a més, s'hi localitzaren superficialment ceràmiques tardoromanes.⁴²

---

41 ROSSELLÓ BORDOY, Guillem : "Algaida: el bosc...", pàg. 42. PALOL, Pere de (1950): "Los incensarios de Aubenya (Mallorca) y Lladó (Gerona)", *Ampurias*, núm. 12, pàg. 1-19. Malauradament, les poques restes prehistòriques conservades a la contrada, uns enterraments prehistòrics a unes balmes de la muntanya, han estat espoliades, amb la qual cosa s'hi ha tudat un patrimoni únic i de tots.

42 Agraïm a M. Magdalena Riera Frau aquestes informacions; com també les precises anotacions que ens ha fet sobre alguns dels aspectes d'aquesta ponència.

Pina

Bernat Servera

Pina és un llogaret agregat al municipi d'Algaida, amb una població de 424 habitants (1998).

Limita al nord amb Sencelles, a l'est amb Lloret i Montuïri, al sud amb els establits de Son Lluny i Son Mesquida i a l'oest amb els de Son Reus, Son Maig i So na Móra, aquests darrers dins el municipi d'Algaida.

El nucli urbà es troba situat al marge esquerre de la torrentera, damunt un pujol, a 155 m d'altura, al costat de la font. Amb el temps aquest petit nucli s'ha anat estenent a les dues voreres de la torrentera.

Etimologia

El topònim Pina es troba per primera vegada en el Llibre del repartiment: "Trobam tres alqueries que dites Pina..." de 16 jovades foren cedides a Robert de Tarragona.

Segons Coromines, el topònim Pina deu provenir del romànic "pinna" que significa "penya" o del també romànic "pinella" que significava "dipòsit d'aigua".

Ambdues propostes són possibles i s'adiuen a la realitat geomorfològica del terreny on s'ubica.

Altres historiadors, com Berard o el pare Munar, creuen que aquestes alqueries ben aviat arribaren a ser d'un tal Garcia Perez de Pina i d'aquí que s'anomenassin Pina.

Creim que aquesta hipòtesi no té fonaments sòlids, ja que en el segle XIV les alqueries de Pina encara estaven en mans dels hereus del primer propietari : el dit Robert de Tarragona.

Descripció geogràfica

Pel que fa a l'orografia del terme, en podem assenyalar dues zones ben diferenciades; cap a llevant, s'hi estén una conca depressionària envoltada de turons. Aquesta vall és travessada per una torrentera que recull les aigües superficials procedents del massís de Randa i dels voltants del pla de Montuïri. Al sud-oest és una plana d'uns 160-170 metres d'altitud, on predominen els roquissars, les garrigues i les terres més primes i més difícils de conrear.

La màxima altitud es troba a la serra de Son Company (199 m); altres elevacions són es Pujol (177m), ses Moles (172m), i el Puig de na Dolça (161m).

Les terres més fèrtils es troben dins els comellars de ses Comes i els Baixos, són blanquers, resultat de la dessecació artificial d'uns terrenys que altre temps eren força insalubres.

Les terres de més a prop del torrent es dedicaven al reguiu (ses Veles, Camp des Torrent). Les terres més gravoses se sembraven de vinya (Son Mesquida, Son Montserrat, Can Carut) fins que amb la fil-loxera es canviaren per figueres, ametllers i garrovers.

A les costes del voltant del comellar hi ha pinars amb abundància de càrritx i alzinar.

A la serra de Son Company destaquen, a més del càrritx, el romaní i l'aladern.

Entre els alzinars destaquen els de Son Mesquida, Son Miquelet, Son Barrera i Son Cerveret.

A les terres més primes destaquen les garrigues situades al nord-oest i els ullastrars de Son Gat i So na Móra.

A dins el comellar a prop de les fonts encara queden restes de polls i oms. El pollar del Puig Moltó i el de la font de Pina.

Fauna i caça

La vall i els seus voltants sempre han estat una zona rica en caça, per raó del seu hàbitat i pel fet que en el seu entorn hi ha moltes coves i forats. Els conills, les genetes i els marts hi tenen un bon refugi.

Al torrent i a la font de Pina els anys de més pluja s'hi pescaven anguiles amb el sistema de parats.

També en el torrent, a l'estiu, es poden veure gallinetes d'aigua i ànecs.

La vall de Pina

A la vall de Pina, segons fonts orals, hi havia zones de prat i d'aiguamolls on creixien el canyet, els joncs, la bova i tota la vegetació pròpia dels llocs humits.

Històricament s'han realitzat obres de dessecació i de drenatge per tal d'eliminar l'excés d'humitat de les terres grasses. Així s'han construït tota una sèrie de síquies, desviacions del llit del torrent i albellons, per tal d'aconseguir aquest objectiu.

Al l'altura del puig Moltó s'ajunten les síquies de Son Company, Alcoreia, Castellitx, Son Munar, Son Cerdà i Son Mesquida; a més els recursos hídrics del torrent de Pina es veuen incrementats per les fonts situades als vessants dels turons del voltant i per les aigües recollides pels albellons de drenatge. Totes aquestes aportacions són les que nodreixen un aqüífer que, dins la vall, es troba a poca fondària.

Aquest aqüífer ha estat explotat tradicionalment i des de fa molts d'anys per la gent de Pina, en gran part a causa de la poca fondària a què es troba l'aigua (20 o 30 pams).

L'accés a l'aqüífer es feia a través de pous i sínies situades a les voreres del torrent (ses Veles, camp des Torrent).

A mitjan segle XX hi arribà a haver 59 sínies, 100 pous, 11 safareigs, i 2 molins de vent. Fins als anys seixanta l'explotació es feia d'una manera tradicional a escala humana, racional i l'aqüífer resistia molt bé ja que aquesta explotació no trencava l'equilibri natural del cicle de l'aigua. Més tard les motobombes provocaren una sobreexplotació, la qual cosa va provocar l'assecamment de molts de pous fets a mà. Avui ja són pocs els hortolans que encara en mantenen l'explotació.

L'aigua del torrent i de les fonts també servia per a moure tres molins d'aigua, dos dels quals es troben al torrent (Molí de Son Campà i Molí d' Aigua) i un altre dins l'hort de Son Ribes, mogut amb l'aigua de la font de Pina.

Als molins del torrent molien gra sempre que el cabdal del torrent fos suficient. Quan l'aigua mancava empraven el sistema de bassades. Captaven l'aigua del torrent mitjançant parats i la desviaven per síquies, aprofitant l'energia hidràulica que es produïa en el desnivell.

Aquests dos molins es troben enmig d'una exuberant vegetació: polls, oms, ullastres... que eren també explotats pels seus propietaris. Els polls eren molt cercats per fer escales i bigues; els ullastres per fer forques de ventar a l'era i els oms per fer cubes de carro.

Aquests molins han estat emprats fins a la postguerra on es molia blat d'estraperlo.

Les fonts que rajaven pels turons dels voltants de la vall servien per al consum humà, per al reguiu i per abeurar el bestiar.

La font del puig Moltó, amb la bassa que formava, donava lloc a un prat en el qual s'hi sembrava arròs.

La font de Pina

La font de Pina que es troba situada a la part més baixa de la torrentera que travessa el nucli urbà forma part d'un sistema de captacions i aprofitament de l'aigua creat a l'època medieval, durant la dominació islàmica, que s'ha perpetuat sense canvis importants fins als nostres dies.

La font de Pina es un qana una obra d'enginyeria hidràulica que té com a objectiu la captació d'aigua a partir d'un pou mare i la conducció d'aquesta cap a la superfície per una galeria que modifica el rost subterrani, i fa que l'aigua arribi a l'exterior pel seu propi pes. Probablement aquesta font subministrava aigua a les tres alqueries dites Pina que apareixen en el Llibre del Repartiment. Un cop ocupada Mallorca pel rei en Jaume, aquestes tres alqueries passaren a mans de Robert de Tarragona. Començava per a la font una nova etapa de la seva llarga vida.

Els nous pobladors de Mallorca copsaren de seguida la importància de l'enginyeria dels musulmans i, de fet, a l'estiu i en èpoques de sequera, la font de Pina era l'únic referent humit per a una àmplia zona del terme d'Algaida, sobretot per la part del nord-oest. Els piners apreciaven el do que tenien i el defensaven a ultrança. D'aquesta manera no són estranyes les dades documentals que ens parlen de bregues entre piners i altres pobladors del terme d'Algaida a causa de la utilització de l'aigua de la font. A l'estiu de 1349, que segons sembla degué ser extremadament sec, les bregues i els plets a causa de la font de Pina arribaren fins a les més altes instàncies de la governació de Ciutat.

El conjunt hidràulic va estar en funcionament òptim fins la dècada dels seixanta.

La font, pròpiament dita, es troba actualment dins un espai públic i la propietat de les seves aigües és sobretot pública, és a dir, la gent de Pina podia emportar-se'n l'aigua que volgués, sempre que l'extracció fos manual amb poals o gerres, hi podia abeurar el bestiar i anar-hi a rentar a les piques que, per a tal ús, hi ha sota unes porxades vora la font. Tota la gent del poble anava a cercar l'aigua per beure. Aquest aprofitament no acabava amb el cabal de la font, els sobrants de la qual esdevenien d'ús privat, passaven a regar l'hort de son Ribes.

Les marjades, juntament amb la frondosa vegetació dels voltants, són les que hi donen un encant especial i una semblança gairebé muntanyenca a aquest indret.

Ses Moles

Un altre indret a destacar són ses Moles, es troben entre el comellar de Pina i el de ses Comes. Aquesta atalaia està envoltada de timbes amb roques, coves i enclotxes.

Aquestes terres primes poblades d'alzines, ullastres i mates foren terrenys comunals. El 1736, el doctor en Dret Civil i Canònic, Pere Joan Fàbregues, inquisidor general, i propietari de Son Cervera, ho va establir. Les roques, els clapers, les mates i els ullastres foren substituïts per marges de pedra seca, barraques per al bestiar, casetes i cisternes per emmagatzemar l'aigua de pluja. També hi sembraren figueres i garrovers.

Aquest indret del nostre terme es convertí en un dels paratges més singulars de la nostra comarca, tant per la vegetació, com per les edificacions de pedra en sec (barraques, cisternes, casetes...).

Les rotes

Les terres del nostre terme situades fora del comellar són terrenys de call vermell on hi abunden més les roques que la terra per conrear.

Aquestes terres primes eren garrigues que pertanyien a les grans possessions com Son Ribes, Son Jaume Maig o Son Maig. Aquests propietaris donaven a conrear trossos d'aquestes terres més primes, després de treure la garriga, als petits terrassans a qui no bastava la terra pròpia per ocupar-los tot l'any, ell i la seva bístia, i que prenien rotes.

Era l'únic recurs per a la seva supervivència en una societat agrícola on els qui no tenien terres, molt difícilment podien aconseguir els mínims necessaris per menjar. Els propietaris de les grans possessions en treien uns bons beneficis d'aquest tipus d'explotació de la pobresa.

Dins el nostre terme queden encara vestigis d'aquestes explotacions a través de la toponímia: ses Rotes, ses Rotes Noves, ses Rotes Velles, rota de ses Argelagues...

Descripció històrica

Els jaciments

En el nostre terme crida l'atenció el gran nombre de jaciments que envolten la vall, que en l'època prehistòrica devia quedar embassada formant un prat ric en caça i en terrenys apropiats per al ramat i per a l'agricultura. El que avui en dia es coneix com els baixos de Pina està format per dos comellars, un que recull aigua de les síquies procedents del massís de Randa -torrent de Pina- i l'altre, el comellar de ses Comes, que recull aigua de la font de Pina.

Al mig d'aquestes dues valls hi ha una mola que domina els dos comellars i que s'aixeca uns deu metres, amb roques i encletxes pels voltants. Sota d'aquests roquissars hi ha diferents coves i abrics rocósos on habitaren els primers pobladors.

Damunt la mola s'aixecà el poblat emmurallat de ses Tanquetes de Can Verd on segurament hi havia el nucli de població més important. A la mateixa mola també hi havia dos nuclis més, una a la talaia de can Palem i l'altre al final del camí de ses Moles de Baix. Sota les moles, mirant al migdia i protegides dels vents freds de tramuntana hi ha les restes d'un altre poblat on encara es poden veure la base de dues columnes i moltes de restes que surten en llaurar aquestes terres. Aquest també podria haver estat un poblat emmurallat ja que està envoltat per un marge de pedres molt grosses.

Enfront de ses Moles i a l'altra banda de la torrentera, damunt el puig de son Cervera, es troben les restes d'una altra construcció i a prop de les cases de Son Cervera s'observa també la presència de restes.

En el mateix nucli de Pina i en el lloc conegut com a can Montens s'hi troben les restes d'un talaiot quadrat.

Damunt el coster que tanca la vall per la part de ponent s'hi troben fins a cinc restes de construccions, la primera dins el pletó dels Galliners de Son Ribes. A uns 300 m es troba el talaiot de sa Tanca de ses Oliveres, de planta circular, i el més ben conservat de tota la contrada amb les restes del poblat. Davant sa Casa Nova i a uns 200 m de l'anterior es troben restes d'una construcció i una pedrera.

Més al sud es troba un túmul amb restes d'una construcció coneguda com ses Talaies de Son Miquelet, formada per grans lloses verticals i molt a prop la cova de Son Mesquida.

A l'extrem sud d'aquest coster i molt a prop de les cases de Son Mesquida Nou es troba molta ceràmica i quan es van desfer les restes de la pleta es trobaren objectes de bronze.

A la serra del llevant del comellar, coneguda com la serra de Son Company, es troben les pletes de dos poblats dins el puig Moltó. A la mateixa serra hi ha la cova del Xot, amb dues columnes al mig i una espècie d'altar.

Fora dels voltants del comellar de Pina, i situat damunt dos pujols hi havia dos jaciments que ja han estat esbucats. Un a la tanca dels Corralassos de Son Bou i l'altre a la part alta del Figueral de Son Jaume Maig (els Antigois).

El període pretalaiòtic

Del pretalaiòtic podem destacar les coves d'habitació situades al voltant de la vall: cova de Marina, cova des Negret, cova des Pa, cova de ses Someres o de s'Encletxa, cova de sa Columna, cova des Capellà, cova de Son Cervera, cova de sa Casa Nova i cova de Son Mesquida.

A la cova des Pa i de Son Mesquida, Alcover hi va estudiar uns gravats.

Coves artificials o d'enterrament

La cova des Xot, que en realitat són dues coves situades molt a prop una de l'altra. (T. de Montuïri)

Període talaiòtic

Del període talaiòtic destaquen :

Les tanquetes de can Verd, que segurament era el poblat emmurallat més important de la zona, on

es troba tota classe de ceràmica en gran quantitat. El de ses Coves on a la casa pairal del Ribes es conserven gran quantitat d'objectes trobats en aquest indret.

El de la tanca de les Oliveres on es va trobar una vaixel·la de tasses que es conserven en el Museu de Mallorca i una destrala de bronze de tipus peninsular en el Museu de Barcelona.

De les talaies de Son Miqualet es conserva una banya de fang de 50 cm d'arc, que es troba a la sala Planas del Museu de Barcelona i dels Corralassos de Son Bou, destruït els anys quaranta es conserven un conjunt de bronzes format per dues puntes de llança, una destrala, una escarpra, un mirall i una peça arquejada. Foren adquirits pel Museu d'Artà.

L'època romana

De la dominació romana només és constatable a partir de la ceràmica, present a molts de jaciments talaiòtics, on abunda la ceràmica fina (sigil·lata), la comuna com també la púnica procedent del contacte amb els cartaginesos.

L'Islam

Durant l'època islàmica l'indret féu part del juz de Muntuy. D'aquest període data probablement el condicionament de la font i la construcció de la claveguera que drena les aigües superficials de la torrentera i les sobrants de la font fins al torrent, en un intent d'evitar l'arrossegament de les terres fèrtils de la vall. També en provenen la distribució de les marjades els voltants de la font i els molins d'aigua a la vora del torrent un dels quals es documentava al Llibre del Repartiment de Mallorca.

Conquesta catalana

En el Llibre del Repartiment s'adjudicaren tres alqueries anomenades Pina, de 16 jovades a Robert de Tarragona.

Durant la baixa edat mitjana, no hi ha indicis de la presència d'un nucli de població, però sí d'un (terme de Pina) amb una voluntat diferencial respecte de la resta de pobladors de la parròquia de Castellitx. Hi havia una població dispersa lligada a la presència de la font, que actuava de element de cohesió entre els que s'identificaven com a pobladors de Pina. Així, el 1349 movien plet contra els habitants del "terme del Rafalet" per discutir-los el dret que pretenien tenir aquests darrers sobre l'aigua de la font.

Aquesta població dispersa va agrupar-se al llarg del segle XVI.

Segons els Estims de 1577, Pina tenia 149 habitants: 42 homes, 43 dones i 64 nins i unes 30 cases.

Les cases que llavors formaven el nucli principal del nostre poble no estaven alineades en forma de carrers, sinó que cada propietari s'havia fet la seva caseta dins el seu trast. Per això encara hi ha tantes cases arraconades dins el poble.

En aquesta època es degué construir el primer oratori, entre 1589 i 1603. El 1589 els piners sol·licitaven intercessió al Consell d'Algaida, per un plet sobre els camins entre els dos pobles i amenaçaren d'edificar la seva església si no eren ateses les seves peticions, i el 1603 demanaven una campana per a l'església. La campana petita actual data de 1625.

En els Estims de 1694 es comptabilitzaren en el terme de Pina un total de 46 cases i 17 possessions amb unes 315 persones.

En el cens de 1808 hi havia 69 cases i 348 habitants.

Segons l'arxiduc Lluís Salvador el 1886, la població havia arribat a 480 habitants en 95 cases, 14 de les quals eren deshabitades.

De la descripció que fa de l'església diu que de les dues torres del campanar només la de la dreta està acabada.

Molt interessant és la visita de Geroni de Berard -1789- per la descripció que ens fa i pel plànol del terme que hem pogut recuperar:

D'aquest plànol destaquen, el dibuix de l'antiga església, hi apareixen també les possessions que envolten Pina i els camins que parteixen del poble: el camí de Ciutat que passava per Son Maig, el camí de Manresa que va de Sineu a Ciutat, al camí d'Inca i el de Son Perot (aquest era un camí de muntanya que anava a Castellitx).

El camí de Manresa (actual Lloret) no tenia el traçat actual, anava pel boal de Son Ribes, la pleta dels Galliners i sortia per la barrera del Ramel fins al revolt de la vinya.

La possessió més important de Pina és sens dubte Son Ribes.

El 1583 Rafel Ribes propietari de Son Ribes i Son Jaume Maig, que era síndic clavari a Ciutat en representació de la part forana, va adquirir les possessions de la Casa Nova i el rafal de les Figueres de Rafel Pou i Rotes que comprà a Son Bou.

El 1714 el patrimoni dels Ribes era de 329 quarterades. Aquesta família incorporà el topònim de Pina al seu llinatge. D'aquesta família partí l'impuls per construir un nou temple.

Concretament mossèn Gabriel Marià Ribes de Pina i Gallard, promogué i projectà el nou temple segons models d'esglésies que havia conegut durant les seves estades a França i Itàlia. El dia 8 d'octubre de 1853 es convocà una reunió a l'antiga vicaria per estudiar la conveniència de transformar, remodelar i decorar l'església del poble.

El vicari de Pina, mossèn Francesc Oliver -de Son Gorreu- es va comprometre al manteniment dels jornalers. El poble contribuí amb el material per a la construcció. El Molí va córrer a càrrec del transport del material i de dur la relació de les despeses. Les despeses pujaren a 9.500 lliures de les quals 1.700 foren pagades pel promotor.

Per dur a terme el projecte s'hagué d'utilitzar l'antiga vicaria que hi havia (darrere o al costat del temple). Miquel Marià, germà de Gabriel Ribes de Pina, es comprometé a construir una nova vicaria amb la condició que el poble cedís el corral que hi havia darrere l'església i que la família Ribes havia donat el 1814.

El 1814 don Miquel Marià cedia a la vicaria del poble el corral, soll i l'estableta de dita vicaria; igualment cedia el terreny dit les Comes per fer-hi el cementeri i si en volien fer un de provisional els donava la facultat per fer-ne un a les seves terres dites l'era vella, de 10 passes quadrades. A canvi el poble cedia i entregava al senyor Ribes el camí de baix de la penya que travessava el seu hort.

La nova església va ser beneïda el 1858 sota l'advocació dels sants metges Cosme i Damià i la Mare de Déu de la Salut. El temple és de nau única amb capelles laterals que es comuniquen una amb l'altra, creuer i absis quadrangular en el presbiteri. Sota aquest hi ha una cripta dedicada a sant Plàcid. És d'estil classicista, inspirada sobretot en models italians.

De 1859 a 1875 es va procedir a la decoració interior del temple, segons un programa iconogràfic concebut i dirigit per mossèn Gabriel Marià Ribes, el qual a causa de la seva mort al 1872, no el va veure acabat. Comprèn una ampli programa marià d'intenció clarament didàctica, amb pintures a les parets, la volta, la cúpula i els braços del creuer, com també de les capelles amb temes monogràfics -sant Crist, sant Francesc, beata Catalina Tomàs, sant Antoni Abad, sant Josep i la Puríssima -la majoria dels frescos són obra de Vicenç Mates, tot i que també hi col·laboraren, sobretot a les capelles Salvador Torres, Melcion Umbert i Bartomeu Bordoy.

Aquesta decoració que es trobava en mal estat fou restaurada els anys 1997, 1998 i 1999.

La façana té dos campanars; un a cada part del frontis, coronats respectivament per sant Cosme i sant Damià.

Des de 1935, té la categoria de parròquia.

Amb la seva germana Josepa Maria, mossèn Gabriel Ribes de Pina hi fundà (1856) la congregació de les Filles de la Misericòrdia, Terciàries de Sant Francesc, més conegudes com a monges franciscanes.

Ràpidament la congregació es va estendre per altres pobles de Mallorca. El primitiu convent se situa dins la mateixa illeta de l'església. Posteriorment al 1891 es va construir un nou edifici, que es comunicà amb l'anterior convent a través d'un pont. El 1924 s'inaugurà la capella projectada i dirigida per l'arquitecte Francesc Ferrer Moragues.

El convent és considerat la casa mare de la congregació i fou casa de noviciat des de 1862 fins al decenni de 1980. De llavors ençà continua servint com a lloc de convivència i formació de la Congregació.

El primitiu fossar devia estar ran del temple com ho demostra la cessió que va fer don Miquel Marià el 1814 dels terrenys de les Comes per a construir-hi el nou cementiri.

Al llarg del segle XIX la població estava formada per jornalers que treballaven a les grans possessions.

Les cases de possessió eren el centre de la unitat tradicional d'explotació agrària. L'estructura estava d'acord amb el conreu dominant a les seves terres. Gairebé totes tenien un molí de sang, de vent o d'aigua per moldre el gra. Comptaven amb celler, la premsa i el cup per fer el vi.

En el nostre terme es comptabilitzaren 6 molins de vent, 3 d'aigua, 13 molins de sang i 22 cellers i cups.

Això ens demostra que la producció més important eren els cereals i la vinya.

Les possessions que apareixen en el cadastre de 1694 eren:

Son Bou -1.000 lliures

Son Ribes -4.600 lliures

Son Jaume Maig -2.000 lliures

Sa Casa Nova -2.400 lliures

Son Barrera -900 lliures

Rafal de Son Barrera -160 lliures

Son Perot -2.000 lliures

Son Miquelet -1.400 lliures

Son Miquelet -800 lliures

Rafal -860 lliures

Son Cervera -6.400 lliures

Son Corró -2.100 lliures

Son Campà -450 lliures.

En el segle XIX aquestes possessions es començaren a dividir.

Aquest establiment de les terres va generar un augment de la petita propietat.

En el segle XX com a conseqüència dels insuficients recursos que proporcionaven els minifundis, nombrosos propietaris varen haver de treballar com a jornalers.

El 1834 es projecta la carretera d' Algaida a Pina segurament coincidint amb l'establiment de Son Reus.

El 1852 es crea una escola unitària. L'escola, en no tenir edifici, es va fer a diferents cases del poble.

Són representatius de l'arquitectura rural mallorquina els casals de possessió de Son Ribes, al bell mig del nucli urbà, Son Cervera, Son Corró dels Senyors i Son Perot.

L'economia del poble es fonamentava en l'agricultura i la ramaderia inscrites dins el règim de la gran o mitjana propietat.

Va ser important el cultiu de la vinya fins a final del segle XIX, que a causa de la fil·loxera, seguí el mateix procés de desaparició que a la resta de l'illa.

Actualment només resten petites extensions de vinya.

A la mateixa plaça del poble, fins a principis del segle XX hi havia un forn públic, on la gent del poble podia anar a coure-hi el pa.

També hi havia un cup on els pagesos que no tenien celler hi duien la verema, el cup de Can Verd. Els corresponia un cortí (261) per quintà (42 quilos).

Actualment, el sector primari ha quedat relegat a un segon terme i la població es dedica majoritàriament al sector de serveis. Aquest fet i la proximitat geogràfica amb Palma ha provocat que a Pina

hagin proliferat les segones residències per tota la contrada, la qual cosa ha suposat un revifament econòmic per a propietaris i constructors.

En el darrer decenni del segle XX s'ha produït un augment de la població.

Pel que fa als serveis, disposava de corrent elèctric des de 1930, el qual, inicialment, es produïa a la Farinera Vella i més tard a les cases de ca madò Nyama.

El servei telefònic s'hi instal·la l'any 1950.

L'escola unitària que funcionà fins al curs 1970 -71 fou absorbida per les escoles d'Algaida.

Actualment encara funciona un parvulari a Ca ses Monges.

Quant a infraestructura esportiva, disposa d'un camp de futbol i una pista de tennis.

El 1994, es bastí la xarxa d'aigua corrent i clavegueram, que comença a funcionar.

El poder municipal és representat per un batle pedani. Actualment Pina té dos regidors.

Algaida: del pretalaiòtic a l'edat mitjana

Gabriel Bibiloni Trobat

Els orígens: el pretalaiòtic i el talaiòtic

Les investigacions portades a terme fins als nostres dies són insuficients per poder oferir una imatge global de la protohistòria del terme d'Algaida. Encara que a primera vista pugui semblar que s'han fet moltes publicacions sobre el tema, el cert és que, la majoria de vegades s'ha tractat de manera parcial i s'ha fet referència a un o altre jaciment sense fer atenció a la globalitat del terme. Tal vegada l'únic treball que escapa a la tònica general és la tesi doctoral de Pons Homar, que presenta una llista bastant exhaustiva dels jaciments localitzats fins aquests moments sense entrar en més puntualitzacions, ja que tampoc no és aquest el seu objectiu.

En un intent de síntesi podríem dir que els jaciments més antics localitzats al nostre terme són els enterraments pretalaiòtics situats al puig de son Reus. Es tracta d'inhumacions fetes en petites balmes o coves situades al vessant sud del puig. Aquests enterraments segurament pertanyien a assentaments pretalaiòtics que devien estar ubicats a les valls que s'estenen just a sota del vessant SE, S i SW del puig de Randa i del puig de son Reus. No disposam d'indicis suficients per a poder localitzar aquests poblats que segurament varen desaparèixer fa segles a causa de la intensa transformació humana que ha patit la zona. És necessari parlar també de dos jaciments pretalaiòtics com són la cova del Pont de Cabrera, i la cova d'en Fosca. En ambdós casos es tracta de coves artificials. La cova del Pont de Cabrera presenta una planta circular, de mides molt reduïdes, i no hi ha notícia de cap troballa de materials. La cova d'en Fosca és clarament una cova d'enterrament, de planta allargada, amb dos nínxols laterals i un de frontal. Té una escala d'accés actualment molt degradada ja que ha estat usada com a magatzem agrícola. Tampoc no tenim referències de troballes ocasionals al seu interior¹.

De l'època talaiòtica (1400 - 123 a.C.) Els jaciments són relativament nombrosos i importants. Es distribueixen sobre el territori d'una manera desigual però la densitat menor de jaciments correspon a la zona SW i NW del terme, una zona on predomina la marina, de terres primes i on no hi ha fonts naturals. És a les valls més fèrtils, fàcilment defensables i amb fonts naturals o corrents d'aigua superficial, on trobam les restes talaiòtiques més destacables. Sa Serra-Punxuat, sa Casa Nova de Pina, can Felet i Son Coll, entre d'altres jaciments, constitueixen el gruix més important de construccions talaiòtiques que ens han quedat. Els poblats talaiòtics de la zona d'Algaida, com la majoria dels talaiòtics mallorquins, entraren en contacte amb les civilitzacions de l'antiguitat clàssica en una època molt primerenca. Són testimoniades d'aquest fet les restes ceràmiques que apareixen en superfície a tots els poblats, on pot apreciar-se la presència de ceràmica fina i comuna romana, com també ceràmica púnica, procedent, aquesta última, del contacte amb el poble cartaginès.

Per la seva importància destacariem aquí el talaiot de can Felet i el poblat de sa Serra-Punxuat. A can Felet hi ha un talaiot circular de grans dimensions molt amagat a causa de la vegetació que l'envolta. Es troba encastat entre la carretera d'Algaida a Sencelles i les cases de can Felet. El talaiot està envoltat d'una rampa de pedra de parament petit, que condueix a la part superior del monument i que sens dubte li dona una certa singularitat. En cap lloc del talaiot no es pot observar l'entrada. Als seus voltants apareix gran quantitat de ceràmica talaiòtica, posttalaiòtica, púnica i romana, a més de gran quantitat d'ossos i també hi va aparèixer un molinet circular de rotació².

---

1 B. PORCEL GOMILA; G. BIBILONI TROBAT: *Informe preliminar sobre l'estat de la qüestió de la carta arqueològica d'Algaida*, Inèdit. Palma, 1986, 5.

2 *Informe preliminar sobre l'estat de la qüestió de la carta arqueològica d'Algaida*, 9.

El jaciment talaiòtic de sa Serra-Punxuat³, situat a la partió entre aquestes dues possessions està format pels següents elements:

- a) Una murada
- b) Un talaiot
- c) Restes d'un poblat.

a) La murada està formada per megàlits disposats en forma vertical i un vora l'altre, són pedres adobades, situades al llindar del primer canvi bruscat de nivell que es produeix a la part SE de la costa de la Serra. De la murada només se'n conserven alguns trams, ja que altres o bé han desaparegut, s'han enderrocat de manera natural o bé han estat substituïts per paret seca. Resulta difícil d'identificar el perímetre de la zona emmurallada perquè l'empremta de l'home antic, medieval, modern i contemporani es va deixar sentir fortament en aquesta zona, i modificà el paisatge. De tota manera és molt possible que la murada únicament protegís la part SE del poblat, que també és la més accessible i per tant mala de defensar.

b) El talaiot està cobert totalment de vegetació i únicament queda exposat al camp visual un fragment de la part W. És de planta circular, l'interior està completament enrunat i, de moment, no sabem si conserva part de la columna central. La murada queda lligada al talaiot en la part SW i no sembla que continuï més enllà a l'altra banda de l'edificació. Tal i com està, és impossible determinar si l'accés a l'interior era lateral o a través d'un corredor per la part superior.

c) El poblat segurament ocupava l'explanada situada a la part W del talaiot (sa vela de ses Tanquetes de Punxuat), protegit per la murada. Avui en dia tot aquest lloc està ocupat per un camp de cultiu amb molts pocs arbres i l'única constatació de l'existència del poblat rau en la gran quantitat de pedres que han anat sortint a llarg dels anys amb les relles de les arades i que pacientment han estat enretirades pels pagesos a un marge. Després d'examinar el pedreny observem que n'hi ha molt que està toscament treballat, peces més o menys circulars, a manera de tambors, que un damunt l'altre formarien columnes per aguantar les senzilles barraques del poblat. Apareixen també fragments de ceràmica romana (teules, àmfores i sigillata). Són especialment interessants els fragments de molinets de vaivé talaiòtics i els fragments de molinets manuals circulars romans.

No podem tancar l'apartat dedicat al talaiòtic sense fer referència a les troballes casuals que hi ha hagut al nostre terme:

- Una destrat de bronze trobada a la casa nova de Son Ribes de Pina. Actualment es troba al Museu Arqueològic de Barcelona⁴.
- Una punta de llança, un mirall, una destrat de taló senzill i una brida, tot de bronze, trobats al corralàs de Son Bou, de Pina. Actualment es troba al Museu d'Artà⁵.
- Una banya de fang trobada a Son Miquelet. Actualment dipositada al Museu Arqueològic de Barcelona⁶.

Època romana

Si bé s'ha pogut constatar, com ja s'ha dit anteriorment, la presència de ceràmica romana en la majoria de jaciments talaiòtics, són únicament dos els jaciments on podem suposar que existiren *villae* romanes. Es tracta dels jaciments de Son Reus de Randa i del jaciment del Clot d'en Tonet, d'Albenya.

---

3 G. BIBILONI TROBAT; M. SASTRE PUJOL: "El poblat talaiòtic emmurallat de sa Serra-Punxuat", *Es Saig*, núm. 181, Algaida, Gener de 1996, 11-13.

4 Informe preliminar sobre l'estat de la qüestió de la carta arqueològica d'Algaida, 9.

5 Informe preliminar sobre l'estat de la qüestió de la carta arqueològica d'Algaida, 14.

6 Informe preliminar sobre l'estat de la qüestió de la carta arqueològica d'Algaida, 18.

Ambdós jaciments, durant les campanyes de prospecció per a la realització de la carta arqueològica dels anys 1984 i 1985, presentaven, en superfície, una gran riquesa de materials ceràmics i de blocs de mida considerable d'*opus caementicum* arrabassats per les arades dels possibles fonaments de les antigues construccions⁷. Desgraciadament res de tot això no pot confirmar-se de manera definitiva, donada la manca de treballs d'investigació i d'excavació a la zona.

Dins aquest apartat encara haurem de fer referència a una troballa casual: l'encenser d'Albenya, difícil de catalogar⁸, i dos jaciments com són els enterraments de sa Torre (avui desaparegut) i els de Punxuat, que profanats en temps molt llunyans, no ofereixen cap indici per a la seva catalogació i datació⁹.

L'Islam

No hi ha cap dubte que els forjadors de l'espai, gairebé tal i com l'hem conegut fins fa aproximadament uns vint-i-cinc anys varen ser els musulmans. De fet, els devem fins el nom, Algaida, que significa "el bosc". Algaida, però, en aquell moment encara no era un poble, no eren sinó dues alqueries o explotacions agràries i ramaderes que ocupaven, aproximadament, el lloc que avui ocupa el nucli urbà i els seus voltants. Allò que hom coneix com a terme d'Algaida no existia i els territoris que avui el formen estaven integrats dins una de les 13 divisions administratives amb què els musulmans segmentaren l'Illa i que era coneguda amb el nom de terme de Muntuy (en àrab *juz'* de Muntuy) i tradicionalment s'ha dit que ocupava els territoris dels actuals termes municipals de Montuïri, Algaida, Lluçmajor, Campos, Santanyí i ses Salines¹⁰. Hi ha investigadors que presenten, a manera d'hipòtesi la possibilitat de reduir el terme de Muntuy als actuals municipis d'Algaida, part de Montuïri i part de Lluçmajor i basen la hipòtesi en l'estudi del Còdex Català del Llibre del Repartiment de Mallorca, en la confrontació de les extensions actuals dels municipis citats i l'extensió del *juz'* de Muntuy i per acabar amb la recerca dels límits entre el *juz'* de Muntuy i el *juz'* de Manaqur a partir de l'estudi de la toponímia¹¹. Segons sembla cada terme (en àrab, *juz'*) disposava d'un castell (en àrab, *hisn*). El castell del *juz'* de Muntuy es creu que estava al cim del puig de Randa, just on ara hi ha les edificacions del santuari de Nostra Senyora de Cura. Aquest castell era conegut amb el nom de castell de les Fonts (Qastil Al-'Uyun)¹², en clara referència a la presència de nombroses fonts properes a la zona que ocupa. Aquesta fortalesa, amb el repartiment, després de la conquesta catalana, va correspondre a l'orde dels Templers

Els musulmans que visqueren a la zona d'Algaida, com hem dit ja abans, foren els vertaders forjadors del paisatge rural algaidí, ja que les seves explotacions agràries foren les primeres amb una organització suficient per modificar el paisatge. L'actual terme d'Algaida degué comptar amb una important comunitat de musulmans que, organitzats de manera clànica, visqueren probablement de forma dispersa i ocuparen les zones més fèrtils del terme i els llocs on les captacions d'aigua fossin més fàcils. Així les valls de Castelletx, Son Coll, sa Mata, la vall de Son Reus de Randa, la vall de Punxuat, la vall de Pina, Son Mesquida i puig Moltó, foren les zones més poblades i on, encara avui en dia es pot observar el fruit del seu treball¹³. El tipus d'explotació que els musulmans organitzaren a Mallorca, entre

---

7 Informe preliminar sobre l'estat de la qüestió de la carta arqueològica d'Algaida, 25.

8 P. PALOL: "Los incensarios de Albenya (Mallorca) y Lladó (Gerona)", *Revista Empuries*, núm. XII, Barcelona, 1950, 1-7.

9 M. ALCOVER: *El hombre primitivo en Mallorca*, Palma, 1941, 227.

P. FULLANA: "Prehistòria d'Algaida", *Es Saig*, núm. 19, Algaida, 1982, 8.

P. MULET: "Prehistòria i protohistòria d'Algaida", Suplement de l'OCB d'Algaida, núm. 28, Algaida, 1980, 8.

10 M. BARCELÓ: "Sobre la divisió administrativa de Mayurqa", *Quaderns de ca la Gran Cristiana*, núm. 2, 1984, 95.

11 G. BIBILONI TROBAT; G. PORCEL GOMILA: *Notas para la reconstrucción del Yuz' de Muntuy*, Inèdit, Palma 1986-87.

12 M. BARCELÓ: "Qastil al 'uyun, una fortalesa desconeguda de Mallorca", *L'Avenç*, núm. 65, novembre de 1983, 11 (813).

13 En tots aquests llocs s'han trobat restes de ceràmiques o s'han conservat els *qanawât*. Prop de Randa, en un lloc indeterminat, va aparèixer una làpida sepulcral musulmana avui en dia exposada al Museu de Mallorca.

d'altres gairebé irrelevantes, són les alqueries i els rafals. Les alqueries devien ser més grans que els rafals, que segons sembla, eren el producte del desmembrament de les alqueries.

Els musulmans eren grans enginyers hidràulics i dedicaren especial atenció a aquesta activitat a les zones on habitaren. Crearen espais de reguiu importantíssims, fins i tot per al posterior desenvolupament de l'agricultura algaidina, fins al punt que aquests espais, amb les mateixes captacions fetes pels musulmans, seguien funcionant fins a principis dels anys setanta del nostre segle. L'al-qanâ és el sistema de captació d'aigua, a part de pous i sínies, que feren servir amb més destresa. Consisteix en un sistema de canalitzacions subterrànies que té com a finalitat que l'aigua captada per un pou mare arribi a la superfície de forma natural, mitjançant un desnivell que fa que el líquid dreni cap a l'exterior. A fora es construïa un entramat de síquies i safareigs que tenien la funció de guardar i distribuir l'aigua. També s'han de considerar, a part dels *qanawât*, altres elements com ara el torrent, les terrasses de cultius i els molins d'aigua, que completaven l'obra i permetien aprofitar al màxim la força de l'aigua. Precisament els molins d'aigua van ser un element introduït pels musulmans i que després va tenir una perduració i ús durant el domini cristià. A Algaida cal citar els dos molins de Castellitx, lligats al torrent del mateix nom, el molí de Son Gener, dependent de l'al-qanâ de Randa, el molí de son Campà, de Pina, i el molí de la font de Pina¹⁴. Algaida és el municipi del Pla de Mallorca amb més densitat de *qanawât* i això es deu a la poca fondària de captació d'aigües a la zona del massís de Randa. A més, Algaida compta amb l'al-qanâ més llarga i la més profunda de Mallorca, la de Son Reus de Randa, amb 299,89 metres de recorregut subterrani i amb el nivell freàtic del pou mare situat a 11 metres de fondària¹⁵. Aquesta *al-qanâ* va ser la font de la vila de Lluçmajor fins el 1969. La font de Pina, una *al-qanâ* amb una galeria d'eixida molt curta, té associada una claveguera de 539,60 metres de recorregut per sota terra¹⁶. Per la seva espectacularitat destaquen l'al-qanâ de la Mata Escrita, accessible per una escala i que consta d'una galeria principal i una altra de recollida marginal d'aigües que desemboca al començament de la galeria principal, amb volta de mig punt feta de pedra seca com les parets laterals. Arquitectònicament és l'estructura més perfecta de les conservades fins ara¹⁷. Hauríem de citar també les *qanawât* d'Albenya, les dues de Castellitx, la de Punxuat, la de Son Reus II, la del puig Moltó (avui destruït) i la d'Estacar¹⁸.

Durant l'època de dominació musulmana la producció d'hortalisses devia ser una de les activitats importants de les explotacions de reguiu. A més, per les seves característiques no podem desatendre totalment la possibilitat que a la zona de la vall de Pina, Son Mesquida i puig Moltó, s'hi hagués arribat a cultivar arròs. Els musulmans també ocuparen zones de l'actual terme més seques i amb terres més primes. D'això, en són una clara prova els noms de les alqueries i rafals que apareixen al Llibre del Repartiment i que, actualment, podem encara identificar. Probablement dedicaren aquestes zones a la ramaderia i per això els canvis operats en el paisatge d'aquests llocs han estat mínims i hem de detectar la presència a través de la toponímia i de les restes ceràmiques.

La toponímia, juntament amb la configuració de l'espai agrari i els *qanawât*, són el llegat més important que ens han deixat els musulmans. Al Còdex Català del Llibre del Repartiment de Mallorca podem identificar alqueries i rafals amb possessions actuals: Rohayalets (es Rafalet), Pina, que apareix talment, dues alqueries anomenades Algayda i Algaida, Benicomparat (Binicomprat), Ponzuatx (Punxuat), Castellitx, Arrozzaffa (Son Reus de Rufassa), Paula (Pola), Dalbenia (Albenya), Extacar (Estacar o Son Veny), Arrenda (Randa), Alhoion (Castell de les Fonts, Cura)¹⁹. Malgrat tot, i per no caure en errors, hem

14 G.BIBILONI TROBAT: "Informacions referides als molins d'aigua de Pina", *Es Saig*, núm. 142, Algaida, 1992, 8-11.

15 BARCELÓ, M.; CARBONERO, M.A.; MARTÍ, R.; ROSSELLÓ-BORDOY, G.: *Les aigües cercades*, Palma, 1986, 103-110.

16 BIBILONI, G.; SASTRE, M.; SERVERA, B.: "Sa Font de Pina, un gran legado àrab de ingeniería hidràulica", *Brisas*, núm. 405, 22 de gener de 1995, 6-11.

17 BARCELÓ, M.; CARBONERO, M. A.; MARTÍ, R.; ROSSELLÓ-BORDOY, G.: *Les aigües cercades*, Palma, 1986, 97-102.

18 BIBILONI TROBAT, G.: "Els sistemes àrabs de captació d'aigua en el terme d'Algaida: el *qanât* (I i II)", *Es Saig*, núm. 96, Algaida, 1986, 8-10. *Es Saig*, núm. 97, Algaida, 1989, 8-10.

19 Còdex Català del Llibre del Repartiment de Mallorca, Edició a cura de R. SOTO, Palma, 1984.

de destacar que alguns d'aquests noms citats podrien no ser d'origen àrab i que hagin perviscut a la zona procedents de cultures més antigues²⁰.

Conquesta i ocupació catalana: la baixa edat mitjana

A partir del 31 de desembre del 1229, els musulmans que habitaven la zona d'Algaida hagueren d'abandonar les seves terres, cases i objectes personals a correcció amb el drama col·lectiu que tot èxode forçós representa. Deixaren una infraestructura que de segur no fou mai utilitzada en tota la seva potencialitat pels nous pobladors. Pels catalans nouvinguts havia arribat l'hora de repartir-se el botí. Per fer partions aprofitaren la divisió administrativa de Mallorca que havien fet els musulmans. L'actual terme d'Algaida estava dins el juz'de Muntuy (en àrab, terme de Montuiri), que va ser repartit entre l'infant Pere de Portugal (al qual correspongué, entre d'altres alqueries, part de Punxuat), el Temple (al qual correspongué, entre d'altres, part del puig de Randa i Rufassa), la corporació de Tarragona, la corporació de Vilafranca, la corporació de Barcelona, la corporació de Tortosa, la corporació de Manresa, la corporació de Montblanc, la corporació de Montpeller, la corporació de Caldes, la corporació de Cervera i el propi rei. El rei tenia la major part d'explotacions i les repartí entre els seus homes. De les explotacions que correspongueren al rei identificam:

- Dues alqueries anomenades Algaida..... Orde de l'Hospital de Sant Joan de Jerusalem.
- Part de Binicomprat ..... Orde de l'Hospital de Sant Joan de Jerusalem
- Part de Binicomprat ..... Jo. Thomàs Arrom.
- Part de Punxuat ..... A. Cardador.
- Part de Punxuat ..... Coma, Joan.
- Part d'Albenya ..... Astrug de Tortosa.
- Part d'Albenya ..... Maçot de Oller.
- Es Rafalet ..... Bernat Despuig.
- Estacar i Randa ..... Garcia A.
- Castellitx ..... Garcia P. de Pina.
- Pina ..... Robert de Tarragona²¹.

Algaida i Mallorca havien entrat en un nou cicle històric.

Lentament però progressivament, les antigues alqueries i rafals musulmans es posaren en funcionament. Nous pobladors, nous cultius, noves maneres de fer configuraren una nova personalitat que s'erigia sobre els fonaments d'un poble vençut encara que científicament i tècnicament més hàbil. Al terme d'Algaida els nous pobladors edificaren, de seguida, una església per a major glòria de Déu. El 1248, a la Butlla del papa Innocenci IV, ja apareix citada l'església de Castellitx, avui una de les tres esglésies de repoblació que es conserven a Mallorca²². Aquests primers anys Castellitx hagué de ser un referent obligat per a gran part de la població del centre, del pla i fins i tot del llevant de Mallorca. Prova d'aquesta atracció que generava Castellitx en són els antics camins que unien l'indret amb llocs tan llunyans com Felanitx i el fet que Castellitx donés nom a tot el terme administratiu que avui en dia coneixem amb el nom de terme municipal d'Algaida.

---

20 COROMINAS, J.: *Estudis de toponímia catalana*, (2 vols.) Barcelona, 1965.

MASCARÓ, J.: "Aproximació a la toponímia mossàrab balear", *Butlletí de la Societat Onomàstica*, segona part, 1982.

COROMINAS, J.; MASCARÓ-PASSARIUS, J.: *Onomasticon Cataloniae. La toponímia antiga de les Illes Balears*, Barcelona, 1989.

21 SOTO, R.: *Còdex Català del Llibre del Repartiment de Mallorca*, Palma, 1984.

22 COLL, R.; MULET, J.; MULET, P.: *Antiga parròquia de Castellitx*, Suplement extraordinari de la delegació de l'OCB d'Algaida, Algaida, 1979.

Durant els segles XIII els pobladors del terme de Castellitx (així anomenarem el terme durant els segles XIII, XIV i part del XV), a nivell polític, hagueren de fer front als problemes derivats del testament de Jaume I: l'arribada del Regne Privatiu a partir del 1276, l'adequació al nou monarca, la posterior conquesta d'Alfons el Cast i la recuperació del Regne en virtut del tractat d'Anagni foren, sens dubte, el preludi d'uns fets d'armes que tancaren un cicle polític a la batalla de Lluçmajor el 1349 i que, tot s'ha de dir, tengueren molt poca incidència en els habitants del nostre terme²³.

Des del punt de vista econòmic, durant el segle XIII es posaren les bases d'una economia agrícola i ramadera, gairebé de subsistència, fonamentada en el cultiu de cereals, amb ràtios molt baixes, i les pastures per al ramat oví i boví. Aquest tipus d'economia, totalment depenent dels capricis climàtics i amb una producció insuficient, va ser la que va determinar el mode de vida dels homes i dones de Castellitx durant molts de segles. La propietat, en mans dels estaments privilegiats primer i de la burgesia després, arribà als camperols a través de sistemes com l'emfiteusi, que donava la propietat útil al pagès, a canvi d'un cens o pagament, i la propietat directa al senyor. La majoria de persones havien d'anar a jornal per guanyar-se la vida.

Des de finals del segle XIII la població dispersa que hi havia per tot el terme experimentà una tendència a la concentració en diversos indrets. Algaida es convertí en el nucli principal de població, categoria que ja no deixaria mai més. Altres indrets com Pina, Randa, es Rafalet i Castellitx mantingueren un romanent de població més o menys concentrada que, en el cas de Castellitx i es Rafalet desaparegué, i en el cas de Pina i Randa es mantingué fins avui en dia.

Algaida es desenvolupà entorn del que era el nucli de l'antiga alqueria de l'època dels musulmans. El rei en Jaume I la cedí, com hem vist abans, als Hospitalers de Sant Joan de Jerusalem que l'explotaren des de bon començament. El casal de l'alqueria, el sitjar de l'Hospital i una capella dedicada a Sant Joan, patró dels Hospitalers, en foren el centre neuràlgic²⁴. Al seu voltant, a mesura que els hospitalers establien terrenys, s'anà desenvolupant el poble. Les Ordinacions de Jaume II contribuïren a fomentar l'establiment de nous pobladors. En aquesta època els documents parlen de "la pobla d'Algaida"²⁵ en clara referència als nuclis de població que les Ordinacions fomentaven²⁶.

Amb l'arribada del segle XIV el nucli algaidí acabà de consolidar-se en detriment dels altres nuclis del terme de Castellitx²⁷. Malgrat tot Algaida encara experimentava una forta dependència de Castellitx com a centre religiós. Els algaidins i els habitants de tot el terme assistien a missa a Castellitx, puntualment, cada diumenge i festes²⁸. L'església continuà sent el centre religiós del terme fins apro-

---

23 Sembla que les diferents incorporacions a la Corona d'Aragó no tenien altra conseqüència per a la gent d'Algaida que la necessitat de presentar els síndics per retre homenatge al rei de torn. Vegeu: R. ROSSELLÓ: "Notícies històriques de Castellitx i Algaida, s. XIII-XVI", *Es Saig*, núm. 18, juny de 1982, 17.

24 BIBILONI, G.: *Llibre de la Cúria Reial de la Parròquia de Castellitx (1379-1388)*, Algaida, 1997, 50-53.

25 Arxiu Municipal d'Algaida (AMA), 2.167, f. 85.

26 ALOMAR, G.: *Urbanismo regional en la edad media. Les "ordinacions" de Jaime II (1300) en el Reino de Mallorca*, Barcelona, 1976, 3.

...con las "ordinacions" ... se planeaba, con un sistema sorprendentemente actual, no la fundación de determinadas villas, la mayoría de las cuales ya tenían existencia real i administrativa (algunas de ellas estaban incluso amuralladas) desde hacía muchos siglos, sino la promoción de un desarrollo económico-social de la isla, es decir, la realización de un plan económico, social y urbanístico...

... De lo que se trataba en realidad era de la creación de "polos de desarrollo" agrícola, cada uno de los cuales tuviera por centro su correspondiente polígono residencial..."

Malgrat tot, és evident que amb la idea de promocionar petits nuclis ja existents es crearen nous pobles, les pobles, i és possible que a Algaida, al costat del nucli incipient que ja existia al voltant de la casa dels Hospitalaris de sant Joan, se'n creàs una; si més no, entre els anys 1379 i 1388 encara es parla de la pobla d'Algaida.

27 Dins el terme de Castellitx hi havia, a part del nucli d'Algaida, altres concentracions de població: el Rafalet, on hi havia fins i tot una plaça (AMA., 2167, f. 31, 197) i un ullastrar i garrigues comunes del terme del Rafalet (ARM., AH. 44, f. 15). Pina i Randa eren altres nuclis ja existents i que, a diferència del Rafalet, han perviscut fins als nostres dies.

28 AMA., 2167, f. 49-50v. AMA., 2167, f. 127-135v.

ximadament el 1410, en què ja s'havia produït el canvi de titularitat i l'església d'Algaida passava a ser la titular²⁹. Aproximadament fins a aquesta data els algaidins s'enterraren al fossar de Castellitx i amb la pèrdua de la titularitat d'aquesta darrera església a principis del segle XV, Algaida va haver de crear un fossar just davant l'església, probablement en el lloc on antigament hi havia hagut la plaça de l'Església³⁰. Gràcies a l'extraordinari testimoniatge del Llibre d'Inquisicions de la Cúria Reial de la Parròquia de Castellitx³¹, el document medieval més antic conservat a l'Arxiu Municipal d'Algaida, datat el 1379, s'ha pogut reconstruir el nucli del municipi, en el qual ja es pot observar clarament la capella de Sant Joan; exempta, alguns carrers, la plaça de l'Abeurada; amb pous i abeuradors pel bestiar, la plaça de davant l'Església, un celler, dues tavernes i un molí de vent. Aquest document ens permet conèixer el funcionament dels càrrecs públics i les institucions locals.

Cada any s'elegia un batle reial que era la màxima autoritat del municipi i compartia les responsabilitats de la gestió municipal amb els jurats i els prohoms o consellers. Tots junts formaven el Consell de la vila, que solia convocar-se després de la missa dominical per tractar i resoldre totes les qüestions pròpies de l'administració municipal. Altres càrrecs importants eren els síndics que representaven cada una de les viles en el Sindicat de Fora; el mostassaf, encarregat d'exercir la funció de policia i vigilar pesos i mesures, higiene, obres etc.; el clavari, que exercia de comptable municipal; l'escrivà; el saig, encarregat de la detenció de sospitosos, execució de les emparees de béns, encorralament de bestiar que havia fet tala, missatge etc.; el corredor, intermediari en operacions mercantils, subhastes, pignoracions; el metge; el taxador, que valorava els béns dels pobladors; el botiguer; el sequier; el mallol, que mantenia l'ordre públic entre els joves, i el carceller. El batle i el seu lloctinent, formaven la Cort de la parròquia, en aquest cas de la parròquia de Castellitx, entenent sempre com a parròquia l'actual equivalent a terme municipal. La Cort era l'encarregada de publicar i fer complir les lleis, de garantir l'imperi de la llei i d'obrir sumaris per tots els casos civils o criminals ocorreguts en la seva jurisdicció que, segons la seva gravetat, serien jutjats pel veguer de fora en la seva visita anual a la vila, o tramesos a Ciutat a la Cúria del Governador.

Durant els segles XIV i XV la societat estava composta per ciutadans, un estament de propietaris que compartien la residència entre les seves propietats al terme de Castellitx i Ciutat, els propietaris mitjans i emfiteutes, els menestrals i els jornalers. Per tancar la llista hem de parlar dels esclaus, que durant els segles XIV i XV foren força nombrosos, fins al punt que alguns autors arriben a parlar del 10% de la població³². Quant a la població total, segons el morabatí de 1364, el terme de Castellitx tenia 505 habitants. El 1427 els habitants serien ja 595.³³

En general aquesta societat medieval algaidina presentava un alt índex de conflictivitat. Els homes lliures usaven la violència per a resoldre els problemes amb els seus conciutadans i, malgrat les prohibicions oficials, anaven generalment armats (gairebé tothom portava ganivet o coltell, fins i tot els esclaus, i molts homes portaven també espasa i escut com a arma defensiva). El grup social que més problemes generava era el grup dels esclaus que, per la seva condició, sovint es lliuraven a excessos en el joc o protagonitzaven robatoris i fugides organitzades. No podem oblidar tampoc la violència organitzada o les banderies. Es tractava d'organitzacions criminals creades per famílies importants per tal d'enfrontar-se a famílies rivals. Moltes vegades aquestes banderies degeneraven i es convertien en vertaders exèrcits de malfactors que pul·lulaven per tot Mallorca. Algaida no va defugir aquesta dinàmica. El cas més significatiu és el de la família Borrassà, propietària del Rafalet, que emparant-se

---

29 GILI, A.: "Trasllat de la parròquia de Castellitx a Algaida", *Es Saig*, núm. 100, Algaida, 1989, 30-31.

30 AMA., 2167, f. 87v. Vegeu també: G. BIBILONI: *Llibre de la Cúria Reial de la Parròquia de Castellitx (1379-1388)*, Algaida, 1997, 54.

31 BIBILONI, G.: *Llibre de la Cúria Reial de la Parròquia de Castellitx (1379-1388)*, Algaida, 1997, 50-53.

32 SEVILLANO COLOM, F.: "Demografía y esclavos en el siglo XV en Mallorca", *BSAL* 34, 1973-75, 160-167.

33 SEVILLANO COLOM, F.: "La demografía a través del impuesto del Morabatí, s. XIV, XV y XVI", *BSAL* 34, 1973-75, 233-273.

en la seva condició econòmica i social privilegiada cometia abusos contra aquells elements que considerava enemics³⁴.

Econòmicament parlant els segles XIV i XV no són molt diferents dels segles anteriors. Una economia agrícola i ramadera incapaç d'alimentar la població, sobretot si apareixien inconvenients meteorològics. Una menestralia poc desenvolupada i la presència d'una molt rudimentària indústria de transformació (molins d'aigua i de vent) arrodonien un panorama econòmic no gaire envejable que acabava per afectar la vida dels algaidins, sotmesos, per això, a una dinàmica de fams periòdiques i mortaldats per epidèmies que ens fan parlar d'una societat amb serioses dificultats per iniciar el progrés econòmic i demogràfic cap al món modern.

---

34 BIBILONI, G.: *Llibre de la Cúria Reial de la Parròquia de Castelltix (1379-1388)*, Algaida, 1997, 66-67.

Algaida. Segles XVI-XVIII

Pere Mulet Cerdà

Pel que fa a la població d'Algaida, les primeres dades fiables que tenim corresponen al 1577 gràcies a un *scrutini de tota la gent dela pnt Vile de Algayde tant homens com dones y minyons* que es va fer per manament del virrei Miquel de Moncada davant l'amenaça d'atacs de l'armada algerina, inclòs al Llibre de Consells 1577-1592 ¹. En aquest mateix Llibre (folis 41-66) hi trobam una altra relació feta per ordre del lloctinent i capità general "*Per que encas que vingues la Armada Turquesse*"; en aquesta, a més de "*los homens de armas de una part i tota la gent de altre part entenent homens utils de armes que sien de quatorse anys enamunt fins en setanta anys*", s'hi especifiquen les armes, cavalls, carros, provisions de la vila i els representants de determinades professions. Aquesta segona relació és de 1578.

Les dades d'aquests dos censos no coincideixen: el de 1577 presenta un total de 1.496 habitants, mentre que el de l'any següent en recull només 1.301; la diferència sembla deguda al fet que a la segona no hi figuren els habitants de Pina. Aquesta xifra de 1.496 habitants és, sens dubte, la vàlida, i coincideix amb el cens de 1591 que es va fer arran d'un ban del virrei Lluís Vich i Manrique segons el qual els habitants d'Algaida eren 1.499.

L'*scrutini* de 1577 és important perquè, a més, ens permet conèixer quanta gent vivia agrupada al nucli urbà i quina era la població disseminada per foravila (a la *part forana*, diu el document): a Algaida (prescindint de Pina) hi vivien 749 persones concentrades al poble i 597 disperses pel terme; això representa un 55,6% enfront d'un 44,4%.

Aquesta és la població d'Algaida a la segona meitat del XVI, després de refer-se dels durs cops que representaren per a la pagesia l'alçament forà de 1451 i la guerra de les Germanies, uns penosos daltabaixos des del punt de vista social, econòmic i demogràfic. Precisament Algaida apareix com un dels pobles on més afectats tingué el moviment de les Germanies (1519-1523), sobretot entre la gent més pobre, tal com es dedueix de les informacions judicials que seguiren per a la repressió de l'aixecament. Foren uns quaranta algaidins els que hi moriren per execucions, en combat, per venjances i per causes indeterminades; Algaida fou una de les viles que més altes composicions i multes va haver de pagar. S'obrí informació a 186 homes, dels quals un 74% va ser considerat més o menys afectat de Germania. I si bé les dades de Quadrado i d'Eulàlia Duran sobre el nombre de focs no coincideixen, està clar que aquest nombre disminueix i no es recupera fins a meitat de segle ².

De l'evolució de la població durant el segle XVII en tenim poques dades; els cadastres de 1603 i 1626 ens informen del nombre de propietats i de propietaris respectivament, però no ens permeten extreure'n dades certes de població. Sembla que creixia moderadament amb algun accident negatiu com va ser la pesta de 1652.

Pareix que les epidèmies que arribaren a Mallorca no afectaren seriosament el nostre poble, almenys no en trobam informacions a l'Arxiu Municipal. Hi ha alguna referència a *mala sanitat que tenim a la Vila*, referències que solen coincidir amb males anyades, que sovintejaven; més que d'epidèmies es tracta de conseqüències de la desnutrició per manca de queviures. En canvi la de 1652, la darrera gran pesta de la Mediterrània, hi arribà i ocasionà molts maldecaps com recull el *Comptes del gasto del contatge que ey hague en esta Vila de Algayde per lo any 1652*³. Va causar una cinquantena de morts i unes despeses

---

1 AMA. Llibre de Consells 1577-1592, folis 19 a 25.

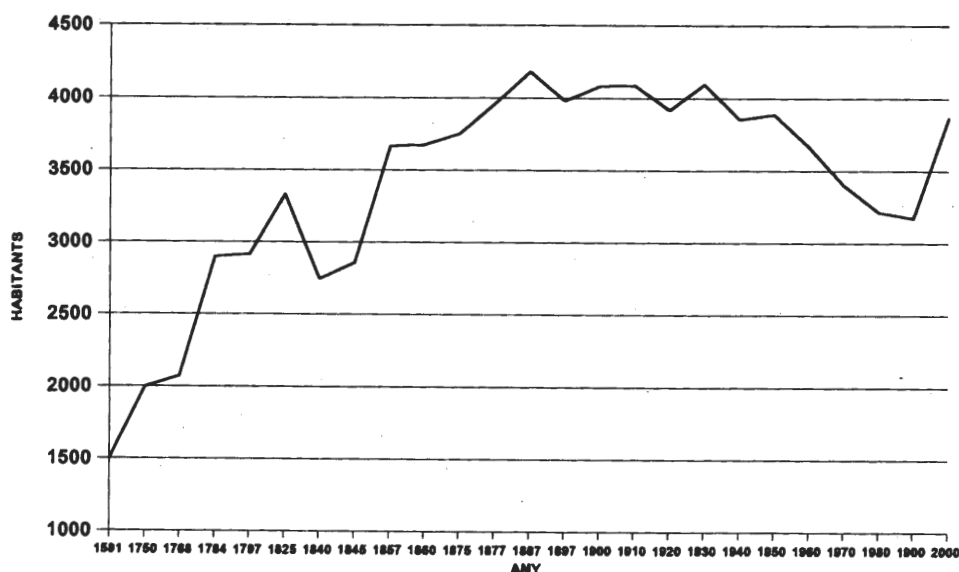
2 BIBILONI TROBAT, G.: "*Informacions sobre les Germanies a Algaida*". *Es Saig*, 53, pàg. 10.

3 AMA. De Cuentas. Tom 8, folis 108-122

superiors a les 500 lliures: compra d'un terreny per a fossar, obres d'adaptació, molts de jornals que s'encarien enormement pel risc de contagi que hi havia. El sou del metge i del fosser, per exemple, es multiplicava respecte al que hagués estat normal.

Una creu construïda el 1711 recorda la ubicació del *cementiri dels apestats* a les garrigues de Binicomprat. Aquest cementiri quedà abandonat en acabar la pesta i es tornà a utilitzar el fossar situat a la placeta de davant l'església fins que a finals del XVIII les autoritats ordenaren la construcció d'un cementiri allunyat del nucli urbà per raons sanitàries i per qüestions d'espai ja que el creixement de població havia estat considerable.

Tornant a l'evolució demogràfica, sembla que l'increment fou lent fins a mitjan del XVIII: els 1499 habitants del 1591 passen a 1994 el 1750: A la segona meitat de segle la progressió és espectacular i el 1797 ja són 2918; bones collites, millores del cultiu, importants avenços sanitaris i pràctica desaparició de les periòdiques epidèmies contribuïren a aquesta estirada demogràfica que es prolongarà tot el segle XIX fins a superar els 4.000 habitants a finals d'aquesta centúria. El gràfic següent⁴ ens permet veure'n la progressió.

Algaida. Evolució de la població

Corresponent al 1787 tenim una relació bastant detallada de la població per edat, sexe i estat civil: del total de 2.828, els homes superen lleugerament les dones (1.434 i 1.394 respectivament); els fadrins són 1.865, els casats 820 i els vidus 143. Pel que fa a professions trobam:

"labradores	464
jornaleros	527
fabricantes	96
artesanos	4
criados	206
escribanos	2
estudiantes	30" ⁵

Potser per "labradores" s'ha d'entendre propietaris que podien viure del conreu de les seves terres mentre que els "jornaleros" serien els desposseïts de propietats o en tot cas amb terres insuficients per

⁴ MULET CERDÀ, J.: "Algaida y su término municipal". Boletín de la Cámara de Comercio, Industria y Navegación de Palma de Mallorca núm. 657. 1967. Pàg. 154

⁵ AMA. Lligall 1751-1799.

a la subsistència i obligats a llogar-se. El terme "fabricantes" deu aplicar-se als diversos menestrals. No tenim dades sobre el nombre de ferrers, fusters, ollers, moliners i altres professions. Gràcies a una denúncia que va presentar l'any 1757 el gremi de paraires en què es personaren els integrants d'aquest gremi pel nomenament d'un "sens ser fill de mestre ni haver estat a mosso ni seber treballar de dit ofici" sabem que el nombre de paraires era de 27⁶.

És clar que llevat d'un petit nombre de menestrals, la major part de la població vivia del conreu de la terra, en uns casos com a propietaris i en altres com a jornalers. Els *stims* de 1578⁷ ens proporcionen les primeres dades sobre repartiment de la terra a Algaida; en aquests estims no es consigna l'extensió de cada propietat, sinó el seu valor en lliures mallorquines; no ens permeten, per tant, conèixer l'extensió superficial corresponent a les propietats ni el tipus de cultiu a què es dedicava. Sabem que el nombre de finques era de 791 i que una gran majoria corresponia a petits propietaris si bé n'hi havia 56 que acaparaven més d'un 75% del valor cadastral; no podem assegurar que aquest percentatge coincideixi amb l'extensió en hectàrees, encara que el rendiment de la finca és més significatiu que la seva extensió. D'aquest cadastre, en Joan Mulet en fa la següent taula⁸:

Valor en lliures mallorquines	Extensions cultivades	%	Valor total en lliures	%
- 50	403	51,0	12.545	6,2
50 - 100	186	23,5	13.223	6,5
100 - 200	115	14,5	14.949	7,3
200 - 500	31	3,9	9.680	4,7
500 - 1000	11	1,4	8.363	4,1
+ 1000	45	5,7	144.300	71,0
Totals	791	100,0	203.061	100,0

Hem fet la mateixa anàlisi amb el cadastre de 1603 amb el següent resultat:

Valor en lliures mallorquines	Extensions cultivades	%	Valor total en lliures	%
- 50	360	31,3	10.283	3,6
50 - 100	388	33,8	27.423	9,8
100 - 200	237	20,6	29.039	10,4
200 - 500	68	5,9	17.775	6,3
500 -1000	20	1,7	12.200	4,3
+ 1000	54	4,7	182.000	65,2
Totals	1.127	100,0	278.720	100,0

Si comparem els dos quadres, hi ha unes quantes diferències notables. Primerament, la revaloració de les finques en només vint-i-cinc anys és important; potser la causa és un canvi de valor de la moneda o bé la posada en cultiu de noves terres a base de rotes amb la consegüent millora del rendiment. No tenim notícies d'establiments importants, encara que consta que n'hi hagué com, per exemple, els de s'Heretat i Son Barrera. És evident que començà en aquests moments una disgregació de la propietat com ho demostra el notable increment de finques cultivades que passa de 791 a 1.127, un increment que només es pot explicar per les artigues que es feren per part dels roters. No es poden descartar tampoc errors o defectes en la confecció d'aquests documents.

6 AMA. Lligall d'actes soltes. 1704-1817.

7 AMA. "Cadastré de lo any 1577". 126 folis, perg.

8 MULET CERDÀ, J.: Op. cit. pàg 167.

D'altra banda, es manté més o menys la proporció entre les petites parcel·les i les grans possessions: el 65,1% de finques representen el 13,4% del rendiment mentre un 4,7% n'acaparen el 65,2%. Són, per tant, nombrosos els petits propietaris, però les terres més profitoses i que millors interessos donaven estaven en mans d'unes poques persones (Santacília, de Pax, Duzay, Mesquida, Anglada, Ferrandell...) ciutadanes en una gran majoria.

Un fet que influí poderosament a modificar la possessió de la terra foren els establiments que s'iniciaren en el segle XVI i que al nostre poble culminaren al llarg del XVIII i del XIX. Aquests establiments es feren sota el règim de censals emfitèutics i alguns foren promoguts pel mateix Ajuntament. Altres els donaren en establiment els propietaris com és el cas des Rafalet de Don Francesc Marià Villalonga l'any 1838. Es Rafalet era la possessió més extensa del terme valorada en 20.000 lliures en els cadastres de 1578 i 1603 i amb un preu de 25.000 lliures el 1677.

Quant a Punxuat, estava valorada en 10.000 lliures el 1603, un preu que a finals d'aquest segle era de 12.000 tot i algunes segregacions, especialment la de Son Miquel Joan. El seu propietari Don Joan Miquel Santacília la va posar en venda el 1668 i l'Ajuntament acordà adquirir-la amb la intenció d'establir-la en parcel·les que majoritàriament foren d'una o dues quarterades. No entrarem en els detalls de l'adquisició, que fou per un preu de 13.164 lliures, ni en els problemes legals que se'n seguiren. Gairebé immediatament de la compra es féu el primer establiment, els detalls del qual són imprecisos ja que s'ha perdut part de la documentació; el de 1721 és ben conegut amb 37 noves propietats de dues quarterades; segueix el de 1783 amb 78 partides, gairebé totes de dues quarterades; finalment, el 1836-1837 es du a terme l'establiment de les terres que quedaven, sa Comuna, amb més d'un centenar de sorts. En conjunt, l'establiment de Punxuat va crear un nombre considerable de nous propietaris de fet, que amb el temps arribaren a ser-ho de dret i a tots els efectes. Punxuat comptava amb terres molt fèrtils, que foren les primeres que es donaren a cens, i altres de garrigues, matolls i sotabosc que en part foren rompudes pels roters i incorporades al procés de producció de cereals a base de grans esforços i amb resultats, pel que es dedueix de la documentació, més aviat minsos⁹.

L'altre establiment realitzat per l'Ajuntament afecta la possessió de Tresorer amb les finques contigües de Son Vidal i Son Crespi; d'aquests topònims ha perdurat el primer en la forma Treurer. Tresorer pertanyia el 1744 a Da. Maria de Verí, Vídua de Don Antoni Ferrandell, i al seu fill Don Ignaci Ferrandell. Es tracta d'una possessió més petita que Punxuat, situada entre Algaida i Randa, valorada al cadastre de 1603 en 1.200 lliures. L'Ajuntament l'adquirí i per via d'establiment a cens emfitèutic l'adjudicà immediatament, sembla que sense cap problema per assignar les 104 sorts d'una o dues quarterades. En conjunt eren terres productives i es remataren a bon preu, sobretot entre habitants del lloc de Randa.

Encara que fa de mal fer afirmacions terminants, gosaríem dir que, econòmicament, no fou mal negoci per a l'Ajuntament la inversió feta a Punxuat i Tresorer. Durant molts anys aquests establiments representaren uns ingressos considerables amb el cobrament dels censals -la majoria en diner i alguns en espècies, en blat-, amb les quantitats aconseguïdes de les freqüents quitacions i amb el lloguer de les brostes i pastures que cada any se subhastaven i s'adjudicaven al més dient. I fou especialment rendible des del punt de vista social amb la creació d'un important nombre de petits propietaris que, a més, posaren en cultiu considerables extensions de terreny, abans erms, amb una penosa feina com a roters.

Les terres de conreu es dedicaven majoritàriament al cultiu de cereals i a la ramaderia; no podem precisar la superfície destinada a vinya, mentre que la de reguiu devia ser reduïdíssima. Tenim diversos censos, en el detall dels quals no entrarem, de bestiar, que demostren el predomini del bestiar oví¹⁰. Pel

9 MULET CERDÀ, PERE I JOAN.: "Establiments de terres a Punxuat i Tresorer". Inèdit.

10 AMA. "Per que encas que vingues la Armada Turquesse". Llibre de Consells 1577-1592. Folis 41-66. AMA. «Relatio y desnuntiatio dels moltons y tuisos de le present vila y son terme que en virtut de orde de le Rl. Auda. dels 4 7bre 1734 se mana que prenguen...» De Cuentas. Tom 8, 1739. Foli 107. AMA. «Llista qui conte tot al bestiar dela Pnt Vila de Algaida...feta als 10 9bre 1782». AMA 1781. «Censo dels bous, moltons, anyells, ovelles, anyellas, tossinos, etc». Lligall 1751 a 1799. AMA. «Llista de los dueños y bestiar de la Villa del Algaida als 10 8bre 1782». 4 folis. 4 mitjos folis allargats, altres 4 mitjos folis en blanc. AMA. «Relatio que de orde de la Rl. Auntia que en virtut de orde seha de pendre de le desnuntiatio de tota specie de grans com son blats, xexa, ordi, de le present vila y son terme...» (1734). De Cuentas. Tom 8º 1739, folis 98-102.

que fa als arbres, consten grans extensions de figueres i garrovers, amb dades de la introducció de l'ametller a partir de la segona meitat del segle XVIII. Hi ha una «*Relacion individual de los daños y perjuicios ha cauzado la nevada que hyzo en ultimos dias de dizbre de 1788 que en virtud de orden dela Rl. Auda. se ha tomado en esta villa de Algayde*»¹¹. La relació parla de 97.945 arbres afectats com també més d'un milenar d'exemplars del bestiar oví. És llàstima que no especifiqui l'espècie dels arbres *danyats* ni l'abast del dany, si bé pensam que predominarien les figueres.

Per conèixer el ressò que els fets de la política espanyola tingueren a Algaida són més útils els Llibres de Comptes que els de Consells o Resolucions. Pels Llibres de Comptes ens assabentam de la mort i coronació d'un rei, del seu casament i del naixement de cada príncep ja que la Universitat estava obligada a demostrar el seu dol o alegria amb unes despeses; i no parlem de les contribucions, ajudes, col·lectes i subscripcions amb què havia de contribuir a les aventures i vel·leïtats militars, sense comptar les aportacions en homes, que ens són poc conegudes. Podríem citar diversos moviments d'homes com, per exemple, el de 1680 a Portopetro i Alcúdia amb motiu de l'arribada d'una esquadra francesa¹² i sobretot el de 1715: "*Compte de los gastos sehan ocasionats ala Vila de Algayde axi en manteniments, com tambe en jornals de carros, y de bestiar, y de dietas y de manteniments delos homens et alias dela matexa Vila, per rauo delas ocurrencias del temps present de la guerra, comensant als 13 juny del corrent any 1715 fins als 23 de agost del matex any*"¹³. Les obligacions de l'Ajuntament eren nombroses, com veurem, i la situació sovint exigia mesures radicals. Podríem posar diversos exemples, però pot servir el de l'any 1688 en la "*Supplicatio oblata per Jurats Villa de Algayda*" en Consell extraordinari "*trobantse vexats de creditors j ab moltas obligations*"¹⁴. Admeten "*lo estat miserable dela pnt vila j Unitat. q. se troba agrauada en pessades de 288 lliures çens j de moltes d'altres pensions*" i que cal trobar-hi remei: que cada any es facin dos talls "*de dos sous per sentenar*" (per cada 100 lliures) a fi de reduir el deute; que jurats, clavari i els qui prestin treballs per la vila no cobrin dietes ni salari; que se cerquin "*personas deuotas*" que paguin despeses de l'església, especialment la cera; que paguin "*algunas personas qui posahexen bens en son territori, j ab motiu de aser franchs ho habitants en la Ciutat pretenen no hauer de contribuir en talles*", etc. Un altre cas d'extrema necessitat el trobam el 1614 com a conseqüència de la pràcticament nul·la collita de grans de l'any anterior, el famós any 13¹⁵.

Quan es presentava la necessitat de cobrir unes despeses s'acordava fer un tall (o talla) o mig tall "*per l'obra de l'església*", denominació que s'utilitzava independentment que s'aplicàs a aquesta obra o a altres obligacions; la talla era de dos sous per cada cent lliures. Un "*tall de la obre dela isglesia*" del 1712 ens precisa un per un els contribuents que paguen des d'un sou algun particular a més de quinze lliures les grans possessions, fins arribar a les 393 lliures, 4 sous i 2 diners que es recaptaren. Si bé la quantitat total d'una talla varia, en general oscil·la entre les dues-centes i les tres-centes lliures.

Una despesa a què estava obligada la Universitat d'Algaida era la de contribuir a la vigilància de les costes, una missió exigida fins i tot als pobles de l'interior. Algaida tenia una zona assignada de manera estable durant els segles XVII i XVIII a la Marina de Lluçmajor, al Portell d'en Vaquer "*de la Llapasssa*". Del 1602 és aquesta referència: "*...la ville ahont anam q. es a lummajor hia tres torres enque hi auem de tremete sis homens deque ja veuen v. marse lo gran dany j molestia tenim*"¹⁶. Eren guardes a peu i a cavall, que cobraven uns tres sous (a peu) i de vuit a deu els que vigilaven a cavall. En principi la seva missió era avisar del perill de incursions de moros i també "*per la precaucio del contagi*" quan hi havia notícies d'epidèmies; més endavant, quan va minvar el risc de ràtzies pirates, vigilaven el contraban de tabac i l'embarcament o desembarcament il·legal de persones¹⁷. A més de les guardes del Portell d'en Vaquer,

11 AMA. 10 folis, apaïsat.

12 AMA. Llibre de Consells 1658-1699

13 AMA. De Cuentas. Any 1739. Tom 8º, folis 54-68.

14 AMA. Llibre de Consells. 1658-1699.

15 AMA. Llibre de Consells. 1614-1615

16 AMA. Llibre de Consells. 1593-1613.

17 AMA. "*Compte del Portell den Vaquer del honor Bart. Pou y per ell Bart. Company del any 1709. Die 11 Maig. 1711*". Les referències a aquestes i altres guardes són abundants en els Llibres de Comptes i de Consells durant aquests segles.

tenim notícies als Llibres de Comptes d'altres de més esporàdiques al Puig de Randa (sobretot el XVI), a Calvià -bastant freqüents-, i més esporàdiques a Santanyí i a Banyalbufar. Els jurats adverteixen que *"ditas guardes no les puguen donar a persones defora terme"* (1694), ja que *"son personas necessitades j han demenester lo que guanyen perpassar las suas vidas per fer dita guarda"* (1715).

L'Ajuntament tenia també a càrrec seu la conservació i el manteniment de l'antiga parròquia de Castellitx i l'ermita de Sant Honorat. Pel que fa a Castellitx, hi havia el compromís, contret arran del trasllat de la parròquia a Algaida a principis del XV, de mantenir-hi un capellà. Aquest compromís es va servir amb bastant de regularitat durant el segle XV i bona part del XVI. Les referències a despeses de conservació són nombroses al nostre Arxiu, però, a més, el 1589 s'hi construï el porxo que doblava la capacitat del recinte i el 1609 s'hi començà la construcció de la sagristia. També es va haver de tancar de paret l'antic fossar seguint ordres del bisbe Alagón en la seva visita pastoral del 1686. Uns anys abans, el 1664, el rector Miquel Armengual va tenir la poc afortunada iniciativa d'eixamplar la primitiva església amb un absis que sembla que va costejar gairebé íntegrament. I no es va interrompre mai el costum de celebrar-hi el pancaritat el dimarts de Pasqua, una festa que tenim documentada des del XVI: *"...2 sous per aportar lo preicador a castelix la darrera festa de pascho"*¹⁸, o també aquesta altra nota del 1570: *"...vuyt sous p aportar lo sermonador en Ciutat y en Castelix"*¹⁹

L'ermita de Sant Honorat del puig de Randa és de finals del XIV; fou una iniciativa d'Arnau Desbrull i la seva construcció havia finalitzat el 1397. L'habitaren ermitans fins que a principis del XVI quedà en estat d'abandó i aleshores se'n féu càrrec l'Ajuntament i Parròquia d'Algaida fins que el 1763 la reclamaren els Pares Ermitans, els quals van sostenir llarg plet amb l'Ajuntament, que finalment guanyaren²⁰. El fet és que durant prop de dos-cents anys l'ermita va estar sota el patrocini de l'Ajuntament que havia de cercar i pagar un resident, capellà o donat, i subvenir a les despeses de restauració i reconstrucció. El primitiu oratori devia estar en molt mal estat i el 1654 s'inicià la construcció d'una nova església, la que actualment es conserva: *"...que la iglesia de St honorat seha donat esquerada afer per vuytante j sinch lliures ... sels ha de afegir a los mestres vuyt lliures..."*²¹. Les referències que trobam als Llibres de Comptes de petites despeses de manteniment de Sant Honorat són nombroses.

Representava una despesa anual la celebració de la festa del sant el 16 de gener en què jurats i fidels pujaven a l'ermita. De l'11 de gener de 1588: *"...entraren en la casa del Consell dos armitans de St Honorat y conviden alo Batle y Consell ab lo spiritual conforme la practica y consuetut antiga qui es cada any entran en la pnt case son vinguts a donarlos reho..."*²². Precisament quan els ermitans recuperen la propietat, en els pactes que es firmen s'acorda: *"Primo. Que los dits Senyors Regidors puguen anar de aqui en avant a celebrar la festa de Nostro Patró Sant Honorat del modo que s'ha acostumat fins al present en temps dels Jurats i Regidors antecessors"*²³.

Pel que fa a l'ensenyament, la Universitat procurava contractar un mestre, càrrec que la majoria de vegades requeia en un capellà. Una de les primeres notícies que en tenim és del 1594: *"Com ja saben la ignorantie j poca crianse que vuy es en los minyons, la poca doctrine que prenan p asi j axi ha vingut un mestre lo qual se ofereix deen senyar axi delegir j scriure com de gramatica com de ductrine j demane algune cosse p sos trebals"*²⁴. El 1631 s'acorda que *"donan ditas 10 lliures adit mestre per affecte de ensañar los dits minyons ab*

---

18 AMA. Llibre de Comptes. 1583-1605.

19 AMA. Llibre de Comptes 1560-1583, foli 144 V.

20 Els ermitans es basaven per a la seva reclamació en una clàusula segons la qual l'oratori no podia sortir de mans dels ermitans: *"quod vos neque successoris vestri in dicto heremitorio non possitis neque possint dare, vendere seu aliis transportare praedictum heremitorium neque bona ipsius, monachis sive monialibus, neque aliquibus dominis neque aliquibus personis nisi tandem hermitanis..."*

21 AMA. Llibre de Consells. 1653-1658.

22 AMA. Llibre de Consells. Foli 110.

23 AMA. Lligall "De Resoluciones". Anys 1721-1765. MULET CERDÀ, Pere i Joan. «Contribución a la historia del Santuario de Sant Honorat. (El Santuario bajo el patrocinio de la Villa de Algaida)». Inèdit.

24 AMA. Llibre de Consells 1593-1613.

pacte que no puga engegar los minyons pobres qui nol poran pagar”²⁵. A més de pagar-li una quantitat que oscil·la entre 20 i 30 lliures, li proporcionava lloc per viure; el 1639 se li assigna “la botiga de la posada d’Albenya”.

Els pactes del contracte varien poc. L’any 1777 se li pagaven 34 lliures amb l’obligació que “haje de ensañar an la Aschola de esta Vila a tots los Minyons qui concorran an ella tots los dies tres horas al mati y tres ala tarda; a excepcio de los Diumenges y Festes y de aquell temps an que se acostuma fer punt com son per las festas de Navidat del Señor, las de Resurreccio y a lo Astiu; davent ansañar a dits minyons de llegir, ascriurer, contar an idioma Español, la Gramatica an llati, y la Doctrina Christiana...”²⁶.

No hem trobat referències a mestra de minyones fins a finals del XVIII. En els ajusts de l’any 1783 es pacta que per deu lliures anuals “sera de la sua obligacio enseñar a las miñonas la doctrina Christiana, el Sant Tamor a Deu, i los traballs mecanichs com es cosir et alias...”²⁷. No es parla d’ensenyar a llegir, escriure ni comptes²⁸.

Una altra obligació de la Universitat era la de cobrir els serveis sanitaris. No era fàcil trobar un metge i sovint, sobretot el segle XVI, la vila només comptava amb un cirurgià: el 1621 s’acorda donar deu lliures per un any a “metgi Biuer”: “...diu que li fesam un poch de jude y ell segnara de franch pobres los que als Sors. Jurats ano menaran”²⁹. Era freqüent que la plaça de metge es trobàs vacant i el 1729 “...lo porque havem fet ajuntar atots Vs Ms, es que al poble ens clame havem sperimentat la necessitat que te esta Vile de un metge i Chirurgia per aconsellar al poble i en esta ocurrentia de estas mollestias i tant de mors i mirant que noya cosa mes amatble que la vida i los moradors tenen consuello, i saber lo aixaque de que moren i saber molt be que tots havem de morir per ser de fe i mirant estos inconvenients demanam que seria convenient fer venir un metge per dificultar estas meleties i al poble romangues aconsollat...”³⁰. Els documents palesen que la preocupació per aconseguir un metge mínimament estable fou constant i que mai no se solucionà de forma definitiva; del 1779 transcrivim: (foli 169) “...ay molts malalts an esta Vila y son terme y al present no ay Metge, y molts se quexan de esta falta y trob que es convenient y necessari practicar las diligencias para vaurer si trobariem algun Matge qui volgues venir an aquesta Vila para visitar los Malalts que esto es de nostra obligacio... que alejxen y conduaxen per tot al temps que an esta Vila no haura Metge, y sara necessari al señor Doctor an Medicina Rafel Barcelo de (foli 169V) la Vila de llummayor qui ja visita al Señor Vicari an casa de la Rectoria y algunes altres ab la obligacio de visitar tots los malalts dela present Vila y son terme axi pobres com Richs; y que no puga prandrer mes de vissita que lo que se acostumava donar an el Metge dela Vila y que sempre y quant los sañors Regidors li fassen sabidor de algun malalt Pobre no puga pandrer cosa alguna y aldague visitar per amor de Deu...”³¹.

Tenim anotacions referents a apotecaris, concretament a Nicolau Cardell (1663), per un important deute de cera i Pere Botella (1754), si bé no queda clar que tenguessin l’apotecaria a la vila. També dins el XVIII hi ha referències a l’ajuda pel lloguer d’unes cases que la vila fa a un manescal³².

Però l’obra de més envergadura amb què s’enfrontà l’Ajuntament i la que més necessitats recaptatòries suposà fou sens dubte la construcció de l’església parroquial³³. Cap al 1400, quan es fa efectiu el trasllat de la titularitat de la parròquia de Castellitx a Algaida, a la vila hi havia una capella dedicada a sant Joan. Aquesta capella es degué engrandir, però no tenim dades de les obres que s’hi feren durant el XV; el projecte del temple tal com és actualment sembla que s’inicià durant el XVI; ara bé, les primeres referències certes que ens permeten fer-nos una idea precisa de l’estat de les obres coincideixen amb la

---

25 AMA. Llibre de Consells 1615-1645, foli 81.

26 AMA. Llibre de Consells 1743-1779, foli 151.

27 AMA. Llibre de Consells 1780-1799, foli 50.

28 MULET CERDÀ, Pere. “L’ensenyament a Algaida (segles XVII i XVIII)”. *Es Saig*, núm. 77, pàg. 14.

29 AMA. Llibre de Consells 1615-1645, foli 12.

30 AMA. Llibre de Consells 1721-1767, foli 17.

31 AMA. Llibre de Consells 1743-1779.

32 MULET CERDÀ, Pere. “Serveis sanitaris a Algaida (segles XVII i XVIII)”. *Es Saig*, núm. 52, pàg. 14.

33 MULET CERDÀ, Pere. “Història de la construcció del temple parroquial d’Algaida”. *Es Saig*, núm. 180, pàg. 20.

visita pastoral de fra Diego de Arnedo el 1563, que, ahora, es correspon amb els documents més antics de l'Arxiu Municipal. L'edifici creixia a partir de l'altar major i arriba a les dimensions actuals a finals de segle quan es construeix el cor: "...es de perer que dit cor sa fassa al cap de uall delle Iglesia..." (1596)³⁴. La passa següent va ser el bastiment del campanar (1641): "...tots sabem que anam donant conclusio anel campanar..."³⁵. L'edifici devia ser de sostre baix i s'inicià la construcció de l'acabament actual amb volta d'ogiva i claus de volta amb relleus; es degué començar per la part de baix, pel cor, i el 1680 faltaven les tres darreres, que s'acabaren aviat gràcies a l'ajut econòmic del rector Miquel Armengual; seguidament els rectors Armengual (oncle i nebot) maldaren perquè s'ampliàs l'edifici amb l'absis i costejaren el retaule barroc que presideix l'altar major. Posteriorment (1743-1755) només s'hi va afegir la capella fonda del Roser i la sagristia nova. Amb aquesta obra l'edifici quedà pràcticament com es troba actualment.

L'obra es va fer a base de talles a les quals estaven obligats els que posseïen béns valorats en més de cent lliures. Quan era necessari i les circumstàncies ho permetien, la Universitat acordava fer "*un tall (o mig) per l'obra de l'església*". Cal recordar que aquestes contribucions servien per cobrir les despeses de l'obra pròpiament dita i, a més, les que representaven la construcció de l'orgue, la instal·lació i conservació del rellotge, de les campanes, dels diversos objectes litúrgics, ajudes a les confraries per als retaules i, en general, el manteniment: cera, assignació a l'organista, al manxador, al quaresmer, etc.

Cal fer una referència a un important element del nostre patrimoni: les creus de terme. La més antiga és la "*creu dels traginers*" o "*creu del Camí Real*", que es troba a la vora de la carretera vella de Manacor, construïda cap al 1569. Del 1578-1579 són la creu des Colomer i la d'en Massot o de la Ribera³⁶. La des Molí des Sant és posterior, del 1719, feta per iniciativa i a càrrec del rector Armengual. La de la garriga de Binicomprat ja hem dit que és del 1711. La creu que hi ha a Randa du a la llanterna la data "*dia 16 de marzo de 1846*", però sabem que ja n'hi havia una el 1723³⁷.

Les preocupacions i dificultats de l'Ajuntament per al funcionament dels serveis ordinaris i quotidians eren constants. Un intent de solucionar-los o, si més no, regular-los el tenim en "*Los capitols y bans perthocants anel mostassaff fets per los honorables Jurats y consell dela pnt. vila de Algayda*". És un manuscrit de desset fulls de l'any 1600 amb afegits que arriben al 1708 i recull normes que afecten carnissers, venedors de gra, d'oli, de vi, moliners, amadors de lli, l'ús de l'abeurador i les piques de rentar, etc.

Ens trobam amb un poble (com devien ser els de la Mallorca de l'època) on els grans terratinents feien la seva vida a Ciutat i unes poques famílies controlaven les institucions: basta comprovar els noms dels batles per veure com una desena de llinatges acaparen aquests càrrecs durant centúries. I una majoria de gent per a la qual la vida no era gens fàcil i la prova la tenim en uns pocs exemples dels molts que podríem citar:

Del 1614: "...auem fet ajustar asi a Voses Merses es p donar los reho com el poble reclama molt que no tenen llavos p asembrar..."³⁸. Del 1618: "...es per donar los reho com tenim tanta necessitat de sobuanir als pobres pq no tenan per sustentar se ni alimentar los que y ha algunes psones que van del tot despullades... si son de parer que comprasem garroves p subuenir..."³⁹. Del 1641: "...v. m. veuen la anyada que tenim y molts perticulars tindran necessitat de gra p llavor..."⁴⁰. Del 1712: "...la gent hareclamat que no poden arribar a menjar com mes a pegar ningune cose..."⁴¹. I del 1713: "...los moredos de esta vila los quals diuen se troben en extrema necessitat j no tenen remej de porersa sustentar ells j sos infants... si la vila no los socorre endonarlos blat..."⁴².

34 AMA. Llibre de Consells 1593-1613.

35 AMA. Llibre de Consells 1615-1645, foli 172.

36 AMA. Llibre de Comptes 1560-1583, folis 94-110 i 288-299.

37 MULET CERDÀ, Pere. "Notes sobre les creus del terme d'Algaida". *Es Saig*, núm. 7, pàg. 9.

38 AMA. Llibre de Consells 1614-1615.

39 AMA. Llibre de Consells 1615-1645.

40 AMA. Llibre de Consells 1615-1645, foli 180.

41 AMA. Llibre de Consells 1705 en 1717, foli 87.

42 AMA. Llibre de Consells 1705 en 1717, foli 89v.

La vida no era fàcil i els Llibres de Comptes en són bona prova; per ells ens assabentam de l'evolució dels preus dels jornals (el de les dones, per a la mateixa feina, sempre era com a màxim la meitat que el dels homes), sabem de les oscil·lacions del preu del blat i del gra en general segons la bondat o magresa de l'anyada, de les feines d'adobar camins, escurar pous públics, de les execucions públiques que hi havia, del lloguer de cases per a diversos serveis, del funcionament de la carnisseria, la botiga, la flaquera, les tavernes, etc. I, per acabar, hi ha un detall molt significatiu d'aquesta precarietat i estretor de vida: entre 1734 i 1758, és a dir, en un període de 24 anys, es paguen vint vegades dietes a una dona "*per aportar un minyó (o minyona) fill de sos pares a l'Hospital General*", un infant abandonat, teòricament de pares desconeguts. Això representa gairebé un nadó per any al qual renunciaven les seves famílies perquè era una boca més que no es veien amb cor de poder alimentar.

Algaida durant l'època contemporània (1800-1999).

Dos segles de convulsió i de canvi

Pere FULLANA I PUIGSERVER, *historiador*

Introducció

La principal finalitat d'aquesta ponència és reflectir l'evolució històrica –entesa en un sentit ample– del municipi d'Algaida durant l'època contemporània. És a dir, ens referirem als últims dos-cents anys, el llarg període que transcorre des del començament del segle XIX fins a l'actualitat. És obvi, per tant, que hom haurà de plantar cara, també, als temps actuals, tot i que sigui només superficialment i amb la prudència necessària que pertoca a l'historiador quan analitza allò que es denomina el temps present.

Tot partint amb aquest objectiu, aparentment pretensions, és menester deixar clar ja inicialment que la història contemporània d'Algaida, en el seu conjunt, està per fer i que tot just s'estan donant les primeres passes per a la seva futura elaboració. És obvi, per tant, que no estam en condicions de resumir allò que encara no s'ha investigat ni parcialment ni globalment. És prou important, doncs, reflectir allò que s'ha publicat de manera fragmentària o monogràfica, valorar-ho en el seu conjunt i aportar així, encara que de forma sintètica, el que es pot denominar la historiografia contemporània local. Aquesta serà la darrera part del treball, com a referent i com a indicador, però també com a marc elemental de les pàgines de síntesi que aportarem a continuació.

En aquest treball pretenem introduir, a grans trets, l'evolució del municipi d'Algaida durant els diferents períodes de la contemporaneïtat. Ho farem tot posant de manifest els grans buits que encara mereixerien una investigació més sistemàtica, les fonts i les perspectives d'anàlisi. No debades és un època que a penes no ha estat tractada de forma sistemàtica, ni de forma sintètica per part dels historiadors locals¹. És obvi, per altra banda, que en el nostre cas concret tan sols estam en disposició de fer esment a tot allò que coneixem, bé com a conseqüència de les nostres investigacions a l'Arxiu Municipal d'Algaida o bé per informacions i estudis publicats o en vies de publicació –malgrat la precarietat d'aquests, sobretot pel que fa a l'evolució política i social del municipi–, tot pretenent oferir una perspectiva de síntesi oberta.

L'esdevenir dels segles XIX i XX, en el cas concret d'Algaida –en la mesura que la documentació i les aportacions bibliogràfiques ens ho permetin– el sistematitzarem en cinc grans períodes històrics. En primer lloc el període que transcorre entre 1800 i 1875; en segon, comprendrà la Restauració, des de 1875 a 1931, sense especificar explícitament la Dictadura de Primo de Rivera; el tercer englobarà la Segona República i la Guerra Civil (1931-1939); el quart serà referit al Franquisme (1939-1975); i el cinquè a la Democràcia (1975-1999). Tot tenint en compte que a penes ens fixarem en els temps presents, per bé que aquests últims anys mereixerien una monografia ben interessant. Finalment, apartarem una orientació bibliogràfica comentada que, creim, pot esser d'interès per a ulteriors investigacions i estudis.

Atès que en aquestes *V Jornades d'Estudis Locals. Mancomunitat del Pla de Mallorca* ja hi ha hagut sengles ponències sobre Pina i Randa, voldria destacar que en aquesta ocasió ens limitarem al nucli d'Algaida. Tan sols en algunes ocasions farem incursions a Pina i Randa, amb la intenció de posar en

---

¹ Vegeu DA, *Guia dels pobles de Mallorca. Algaida*, Grup Serra, Mallorca 1999, p. 47-57: un dels escassos exemples on s'ha aportat de forma divulgativa una síntesi en el sentit que avui presentam.

relleu esdeveniments que tengueren una incidència rellevant en el conjunt del municipi. Per altra banda, i tenint en compte el possible sentit finalista d'aquesta ponència, pot ésser útil cara al futur apuntar els principals temes d'interès perquè siguin susceptibles de ser aprofundits. Si hom és capaç avui de referir-se als principals debats i problemes de la nostra realitat històrica contemporània, possiblement aquesta intervenció servirà per despertar la curiositat dels investigadors del demà.

Per una qüestió de sinceritat respecte als que participau d'aquestes jornades –i pels futurs lectors de les actes– vull manifestar que el meu coneixement de l'època contemporània algaidina és encara molt fragmentari. Aquesta parcialitat és deguda, sobretot, a l'escàs coneixement que encara tenc de les fonts. És clar que n'he treballat algunes en profunditat, però el gruix és de tal magnitud que vull deixar clar que em referiré amb més amplitud a allò que ja conec o he tingut ocasió d'investigar. La rellevància i l'extensió d'aquesta exposició és, en bona part, fruit del coneixement, però no una causa directa amb la importància global dels problemes i temes que tractarem. Només el temps i un millor i més profund coneixement de cadascun dels aspectes tractats dirà si allò que ara apuntam o intuïm és realment rigorós i científicament correcte.

Fins ara, he treballat d'una forma més o menys exhaustiva les Actes municipals entre 1800 i 1870, i tan sols he fet algunes prospeccions en altres moments, com ara anys determinats que encara no ens permeten fer descripcions massa precises. La visió general que hom ha pogut extreure de les sessions de la corporació municipal ha estat completada amb alguns lligalls de correspondència, sobretot d'entrades, de la primera meitat del segle XIX. Altres fonts, com ara lligalls de padrons municipals, quintes, amillaraments i matrícules industrials, tan sols han estat parcialment tractats per l'autor. La riquesa documental de l'Arxiu Municipal d'Algaida és suficientment complexa com perquè hom tenguí encara la sensació que queda molt per fer, per investigar i per escriure. No cal insistir que a més de l'arxiu municipal també hem tingut ocasió d'escorcollar una part de l'Arxiu Parroquial, sobretot allò que fa referència a la correspondència i als llibres de confraries i associacions; i alguna documentació dispersa que es troba a l'Arxiu Diocesà de Mallorca.

En qualsevol cas, sobre els períodes que hem treballat de forma més sistemàtica ja hem tingut ocasió de publicar alguns avanços com ara *Memòries d'un temps (I). Capítols d'història contemporània d'Algaida (1800-1823)* [Plaguetes d'Història i Cultura, 9, Ajuntament d'Algaida 2000] i *L'educació a Algaida durant la primera meitat del segle XIX (1783-1857)*, a Educació i Cultura 13 (2000) 95-108. En aquestes mateixes jornades presentarem, conjuntament amb Catalina Fullana Pizà, una comunicació titulada *Evolució urbana i infraestructures socials a Algaida (1800-1860)* i pròximament esperam publicar un nou volum de *Memòries d'un temps*, sobre el període que correspon a 1824-1843. Amb aquests indicis queda suficientment clar quina és, almenys per ara, la conjuntura que més hem treballat i la que estam en condicions de descriure amb més precisió i profunditat.

És clar, doncs, que aprofundiré més en el primer capítol dels cinc anunciats. Pel que fa a la resta de períodes als quals em referiré, m'hauré de limitar a reproduir una síntesi ja elaborada amb anterioritat i a ampliar-la en la mesura que ens sigui possible. Aquesta ponència, per tant, respondrà bàsicament al nostre camp de coneixement i intentarem assenyalar els aspectes essencials de la resta de camps oberts. Finalment, vull aprofitar aquesta avinentesa per destacar la importància de la revista *Es Saig*, fonamentalment per dos motius. En primer lloc per la gran quantitat d'articles sobre la història contemporània que s'hi ha publicat, la majoria dels quals veureu citats a peu de pàgina d'aquest treball i, en segon lloc pel valor que té la revista com a font per al coneixement de l'evolució del municipi els darrers vint anys.

1. Les transformacions i els canvis del segle XIX. Algaida entra en la modernitat (1800-1875)

1.1 Una visió general del període

Tot i la precarietat de les fonts, sabem que el 1797 al municipi hi havia una població de 2.918 habitants, nombre que el 1875 havia augmentat a 3.773². El 1857, quan es confeccionà el primer cens de

---

² MULET, Joan, "Algaida y su término municipal. Aportación al estudio de la estructura agraria de la Isla de Mallorca", *Boletín de la Cámara de Comercio, Industria y Navegación de Palma de Mallorca*, 657 (1967) 154.

població, Algaida comptava amb 3.666 habitants. Dita població havia sofert durant el decenni de 1840 un descens rellevant, segurament com a conseqüència de la sequera de 1846 i de la greu crisi econòmica que es patí aquells anys. Les mesures que s'hagueren d'adoptar per donar feina als jornalers sense treball i la creació de la Junta Municipal de Beneficència (1849) són algunes de les conseqüències i dels indicadors de la penúria econòmica d'aquella conjuntura.

Des del final del segle XVIII, el municipi d'Algaida sofrí una transformació profunda pel que fa a l'estructura demogràfica, la propietat, l'economia, el poder polític, la mentalitat i la configuració urbana. Al començament del segle XIX, a més del nucli urbà d'Algaida, hi destacaven Pina i Randa, però també una població rellevant disseminada al voltant de s'Heretat, es Rrafalet, sa Comuna i alguns indrets com Castellitx, Son Reus o Punxuat.

Com ja hem apuntat a partir d'uns articles de Pere Mulet³, "el 1800, el municipi comptava amb una extensió de 12.699 quarterades (9.020 hectàrees), 6.000 de les quals cultivades. La resta, més de la meitat, eren de garriga i pinar. De les cultivades, 2.300 eren de qualitat ínfima, de semigarriga, terra prima que només se sembrava l'any que corresponia; 2.000 eren de qualitat mitjana baixa, 1.000 de mitjana, 400 de bona i només 300 de gran qualitat"⁴.

El 1858, el 29,03% de la població habitava fora dels nuclis urbans d'Algaida, Pina i Randa. El sector agrari predominava de forma gairebé absoluta, amb diversos subsectors com ara els moliners, i diversos oficis menestrals (sobretot fusters i ferrers), vinculats predominantment al sector primari. Les grans possessions del terme eren propietat de senyors residents a Palma, però hi havia un gruix considerable de senyors pagesos algaidins. Els deu majors propietaris de la localitat el 1829 eren Mateu Ribas, Francesc Socias, Llorenç Pujol, Pere Trobat, Bernat Reus, Pere A. Mulet, Guillem Munar de la Font, Joan Juan, prevere, Antoni Mulet Brill i Gabriel Roig Delabau. Els majors contribuïents tingueren una gran participació en la vida política local, sobretot a partir de 1833, entre d'altres motius perquè el liberalisme cercà el suport dels notables locals per garantir l'estabilitat política municipal. Encara durant els decennis de 1850 i 1860 generalment eren convocats per dissenyar els pressuposts municipals, el repartiment dels consums i per decidir la quantia del jornal personal.

Persistia una economia agrícola, majoritàriament de petits propietaris pagesos, mentre les grans propietats rústiques continuaven a mans de propietaris residents a Palma. Pel que fa a les deu possessions més grans del terme el 1860 (amb un total de 2.795 quarterades) sis (Albenya, Son Ribas de Pina, So na Mora Vell, Castellitx d'en Sureda, Castellitx d'en Fortuny i Son Coll) eren propietat de forans, mentre les quatre restants (Son Pujol, Son Mesquida, Son Reus de Randa i Binicomprat) ho eren d'algaidins⁵. Pel que fa a la vida política, al llarg del segle es detecta una evolució en les famílies que controlaren la vida política municipal.

Un dels elements d'anàlisi que resten encara per fer és tot allò que fa referència a l'estructura de la propietat. D'aquesta època comptam amb dos referents documentals, un estudi dels quals ens aportaria una visió completa de l'estructura de la propietat i dels propietaris durant la primera meitat del segle XIX⁶. Ens referim, òbviament, a l'Apeo de Garay el 1818⁷ i a l'amillament de 1860⁸. Estudis generals de Pere Salvà⁹ i d'Isabel Moll són d'una gran vàlua per interpretar aquest període. Per altra banda, Algaida comptava amb diferents béns comunals, com ara Punxuat, que al llarg de la primera meitat del

---

3 "Algaida a l'any 1800", *Es Saig*, 21, setembre 1982, p. 7-11; "Algaida l'any 1801", *Es Saig*, 70, 1986, p. 11-13

4 FULLANA, Pere, *Memòries d'un temps. Capítols d'història contemporània d'Algaida (1800-1823)*, Plaguets d'història i cultura 9, Ajuntament d'Algaida 2000, p.13

5 ARXIDUC LLUÍS SALVADOR, *Las Baleares*, Mallorca 1987

6 Per resseguir els costums de l'època és important també altra documentació, com ara contractes d'arrendament: MULET, Pere, "Notícies d'arxiu", *Es Saig*, 119, novembre de 1990, 3 (contracte de 1815)

7 "Apeo general d'edificis i propietats" 1818, Arxiu Municipal d'Algaida (AMA), Lligalls 1560-1562

8 "Amillament 1860", AMA, Lligall 1563

9 "La utilización agraria del suelo en la isla de Mallorca. Aportación de nueva metodología para su estudio", *Mayurqa*, 13 (1975) 69-101

segle XIX, concretament el 1836¹⁰ va ser subhastat i el 1855 ja s'havia venut a particulars, sobretot la zona coneguda popularment com sa Comuna¹¹. Així mateix passaren a mans particulars altres comunes com les de s'Heretat, Pina i Randa.

A banda de la producció cerealícola i la vinya –indubtablement els productes més significatius de la contrada–, s'ha de fer esment a la producció d'oliva a Binicomprat i Son Reus, de Randa, que en el decenni de 1830 encara tenien una producció significativa. El sector artesanal i gremial, representat sobretot per paraires i teixidors, havia tengut un pes específic a la localitat, però entrà en una fase de decadència durant els primers decennis del segle XIX. També, el 1829, hi havia deu ollerries, gairebé totes situades a fora vila, i una important producció d'aiguardent. Bona part de les olles, teules i aiguardent es destinava al mercat illenc i a l'exportació.

A banda del sector agrari, a Algaida hi havia un gruix significatiu de menestrals i de serveis. Així, el 1830, a Algaida havia 4 hostals o posades públiques, onze tavernes on es despatxava vi i aiguardent (Francesc Pou, Pere Josep Verdera, Pere Verdera Roca, Andreu Gelabert Trinxet, Francesc Verdera Roca, Bartomeu Mulet Gi, Sebastiana Gelabert, Joan Barceló Canoi, Joan Sastre Vei, Joan Servera i Bernat Company) i cinc botigues. Quinze anys després, el 1845, hi havia vuit tavernes obertes i dues botigues. Malgrat les escasses informacions de què disposam sobre l'evolució de la matrícula industrial del municipi, es pot intuir que el sector de serveis persistí com un dels més significatius al llarg de tot el segle. A més, es crearen també alguns forns (un de públic a Randa el 1854), una teulera i diversos tallers sabaters. El 1845 hi havia 21 moliners, 13 fusters, 8 picapedrers, 7 ferrers, 7 sabaters, 2 carnisers, un "albeitar", un tintorer, un comprador de gra i un mercader de bestiar¹². Òbviament, un estudi en profunditat de l'abundant documentació sobre la matrícula industrial segurament ens ajudaria a completar la imatge d'un poble amb un grau de dinamisme industrial i comercial més actiu del que la memòria col·lectiva ens ha llegat¹³. A partir de la segona meitat del segle XIX desaparegueren diversos col·lectius tradicionals, com ara teixidors i teulers¹⁴, i persistí un gruix important de fusters, ferrers, sabaters i moliners, alguns tellers encara persisteixen a l'actualitat com ara la ferreria Gelabert –Trinxet–, fundada el 1868¹⁵.

Algaida comptà des del final del segle XVIII amb un significatiu gruix de professionals liberals, com ara metges¹⁶: Pere Josep Oliver, Pere Antoni Mulet¹⁷, Joan Montblanc, Joan Sala Sala, Gabriel Oliver Pujol, Jaume Salvà Munar¹⁸, etc.; cirurgians: Pere Joan Capellà fins al 1800, Jaume Rafal, etc.; notaris: Bartomeu Ribas fins al 1808, Gabriel Oliver; apotecaris i funcionaris de l'Ajuntament. En aquest sentit seria prou interessant una anàlisi dels algaidins que accediren als estudis secundaris i universitaris durant la primera meitat del segle XIX, un aspecte gairebé desconegut en la majoria dels nostres municipis. El coneixement d'aquest aspecte ens aportaria elements de caràcter qualitatiu per entendre l'esdevenidor social i econòmic, sense el qual difícilment podem entendre l'evolució en la seva complexitat.

El paisatge rural canvià substancialment al llarg del segle, sobretot amb la parcelació sistemàtica de paret seca de rotes i petites propietats i amb la sembra d'ametlers, figueres i garrovers. Per altra banda, la vinya esdevingué un dels cultius predominants durant la segona meitat del segle i es bastiren una

---

10 MULET, J., "Algaida...", 171

11 Ibid., 170: no diu quan, sinó abans de 1855, moment de la Llei General de 1855 de Madoz

12 "Matrícula de la contribució industrial i de comerç", AMA, Lligall 1670

13 Vegeu contribucions industrials i de comerç, segles XIX i XX, AMA, Lligall 1669-1678.

14 ANTICH, Rafel, "Ceràmica popular algaidina", *Es Saig*, 28, abril de 1983, 10-12

15 Una xerradeta amb sos ferrers "Trinxets", *Es Saig*, 53, maig de 1985, 24

16 MULET, Pere, "Serveis sanitaris a Algaida (segles XVII-XVIII)", *Es Saig*, 52, abril 1985, 14-16; MULET, Pere, "Notícies d'arxiu", *Es Saig*, 148, abril de 1993, 24 (sobre la situació sanitària d'Algaida el 1873)

17 Sobre aquest metge vegeu: MULET, Pere, "Notícies d'arxiu", *Es Saig*, 61, gener 1986, 7; MULET, Pere, "Notícies d'arxiu: Manera de tractar un cadarn. Any 1822", *Es Saig*, 120, desembre de 1990, 10

18 Cfr. MARCH, Joan, *Jaume Salvà i Munar i el mallorquinisme científic*, Ajuntament d'Algaida 2001.

sèrie de cellers, alguns dels quals, obres arquitectòniques destacades, com ara a Son Reus de Randa, cal Metge Jordi o can Borràs. Va ser també a la segona meitat del segle quan, a iniciativa de l'inventor Rafel Oliver –Dolorós, el capellà Màquina– s'inicià un procés de construcció de molins extractors d'aigua. Es millorà bona part de la xarxa de camins públics (el 1834 es projectà la carretera d'Algaida a Pina; el 1843 es dugué a terme una important reforma de la carretera de Palma a Manacor, i també als camins d'Algaida a Sineu (1849), Petra (1851) i Inca (1858)). Durant la crisi de 1847, alguns algaidins participaren en diverses obres públiques promogudes per la Diputació Provincial, com ara el dessecament del Prat de Sant Jordi i, posteriorment, altres anaren a repoblar s'Aranjassa (1855).

Va ser durant el segle XIX quan els nuclis urbans de Randa, Pina i Algaida assoliren les característiques actuals. Els fossars de Pina (1814), Randa i Algaida (1837), fins llavors situats ran dels temples, varen ser traslladats fora dels nuclis urbans¹⁹; el 1852 es reformaren els abeuradors i llevadors públics a la plaça d'Algaida (a la plaça hi havia una sínia per a ús públic) i a Randa; l'Ajuntament tengué una cura especial de les qüestions sanitàries higièniques i escolars (des de 1852, a més de les escoles de nins i nines d'Algaida, es crearen escoles a Pina i Randa); es bastí una caserna de la Guàrdia civil (1846); es creà un servei de correus (1858); es reformà la casa de la vila, es bastí la quartera municipal i, des de l'Ajuntament, es tengué una cura especial sobre el manteniment dels pous públics i la sínia pública de la plaça de la vila, sobretot en algunes conjuntures de sequera, com ara el 1869²⁰.

1.2 La dinàmica política i el personal polític d'aquest període

Durant la primera meitat del segle s'ha de fer esment a la tensió inicial entre absolutistes i liberals, en la qual tingueren un gran protagonisme els propietaris agrícoles, com Pere Trobat i Guillem Munar –màxim representant del liberalisme local. Després d'un període inicial especialment tens, marcat pel liberalisme i la restauració de l'absolutisme, es passà a un temps dominat pel liberalisme en el qual prengueren força alguns amos de possessió (Lluc Solivellas d'Albenya, Francesc Coll de So na Móra), propietaris (Mateu Ribas de Cabrera, Francesc Socias de Son Reus de Randa, Antoni Oliver Pujol Llubí) i professionals liberals (Joan Montblanc, Pere Ramon Cardell i Julià Cardell). Pel que fa a la vida política, durant la segona meitat del segle hi destaquen els batles Antoni Oliver Pujol (1858-1867) i Bernat Pou (1869-1871).

Durant setanta-cinc anys hi hagué 37 batles²¹, la majoria dels quals ho foren més d'un any. De la lectura acurada de les actes municipals es fa gairebé impossible analitzar el debat ideològic, l'afiliació política dels protagonistes de la vida municipal o conèixer mínimament detalls biogràfics d'interès tant dels batles com dels regidors que integraren el consistori municipal. Arribat a aquest punt, es menester apuntar que seria d'una gran utilitat per a l'anàlisi política local elaborar biografies i estudiar les famílies més influents. Si aquestes es realitzassin amb documentació relativa als amillaments, matrícula industrial, etc, segurament disposaríem d'unes eines de gran rellevància per a poder interpretar amb més objectivitat un temps que ens escapa, com a conseqüència de la manca d'informació en xarxa.

Per altra banda, valdria la pena realitzar una anàlisi acurada dels representants institucionals de Pina i de Randa, tot tenint en compte que durant dues terceres parts del segle la presència sobretot de randins, com ara Lluc Solivellas, Francesc Socias o Jaume Janer, entre d'altres, tingueren un pes elevadíssim en el disseny polític de la localitat.

Finalment, hom voldria deixar constància que durant aquest període hi hagué algunes nissagues que persistiren especialment actives en la vida política local i que hi consolidaren el seu poder. Es tracta dels Cardell²² i dels Oliver –Llubí–, sobretot. Només un estudi singularitzat d'aquestes famílies ja ens permetria obtenir una fotografia més o menys completa de la realitat sociopolítica a Algaida. Ambdues

---

19 MULET, Pere, "L'antic fossar d'Algaida", *Es Saig*, 56, agost 1985, 10-11

20 MULET, Pere, "Notícies d'arxiu. 1869: falta d'aigua", *Es Saig*, 117, setembre de 1990, 13 (transcripció de les actes municipals de juny, juliol i agost de 1869)

21 MULET, Salvador (a cura de Pere Mulet), "Batlles d'Algaida 1577-1988", *Es Saig*, 100, 1989, 9-16

22 FULLANA, Pere, *Memòries...* 12

famílies compten amb unes característiques prou clarificadores per entendre l'esdevenidor polític, ideològic, econòmic i professional. Uns i altres representen l'evolució del liberalisme rural de la primera meitat del segle XIX.

1.3 Vida social i dinàmica cultural

Sabem que des del començament del segle XIX a Algaida hi havia quatre hostals o posades, ran de la carretera de Palma a Manacor, i que en el nucli urbà hi havia una sèrie de tavernes, on se servia aiguardent i vi. Aquests centres eren, òbviament, àmbits de sociabilitat masculina i, se suposa, amb una escassa vida social si exceptuam que eren espais de lleure quotidià, de consum, de conversa i de joc.

La primera associació de la localitat que hi ha documentada és *La Estrella* (1865), de la qual a penes no es té informació. Ja a partir de mitjan segle a la plaça de la vila es bastiren diversos cafès, amb billar i jocs de taula, però un coneixement més exhaustiu d'aquesta temàtica ens suposaria un estudi rigorós de fonts fins ara només escassament utilitzades²³.

Tradicionalment se celebrava la festa de Sant Honorat, festa que persistí amb el suport de l'Ajuntament al llarg de tot aquest temps. A banda d'això, informalment se celebrava també la festa de Sant Jaume que, el juliol de 1871 comptà per primera vegada amb suport municipal. L'evolució de la festa és un indicador per conèixer també l'evolució social, els valors i la capacitat organitzativa d'un poble²⁴. Gràcies a això sabem que hi havia banda de música, ball del país, revetla, que es muntava un espai per a la venda d'orxata i se celebraven carreres de cavall.

En canvi, no hi ha massa indicis de la vida cultural de la localitat, excepció d'alguns casos aïllats, com ara l'existència d'algun glossador documentat, com és el cas d'en Tano²⁵ i d'alguns lletraferits nascuts o emparentats amb Algaida com ara els clergues Jeroni Bibiloni i Rafel Oliver; els escriptors Guillem Roca Seguí i el seu fill Guillem Roca Reus, i algun professional com el notari Gabriel Oliver Munar.

Així mateix valdria la pena tenir en compte les tertúlies liberals que proliferaren a la localitat entre els sectors més il·lustrats, els glosats de caràcter més crític amb la realitat social i política²⁶, els pamflets que circularen per la localitat, sobretot durant el decenni de 1820, entre d'altres manifestacions culturals i de compromís cívic, poc conegudes i escassament estudiades.

Pel que fa a l'educació, el municipi comptà amb alguns mestres algaidins que marcaren l'esdevenidor de l'escola, com ara Miquel Amengual i Pere Antoni Mulet, becat pel municipi i alumne de l'Escola Normal de Mestres quan aquesta es posà en funcionament el 1842²⁷.

1.4 L'Església i els conflictes religiosos

Allò que ens interessa destacar de l'Església a Algaida durant el segle XIX és la seva relació amb la societat local. Durant l'Antic Règim existí una entesa entre "l'altar i el trono" ben coneguda, que tenia una de les seves manifestacions més rellevants en el control econòmic que l'Església exercia sobre la població a través del cobrament dels delmes i en la contribució de l'Ajuntament en tot allò referit a les obres del temple parroquial, les festes religioses i les principals manifestacions públiques de la religi-

---

23 En aquest sentit hem iniciat un treball amb Margalida Mudoy, del qual n'ha sorgit un treball de curs titulat "S'Acadèmia", Història de l'Educació Social, UIB 2001 (inèdit); en el qual hem intentat estudiar un dels personatges que segurament tengué una certa influència en l'evolució dels espais lúdics i socials d'Algaida. Es tracta de Ramon Martorell, un mercader de Selva, establert a Algaida a mitjan segle que, ben aviat, posà en marxa un cafè, amb jocs, a la plaça, tot just en l'edifici que actualment ocupa el Cafè s'Acadèmia.

24 FULLANA, Pere, "Els orígens de la festa popular de Sant Jaume a Algaida", Programa de festes de Sant Jaume, Algaida 2001

25 MULET, Pere, "En Tano: un glossador algaidí", *Es Saig*, 46, setembre 1984, 10-11

26 MULET, Pere, "Unes gloses injurioses de l'any 1828", *Es Saig*, 218, febrer de 1999, 24-25

27 FULLANA, Pere, "L'educació a Algaida durant la primera meitat del segle XIX (1783-1857)", *Educació i cultura*, 13 (2000) 95-108

ositat. Al llarg de tot el segle bona part d'aquesta relació persistí tot i la consolidació de l'estat liberal. Així, continua el programa constructiu amb diverses obres en el campanar, la renovació en diverses ocasions del rellotge públic²⁸ i el seu manteniment i l'adquisició de noves campanes²⁹. En canvi, l'actitud del consistori algaidí degué ser força diferent en tot allò que feia referència a la construcció dels temples de les vicaries de Randa i de Pina, aquest darrer temple va ser bastit per iniciativa de la família Ribas i acabat el 1858.

Les tensions entre l'Església i l'estat liberal, a Algaida es visqueren amb cert fanatisme. El rector Nicolau Caldés —absolutista abrandat— va ser desposeït en dues ocasions de la parròquia (1822 i 1836) i mantingué una actitud deliberadament favorable a la repressió antiliberal. Si hom ressegueix la història d'aquest rector pot caure en l'error d'interpretar el tarannà general de l'Església local des del vessant exclusiu de l'absolutisme. Tanmateix, la majoria de rectors que regiren la parròquia d'Algaida, durant la primera meitat del segle XIX, varen ser liberals. És el cas concret dels rectors Rafel Salvà i Rafel Barceló, i dels ecònoms Antoni Perelló (1822) i Ramon Pascual (1836-1851). Així mateix a la localitat hi hagué un col·lectiu de clergues liberals, com ara Bartomeu Mulet –Gi– un dels principals inspiradors del primer liberalisme local i el cas de Miquel Salvà Munar, secretari i membre de la Diputació Provincial durant el Trienni Liberal (1820-1823), més tard exiliat i, posteriorment, bisbe de Mallorca (1851-1873)³⁰. Per altra banda, s'ha de tenir també present la presència a Algaida d'altres eclesiàstics rellevants, com ara el P. Bartomeu Pou, que morí a Algaida el 1802³¹.

A més, el municipi serví com a lloc de refugi per alguns exiliats il·lustres, com ara el bisbe d'Urgell, Josep Caixal, que residí a Albenya (1855)³², i el rector Moll, d'Artà (1836), que també restà confinat a la vila. Així mateix, durant aquell segle hi hagué un procés de desamortització dels béns eclesiàstics (en són alguns exemples la casa-posada dels Framenors, al nucli urbà d'Algaida, i diverses propietats de l'orde de Sant Joan de Jerusalem), tot i que, pel seu volum, a penes no tengué importància. Els ordes religiosos no tenien propietats rústiques en el municipi, exceptuant alguns indrets en el nucli urbà d'Algaida.

A banda d'això, val la pena destacar la fundació de les Franciscanes Filles de la Misericòrdia (1856), a Pina³³; l'existència d'una comunitat d'ermitans a Sant Honorat; la constitució d'una comunitat de religioses Carmelites a Randa, que tengué una durada curta i l'estada a Sant Honorat del beat Francesc Palau³⁴.

2. La Restauració. La transició del segle XIX al XX. Algaida entre dos segles (1875-1931)

2.1 Una visió general del període

Durant el darrer terç del XIX i la primera meitat del segle XX, persistí el predomini majoritari del sector primari, amb una economia i un model social preturiàtic, en sintonia amb la majoria de municipis del Pla de Mallorca. Tot i que persistia un model de població dispersa, aquest fenomen anà perdent força a mesura que es despoblaren diversos indrets com es Rafalet, però restaren encara actius els nuclis de

---

28 Notes sobre el rellotge públic d'Algaida (i II), *Es Saig*, 235-236, juliol-agost de 2000, 23

29 MULET, Pere, "Les campanes de la parròquia d'Algaida", *Es Saig*, 82, octubre de 1987, 14-17

30 PÉREZ RAMOS, A., *El obispo Salvà, un capítulo de la historia de Mallorca del siglo XIX*, Palma 1968; PÉREZ RAMOS, A., "El liberalisme moderat i els homes d'església, fent memòria d'en Miquel Salvà", *Es Saig* 112, abril 1990, 15-23

31 TRIAS MERCANT, S., "El P. Bartomeu Pou: primer historiador de la filosofia espanyola", *Es Saig*, 113, maig 1990, 13-19; PONS LLINÀS, Nicolau, "Bartomeu Pou, erudit jesuïta del segle XVIII i amic a Roma del Cardenal Despuig (1727-1802)", *Es Saig*, 168, desembre de 1994, 16-17

32 MULET, Pere, "Bisbe carlí desterrat a Aubenya", *Es Saig*, 69, 10

33 FULLANA, Pere; LLABRÉS, Pere-Joan, *Gabriel-Marià Ribes de Pina (1814-1873)*, Mallorca 1997

34 GILI, A., *Francisco Palau y Mallorca*, Palma de Mallorca 1991, 55-59

s'Heretat o sa Comuna, amb una població dispersa significativa. Degué ésser a la transició entre els dos segles quan, arran dels establiments d'algunes possessions (es Rafalet, Son Reus, Son Munar, etc.), algunes d'aquestes restaren deshabitades, amb el conseqüent procés de deteriorament de les cases. Pere d'Alcàntara Penya escrivia el 1891, referint-se a Algaida: "*Su término municipal tiene la extensión de 9.020 hectáreas, equivalentes a 12.699 cuarteradas, que producen toda clase de cosechas, principalmente de secano, en higos de excelente calidad y su viñedo que ocupa unas 700 hectáreas [...]. Cuenta la población 4.286 habitantes, dedicados en su mayor parte a la agricultura y comercio de cerdos cebados*"³⁵.

Un dels aspectes essencials de l'economia local va ser la crisi del sector agrari, com a conseqüència de la desfeta de la vinya durant el decenni de 1890, amb la fil·loxera. Bartomeu Pastor, en aquestes mateixes jornades, exposarà la seva tesi en relació al tema, però, indubtablement, més enllà de les hipòtesis sobre les conseqüències de l'epidèmia sembla que molt petits propietaris perderen bona part de les seves inversions i la pèrdua del mercat de l'exportació de vi tengué greus conseqüències en l'economia local.

Aquesta tesi s'hauria de reforçar amb un estudi acurat del sector de la indústria i el comerç –a través de la matrícula industrial i comercial³⁶. Durant aquests anys persistí el nombre de molins fariners, tot i que ja els anys vint, amb l'electricitat, entraren en desús; per altra banda val la pena destacar el pes de la menestralia local (fusters, ferrers, picapedrers), el nombre de botigues, carnisseries, la construcció d'un escorxador al carrer de la Ribera; el pes dels mercaders i l'ascens del sector del transport (Mateu Ballester, Pou i Miquel Mas Burguera que tenia cura dels viatgers a Palma). La denominada crisi finisecular s'hauria de completar amb les dades que Antoni Marimon³⁷ ha oferit sobre els soldats mobilitzats a les guerres colonials de Cuba i Filipines. En certa manera aquest historiador ha reflectit que la majoria de soldats morts o ferits provenien dels municipis més afectats per la crisi de l'agricultura, els pobles on hi havia un gruix major de jornalers i aquells que no podien plantar cara a les exigències econòmiques per a poder alliberar els seus fills de les quintes. Per altra banda, un dels factors que tengué un gran impacte demogràfic i social al començament del segle XX, va ser l'epidèmia de la grip el 1918, que ha estat parcialment estudiada per Joan Montserrat³⁸.

Un dels factors de canvi que es produïren al començament del segle XX va ser l'ascens social de diverses famílies locals. Aquest fenomen no ha estat suficientment estudiat, però seria d'un gran interès conèixer en profunditat aquest fenomen, sobretot perquè ens aproximaria a les actituds del liberalisme conservador, encapçalat per la família Cardell; als liberals liderats pels Roca, però també a l'ascens de noves famílies, de la mà sobretot de Joan March. Només d'aquesta forma es pot entendre l'adquisició de grans propietats per part d'algunes famílies. Des d'aquesta perspectiva, una anàlisi de l'obra recent de Miquel Sastre –Fiolet³⁹, per ventura ens ajudaria a plantejar algunes hipòtesis sobre els canvis de la propietat, sobretot durant els primers decennis del segle XX.

Un dels eixos i de les manifestacions externes de canvi i de transformació és l'evolució urbana del nucli d'Algaida. Catalina Fullana⁴⁰ està realitzant un magnífic treball en aquesta direcció que, si assoleix els objectius que té marcats, segurament ens aportarà elements nous per interpretar l'entrada d'Algaida en la modernitat. L'obertura de carrers nous, com ara el de Mesquida el 1912⁴¹, els edificis modernistes que es bastiren en el nucli urbà d'Algaida –amb la intervenció de l'arquitecte Guillem Reinés– i les noves edificacions que es dugueren a terme durant els primers decennis del segle XX són alguns dels referents que haurem de tenir presents en aquest sentit.

---

35 PENYA, P.A., *Guía manual de las Islas Baleares con indicador comercial*, Palma 1891, 378

36 "Matrículas de contribución industrial y comercial (1845-1898)", AMA, Lligall 1670

37 MARIMON, Antoni, *Els balears en les guerres de Cuba, Puerto Rico i les Filipines*, Barcanova, Barcelona 1996

38 MONTSERRAT SASTRE, Joan, "L'epidèmia de grip de l'any 1918 a Algaida", *Es Saig*, 198, juny de 1997, 14-21

39 SASTRE –FIOLET–, Miquel, *Les possessions d'Algaida*, Algaida 2000

40 FULLANA PIZÀ, Catalina, "Cases d'Algaida. Una casa damunt una creu", *Es Saig*, 244, abril de 2001, 28-29; "Cases d'Algaida. Guillem Puigserver Munar i l'art", *Es Saig*, 245, maig de 2001, 16-17; "Cases d'Algaida", *Es Saig*, 246, juny de 2001, 16-17; "Cases d'Algaida. Plànols de principi de segle", *Es Saig*, 247-248, juliol-agost de 2001, 28-29

41 FULLANA PIZÀ, Catalina, "Cases d'Algaida. De l'obertura del carrer Mesquida", *Es Saig*, 242, febrer de 2001, 15-17

Per altra banda, durant els primers decennis del segle XX es produí un nou escenari social i econòmic. Va ser un temps de forta emigració, com veurem, però també de consolidació de petits tallers i de la incorporació de la dona al mercat del treball. La vida quotidiana a la localitat canvià substancialment, tot i que encara no estam en condicions de descriure en profunditat aquest fenomen. Això no obstant hi ha dos aspectes del treball femení que tengueren una gran incidència i en els quals valdria la pena aprofundir. Per una banda els tallers de cosidores i brodadores, dels quals n'hi ha alguns testimoniatges en documentació dels anys vint⁴² i les messes de les collidores d'oliva, el desplaçament sistemàtic d'algaïdines a les possessions de muntanya, durant el període de la recol·lecció⁴³.

"Segons l'*Anuario Balear* de 1928, ens trobam, primerament, amb un teixit industrial pràcticament inexistent, i, en segon lloc, amb un predomini de l'activitat agrària basada en el conreu de l'ametlla, l'oliva, el vi i les hortalisses. Durant els anys trenta, si ens atenem a les dades de l'anuari abans esmentat, hi havia sis espardenyereries, cinc ferreries, vuit forns, cinc carnisseries, vuit fusteries i una ebenisteria"⁴⁴.

Així mateix, hi havia un contingent important de jornalers, molts dels quals es dedicaren, a partir de 1930, a l'extracció de marès, tant a Algaida com a la zona de s'Arenal. Existia també una teulera i algunes farineres que havien substituït els antics molins de vent, quan aquests entraren en desús. A la primera que funcionà totalment mecanitzada, s'hi formà la primera fàbrica d'electricitat, promoguda per la societat *La Eléctrica Algaidense*, que funcionà fins al final dels anys cinquanta, època en què va ser annexionada a GESA⁴⁵.

El nucli es veié afavorit també per la construcció de l'estació del tren (1897), arran de la posada en funcionament del ramal de ferrocarril de Santa Maria a Felanitx. Fins aquell moment, el municipi només disposava d'un servei de diligència, per al transport d'Algaida a Palma (el 1880, hi havia una diligència propietat de Miquel Mas). El tren afavorí, sobretot, el petit comerç i el transport de mercaderies, gràcies també a la posada en funcionament d'algunes agències de transport local.

2.2 La política

La vida política local, durant la Restauració, estigué marcada, fonamentalment, per la confrontació entre conservadors i liberals. L'alternança en el poder se succeí de forma sistemàtica en consonància a la mateixa que es donava a nivell estatal i provincial. És indubtable que aquest període mereix un aprofundiment rigorós a nivell municipal, entre d'altres motius perquè ha romàs força viu en la memòria col·lectiva local. Es tracta d'un temps de forta confrontació i de polarització ideològica i política, però també de revenges, denúncies i d'inhabilitacions persistents. Conservadors i liberals actuaren gairebé amb els mateixos paràmetres, rivalitzant pel control de la batlia i la secretaria de l'ajuntament. Les famílies Cardell –julians– i Verdera –Roca– són el paradigma del model de funcionament polític a Algaida durant aquest període, l'actuació dels quals ha de menester una anàlisi exhaustiva a partir de la documentació municipal.

Durant aquests anys destacaren els batles Bernat Pou (1876-81, 1891-93) i Antoni Mulet Oliver (1885-90, 1893-95) i, amb menor durada, però amb una gran incidència sobre la vida social i política, Gabriel Verdera (1898) i Julià Cardell (1897, 1900-1902). Sobre les tensions entre els Roca i els julians, durant la Restauració, val la pena resseguir la memòria popular algaïdina, tal com ho ha fet Biel Majoral a través d'alguns testimonis d'època com ara Miquel Barceló, el sen Estaca⁴⁶, i alguna recreació com ara sobre Francesc Verdera Puigserver –Xesc Roca–⁴⁷.

42 *Obra del Cançoner Popular de Catalunya. Materials*, a cura de Josep Massot i Muntaner, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona 1996, vol. VI, 291-373; Barcelona 1997, vol. VII, 137-259

43 Sobre aquest fenomen: ESCARTÍN, Joana-Maria, *El quefer ocult. El mercat de treball de la dona en la Mallorca contemporània (1870-1940)*, Documenta Balear, Mallorca 2001, 91-95

44 MATAS, Joan, *Entre les continuïtats i les ruptures*, Premi d'Investigació de Castellitx 1998, p.5, inèdit; cita *Anuario Balear*, Impremta de Francesc Soler, Palma 1928, 25-27

45 SASTRE –Fiolet–, Miquel, "Hort de sa Farinera Vella", *Es Saig*, 226, octubre de 1999, 14-17

46 MAJORAL, Biel, "Converses algaïdines. Miquel Barceló. Sen Miquel Estaca. Setembre 1882-agost 1977", *Es Saig*, 171, març de 1995, 11-13

47 MAJORAL, Biel, "Converses algaïdines. Francesc Verdera Puigserver. Xesc Roca. 25 nov 1876 – 12 abril 1908", *Es Saig*, 172, abril de 1995, 5-7

Allò que es desprèn com a més característic de la gestió política d'aquests anys, a partir sobretot de les actes municipals, la correspondència municipal i, fins i tot, de la premsa, és el clima de denúncia i les injustícies i reclamacions sobre els consums. Cada canvi de govern municipal anava acompanyat de la inhabilitació del secretari anterior i d'un gruix rellevant de reclamacions de propietaris que es consideraven damnificats injustament per un increment dels tributs. Restava encara per estudiar la incidència de les minories polítiques, com ara el carlisme i el republicanisme, certament dinàmics en la vida política local, sobretot si tenim present que hi havia un casino republicà a la plaça de la vila. Així mateix, valdria la pena aprofundir en el paper residual d'un moviment obrer i camperol, minúscul però present durant els primers decennis del segle XX.

2.3 La vida social i cultural

Algaida era un poble dinàmic. Amb la Restauració proliferà el nombre de noves societats, com ara *La Protectora* (1881), *La Juventud* (1890), *La Unión Republicana d'Algaida* (1898) i, amb tota seguretat, liberals i conservadors tenien també els seus casinos. Ja al final del segle XIX s'havia format la banda de música *La Algaidense*⁴⁸. Tradicionalment, només se celebrava la festa de Sant Honorat, però durant la Restauració es consolidà també la festa estiuenca de Sant Jaume, amb focs, música i balls a la plaça. Els primers decennis del nostre segle, es crearen noves societats com ara *La Benéfica* (1904), *La Unión Campesina* (1910), *El Centro Algaidense*⁴⁹, el Foment Agrícola d'Algaida (1917)⁵⁰ i *La Juventud Algaidense* (1917)⁵¹, a més d'una sèrie d'associacions socials catòliques com el Cercle d'Obrers Catòlics (1907), la Congregació Mariana (1907) i el Sindicat Agrícola Catòlic (1920); i associacions de caràcter religiós com ara l'Apostolat de l'Oració (1896) o les Filles de Maria (1862), entre d'altres.

El 1897, segons una guia ciclista de l'època, hi havia una posada en el quilòmetre 22 de la carretera de Palma a Manacor, i per altra banda s'afegia "el ciclista que no quiere entrar en el pueblo de Algaida puede comer en la posada que se ha indicado más arriba, si por el contrario quiere comer en la villa puede hacerlo en Can Borrás, situada en la plaza"⁵². El 1926, hi havia una fonda de tercera categoria on s'hostatjaren Baltasar Samper i Josep Maria Casas durant la seva visita a Algaida per recollir material del Cançoner Popular de Catalunya⁵³. Va ser durant el decenni de 1920 quan la vida social a la localitat entrà en un procés de modernització. Es fundà la primera empresa productora d'electricitat i la vida nocturna a la localitat canvià el perfil gràcies a l'enllumenat elèctric –tot i la seva precarietat–. La Joventut Algaidina promogué el primer equip de futbol i s'inaugurà el primer cinema. El primer local cinematogràfic va ser al teatre de Ca na Mena que, el 1927, comptava amb 234 localitats⁵⁴.

Durant aquells decennis –com molt bé es reflecteix en l'obra del glossador Llorenç Capellà –batle, hi va ser rellevant l'emigració. Els principals indrets on emigraren els algaidins varen ser França (Antoni Mulet Gomila, Joan Llompарт Garau –Puig–⁵⁵, Julià Bibiloni –de Marina–, i els Montblanc, entre d'altres), l'Argentina (Antoni Fullana –can Serra–, Rafel Perelló –can Vistós–, Joan i Llorenç Llull –Tiró–, Pere Tomàs –Moll–, Jerònia –Forastera–, Falconer –Marió–, i Bernat Sureda⁵⁶, entre d'altres) i Cuba (Joan i Bernat Llompарт –Blanc–⁵⁷, Josep Oliver –Serení–, Pere Capellà, la família Seguí Ferretjans, Antoni Mudoy –Peruguet–, Miquel Fiol –Molinou–, Gabriel –des Porxo–, i mestre Mariano⁵⁸, entre d'altres) i

48 Actuà a Palma amb motiu de la festa de Sant Cristòfol el 1894. Vegeu *La Ultima Hora*, 7 de juliol de 1894

49 Es Saig 229, gener de 2000, 15

50 MATAS, Joan, *Entre les continuïtats...* 10-11

51 *Ibid.*, 11

52 VIVES VERGER, José, *Mallorca (Apuntes para una guía del ciclista)*, Palma de Mallorca 1897, 28-29

53 *Obra del Cançoner Popular de Catalunya. Materials*, a cura de Josep Massot i Muntaner, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona 1996, vol.VI, 302-303

54 PUJALS, M.; SANTANA, M., *Classificació 3R. El cinema a Mallorca*, Documenta Balear, Mallorca 1999

55 "Una xerradeta sobre Joan Llompарт Garau –Puig–", *Es Saig*, 160, abril de 1994, 29-32

56 "Una xerradeta amb na Margalida Sureda Caba", *Es Saig*, 190, octubre de 1996, 39-40

57 "Una xerradeta amb Bernat Llompарт –Blanc–", *Es Saig*, 34, 16

58 "Una xerradeta amb mestre Mariano", *Es Saig*, 108, desembre 1989, 27-28

Panamà (Sebastià Company, Guillem –Barrera-, entre d'altres). Només aquesta petita nòmina ja és un indicatiu de la rellevància d'aquest fenomen que, indubtablement, mereixeria un estudi sobretot a partir de fonts orals.

A banda d'alguns personatges singulars, com en Xineta, singularitzat per Biel Majoral⁵⁹, seria prou interessant recopilar bona part de la memòria oral de l'Algaida finisecular i dels primers decennis del segle XX. Bona part d'aquesta ha quedat reflectida en l'obra dels glossadors locals Mestre Magí Pou de Son Dulei (1888-1967)⁶⁰ i Llorenç Capellà -batle⁶¹. Així mateix, un dels personatges més significatius de la vida cultural local és l'escriptor Bartomeu Monserrat Mudoy. Per altra banda, durant aquest època cal destacar algun professional liberal algaidí, com ara el metge Jaume Munar Pou (Algaida 1889 – Palma 1955), fundador de la Clínica Munar, el 1925, al carrer de l'Arxiduc Lluís Salvador de Palma⁶².

2.4 L'Església

Sobre els rectors d'Algaida i la comunitat de preveres durant la Restauració, en sabem poca cosa. Hi hagué una sèrie de rectors i ecònoms significatius com ara Miquel Bennàssar Cabrer⁶³, Sebastià Ordinas (jubilat el 1897), Joan Niell⁶⁴, Antoni Artigues (1902)⁶⁵ i Bernat Oliver (1921), entre d'altres, fins a l'arribada del rector Sebastià Guasp, el 1931. A l'Arxiu Parroquial d'Algaida es conserva un lligall de correspondència interessant per conèixer la influència del bisbat de Jacint Maria Cervera (1886-1897) i Algaida. Va ser durant aquest període quan es reformà la rectoria (1889), amb projecte de Pere d'Alcàntara Penya.

Pel que fa a la vida religiosa a Algaida, i sobretot en relació a les reformes que es dugueren a terme, s'ha de tenir en compte que, al final del segle XIX, es dugué a terme i l'erecció d'un convent de monges Agustines de l'Empar, a Algaida (1878) i la posterior construcció del convent, obra del mestre Pere Cantallops. Per altra banda, durant la primera meitat del segle XIX es tancà l'Escola de Llatinitat del Santuari de Cura, tot i que en aquell indret hi persistí una comunitat de religiosos, sota el patrocini de la família Morell, propietària d'Albenya⁶⁶. Hi havia una comunitat d'ermitans a l'ermita de Sant Honorat, que persistí fins al començament del segle XX⁶⁷. En aquest indret, el pare Joaquim Rosselló hi fundà la congregació de Missioners dels Sagrats Cors de Jesús i de Maria (1890). Va ser segurament com a conseqüència d'aquest fet que, el 1897, es reformà el camí de Randa a Sant Honorat. El 1913, els Franciscans del Tercer Orde Regular establiren una comunitat de religiosos en el Santuari de Cura i iniciaren la restauració de l'edifici i la recuperació lulliana d'aquell indret⁶⁸. Per altra banda, al començament del segle XX, es bastí la nova capella del Sagrat Cor de Jesús, a l'església parroquial (1904), beneïda pel bisbe Pere Joan Campins⁶⁹.

Entre els personatges religiosos algaidins s'han de destacar el Pare Miquel Cerdà, ligori i restaurador de l'orde teatí⁷⁰; els pares caputxins P. Arcàngel i P. Samuel d'Algaida i el P. Joan Rubí, músic franciscà, entre els més rellevants.

---

59 MAJORAL, Biel, "Converses algaidines. Miquel Servera i Fiol Xineta (1860-1946)", *Es Saig*, 170, febrer de 1995, 6-8

60 *Es Saig*, 63, març de 1986, portada, editorial, pp.4-8

61 CAPELLÀ, Margalida, "Llorenç Capellà. Glossador de naixement", *Es Saig*, 50, febrer 1985, 4-5; MAJORAL, Biel, "Mestre Llorenç Batle un home compromès", *Ibid.*, 6-7; SIMÓ, Carme, "Llorenç Capellà Garí, glossador" *Es Saig*, 81, setembre 1987, 10-12 (Lluc 738, maig-juny 1987, 20-22)

62 Vegeu *Es Saig*, 169, gener de 1995, 18-19; *Gran Enciclopèdia de Mallorca*, 11, 246-247; *La Ilustración Universal*, 48, 1929, 127

63 Fou ecònom d'Algaida fins al 1880 en què va ser nomenat rector de Sóller. Morí en aquella localitat el 1897. *La Última Hora*, 1 juliol de 1897

64 Regent a partir de 1895. *La Última Hora*, 20 juny de 1895

65 Morí el 1945. Vegeu *Boletín Oficial Eclesiástico del Obispado de Mallorca*, 85 (1945) 38

66 El novembre de 1897 moria a Cura l'ermità Francesc Satorre, natural d'Aragó. *La Última Hora*, 23 novembre de 1897

67 SASTRE FIOLET, Miquel, "S'ermità Biel de Sant Honorat", *Es Saig*, 166, octubre de 1994, 11

68 ROTGER, Mateo, *Historia del Santuario y Colegio de Ntra. Sra. de Cura en el monte de Randa*, Lluçmajor 1915, 88-120

69 *Boletín Oficial Eclesiástico del Obispado de Mallorca* 44 (1904) 180; *Diario de Mallorca* 31 de maig de 1904

70 *Es Saig*, 184, abril de 1996

En qualsevol cas, el pes social i polític dels eclesiàstics locals s'hauria d'estudiar en profunditat. Els clergues no s'han de situar al marge de la tensió i la divisió social i política que es vivia en el municipi. No debades el 1908, mossèn Miquel Maura escrivia al seu germà Antoni, llavors primer ministre: "*Antonio Artigues, ecónomo o regente de Algaida, es activo y emprendedor, pero es joven; y menos mal si la madurez supliese la falta de años y experiencia. Desgraciadamente el estado político social de Algaida reclamaría una persona de más tacto...*"⁷¹.

Durant els primers decennis del segle XX, a banda dels rectors i del clergat local –encapçalat pel vicari Miquel Munar –joia–, l'Església comptà amb el suport d'alguns personatges significatius de la vida social local com ara el notari Antonio Unzúe –president de la Congregació Mariana (1912-15)– i el mestre d'escola Antoni Balaguer, entre d'altres.

3. Un període de conflictivitat màxima i una guerra fratricida. La Segona República i la Guerra Civil en clau local (1931-1939)

3.1 Una visió general

És obvi que aquests nou anys responen a dues conjuntures socials i polítiques clarament diferenciades en el cas mallorquí. Per una banda, l'experiència democràtica de la Segona República (1931-36) i, per altra, el context i les conseqüències de la Guerra Civil, en un àmbit social dominat pels revoltats i, en conseqüència, marcat per la repressió als individus i col·lectius compromesos amb el procés de democratització i secularització anterior. Només per una qüestió estrictament d'espai, forçats per la síntesi a què ens obliga aquesta ponència, aglutinam aquestes dues grans conjuntures en un capítol únic.

Tot i els estudis que s'han anat fent sobre la Segona República a Algaida, sobretot per part d'estudiants universitaris, a penes no hi ha referents bibliogràfics sobre la situació social i econòmica en el municipi durant el decenni de 1930. En relació a aquesta tessitura, tan sols disposam d'alguna referència documental parcial com ara una relació general del 1935⁷² i una altra sobre la indústria del metall, concretament als ferrers d'Algaida, també de 1935⁷³. Només una anàlisi a la matrícula industrial i comercial d'aquests anys ens ajudarà a completar la visió econòmica d'aquest període, tot tenint ben present que es tracta d'un temps encara dominat pel sector primari. No hi ha dubte que la composició social i econòmica del municipi, dominat per senyors propietaris de terres (els March, Joia, Bondia, etc.) i per amos propietaris, amb un contingent considerable de jornalers, marcà el caràcter conservador de la població. L'escàs nivell de desenvolupament industrial, l'esquifida socialització dels sectors proletaris, la manca d'un sector de serveis prou sòlid i el baix nivell cultural de la població marcaren substancialment l'esdevenidor ideològic, el debat i la confrontació d'aquells anys.

Pel que fa a la transformació del nucli urbà d'Algaida, durant la Segona República s'urbanitzà Son Geant, que possibilità l'obertura d'una part del carrer dels Cavallers i l'actual carrer d'Antoni Maura; es projectà l'Escorxador Municipal (1932) i es bastí la caserna de la Guàrdia Civil (1933). No hi ha dubte que la Segona República (1931-36) va ser un període de dinamització social i econòmica, però sobretot política.

3.2 Els partits i el personal polític

L'evolució municipal, en el municipi, ha estat tractada de forma sintètica per Joan Matas⁷⁴. D'aquesta obra es desprenen les línies bàsiques d'interpretació política d'aquest període, però hi manca encara una anàlisi rigorosa i exhaustiva, no només dels partits, sinó també del personal polític i dels principals

---

71 Miquel Maura Montaner a Antoni Maura Montaner, Palma 2 de juny de 1908, a *Obras de Miguel Maura Montaner*. 1. *Epistolario*, Madrid 1990, 91

72 "Algaida l'any 1935", *Es Saig*, 106, octubre de 1989, 3

73 MULET, Pere, "Els ferrers d'Algaida l'any 1935", *Es Saig*, 133, gener de 1992, 17

74 MATAS, Joan, *Entre les continuïtats...* 17-45

col·lectius que configuraven la sociologia política i econòmica algaidina d'aquest període. Entre l'abril de 1931 i el juliol de 1936 se succeïren tres consistoris, amb cinc batles. Durant la primera etapa (1931-1934) regentà la batlia Antoni Mulet Gomila, vinculat primer a Unió Republicana Federal i més tard a Esquerra Republicana Balear. Era un home amb un gran prestigi social, que havia fet fortuna a França on havia emigrat, obert, proper als grups culturalment més progressistes, i el prototip de la petita burgesia republicana. Passada la primera fase d'eufòria republicana local s'havia passat a una de confrontació amb els sectors conservadors i catòlics que persistí durant el Bienni Negre (1934-35) en el qual els lerroxistes, amb Pere Janer Rafal, controlaren la batlia. La tensió en el si del consistori algaidí va ser una constant durant aquells anys i esclatà amb major virulència després de la victòria del Front Popular, el febrer de 1936, amb Antoni Mulet Gomila novament al front de l'Ajuntament.

Gairebé totes les formacions polítiques tengueren representació a la localitat: Unió Republicana Federal (1931), Acció Republicana (1932), Unió de Dretes (1932), Unió Republicana Balear, Esquerra Republicana Balear (1934), Agrupació Socialista (1935) i Joventut d'Acció Popular (1936), entre les més destacades. Més enllà de la descripció i enumeració de les principals formacions polítiques, allò que realment interessa és la sociologia i la dinàmica interna i externa de cadescuna d'aquestes formacions.

3.3 La vida social i cultural durant el decenni de 1930

En el context de les transformacions urbanes i la construcció de nous equipaments socials i culturals, durant la Segona República es construïren el Teatre Principal, el Teatre Parroquial (1935) i les Escoles Públiques, projectades per Guillem Forteza⁷⁵.

La Segona República, també en clau local, va ser un temps en el qual s'impulsà la socialització. Va ser una conjuntura especialment rica en iniciatives de caràcter social, en associacions, en pluralitat, debat i confrontació ideològica, cultural i política. A banda dels partits polítics que disposaven dels seus propis locals socials, així mateix, es crearen altres entitats com ara el Foment Agrícola d'Algaida, de propietaris rurals, i diverses entitats catòliques destinades també al debat i a la socialització d'interessos, com ara el Centre de Cultura i Acció Cristiana (1932) i l'Associació Catòlica de Pares de Família.

Va ser també arran del clima de llibertats que s'editaren *La Razón* (1931) i *Esquitxos* (1932)⁷⁶, i Algaida comptava amb ampli ressò als diaris i publicacions de l'època, des del *Correo de Mallorca* fins a *Foch y Fum* que disposava, també, de corresponsals a la vila. D'aquest període destaca la batlia d'Antoni Mulet Gomila (1931-33 i 1936), un dels principals dinamitzadors de la vida cultural, social i política local⁷⁷. Tanmateix, aquell període conclogué amb una guerra civil sagnant, amb un fanatisme i una violència de tal magnitud que, amb diferents circumstàncies, foren assassinats setze algaidins, a més dels que moriren en el front de batalla.

Per altra banda, valdria la pena aprofundir en la vida social al municipi durant aquest temps, sobretot l'oci, les festes populars, la dinàmica social dels cafès i casinos polítics, la banda de música⁷⁸, el cinema, el teatre (pensem que Algaida comptava llavors amb tres teatres: Ca na Mena, el Teatre Principal⁷⁹ i el Teatre Parroquial⁸⁰); però també a banda dels personatges més coneguts com ara Antoni

75 RAMIS GOMEZ, Francesc, "La construcció de les escoles a partir d'un cas concret: Algaida (1926-1936)", *Educació i Cultura*, 13 (2000) 109-123

76 Sobre aquestes publicacions vegeu: "Una xerradeta amb Pere Mulet", *Es Saig*, 122, febrer de 1991, 16-19; *La Razón i Esquitxos. Premsa periòdica a Algaida durant la Segona República 1931-1932*, Plaguetes d'Història i Cultura, Ajuntament d'Algaida 1997

77 *Es Saig*, 88, abril 1988: portada i editorial; SANCHERNES, Maria Salvador, "Don Antoni Mulet vist per Maria Salvador Sanchernes", *Ibid.*, 3-5; NOGUEROL MULET, Josep, "En el record del padrí algaidí: biografia d'Antoni Mulet Gomila", *Ibid.*, 6-8; MULET, Pere, "Don Toni Mulet, batle", *Ibid.*, 10-12; NOGUEROL MULET, Josep, "Una xerradeta amb Francisca Mulet", *Ibid.*, 31-32

78 Una xerradeta amb mestre Bernat Blanc, mestre Joan Tropella, mestre Xesc Matgí i mestre Jordi Blanc, *Es Saig*, 181, gener de 1996, 30-32

79 MULET, Joan, "El cinema a Algaida", *Es Saig*, 178, octubre de 1995, 16-19

80 SALAS MASCARÓ, Bartomeu, "Teatre de l'Acció Catòlica 1930-1940. Una dècada de teatre a Algaida", Monogràfic número 12, *Es Saig*, març de 1996, 15 pàg.

Mulet Gomila, Llorenç Capellà, Pere Capellà⁸¹, Sebastià Company o Josep Balaguer (morí a Algaida el 20 de març de 1998, als 88 anys)⁸², per ventura valdria la pena d'una forma científica i cívica conèixer en profunditat la biografia dels principals dinamitzadors culturals d'aquesta època, tant algaidins com aquells de fora que tengueren també una actuació destacada en el municipi. Alguns d'aquests darrers han tengut ja el seu reconeixement, com ara els mestres Mn. Bartomeu Oliver⁸³, Alfonso i Amparo (1934-1966)⁸⁴.

La repressió política de 1936 ha estat, indubtablement, un dels aspectes que més s'ha estudiat en profunditat. Les obres de Llorenç Capellà Fornés⁸⁵ i Rafel Antich⁸⁶ són el paradigma de l'interès, la rigorositat i el compromís de salvaguardar la memòria d'un temps difícil, de silencis i de mort que caracteritzà la vida social. Aquests estudis s'haurien de completar amb una investigació sobre les conseqüències de la por, la repressió i el silenci, sobretot a partir dels certificats de bona conducta, les repressions menors, les venjances i les conseqüències d'una confrontació ideològica que tengué repercussions greus en una població atemorida i silenciada fins a les arrels.

3.4 L'Església durant la República i la Guerra Civil

El rector Sebastià Guasp⁸⁷, que havia arribat a Algaida el 1931, és una de les peces clau, juntament amb el vicari Miquel Munar –Joia– per entendre l'actuació de l'Església algaidina durant la Segona República i la Guerra Civil. Guasp va ser l'ideòleg, l'activista i el promotor de la socialització catòlica a Algaida, sobretot a partir de 1932 amb la creació del Centre de Cultura i Acció Cristiana. Per altra banda, la presència a Algaida de mossèn Bartomeu Oliver, com a mestre d'escola de la localitat, també s'ha de tenir present, sobretot perquè pluralitzà el missatge religiós en un temps de radicalització, de polarització i de confrontació. L'enfrontament entre la comunitat de preveres de la parròquia, més aviat de tendències tradicionalistes, i el mestre mossèn Bartomeu Oliver, ideològicament més obert i tolerant, va ser manifest durant els anys de la República.

Les religioses Agustines de l'Empar tengueren dificultats per mantenir el seu centre d'ensenyament, com a conseqüència de la secularització educativa. El centre va ser clausurat, la qual cosa provocà la radicalització de l'Associació Catòlica de Pares de Família, de la qual en fou president Francesc Puigserver Pujol⁸⁸. Per altra banda, va ser durant el bienni de 1934-35, quan es fundà a Randa el convent de religioses Franciscanes Filles de la Misericòrdia, en plena república, però en una conjuntura dominada pel centre-dreta a nivell estatal.

No obstant les dificultats que tengué l'Església durant el període republicà, el pes de la comunitat religiosa en el municipi és inqüestionable. Falta estudiar les repercussions que tengué el distanciament i la separació entre l'Estat i l'Església en clau local. Sabem que se secularitzà el cementiri municipal (3 de març de 1932) i que es prohibiren tota casta de manifestacions i de celebracions religioses al carrer, fins i tot les processons de Setmana Santa i del Corpus. No obstant això, seria important conèixer les conseqüències d'aquesta relació, especialment pel que fa a les festes populars de la localitat com ara Sant Honorat, la festa de la Pau a Castellitx i Sant Jaume.

---

81 JANER MANILA, Gabriel, "Pere Capellà, reivindicació", *Es Saig*, 110, febrer 1990, 13-23

82 "Una xerradeta amb en Pep Balaguer", *Es Saig*, 120, desembre de 1990, 23-24

83 "Una xerradeta amb Mn. Bartomeu Oliver", *Es Saig*, 91, juliol 1988, 27-28

84 "Crònica de l'homenatge de Donya Amparo i Don Alfonso", *Es Saig*, 102, juny 1989, 6-8

85 *Diccionari vermell*, Mallorca 1989

86 ANTICH, Rafel, *Memòria als republicans víctimes de la repressió feixista a Algaida durant la Guerra Civil de 1936*, Edicions Pere Capellà, Algaida 1993; SASTRE, Biel, "Memòria als republicans víctimes de la repressió feixista a Algaida durant la Guerra Civil de 1936", *Es Saig*, 154, octubre de 1993, 8-9

87 Sobre mossèn Sebastià Guasp Cerdà (Llucmajor 1894-1950), vegeu la seva biografia a FONT OBRADOR, B., *Historia de Llucmajor*, vol. VII, Mallorca 1999, 377-382

88 Sobre l'Associació Catòlica de Pares de Família, vegeu: MATAS, Joan, *Entre les continuïtats...* 73-74; "Una xerradeta amb l'amo en Francisco Mas", *Es Saig*, 163-164, juliol-agost 1994, 31-32

La confrontació ideològica a nivell local provocà una divisió clara entre l'Algaida conservadora (Església, Acció Catòlica, partits conservadors, monàrquics, etc.) i l'Algaida republicana (els partits de centre esquerra i esquerra, publicacions periòdiques i la comunitat educativa, entre d'altres). Una clau d'interpretació d'aquesta dialèctica va ser el clericalisme i l'anticlericalisme. Per una part aquells que defensaven el poder dels sectors tradicionals i els seus valors, contra els sectors emergents, proletaris, burgesos, crítics i innovadors, que no estalviaren crítiques i caricaturitzaren sobretot el beateri local i l'actuació del rector Guasp.

Resta encara per analitzar les conseqüències de la confrontació religiosa en la repressió de 1936, la vinculació de l'Església amb els partits conservadors –tot i que la tesi és prou clara– i el suport que l'Església oferí al revoltats del 19 de juliol de 1936. Així mateix, valdria la pena aprofundir en la relació de l'Església (Acció Catòlica) amb el nou poder establert a partir de 1936 i els seus instruments polítics (Front de Joventuts, Secció Femenina, etc.).

4. De la societat pagesa i preturística a la societat del benestar en clau rural. Algaida durant el Franquisme (1939-1975)

4.1 El context

La vida quotidiana durant els decennis de 1940 i 1950 té indubtablement un gran atractiu per als estudiosos, però a penes no han estat estudiats en clau local. Tot i l'abundància de fonts documentals i orals és un període insuficientment estudiat i roman encara sota la nebulosa del silenci, la repressió i la por que la caracteritzà de forma global. Ja al final del decenni dels cinquanta i fins als anys setanta el poble d'Algaida sembla despertar-se lentament, entre d'altres motius per la situació general de canvi econòmic i social que es vivia a Mallorca. Arran del boom turístic el municipi entrà en un procés de transformació i de modernització econòmica. Els vells i paradigmàtics hostals donaren pas a una infraestructura de serveis, bàsicament als voltants de la carretera de Palma a Manacor, amb diversos centres de restauració, les fàbriques Gordiola⁸⁹ (es bastí a Algaida el 1969 i el 1977 s'obrí el museu), Alorda i, més tard, Modelmón. A més, el sector secundari es veié afavorit per la creació de la fàbrica de calçat Bonisa, una adoberia a Randa i diverses empreses, com ara els vins Amengual, diversos tallers de trençat, la modernització de fusteries i ferreries, i una allau de petites empreses de construcció.

Ja a la postguerra, s'obriren els carrers nous d'Antoni Maura, Bartomeu Pou i Metge Verger i es construïren les cases *barato*, tot coincidint amb el període de carestia i de crisi econòmica postbèl·lica, però també amb l'enriquiment d'un sector que es beneficià sobretot de l'estraperlo.

Fins al moment en què es creà la primera sucursal de la Caixa (1940), a la localitat no hi havia hagut cap entitat de crèdit, ni cap Caixa Rural com havia passat a altres municipis de Mallorca des del començament del segle XX. Tot plegat és també un indicatiu de la precarietat econòmica que es vivia a la localitat, de la manca de capital i de l'ambient que es respirava llavors en un municipi marcat per la vida a foravila. En aquest sentit, val la pena veure el cas de sa Comuna, una manifestació de la qual, força interessant i il·lustrativa, és la "conversa" amb Miquel Capellà Capellà –batle⁹⁰, de Biel Majoral.

Pel que fa al transport, el tren deixà de funcionar el setembre de 1967 (els darrers caps de l'estació foren Bernat Sureda Sureda i Josep Jaume Oliver (1960-1967)⁹¹. No obstant això, val la pena també tenir present els diferents serveis de cotxes de lloguer (Onofre Reus, Mateu –de sa Serradora–, els Oliver –des Forn–, Joan Rafael –Sis–, Josep Manila i Andreu Trobat, entre d'altres), els serveis de transport recreatiu (Autocars Caldentey); i les agències de transport (mestre Mariano, etc); entre d'altres.

---

89 "Una xerradeta amb Daniel Aldeguer Gordiola", *Es Saig*, 205, gener 1998, 43-44

90 MAJORAL, Biel, "Converses algaidines. Miquel Capellà Capellà Batle (abril 1927-desembre 1994)", *Es Saig*, 169, gener de 1995, 11-13

91 Vegeu una nota de Miquel Fiolet a *Es Saig*, 170, febrer de 1995, 27

4.2 La vida política durant el Franquisme

A banda de la nòmina de batles⁹²: Gabriel Oliver Puigserver (1937-1940), Joan Pou Oliver (1941-43), Guillem Vanrell Mascaró (1943-52), Joan Oliver Mulet (1953-58), Joan Fiol (1958-1971)⁹³ i Antoni Cañellas Seguí (1971-79)⁹⁴, per ventura allò més destacat és tenir en compte la sociologia dels representants algaidins durant aquests anys, la seva procedència ideològica, la seva vinculació al règim, la seva capacitat de gestió i la voluntat de transformar el municipi des de les institucions.

Durant els primers decennis de la dictadura els batles provenien sociològicament i ideològicament dels sectors de la dreta clerical i actuaren en consonància amb la mentalitat totalitària i catòlica, segons els paràmetres del règim. Per ventura una de les característiques més singulars en va ser la batlia d'Antoni Cañellas, durant el tardofranquisme i la transició. Cañellas era un antic militant i dirigent del Front de Joventuts, vinculat als sectors més reaccionaris –allò que s'anomenava el búnquer– i als grups que resistiren contra el procés de canvi que es donà a l'Estat espanyol a partir de novembre de 1975. Va ser diputat de la Diputació Provincial i resistí al capdavant de l'Ajuntament, tot mantenint la simbologia, l'estil i l'escenografia del règim franquista fins al moment de les primeres eleccions municipals democràtiques, el 1979.

Aquest llarg període a penes no ha estat estudiat des del punt de vista organitzatiu, sobretot en tot allò que fa referència a les organitzacions del règim: la Falange, la Guàrdia de Franco, el Front de Joventuts, la Secció Femenina, la Cambra Agrària; però tampoc no es coneix el tarannà de tots aquells que col·laboraren amb el règim, com a regidors, com a companys de camí d'un projecte de monopoli polític.

Sabem que hi hagué organitzacions formades per persones vinculades al règim, com ara el Triquet Algaida, però també n'existiren altres que serviren per encobeir el descontent, integrades per antics militants de l'esquerra algaidina, com ara la Penya Ciclista Pou.

4.3 El desenvolupament cultural i social del municipi

Durant el franquisme (1939-1975) hi predominà un clima de repressió i d'anorreament cultural i social en general. Durant aquella conjuntura predominaren les organitzacions progovernamentals, com ara el Front de Joventuts, i les catòliques, Acció Catòlica. Així mateix, s'intentà dinamitzar la vida social amb iniciatives noves com el F. C. Santiago, el Triquet Algaidí (1942), la Penya Ciclista Pou, la *Unión Ciclista Algaidense* (1955), la Penya del Constància d'Inca, la Societat de Caçadors i es publicà la revista *Castellitx* (1958-1967)⁹⁵. Durant els anys seixanta, la vida política i cultural local inicià un procés de canvi, fruit, entre d'altres coses, de la transformació econòmica i ideològica.

Un estudi en profunditat de l'evolució cultural i social del municipi ens suposaria analitzar el teatre; el cinema (sobretot durant els anys cinquanta⁹⁶); els cafès i àmbits d'oci a nivell local; l'esport (sobretot ciclisme i futbol); noves iniciatives de caràcter pedagògic, com ara l'Acadèmia, que possibilità l'accés als estudis secundaris a un gruix considerable d'algaidins durant els decennis de 1950 i 1960; la persistència dels cossiers a la postguerra⁹⁷, llavors sovint a mercè dels interessos del sistema i, després, promocionats pels bars i restaurants emergents; l'existència de diverses orquestrines i grups musicals durant els decennis de 1940 i 1950, com ara l'Orquestra Rapial (1943), i, més tard, amb la creació dels primers grups musicals, com ara el Grup Mijogas (1962). Tot plegat la vida social fins al decenni de 1960 està totalment en consonància amb l'evolució econòmica del municipi. Va ser a partir d'aquest decenni, quan es consolidaren els primers àmbits de serveis (Hostal d'en Palanca, Cal Dimoni, Ses Canyes, Bar Marfil, Es Quatre Vents, etc.).

---

92 MULET, Salvador (a cura de Pere Mulet), "Batlles d'Algaida (1587-1988)", *Es Saig*, 15-16

93 "Una xerradeta amb Joan Fiol", *Es Saig*, 137, maig de 1992, 31-32

94 "Una xerradeta amb Toni Cañellas", *Es Saig*, 82, octubre de 1987, 27-28

95 Sobre aquesta publicació vegeu: "Una xerradeta amb Pere Mulet", *Es Saig*, 122, febrer de 1991, 16-19

96 "Cinema a Algaida (anys cinquanta)", *Es Saig*, 158, febrer de 1994, 16-17

97 "Una xerradeta amb Toni Ramona", *Es Saig*, 145, gener de 1993, 23-24

La immediata postguerra i fins al final del decenni de 1950 va ser un temps de forta emigració, sobretot a Veneçuela (Llorenç Juan –Poloni–, Josep Llompart –Blanc–, Llorenç Puigserver –Cabrera–, Antònia Andreu, Llorenç Manila, Ventura Barceló –Crister–, Agustí Vidal –Roca–, Antoni Capellà –Ametler–, Josep Gelabert –Pep de S’Hort–⁹⁸, Maria Oliver i Tomeu Antich⁹⁹, Joan i Francesc Antich –Móra–, i Magdalena Coll Antich¹⁰⁰, entre d’altres), Panamà, Brasil (Antoni Fiol –Móra–, Melcior Oliver –de sa Torre Nova–, Macià –Fideu–, Bartomeu Salas, Bartomeu Perelló, Joan Mascaró –del Molí de sa Punta–, i Tomeu Perelló –Vistós–¹⁰¹, entre d’altres), França (Rafel des Forn¹⁰²), entre les principals destinacions migratòries. Tot això, amb una important emigració a Palma, atès que la situació econòmica a Algaida no permetia grans expectatives de futur. Quant a les migracions interiors, és important destacar tota aquella gent de la vila que cercà en altres indrets un lloc de feina, que s’obrí camí en el camp del turisme o la construcció, com ara Joan Crespí –Gina–; Mateu Gili; Guillem Pou Vanrell; Andreu Oliver –Castellitxo–; Miquel i Bartomeu Trobat Rafal¹⁰³ i Miquel Amengual Oliver¹⁰⁴, entre d’altres.

La situació varià substancialment des del final del decenni de 1960. Així, es fundà l’Obra Cultural d’Algaida (1972)¹⁰⁵, es recuperaren els Cossiers (1972)¹⁰⁶, es dinamitzà la Banda de Música i s’ha de fer un esment especial al Certamen Literari de Castellitx (des de 1968)¹⁰⁷. Anys més tard, es construï el camp de futbol (1971)¹⁰⁸ i el velòdrom (1974), projectat i construït pel promotor d’origen algaidí Andreu Oliver.

Finalment, cal destacar una sèrie d’algaidins que han destacat en el terreny de l’esport, sobretot en el ciclisme, com ara Andreu Trobat¹⁰⁹, Mestre Llorenç Sastre –Godó–¹¹⁰, Gabriel Mas i Antoni Cerdà, a banda de la creació de la Penya Ciclista Andreu Trobat; mentre que pel que fa al futbol és menester tenir en compte Bartomeu Tomàs, jugador del Mallorca, a la Segona Divisió.

4.4 L’Església a Algaida durant el Franquisme

La religiositat a Algaida va estar marcada pels rectors: Sebastià Guasp, Gabriel Adrover i Joan Martorell; però també per una sèrie de vicaris com ara Guillem Bibiloni, Baltasar Morey (1952-1959¹¹¹), Miquel Munar Llompart –can Joia– i Joan Mulet Mulet, entre d’altres. Així mateix, s’han de destacar altres clergues algaidins, a banda dels esmentats en apartats anteriors, com ara Guillem Puigserver Munar, Francesc Ramis, Bernat Pou, entre d’altres.

Des de la immediata postguerra i fins al decenni de 1950 hi tengué una gran rellevància l’Acció Catòlica (Associació Catòlica de Pares de de Família, Centre d’Homes d’Acció Catòlica, Centre de Dones

98 “Una xerradeta amb en Josep Gelabert –Pep de s’Hort–”, *Es Saig*, 179, novembre de 1995, 30-32

99 “Una xerradeta amb na Maria Oliver i en Tomeu Antich”, *Es Saig*, 225, setembre de 1999, 26-28

100 “Una xerradeta amb Magdalena Coll Antich –de Ca sa Viuda Mora–”, *Es Saig*, 237, setembre de 2000, 18-20

101 “Una xerradeta amb Tomeu –Vistós–”, *Es Saig*, 130, octubre de 1991, 27-28

102 “Una xerradeta amb l’amo en Rafel d’es Forn”, *Es Saig*, 180, desembre de 1995, 38-40

103 Director i subdirector de *Moda y línea. Revista Española de Calzado*.

104 “Una xerradeta amb Miquel Amengual Oliver, primer president del C. E. Algaida”, *Es Saig*, 187-188, juliol agost 1996, 38-40

105 MULET, Joan, “Deu anys de l’Obra Cultural a Algaida. Quatre anècdotes”, *Es Saig*, 22, octubre 1982, 8-10; “Una mica d’història”, *Ibid.*, 11-18

106 “Cossiers”, monogràfic núm. 15 *Es Saig*, juliol 1998

107 “Una xerradeta amb Joan Fiol”, *Es Saig*, 137, maig de 1992, 31-32; *Certamen literari de Castellitx. Obres premiades 1968-1995*, Algaida 1995

108 FULLANA, Pere; PAEZ, Joan J., *Història del futbol a Algaida. 25è. Aniversari del C.E. Algaida 1971-1996*, Algaida 1996, 49-51

109 “Una xerradeta amb Andreu Trobat”, *Es Saig*, 61, 24

110 “Una xerradeta amb Mestre Llorenç Sastre –Godó–”, *Es Saig*, 214, octubre de 1998, 30-32

111 MOREY, Baltasar, “Algunes vivències meves”, *Es Saig*, 209, maig 1998, 13-15; “Una xerradeta amb Don Baltasar”, *Es Saig*, 209, maig de 1998, 31-32

d'Acció Catòlica, joves i al·lotes d'Acció Catòlica i Aspirants). Aquests grups tengueren un paper destacat en el desenvolupament de la vida social local, sobretot pel que fa al teatre i l'esport, però sobretot allò que més s'ha de destacar és la influència moral i el control que aquests grups exercien sobre la vida lúdica local (balls, costums, etc.). En aquest sentit el clergat i el laïcat compromès amb l'acció de recristianització comptà amb el suport de les religioses Agustines de l'Empar, mentre a Pina i a Randa aquest mateix paper l'exercien les Franciscanes Filles de la Misericòrdia.

El decenni de 1940 va ser el període de major auge de l'Acció Catòlica local, sobretot d'homes i dones; joves i aspirants. Durant la dècada següent els vicaris Guillem Bibiloni i Baltasar Morey treballaren sobretot la dinamització de la joventut i els aspirants, atès que els adults pràcticament havien deixat l'organització. Acció Catòlica es convertí en un element de socialització per als més joves, tot treballant sobretot la formació i l'oci (l'equip de futbol Sant Pere i Sant Pau n'és un exemple). Arran del Concili Vaticà II i els canvis socials que es produïren durant el decenni de 1960 els vells mètodes de socialització catòlica entraren en crisi. Desaparegué l'Acció Catòlica i la majoria d'associacions i confraries tradicionals, i el Teatre parroquial deixà de ser l'espai d'oci aglutinador. Els més joves, acompanyats dels vicaris Llorenç Sastre, Joan Puigròs i Nadal Trias, entre d'altres intentaren constituir grups especialitzats d'Acció Catòlica (JOC, etc.), però tengueren una durada curta. Ja al començament dels anys setanta pràcticament l'Església havia deixat de comptar amb un associacionisme sòlid i permanent. La parròquia d'Algaida que, a diferència de Pina i Randa, que comptaven amb Teleclub¹¹², es limità a sostenir el Saló Parroquial, a formar grups de joves compromesos i a mantenir el culte, tot just quan s'iniciava un procés de crisi profunda en la pràctica religiosa i l'Església deixava de tenir aspecte de cristiandat.

5. La democràcia (1975-1999)

5.1 El context general

El municipi d'Algaida comptava el 1981 amb 2877 habitants, 2448 Algaida, 86 a Randa i 343 a Pina¹¹³. El 1996 la població havia passat a ser de 3.461 habitants, mentre que el 1998 la població era de 3.719 habitants. A banda de l'element de caràcter demogràfic, per ventura el més destacat és l'evolució social i econòmica del municipi els darrers vint-i-cinc anys, fins al punt que Algaida s'ha convertit en un espai de segona residència, amb un augment sistemàtic de la població.

Sobre la situació general durant aquests darrers vint anys val la pena referir-nos a les pàgines de síntesi de Joan Mulet, publicades el 1999, difícilment superables i que a penes no han canviat des de llavors¹¹⁴.

5.2 Evolució política

Amb la consolidació de la democràcia i la creació de la comunitat autònoma de les Illes Balears, alguns algaidins han destacat en la vida política autonòmica com ara Gabriel Oliver –Majoral–, conseller del Consell General Interinsular (1979)¹¹⁵ i Francesc Antich, diputat al Parlament de les Illes Balears (des de 1992), candidat pel PSIB-PSOE després de guanyar les primàries a Andreu Crespí (1998)¹¹⁶ i, finalment, president del Govern de les Illes Balears (des de 1999)¹¹⁷.

Pel que fa a les batlies i els consistoris algaidins, la democràcia a nivell local s'encetà amb un consistori regit per una majoria integrada per una candidatura d'independents progressistes (1979), amb

---

112 PUJALS, Margalida, "La proposta associativa del darrer franquisme: els teleclubs", *Lluc*, 812 (1999) 14-16

113 *Es Saig*, 10, octubre de 1981, 10

114 DA, *Guia dels pobles de Mallorca. Algaida*, Grup Serra, Mallorca 1999, 17-32

115 "Una xerradeta amb en Biel Majoral", *Es Saig*, 28, abril de 1983,

116 "Una xerradeta amb Francesc Antich", *Es Saig*, 211-212, juliol-agost de 1998, 30-32

117 Editorial: "Francesc Antich president de la nostra comunitat", *Es Saig*, 225, setembre de 1999, 2

Joan Ramis com a batle. Aquesta va ser seguida per dues legislatures de poder dels partits conservadors (1983¹¹⁸ i 1987¹¹⁹), amb Bernat Sastre, Gabriel Salas i Esteve Vanrell com a batles. Des de 1991 i fins a l'actualitat el consistori ha estat governat pel PSIB-PSOE, la primera legislatura en minoria (1991), la segona amb majoria absoluta (1995)¹²⁰ i la tercera (1999)¹²¹ en coalició amb el PSM. Francesc Antich va ser batle des de 1991¹²² fins a 1997 i de llavors ençà ho és Jaume Jaume¹²³.

És clar que el municipi d'Algaida necessita urgentment un estudi de la sociologia electoral d'aquests anys, tant a nivell municipal com en relació a les eleccions autonòmiques i generals. Aquesta tasca, no obstant, ultrapassa les possibilitats d'aquesta ponència, però en volem deixar constància, tot pensant en possibles estudis de futur.

Ha estat en el període democràtic quan la població ha sofert una transformació significativa, en bona part com a conseqüència dels canvis socials i econòmics que s'han produït en el conjunt del municipi, però també arran de les polítiques que s'hi ha gestionat. S'ha proveït el poble de serveis socials i culturals (Centre de Salut d'Algaida, Centre de Salut de Pina (1992), Casal Pere Capellà (1996), camp de futbol a Pina, casal de joves i la piscina municipal, etc.) i s'han duit a terme transformacions urbanes (sanejament i clavegueram (1992), reforma de l'escorxador, reforma de la Plaça (1996) i la Casa de la Vila, obertura de carrers nous, nous noms de carrers a Algaida, Randa i Pina (1995)¹²⁴.

5.3 Vida social i cultural

Per ventura un dels aspectes que més s'ha desenvolupat en el municipi és tot allò que fa referència a la socialització i a la sociabilitat de la població, i el seu vessant cultural. En aquest sentit val la pena tenir ben present la tasca dinamitzadora de l'Obra Cultural d'Algaida, sobretot amb l'edició de la revista *Es Saig* (des de 1980)¹²⁵.

La dinàmica social i l'associacionisme del municipi té diferents vessants, però tot plegat és una demostració de la vitalitat i dels canvis socials i de mentalitat que s'han donat els últims vint-i-cinc anys. Només a tall d'exemple val la pena resumir l'associacionisme en diferents camps:

- **econòmiques:** la Cambra Agrària –un model creat durant el Franquisme i ja obsolet, funcionà fins als primers anys del decenni de 1980; tot coincidint amb el final d'aquella institució es creà la Cooperativa Alpina (1980).

- **esportives:** pel que fa al futbol, el buc insígnia de la localitat ha estat el CE Algaida (1971) –que compta fins i tot amb un equip femení des de 1997–, l'equip de futbol de veterans d'Algaida que ha tingut diverses denominacions, com ara Ses Maioles (1980), Sa Talaieta (1981), Ses Canyes (1983), Quatre Vents, Autoescola Levante i Veterans d'Algaida a partir de 1994; i, finalment, hi ha hagut algun intent de consolidar equips de futbol sala (1980); pel que fa a altres esports hi destaquen el Club Voleibol Algaida (creat el 1994, des de 1999 té un equip a la primera divisió femenina del voleibol nacional); els clubs ciclistes: A poc a poc (1981) i la Penya Ciclista Algaida; el Club Colombòfil i Missatger d'Algaida (1980); els Pipers d'Algaida (1981) i el Club d'Escacs¹²⁶. Així mateix hi ha hagut diversos intents de consolidar formacions de caràcter competitiu en altres àmbits esportius com ara Billar (1980), el club Bàsquet "Ca n'Esteve" (1990) i el Club Handbol Algaida (1991); i existeixen dues entitats de dinamització socioesportiva com ara la Penya Barcelonista d'Algaida i Penya Mallorquinista d'Algaida (1997).

---

118 *Es Saig*, 30, juny 1983, 3-4

119 *Es Saig*, 79, juliol 1987, 10

120 *Es Saig*, 174, juny de 1995, 6

121 *Es Saig*, 223-224, juliol-agost de 1999, 18

122 "Conversa amb el nou batle", *Es Saig*, 127-128, juliol-agost 1991, 10-13

123 "Una xerradeta amb Jaume Jaume i Oliver", *Es Saig*, 223-224, juliol-agost de 1999, 34-36

124 "L'Ajuntament d'Algaida informa", *Es Saig*, 181, gener de 1996, 6-7

125 Sobre aquesta publicació vegeu: "Una xerradeta amb Pere Mulet", *Es Saig*, 122, febrer de 1991, 16-19

126 "Una xerradeta amb en Toni Ripoll Marquès", *Es Saig*, 159, març de 1994, 39-40; CRESPI LÓPEZ, Francisca, "El Club d'Escacs d'Algaida (1981-2001)", *Història de l'Educació Social*, Curs 2000-2001 (inèdit)

- **Socioesportives:** Societat de Caçadors d'Algaida (1981).
- **Lleure:** des del final del decenni de 1970 i durant el de 1980 hi hagué diversos clubs d'esplai sense una estructura massa definida fins a la constitució de S'Esplai Burot (1990)¹²⁷.
- **Professionals:** Associació Fotogràfica d'Algaida.
- **Tercera edat:** Associació de Jubilats (1981).
- **Musicals:** Associació Banda de Música d'Algaida 1981, Orquestrina d'Algaida (1984), Banda Calderona (actua el 1989), el Grup de Biel Majoral¹²⁸, Orfeó Castellitx (1988) i S'Arrual Jazz Mort.
- **Teatre:** Terra Seca (1980), Es Cadafal (1990), Grup de Teatre es Porrassar (existia el 1993)¹²⁹ i Teatre M (1997).
- **Cultura popular:** Cossiers (des de 1972) i Escola de Ball de Bot Es Cellar (des de 1997).
- **Comunicació:** Radio Club d'Algaida, Es Saig (1980) i Titoieta Ràdio (1987)¹³⁰.
- **Socioeducatives:** Associació de Pares d'Alumnes 1981.
- **Culturals:** Obra Cultural Balear (1972) i Molí d'en Xina (1980).
- **Veïnats:** Associació de Veïns Sant Cosme i Sant Damià (1981).

Durant aquests anys s'ha mantingut i revitalitzat el Certamen Literari de Castellitx; s'ha impulsat una política de beques a la investigació; s'ha dinamitzat la biblioteca municipal; s'ha posat en funcionament l'Escola Municipal de Música i l'espai del Casal Capellà per a conferències, actes culturals i teatre; s'han iniciat una sèrie de col·leccions de llibres de monografies locals promogudes per l'Ajuntament; s'ha promogut una política de subvencions a les associacions del municipi¹³¹; s'han dinamitzat nous espais d'oci com ara el Casal de Joves i el Cafè concert s'Acadèmia, i les nits algaidines compten amb àmbits d'oci i bars totalment renovats¹³²; s'ha enllestit l'Escoleta municipal (1989); s'han recuperat festes significatives com ara la festa d'en Camestortes (1980) i s'ha participat d'una forma molt directa amb el Festival de Música de Cura (1988).

La revista *Es Saig* ha entrevistat i reconegut la tasca d'una nòmina significativa d'algaidins, com ara P. Gaspar Munar¹³³, Mestre Mariano¹³⁴, Guillem Pou¹³⁵, Joan Verger Garau¹³⁶, Antoni Capellà¹³⁷, Toni Pou Serrano¹³⁸, Miquel Oliver Torres¹³⁹, Pep Manila, Rafel Coll¹⁴⁰, Joan Capellà –premi Ciutat de Palma de fotografia 1991–, Alexandre Pizà¹⁴¹, Joan Torres (pregó de les festes de Sant Honorat de 1999¹⁴²),

---

127 "Una xerradeta amb els monitors del Grup d'Esplai Burot", *Es Saig*, 174, juny de 1995, 27-28

128 "Una xerradeta amb en Biel –Majoral–", *Es Saig*, 210, juny 1998, 31-32

129 "Una xerradeta amb el Grup de Teatre Es Porrassar", *Es Saig* 158, febrer de 1994, 22-23

130 "Una xerradeta amb la gent de Titoieta Ràdio", *Es Saig*, 85, gener 1988, 31-32; 5 aniversari. Titoieta Ràdio fa 5 anys, *Es Saig*, 137, maig de 1992, 18-21

131 *Es Saig*, gener 1998, 10; *Es Saig*, gener de 1999, 8

132 "Una xerradeta amb n'Esteve Barceló", *Es Saig*, 123, març de 1991, 23-24

133 "El Pare Munar", *Es Saig*, 82, octubre de 1987, 8-9; AMENGUAL, Josep, "El PMunar com a historiador local", *Es Saig*, 111, març 1990, 13-19

134 CAPELLÀ, Llorenç, "Mestre Mariano", *Es Saig*, 83, novembre 1987, 8-12

135 "Una xerradeta amb en Guiem Pou", *Es Saig*, 87, març de 1988, 27-28

136 "Una xerradeta amb Joan Verger Garau", *Es Saig*, 100, abril 1989, 60-62

137 "Una xerradeta amb Toni Capellà", *Es Saig*, 106, octubre de 1989, 31-32

138 "Una xerradeta amb Toni Pou Serrano", *Es Saig*, 113, maig de 1990, 31-32

139 "Una xerradeta amb Miquel Oliver Torres", *Es Saig*, 119, novembre de 1990, 31-32

140 "Una xerradeta amb Rafel Coll", *Es Saig*, 67, 28

141 "Una xerradeta amb Alexandre Pizà", *Es Saig*, 124, abril de 1991, 31-32

142 Joan OLIVER BAUÇA, "Pregó de Sant Honorat", *Es Saig* 218, febrer de 1999, 10-12

Mireia Mulet¹⁴³, Biel Bibiloni¹⁴⁴, Pere Mulet, Joan Mulet, Jaume Puigserver –Coves–¹⁴⁵, Pep Gelabert¹⁴⁶, Francesc Ramis Floquet¹⁴⁷, Miquel Sastre Pujol –Fiolet–¹⁴⁸, Pere Fullana Falconer¹⁴⁹, Joan Martorell Trobat (pregó de Sant Honorat 1998), Antoni Sastre –de sa Torreta–¹⁵⁰, Mateu Gili¹⁵¹, Melcior Riera¹⁵², Francesc Llavina¹⁵³ i Paco Iraola (mort l'octubre de 1998)¹⁵⁴, entre d'altres. En aquesta llista encara hi podríem afegir un gruix considerable d'algaïdins destacats com ara el professor Bartomeu Mulet; els escriptors Gabriel Janer Manila, Llorenç Capellà i Maria de la Pau Janer; el músic Joan Valent; el metge Joan Pizà (morí el 1989); els glosadors Llorenç Antich –Móra– i Jaume Juan Bonnín; els pintors i artistes Josep Puigserver, Pere Falconer, Jaume Oliver –Torres– i Jaume Falconer; els esportistes Jordi Trobat, Gabriel Mas, Jordi Salas, Antoni Cerdà i Joan Garcias, entre d'altres. Una anàlisi sociològica dels algaïdins que han excel·lit durant els últims decennis segurament ens ajudaria a obtenir una imatge més completa de l'evolució i el canvi social, econòmic i cultural que s'ha donat a casa nostra.

Un breu repàs a la historiografia sobre la contemporaneïtat algaïdina

En aquest apartat és menester partir de *Bibliografia d'Algaida* una obra de síntesi publicada per Pere Mulet i Pere Fullana (1992), resultat d'una recerca d'un grup d'estudiosos vinculats a l'Obra Cultural Balear d'Algaida, primer llibre de la Col·lecció Pere Capellà, editada per l'Ajuntament d'Algaida. Així mateix, cal fer esment especial a tot allò que s'ha anat publicant a la revista *Es Saig*, des de 1980 ençà, moltes de les quals de gran interès parcial per a les nostres investigacions. A algunes d'aquestes aportacions en particular hi hem fet esment al seu moment.

La publicació de síntesi que continua tenint un gran valor per les aportacions històriques és *Algaida y su término municipal. Aportación al estudio de la estructura agraria de la Isla de Mallorca* (1967), de Joan Mulet Cerdà. Aquesta publicació, pel moment en què va ser publicada i per la densitat del seu contingut, és encara un referent inqüestionable, que no ha estat superat per la veu *Algaida* a la *Gran Enciclopèdia Catalana* ni a la *Gran Enciclopèdia de Mallorca*¹⁵⁵. A aquestes dues síntesis de caràcter enciclopèdic s'ha d'afegir encara el fascicle "Algaida" de l'Atles de la Gran Enciclopèdia de Mallorca¹⁵⁶. A la introducció hem fet un esment especial a la *Guia dels pobles de Mallorca: Algaida* (1999), obra de divulgació recent que tot i no anar dirigida a especialistes ni pretendre omplir buits historiogràfics aporta unes pàgines de síntesi que són, segurament, les més valuoses i indispensables per al coneixement de la història contemporània d'Algaida.

Per altra banda, a la Col·lecció Pere Capellà s'han publicat obres d'interès per al coneixement del segle XIX i XX, entre les quals cal destacar, *Memòria als republicans víctimes de la repressió feixista a Algaida durant la Guerra Civil de 1936*, de Rafel Antich (1993); i *Història del futbol a Algaida. 25è aniversari del CE Algaida 1971-1996*, de Joan Josep Paez i Pere Fullana (1996) i *Jaume Salvà i Munar i el mallorquinisme científic*, de Joan March Noguera (2001). Així mateix, val la pena destacar l'obra recent de Miquel Sastre,

---

143 "Una xerradeta amb Mireia Mulet", *Es Saig*, 134, febrer de 1992, 31-32

144 "Una xerradeta amb en Biel Bibiloni Trobat –de Marina–", *Es Saig*, 152-153, juliol-agost 1993, 31-32

145 "Una xerradeta amb Jaume Coves", *Es Saig*, 135, març de 1992, 23-24

146 "Una xerradeta amb Pep Gelabert", *Es Saig*, 141, setembre de 1992, 27-28

147 "Una xerradeta amb Francesc Ramis –Floquet–", *Es Saig*, 146, febrer de 1993, 39-40

148 "Una xerradeta amb en Miquel Sastre Pujol –Fiolet–", *Es Saig*, 170, febrer de 1995, 39-40

149 "Una xerradeta amb Pere Fullana Falconer", *Es Saig*, 172, abril de 1995, 35-36

150 "Una xerradeta amb Antoni Sastre de sa Torreta", *Es Saig*, 219, març de 1999, 30-32

151 "Una xerradeta amb en Mateu Gili", *Es Saig*, 247-248, juliol-agost de 2001, 39-40

152 "Una xerradeta amb Don Sion", *Es Saig*, 102, juny 1989, 31-32

153 "Una xerradeta amb Francesc Llavina", *Es Saig*, 194, febrer de 1997, 35-36

154 "Una xerradeta amb en Paco d'Iraola", *Es Saig*, 213, setembre de 1998, 30-32

155 *Gran Enciclopèdia de Mallorca*, Promomallorca Ediciones, SA, Mallorca 1989, t.1, 106-112

156 *Atles de la Gran Enciclopèdia de Mallorca*, Promomallorca Ediciones, SA, Mallorca 1997, 29-36

Les possessions d'Algaida (2000), primer número d'una nova col·lecció de monografies patrocinades per l'Ajuntament d'Algaida; i les plaguetes d'història i cultura dedicades a temes històrics algaidins com ara *Memòries d'un temps. Capítols d'història contemporània d'Algaida (1820-1823)* (2000), de Pere Fullana, i *La Razón i Esquitxos. Premsa periòdica a Algaida durant la Segona República (1931-1932)* (1997), recopilació de Bartomeu Salas. Finalment, val la pena citar dos articles d'història de l'educació a Algaida, el primer de Pere Fullana, "L'educació a Algaida durant la primera meitat del segle XIX (1783-1857)" i el segon de Francesc Ramis "La construcció de les escoles a partir d'un cas concret: Algaida (1926-1936)", ambdós publicats a la revista *Educació i Cultura*, número 13, de 2000.

A banda d'aquestes obres, més o menys conegudes a nivell local, es menester destacar un gruix significatiu d'obres inèdites, la majoria de les quals de caràcter acadèmic, que mereixen un comentari. Es tracta de *La educación en el municipio de Algaida durante el siglo XIX*, de Jerònia Oliver, Maria Cañellas i Catalina Martorell; *Algaida durant la Segona República*, de Gabriel Bibiloni i Margalida Garcias; *Entre les continuïtats i les ruptures*, de Joan Matas, dedicat al moviment associatiu catòlic a Algaida durant la primera meitat del segle XX, Rosa d'Or d'Investigació de Castellitx (1998); *El cinema a Algaida i els Teleclubs de Pina i Randa*, de Margalida Pujals i Manuel Santana, accèssit al Premi d'Investigació de Castellitx (1999).

Val la pena, tot i que sigui de forma testimonial, tenir present algunes investigacions inèdites, elaborades com a treballs acadèmics a la UIB, com ara "El Club d'Escacs d'Algaida (1981-2001)", de Francisca Crespí López, i "S'Acadèmia", de Margalida Mudoy, ambdós des de la perspectiva de la història de l'educació social, realitzats durant el curs 2000-01.

Hi ha altres aspectes més que mereixen la nostra atenció bibliogràfica, com és ara l'abundància de monografies sobre la història religiosa. En aquest aspecte val la pena ressenyar les obres clàssiques *El obispo Salvà. Un capítulo de la historia de Mallorca del siglo XIX*, d'Antoni Pérez Ramos; *Historia del Santuario de Cura*, de Mateu Rotger (1915); *L'ermita de Sant Honorat (1860-1880)*, d'Alejo de la Virgen del Carmen (1937) i les obres del Pare Gaspar Munar¹⁵⁷. Més recents són: *Els retaules de l'església parroquial d'Algaida* (1999), de Miquel Angel Capellà; *Francisco Palau y Mallorca* (1991), d'Antoni Gili; *Gabriel-Marià Ribas de Pina (1814-1872)* (1997), de Pere Fullana i Pere-Joan Llabrés.

---

157 Vegeu NICOLAU AMENGUAL, Maria Teresa, "Notes per a una bibliografia del P. Gaspar Munar i Oliver M.SS.CC.", *Fontes Rerum Balearium* 1 (1990) 285-304

Els Llull de Castellitx. La família de Ramon Llull

Antoni Gili

Les propietats dels Llull

Ramon Llull a la "Vita Coetanea", escrita per ell mateix, anota que posseïa una alqueria en el terme de Castellitx. Ramon Llull ho referí a un monjo dels cartoixos de Vauvert. La "Vita Coetanea" apunta "ascendit in montem quemdam, qui non longe distabat e domo sua, causa Deum ibidem tranquillius contemplandi". La versió en català afirma el mateix amb aquestes paraules, anotant el nom de la muntanya: "Aprés, doncs, totes aquestes coses, muntà-se'n lo dit reverent mestre alt en una muntanya apel·lada Randa, la qual no era molt lluny de la sua casa, per ço que aquí millor posqués nostro Senyor pregar e servir".⁽¹⁾ L'afirmació tan categòrica del beat ha impulsat molts d'historiadors a cercar la ubicació de la seva propietat dins el termes limítrofs al puig de Randa. La propietat de Ramon Llull passaria al seu fill Domingo Llull i Picany, àdhuc abans de la seva mort, és a dir, abans de l'any 1315 o 1316. El més probable és que fos traspassada al seu fill Domingo, a l'entorn de l'any 1276, quan la seva esposa Blanca Picany davant el batle de Mallorca Pere de Calders denuncia que el seu espòs, Ramon Llull, s'ha fet contemplatiu.⁽²⁾

Així, l'any 1314, en vida del pare, a la transacció feta entre el rei Sanç de Mallorca i fra Arnau de Soler, cavaller de la Sagrada Casa de l'Hospital de Sant Joan de Jerusalem, per raó dels béns que foren de la Casa de la Milícia del Temple, ja figura a nom de Domingo Llull, una partida de l'alqueria: "Item decimam que recipitur in parte alquerie Dominici Lulli".⁽³⁾ Per tant no tota l'heretat de Domingo Llull era baix alou de la Sagrada Casa de l'Hospital de Sant Joan de Jerusalem. També posseïa altres propietats en el terme de Castellitx i també en el terme de Montuiri. Domingo Llull i Picany ja ha mort l'any 1322. A la documentació apareix la dona Alicsenda, com a vídua de Domingo Llull i com a tutriu i curadora testamentària dels seus fills comuns a ella i a Domingo Llull.⁽⁴⁾ L'any 1331, Domingo Llull i Dalfí, un dels fills, ja ha obtingut la majoria d'edat.⁽⁵⁾ A ell es refereix el batle de Castellitx, quan l'any 1343, fa constar haver-lo citat entre d'altres cavallers residents en el seu districte.⁽⁶⁾

Domingo Llull i Dalfí, burgès de Mallorca, fill de Domingo Llull i Picany i de la dona Alicsenda, procurador de la seva germana, la dona Blanca Llull, vídua d'Arcís Rausí, es queixà de Bernat Cona, curador donat per la cúria en els béns de Pere Doménec, difunt, de la parròquia de Montuiri. Bernat Cona ha comparegut, dia 14 d'agost de l'any 1360, davant el venerable Bartomeu Mosqueroles, batle reial de

---

(1) MOLL, Francesc de B., *Vida Coetanea del Reverend Mestre Ramon Llull*, Palma de Mallorca, 1933,15

(2) ARM-ECR-348. Les propietats de Ferrer Picany eren assentades en el segle XIII en el terme de Bellver, avui de Manacor, avui Son Cifre. L'any 1351, és subhastat el rafal d'en Picany. Dels Bisquerra de Femenia d'Escora i és passat a Pere Cifre d'Escorca. El barranc de Son Cifre era conegut, encara en el segle XVIII, amb el nom de Barranc d'en Picany.

(3) ARM-ECR-1145,120

(4) ARM-ECR-101,181. El llinatge Dalfí no és present a la documentació, fins ara consultada. El mantenim, seguint el *Cronicon Mayoricense*,1881,170.

(5) ARM-Prot-T-203,69

(6) ARM-Prot-T-653,17-18

Montuiri, i ha confessat deure-li 20 quarteres de forment, per raó de censals de temps passat. A la prestació és obligat un rafal de Pere Doméneç, difunt, situat just devora la vila de Montuiri a l'honor que fou de Jaume de Caldes, difunt, i aleshores del Rei. Domingo Llull, com a procurador de la seva germana Blanca Llull, ha instat i requerit que es faci execució en els béns de Pere Doméneç, i que de la venda es pugui pagar el deute de les 20 quarteres de forment. Així es dona a subhastar i a vendre l'esmentat rafal. El rafal –afrontat amb vinyes, amb dues possessions i amb dos camins– fou venut al mateix Domingo Llull, pel preu de 16 lliures reials de Mallorca, de menuts. ⁽⁷⁾ Posteriorment, el rafal fou transferit, l'any 1373, pel mateix Domingo Llull, burgès de Mallorca, a Arnau Verd, habitant de la parròquia de Montuiri. ⁽⁸⁾

Domingo Llull sostengué una altra qüestió o controvèrsia amb Bartomeu Ferrer, de la parròquia de Castellitx, per raó i ocasió d'algunes fites velles que fan la divisió i partició entre les seves possessions, situades a la dita parròquia de Castellitx. Les fites faltaven en els llocs on antigament foren assentades entre les seves possessions. Domingo Llull i Bartomeu Ferrer, volent perdonar treballs i dispendis, arriben a la composició, transacció i divisió següent, mitjançant Guillem Vinyoles i Guillem Tolrà, habitants de la parròquia de Montuiri, pròcers de voluntat i consentiment de les dues parts elegits. "Primerament, posaren una fita nova a la vorera d'un tornall de bous a prop d'una fita vella que fa partió entre la possessió de Bartomeu Ferrer, la possessió dels hereus d'Antoni Sabater (Rufassa) ⁽⁹⁾ i la possessió de Domingo Llull, és a dir, seguint ayguavers vers la serra. També els esmentats pròcers posaren una altra fita a la vorera de dos tornays de bous a prop la fita nova més amunt posada, és a dir, a amunt seguint ayguavers. Després col·locaren una altra fita nova a la vorera de dos tornays de bous a prop de la fita segona. La tercera fita fou posada in deyesa vers la possessió de Domingo Llull, fugint de la fita coberta de les altres fites. Més els dits pròcers posaren una altra fita a avant a prop de la tercera fita a la vorera de dos tornays de bous i aquesta fou la quarta fita i fou posada quasi seguint l'aygovers, mirant a amunt d'una a l'altra des de la fita coberta. Més darrerament, els dits pròcers encallaren una fita a amunt a prop de la quarta a la vorera de dos tornays de bous a ayguavers de la serra. Després, els dits pròcers aficaren dues fites més amunt, una de les quals mira vers les altres que romanen i són a la banda d'abaix. I aquestes dues fites són la sexta i la setèma. L'altra de les dues mateixes fites ... fita de capçal biaxat en les altres dues fites que són davant quatre tornalls de bous la qual fita és l'octava. Aquesta octava fita mira a una fita vella que fa divisió entre les possessions de Bartomeu Ferrer (Pola) ⁽¹⁰⁾ i Bernat Burguet, ciutadà de Mallorca, (Albenya) ⁽¹¹⁾, bastant a prop una fita vella els dits pròcers hi posaren una altra fita que mira o respon a aquelles que romanen més abaix. I, més tard, per ells és posada una nova fita, la novena, en la qual posa fi la divisió entre les seves possessions. " ⁽¹²⁾

Domingo Llull i Dalfí ja ha mort, l'any 1384. ⁽¹³⁾ L'any 1388, els seus hereus tenen el directe domini i l'alou sobre una alqueria –entregada a subhastar per Bartomeu Ferrer, dia 22 d'agost d'aquell any– situada a la parròquia de Castellitx, amb el cens, entre d'altres, de cinc quarteres de forment anuals

---

(7) ARM-ECR-101,181

(8) ARM-ECR-102

(9) Antoni Sabater, fill de Pere Sabater, habitador de la parròquia de Castellitx, abril de 1365, administrador del seu fill Antoni Sabater, i hereu universal del seu avi Pere Sabater fa inventari de l'heretat: Rufasa, tenguda per la Casa i Milícia del Temple i sota el seu alou i directe domini i al censal de sis sous. Afronta amb l'alqueria de Bartomeu Ferrer, amb el rafal de Guillem Real, àlies Picornell, amb l'alqueria, anomenada les Algorfes, amb el rafal de Guillem Rausell, difunt, amb el rafal de Domingo Llull. (ARM-T-177,98)

(10) Bartomeu Ferrer constituït en judici a la cúria reial d'Algaida, no tenint béns mobles dels quals puga pagar uns certs deutes, dóna a subhastar i a vendre una alqueria que té i posseeix a l'esmentada parròquia, baix alou i directe domini dels hereus de Domingo Llull, al censal, entre d'altres, de cinc quarteres de forment anuals. Afronta amb la possessió dels hereus de Domingo Llull, amb les possessions de Bernat Burguet, de Gabriel Picornell, de Guillem Picornell i de Pere Sabater. La compraria Miquel Arloví. (AM d'Algaida-2168)

(11) Bernat Burguet i esposa Elicsenda, agost de 1376, posseeixen el rafal, anomenat Albarcaig i l'alqueria Albenya en el terme de la parròquia de Castellitx. (ARM-AH- 5373)

(12) ARM-ECR-101.

(13) ARM-Prot-T-659)

pagadores a la festa de Sant Pere i de Sant Feliu, dutes dins la Ciutat de Mallorca. Afronta amb la possessió dels hereus de Domingo Llull, difunt, amb les possessions de Bernat Burguet i de Gabriel Picornell i amb les possessions de les alqueries de Guillem Picornell i de Pere Sabater. Tot fa pensar que es tracta de Pola i que seria comprada per Miquel Arloví.⁽¹⁴⁾

L'hereu del venerable Domingo Llull i Dalfí, burgès de Mallorca, en seria el seu fill pubill Ramonet Llull i de Llupià del qual en fou tutor testamentari Guillem Llull, mercader i ciutadà de Mallorca. L'any 1389, Ramonet Llull té i posseeix, per dret hereditari, a la parròquia de Castellitx, dues alqueries. Guillem Llull, pel profit i utilitat del mateix pubill, de consell del venerable Arnau de Llupià, el seu avi matern, va arrendar, a nou anys, una d'elles al venerable Joan Robert, dozell, i l'altra a Pere Pagès.⁽¹⁵⁾

L'any 1431, és subhastada l'alqueria Benicanella de l'heretat de l'honorable Llorenç Serrallí, canonge de Mallorca, que fou de l'heretat de Domingo Llull, en alou franc i quiet, situada en la parròquia de Castellitx, juntament amb un camp, anomenat Lo Camp Bisbal, de pertinències de la mateixa alqueria, el camp sota alou i dreta senyoria dels honorables prelats de la Seu de Mallorca, a delma i a cens de 4 sous, sis diners⁽¹⁶⁾ L'alqueria afronta amb l'alqueria que fou de Mateu Miquel, amb l'alqueria de Mateu Ferrer, amb l'alqueria de Pere Sabater i, parcialment, amb el rafal d'en Rausell el qual fou de n'Olesa i, parcialment, amb l'alqueria de Malesherbes. Dia 12 de novembre de l'any 1431, fou venuda a Pere Trobat, habitant de la parròquia de Porreres, amb l'entrada de vint lliures. En l'actualitat Son Trobat.⁽¹⁷⁾

Però la presència dels Llull a la parròquia de Castellitx, restà cristal·litzada en la toponímia documental. Avui morta del tot, per dissort, de la coneixença popular.

Dia 25 de gener de l'any 1395, fou assignada a subhastar i a vendre Albenya la qual fou de Bernat Burguet, fill de Bernat Burguet que són dues alqueries i dos rafals, tengudes i tenguts pel paborde de Tarragona. Confronten amb el puig de Randa, amb l'alqueria de Pere de Caules que fou de Guillem Cebrià, amb el rafal de Barcaix, amb l'honor de Ramon Llull, és a dir, amb el *puig d'en Llull*,⁽¹⁸⁾ amb l'honor d'Arnau Moragues, amb el camí que va a l'església de Castellitx, amb el camí que va de l'alqueria d'Albenya a la Ciutat i amb altres possessions.⁽¹⁹⁾

L'any 1515, figura una alqueria, anomenada de *mestre Ramon Llull*, propietat, aleshores, de Joan Oliver, sobre la qual Esteve Oliver, més vell, Joan Oliver, germà, Esteve Oliver, més jove, fill del dit Esteve Oliver, tots de la parròquia d'Algaida, venen a Guillem Sastre, tres quarteres de forment censals. Confronta amb Pola de Pere Oliver, amb possessió de Pere Trobat, amb possessió de Francesc Llobet, amb possessió de Damià Coll, amb possessió del dit Esteve Oliver, més vell, i amb possessió de Guillem Sastre.⁽²⁰⁾ L'any 1527, la possessió, anomenada de *mestre Ramon Llull*, continuava pròpia de Joan Oliver, confrontada amb la possessió d'Antoni Coll de Castellitx i esposa Joana i amb el rafal dels hereus de Francesc Llobet.⁽²¹⁾

Sobre aquesta possessió, dia 17 de març de 1536, Joan Oliver, fill de Gabriel, de la vila d'Algaida, difunt, i Jerònima, la seva esposa, venen al magnífic Antoni Busquets, ciutadà de Mallorca, tres quarteres de forment censals que fa al mateix Antoni Busquets per la possessió que té per títol de successió paterna

---

(14) AM s'Algaida-2168

(15) ARM-AH-C-3108,89

(16) En el capbreu d'en Manresa apareixen a la parròquia de Castellitx com a béns bisbals, el rafal que fou d'en Sabater, d'en Pere Real, d'en Jaume d'Aulesa i l'alqueria que fou d'en Domingo Llull, d'en Guillem Font, d'en Guillem Masqueró, d'en Pere Miquel, d'en Pere Ferrandis, d'en Bartomeu Sabater i d'en Bernat Ferrer. També la desena part de l'alqueria i rafal d'en Pere Munar i d'una altra alqueria i rafal del mateix. Igualment, una part de l'alqueria que fou antigament d'en Sanxo Sanxis, aleshores, d'en Pere Pasqual. També part de l'alqueria d'en Pontxuat que fou d'en Font, aleshores, d'en Cal·lar i part de l'alqueria d'en Llull. (ARM-RP-2006,728 i 776)

(17) ARN-Prot-P-161,8

(18) Tot fa pensar que es refereix al puig d'en Bord

(19) ARM-AH-5150

(20) ARM-Prot-M-712,104 v.

(21) ARM-Prot-S-631,98 v.

i que, en el principi, fou adquirida per títol d'establiment, pel seu besavi Esteve Oliver, de Joan Arnau i Guillem Arnau, ciutadans de Mallorca, dia 5 de gener de 1473, davant el notari Miquel Mulet. Afronta amb la possessió d'Antoni Coll, amb la possessió de l'esmentat Antoni Busquets, amb la possessió d'en Sastre d'Albenya i amb la possessió de Pola de Jaume Vanrell. ⁽²²⁾

Joan Oliver, àlies Hereu, sense poder precisar la data exacta, va vendre al notari Sebastià Fiol la possessió, anomenada la *Mata Escrita*. Posteriorment, el notari va vendre una part d'ella al magnífic Antoni Busquets, ciutadà de Mallorca. L'any 1548, aquesta part de la Mata Escrita afronta amb el camí de la vinya de la possessió de Bartomeu Coll, amb la possessió del magnífic Antoni Busquets, amb la part alta del Puig d'en Bord amb una fita que divideix Albenya de la *Mata Escrita* i la possessió del mateix Antoni Busquets. Des de la fita parteix la divisió de la part comprada pel magnífic Antoni Busquets amb la possessió restant de la *Mata Escrita*, és a dir, " baixant de la fita del Puig d'en Bord, recta línia, al corral del Gat i del corral del Gat, recta via, fins a una pedra en què s'hi han fetes dues creus: una mira vers el corral del Gat i l'altra a baix vers una fita posada dins una paret que dista de la pedra que hi ha dues creus per 29 destres. De l'esmentada pedra segueix la divisió fins a una roca gran per 38 destres a la qual roca hi ha una creu que mira a la fita posada a la roca per 66 destres. Aquesta fita fa la divisió entre la *Mata Escrita* i la possessió d'en Coll ". ⁽²³⁾

Relleus econòmics i socials dels Llull de Castellitx

La família Llull de Castellitx era una família d'un gran relleu econòmic i social. Basta tenir en compte els esclaus que posseï: Bernat Reus, l'any 1322, confessa deure a Bartomeu, grec i captiu d'Alicsenda, vídua de Domingo Llull i als seus set lliures i setze sous i promet pagar-les a la pròxima festa de Sant Joan de juny. Pere Miquel i Llorenç Miquel, germans, i Bernat Llobet de Castellitx, 2 novembre de l'any 1322, reconeixen deure a Bartomeu, grec i captiu d'en Llull, i als seus cent sous reials de Mallorca. ⁽²⁴⁾

Alicsenda, vídua de Domingo Llull, tutriu i curadora testamentària dels fills comuns a ella i al seu marit, l'any 1324, confessa a Maria, grega captiva seva i dels seus fills que han vengut a composició per raó de l'alforria en aquesta manera: Maria haurà de donar deu lliures reials de Mallorca i, al mateix temps, serà obligada servir Alicsenda i els seus fills i estar a l'hospici dels seus fills des de la propera quaresma a tres anys venidors, bé, fidelment i legalment com a persona captiva. Alicsenda promet donar-li durant aquest temps menjar, beure, vestit, calçat com a captiva i ocupar-se d'ella sana i malalta. Després serà del tot lliure i alforra per ella i pels seus fills i, aleshores, podrà anar i estar a qualsevol part vulga, ja en terra de cristians ja en terra de sarraïns, com a persona franca i lliure. Alicsenda li promet, aleshores, fer-li document d'alforria i llibertat. ⁽²⁵⁾ L'any 1326, Domingo Estaràs i esposa confessen deure a Bartomeu, grec, captiu de la dona na Llulla de la parròquia de Castellitx i als seus set lliures i deu sous de reials de Mallorca menuts. ⁽²⁶⁾

Dia 7 de maig de 1332, Berenguer Miralles ha promès pagar a Pasqual, captiu de la dona na Llulla de la parròquia de Castellitx o als seus dues quarteres de forment. ⁽²⁷⁾ Dia 21 de desembre de l'any 1332, Menet des Prese i n'Armessen, esposa, confessen deure a Pasqual, captiu de la dona na Llulla de la parròquia de Castellitx i als seus sis quarteres de forment que d'ell han rebudes i li prometen pagar d'ací a la primera vinent festa de Sant Pere i Sant Feliu.

Dia 17 d'abril de l'any 1333, Guerau Verger i Bernat Pons, confessen deure a Bartomeu, grec de la dona na Llulla de la parròquia de Castellitx o als seus vuit quarteres de forment les quals han rebudes d'ell i li prometen pagar d'ací a la festa de Sant Pere i Sant Feliu. ⁽²⁸⁾

---

(22) ARM-Prot-M-781,48

(23) ARM-Prot-M-781,139 v.

(24) ARM-Prot-T-202,69 i 72 v.

(25) ARM-Prot-T-206,75 v.

(26) PEREZ, L.; MIRALLES, J. "Nuevos documentos sobre la familia de Ramón Llull", *Estudios Lulianos*, Vol.15,1971, 98

(27) ARM-Prot-T-2205, 48

(28) PEREZ, L.; MIRALLES, J. 98

Domingo Carbonell, jove, i Domingo Carbonell, més vell, habitants a la població de Lluçmajor, agost de l'any 1335, confessen tenir en comanda de Bartomeu, grec, de na Llulla i dels seus, 45 sous reials de Mallorca, restants a aquells 90 sous pels quals li compraren una somera de pèl blanc. ⁽²⁹⁾

L'any 1343, Bernat Ferrer rebé, per Domingo Rupià i pel seu nom, de Marieta, esposa de Bartomeu, grec de Domingo Llull, 17 lliures, moneda de Mallorca, per raó de censals de dos anys que Marieta fa a l'esmentat Domingo, cada any, a raó de 8 lliures, 10 sous. ⁽³⁰⁾

Mateu Virgili i esposa Valençó de la vila de Montuïri, setembre de l'any 1355, lliuren a Pere, batiat, estant amb l'honorat Domingo Llull, un trosset de vinya plantada en la parròquia de Montuïri. Borràs Massanet, ciutadà de Mallorca, gener de l'any 1356, ven dos trossos de terra a Pere, batiat, captiu d'en Domingo Llull. ⁽³¹⁾

Antoni Sabater, habitant de la parròquia de Castellitx, novembre de l'any 1374, s'obliga a donar i pagar en nom de comanda a Alí, captiu de l'honorable Domingo Llull i als seus vint lliures de menuts. ⁽³²⁾ Jaume Miquel i esposa Saura, de la parròquia de Castellitx, novembre de l'any 1376, confessen haver donades i pagades a Alí, captiu de l'honorat Domingo Llull, catorze quarteres de forment bo, bell, net i rebedor que sembrarà en la seva possessió, situada en la parròquia de Castellitx. ⁽³³⁾

Els Llull de Castellitx duen a terme companyies i compravendes de bestiar i préstec de diners

L'any 1330, Domingo Rafal atorga tenir en comanda i companyia de n'Alicsenda, vídua de Domingo Llull, i dels seus tres vaques i obliga tots els seus béns. Llorenç Miquel atorga deure i tenir en comanda de n'Alicsenda, vídua de Domingo Llull, i dels seus 80 sous de reials de Mallorca menuts de moneda i promet donar, obligant tots els seus béns. Llorenç Miquel atorga a Alicsenda, vídua de Domingo Llull, tenir en companyia una vaca amb un brau. ⁽³⁴⁾ Dia 7 de juny de l'any 1332, Pere Tosquella de la parròquia de Castellitx confessa i reconeix en veritat tenir en comanda custòdia i societat i haver rebudes de n'Alicsenda, vídua de Domingo Llull i dels seus tres bèsties bovines. ⁽³⁵⁾ Dia 7 de juliol del mateix any, Pere Ripoll dona penyora, a deu dies, a Domingo Llull de la parròquia de Castellitx d'onze lliures de reials de Mallorca menuts. El mateix dia i any, Domingo Llull de la parròquia de Castellitx instituí procurador seu G. Ferrer. Dia 11 de juliol any dit, Pere Ripoll i esposa Alicsenda prometeren i s'obligaren a pagar a Domingo Llull, ciutadà de Mallorques, 8 lliures de reials de Mallorques, menuts, per tot el mes d'agost primer vinent. Dia 29 d'octubre del mateix any, Pere Ripoll i Berenguer Guanyalons atorguen i confessen deure a Domingo Llull, ciutadà de Mallorques, i als seus 28 lliures reials de Mallorques, menuts, per raó de seixanta moltons que d'ell han comprat i rebut les quals 28 lliures li prometen pagar, la primera vinent festa de Pasqua Florida. ⁽³⁶⁾ Bartomeu Doménec, habitant de la parròquia de Castellitx, juliol de l'any 1362, confessa i reconeix en comanda custòdia i societat haver hagut i rebut de Domingo Llull, ciutadà de Mallorca, 10 bèsties bovines, entre grosses i petites. ⁽³⁷⁾

---

(29) ARM-Prot-T-1065,112V

(30) ARM-AA-9,3 v.

(31) ARM-ECR-101,136 i 142

(32) AM de Montuïri, CR,6

(33) Id.Id.Id.CR,1376,181

(34) ARM-Prot-T-1064,82-82 v.

(35) ARM-Prot-T-205,19

(36) PEREZ, L.; MIRALLES, J. 97

(37) ARM-Prot-T-184,187

Els Lull presents en actes de representació dins la Universitat de Castellitx

L'any 1338, fa testament Pere Tosquella de la parròquia de Castellitx i elegeix marmessors seus Domingo Lull i Pere des Coll. Prega Domingo Lull que aconselli la seva esposa en tot allò que l'esposa li demani. ⁽³⁸⁾

El venerable Domingo Lull, l'any 1367, és testimoni, entre d'altres, d'un acte notarial en el qual Bartomeu Formiguera, ciutadà de Mallorca, confessa a la seva esposa Margarida, filla i hereva universal de Pere Tortosa, que a més del dot de 800 lliures reials, de menuts, li ha constituït un augment del seu dot de dues alqueries contigües, situades a la parròquia de Castellitx, una de les quals s'anomena Benimoragi i l'altra Benialbalezi, confrontades, per una banda, amb el camí públic de Sant Joan de Sineu i amb els honors de Cabrera, per altra banda, amb els honors de Bernat Miquel, amb el torrent de Pina i amb els honors de l'alqueria del Rafalet i, per l'altra banda, amb els honors d'Algaida. ⁽³⁹⁾

Bernat Oliver, Pere Company, Pere Mulet, Guillem Mateu, jurats l'any 1368 de la parròquia de Castellitx, Bernat Ripoll, Pere Oliver, Bernat Janovard, Jaume Planes, Bartomeu Sureda, Guillem Carres, Guillem Martí, Pere Uguet, Bernat Sabater, Jaume Pons, Guillem Sastre, Pere Genestar, Pere Bordoll, Miquel Sureda, Andreu Miret, Ramon Eimeric, Jaume Joan, Bernat Mulet, Jaume Robí, Pere Gual, Guillem Palleres, Bernat Massaguer, Pere Penafior, Bernat Company i altres hòmens pròcers de la sobredita parròquia, dia 18 de juny de l'any 1368, constitueixen i ordenen de nou procuradors, síndics, actors i defensors de la Universitat de Castellitx els venerables Domingo Lull, Bernat Safont, Bartomeu Formiguera i Pere Oliver, ja que foren fets molts d'actes per Domingo Lull, ciutadà de Mallorca, Bernat Sastre, burgès, Bartomeu Formiguera i Pere Oliver en la qüestió o plet existent entre la Universitat de la dita parròquia, per una banda, i Guillem Puig, prevere, rector de la mateixa parròquia. Foren testimonis Bernat Bofill, Salvador Gisbert i Miquel d'Elna, habitants de la parròquia. ⁽⁴⁰⁾

CONCLUSIÓ

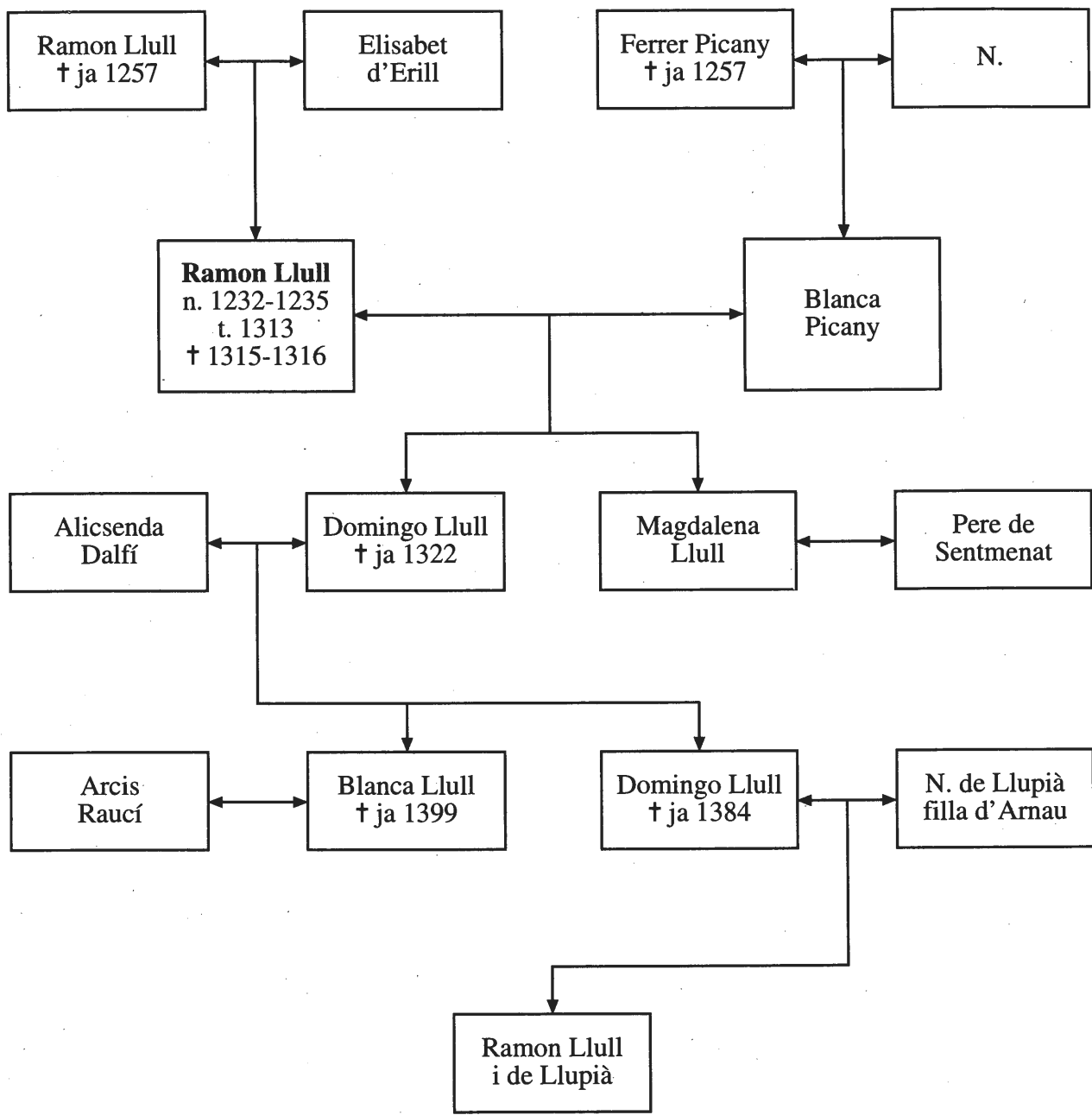
La propietat de mestre Ramon Lull, situada su a baix del Puig de Randa i traspasada als seus descendents els Lull de Castellitx, aboldrona més d'una sola propietat, s'endinsa, fins i tot, dins el terme de Montuïri i escampa alguns topònims lul·lians, avui, per dissort, completament esvaïts: el *puig d'en Lull*, *honor de Ramon Lull* (1395), alqueria de *mestre Ramon Lull* (1515) i possessió de *mestre Ramon Lull* (1527) Els Lull sostenen plets i qüestions sobre deutes de temps passat i sobre fites. Els béns dels Lull tenen un gran relleu econòmic en referència a companyies i compravendes de bestiar de tota casta i al nombre d'esclaus i d'esclaves sota el seu domini. Membres de la família Lull ocupen un lloc de distinció dins la Universitat de Castellitx. L'article permet resituar la ubicació de la propietat de Ramon Lull i ens referma la tesi tradicional de ser la seva propietat l'alqueria de la *Mata Escrita* –tal volta, una partida despresada, temps abans, de l'antiga alqueria de Benicanella, avui Son Trobat de la Font.

---

(38) ARM-Prot-T-170,87

(39) Benimoragi i Benialbalezi corresponen a les actuals possessions de Son Reus i de Son Mesquida de Formiguera en el camí de Pina. (ARM-Prot-C-15, 93-97 v)

(40) ACM-14.632

Arbre genealògic de Ramon Llull

Els brodats de la casulla d'Algaida

Magdalena Bennàssar Binimelis

Aquesta comunicació, és, aprofitant aquestes Jornades, una presentació dels brodats de la casulla d'Algaida amb la intenció de donar-los a conèixer i rescatar-los, junt amb uns altres més, d'un oblit immerescut, atesa la seva qualitat tècnica i artística i la seva importància, ja que, en ser els brodats més antics conservats que es coneixen, enceten el capítol del brodat litúrgic mallorquí dins la història artística.

En no fer-se servir els ornaments decorats amb els brodats a què faig referència, no sempre estan a la vista de tothom.

Actualment la casulla es guarda a l'església parroquial de Sant Pere i Sant Pau d'Algaida. La darrera procedència constatada és Castellitx, tot i que, probablement, com succeeix amb el retaule conegut com de Castellitx, la casulla provingui de l'església parroquial d'Algaida.

La casulla és la indumentària que vestia el capellà per dir missa i en ella els brodats tenien una doble funció: decorativa i didàctica, com la tenien també els retaules gòtics. A més d'embellir la tela servien per adoctrinar els fidels amb l'escenificació de fets i personatges de les Sagrades Escriitures.

D'aquests brodats, poca cosa se'n sap. Com sempre que es fa referència a l'art medieval mallorquí s'ha d'esmentar el pare Llompart que a *La pintura medieval mallorquina*¹ parla de la iconografia i de l'estat de conservació d'aquesta casulla. També dona notícies de la seva existència mossèn Bartomeu Guasp en el seu llibre *Castellitx*,² així com el doctor Foncilles, enviat del bisbe Arnedo que en la visita pastoral realitzada a la parròquia d'Algaida el 1563 possiblement esmenta les figures brodades.³

La casulla és de seda verda, color que en la litúrgia s'usa quan no hi ha cap celebració especial en el calendari litúrgic, per tant, en la casulla no s'ha mantingut el color litúrgic ja que és evident que es tracta d'una vestimenta especial. Du els brodats a l'escapulari, que és l'espai habitual de decoració. Està brodada a les dues cares. El teixit que sustenta el brodat és de llana amb lligament de tafetà folrat de seda i vorejat per una passamaneria de fil d'or estirat formant flocadures obtingudes amb farcits.

A la part de darrere, de dalt a baix, presenta la Maredeu, l'escut dels Reus,⁴ sant Pere i sant Sebastià. A la part davantera sant Miquel, el brodat que està en més mal estat, tallat a mig cos, just davall ell hi havia brodat un altre escut dels Reus del qual s'aprecien el marcat i les restes de fils. Finalment sant Joan Evangelista.

La col·locació de les figures no és gratuïta, segueix un ordre jeràrquic: primer la Maredeu, després sants de devoció general a la Mallorca medieval. El fet que estiguin en aquesta casulla podria ser per alguna raó concreta que sol estar relacionada amb confraries, famílies o donants, tot i que, en aquest cas està relacionat amb una família a la qual després em referiré.

---

1 LLOMPART, Gabriel: *La pintura medieval mallorquina: su entorno cultural e iconografía*. Luís Ripoll Editor. Palma. 1977. V. 1. Pàg. 164.

2 GUASP, Bartolomé: *Castellitx*. Impremta Moderna. Lluçmajor. 1975.

3 PÉREZ, Lorenzo: *Las Visitas Pastorales de don Diego de Arnedo a la Diócesis de Mallorca*. Monumenta Maioricensia. Cura et Studio Dioecesis Maioricensis. Palma de Mallorca. 1963. T.2. Visita a Algaida. Cuarta visita hecha por el doctor Foncilles. 13 octubre 1570. Pàg. 218.

4 En relació a aquest escut he trobat referències diferents quant al motiu del camper; en ocasions es parla d'estrelles daurades, el pare Llompart parla d'un ram, mossèn Guasp de tres roses i Bover d'un ram de roses.

Cada un dels sants representats era patró d'una capella a l'església parroquial d'Algaida, capelles, junt amb la de les Ànimes del Purgatori i la de santa Anna, anomenades per don Diego de Arnedo a la primera visita a la parròquia d'Algaida⁵.

Totes les figures estan dempeus, duen túnica talar, aurèola i els atributs iconogràfics propis. Estan situades a l'interior d'una espècie de mandorla formada per una fina branca vegetal, que marca els diferents compartiments i fixa la tela de l'escapulari.

La decoració que emmarca les figures no és l'original, és una realització posterior, del s. XVIII, que acompanya els brodats medievals alhora que els integra en el nou ornament.

La vestimenta que avui veiem no és l'original, sinó que serveix de suport a les figures brodades, trasplantades d'altres vestimentes, pràctica habitual, que ens il·lustra de l'apreci en què es tenien aquests tipus de treballs artístics. I a més, hom pensa que l'antic emmarcament devia ser en forma de dosseret a la manera dels que coneixem a Petra⁶ i Porreres⁷.

Totes les figures d'Algaida tenen una amplada màxima de 12 cm i una alçada entre 20 i 32 cm.

La MaredeDéu, vestida amb túnica de color blau-verdós amb senzill escot rodó i el mantell daurat, du damunt el braç esquerre el Nin, que manté una actitud molt afectuosa amb la mare, a la qual possiblement dóna una rosa.

Sota la MaredeDéu, dins un compartiment circular més petit, està brodat l'escut dels Reus.⁸ Els Reus es col·loquen l'escut amb el camper d'atzur, el fet que a la casulla sigui verd es pot deure a una brisura de les armes plenes de la família.⁹ Aquest escut documenta la coneguda relació d'aquesta família amb la parròquia d'Algaida on tenien una capella, dels ornaments de la qual en podia haver format part aquesta casulla. El mateix escut es reproduïx en la làpida sepulcral de dita família.

Sant Pere apareix amb els atributs que el caracteritzen com a apòstol: el llibre en la mà esquerra i les claus en la dreta.

La representació iconogràfica de sant Sebastià, que ara ens pot semblar curiosa, és la que es dóna a occident a partir del segle XV: jove imberbe, vestit, portant els instruments del seu martiri: l'arc i la fletxa. Cal dir que sant Sebastià era invocat en el cas d'epidèmies i també com a patró dels arquers, de manera que algunes d'aquestes raons són les que el fan figurar en aquesta sèrie.

Sant Miquel hi és representat amb les ales d'arcàngel, en una mà sosté la creu en astil i amb l'altra les balances.

Sant Joan Evangelista en actitud de beneir amb la mà dreta, du el calze amb les serps a la mà esquerra.

Aquests temes són habituals de pintures i estampes de l'època.

Tant el repertori iconogràfic com la disposició de les figures corresponents sol ser establerta pel comitent, el qual, segons la seva economia, comanda uns o altres materials, tot i que, possiblement, hi pugui haver una proposta prèvia per part del brodat.

Els brodats estan realitzats amb la tècnica de la pintura a l'agulla, amb puntades de fils de colors que esdevenen més fines a les carnacions dels personatges. Els fils emprats són de seda, plata i d'or.

En comparar aquest escapulari amb els de les casulles de Petra i Porreres, dos altres conjunts importants junt amb algunes peces soltes de brodats medievals conservats, i per tant, referència obligada, es poden establir algunes diferències així com alguns trets comuns.

---

5 PÉREZ, Lorenzo: *Las visitas pastorales...* Primera visita a Algaida. Pàg. 208.

6 BENNÀSSAR, Magdalena: "Unes notes sobre el brodat mallorquí i el tern dels Innocents". A: *Fires i Festes de Sant Agustí 1996*. Ajuntament de Felanitx. 1996. S.p.

7 BENNÀSSAR, Magdalena: "El tern Verd de Porreres i el brodat tardo-medieval a Mallorca". A: *2 Jornades d'Estudis Locals a Porreres*. Mancomunitat Pla de Mallorca. 1999. Pàgs. 141-148.

8 Escut de sinople i tres flors d'or.

9 Agraesc aquesta informació a Bartomeu Bestard.

A diferència de la d'Algaida, la de Porreres presenta els seus protagonistes dins un marc arquitectònic format per un pla inferior: el trespol i un dosseret sobre els caps.

La de Petra és molt més complexa que les d'Algaida i Porreres, perquè els seus brodats mostren escenes formades per diferents personatges, amb els temes de l'any litúrgic. A més, es dona una major importància a recrear escenografies, tant amb paisatges com en dosserets.

Tècnicament la casulla d'Algaida és més propera a la de Petra, tant per la forma del brodat com per la presència a les dues peces de les branques en fulles.

El brodat era una feina exclusivament masculina. Els brodadors en algunes ocasions també tallaven i cosien les teles que brodaven. Treballaven a partir de models realitzats per ells o per pintors que després dibuixaven damunt les teles,¹⁰ aquest dibuix el podem veure a la casulla d'Algaida a les cares de la Maredeu i de Sant Pere on el fil del brodat s'ha perdut.

Hi devia haver una sèrie de tallers de certa envergadura que realitzaven aquestes obres. En els documents apareixen noms de brodadors per ornaments litúrgics, però, de moment, no podem relacionar cap d'aquests noms amb els brodats de les casulles d'Algaida, Petra i Porreres.

La tècnica del brodat no canvia gaire amb el temps; així idò, per datar els brodats ens hem de basar en les línies formals i estilístiques i amb la iconografia, això suposa un cert risc, ja que els brodadors podien fer servir plantilles dibuixades que no estaven al corrent de les darreres novetats. Encara més, pareix ésser que els brodadors treballaven amb referents dels pintors, amb qui estaven molt vinculats i eren, a vegades, part d'una mateixa família i formaven gremi comú el 1512 sota l'advocació de Nostra Dona de la Clastra.

És per això que resulta lògica la comparança formal i estilística dels brodats amb la pintura, la qual cosa du a relacionar aquesta labor artística amb els grans tallers de pintors del 1500: Mòger, Terrencs, Desí. Per exemple, uns documents esmenten que Pere Terrencs pinta una Resurrecció per a un brodat.¹¹

Les semblances entre les dues arts es fan paleses en els personatges estereotipats, que són tractats amb els mateixos ambients, gestos i actituds, amb la mateixa caiguda dels plecs dels vestits i amb una gran monumentalitat aconseguida amb aquests trets formals, sobretot amb les grans teles en què son abillats.

Basant-me en la plàstica d'aquests brodats, amb la dinàmica de treball dels brodadors, la seva relació amb els pintors i en detalls formals com és ara la moda en el vestit i en el pentinat de cada un dels personatges, aquest brodat es poden datar devers el 1500 i com a referent estilístic es podria esmentar el tardogòtic.

Actualment la tasca d'investigació sobre el brodat, i especialment el medieval a Mallorca, és difícil per raó no tan sols de la manca d'estudis específics sinó també a qüestions tècniques i per la descontextualització dels brodats de les seves vestimentes originals.

Per concloure vull assenyalar l'extraordinari que aquestes peces s'hagin conservat, considerant la seva fragilitat, l'ús habitual al llarg dels segles, les intervencions més o manco afortunades i l'abandonament de l'ús d'aquestes vestimentes degut als canvis litúrgics, tot el que ens hauria de comprometre en la seva coneixença i conservació.

BIBLIOGRAFIA

BENNÀSSAR, M.: "Unes notes sobre el brodat mallorquí i el tern dels Innocents". A: *Fires i Festes de Sant Agustí 1996*. Gràfiques Llòpis. Felanitx. 1996

BENNÀSSAR, M.: "El tern Verd de Porreres i el brodat tardo-medieval a Mallorca". A: *2 Jornades d'Estudis Locals a Porreres*. Mancomunitat Pla de Mallorca. 1999

---

10 Vegeu LLOMPART, Gabriel.: *La pintura medieval...* Pàg. 161-166.

11 LLOMPART, Gabriel.: *La pintura medieval...* Pàg. 164.

- BERNIS, C.: *La moda y las imágenes góticas de la Virgen*. *Archivo Español de Arte*, 43. (1970)
- BONET CORREA, A.: *Historia de las artes aplicadas e industriales en España*. Manuales de Arte Cátedra. Madrid. 1987
- GONZALEZ MENA, M. A.: *Catálogo de bordados*. Instituto Valencia de don Juan. Raycar Impresores. Madrid. 1974
- JUAN TOUS, J.: *El bordado artístico en Mallorca*. Panorama Balear núm. 98. Luís Ripoll Editor. Palma de Mallorca. 1980
- LLOMPART, G.; *La pintura medieval mallorquina: su entorno cultural e iconografía*. IV Tomos. Colección Eura. Luís Ripoll Editor. Palma de Mallorca. 1977.
- LLOMPART, G.: *Bordadores medievales en Mallorca*. *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*, 45. (Palma 1980).
- LLOMPART, G.: *Interrelación entre un palio bordado y una paralitúrgia medieval*. *Archivo Español de Arte*, 53. (1980). Pàg.391-394
- LLOMPART, G; PALOU, J.M. (Coord.): *Nostra Dona Santa Maria dins l'art mallorquí*. Conselleria d'Educació i Cultura. Govern Balear. Ed. Caixa de Balears "Sa Nostra". Palma de Mallorca. 1988.
- MÂLE, E.: *El arte religioso*. Editorial Fondo de Cultura Económica. México. 1952
- MULET RAMIS, B.: *Els teixits de seda mallorquins. La manufactura popular de la seda des del s. XVI al XVIII*. J. J. De Olañeta Editor. Palma de Mallorca. 1990
- MUNTANER I BUJOSA, J.: "Para la historia de las Bellas Artes en Mallorca". *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*, 31. (1953-1960). Pàg. 1-26
- PÉREZ, L.: *Las Visitas Pastorales de don Diego de Arnedo a la Diócesis de Mallorca*. 2 Tomos. Monumenta Maioricensia, Cura et Estudio. Palma de Mallorca. 1963-1969
- Thesaurus. L'art als bisbats de Catalunya. 100/1800*. Fundació Caixa de Pensions. Barcelona. 1980
- VICENTE, M.V.: *Ornamentos sacros en el Museo de Mallorca. La donación del Rdo. Sr. Miguel Alomar Esteve*. Trabajos del Museo de Mallorca, 50. Palma. 1992

Brodats de l'escapulari de darrera. De dalt a baix: la MaredeDéu, escut dels Reus, Sant Pere, Sant Sebastià

La MaredeDéu a l'escapulari de darrera

Sant Joan Evangelista. Escapulari de davant

Un exemple de la indústria rural tèxtil al Pla de Mallorca: Algaida durant l'Antic Règim

Miquel Josep Deyà Bauzà

1. Introducció

Aquest treball forma part, de fet, d'un altre de més ample que intenta avaluar el paper de la manufactura dins els diversos pobles de Mallorca durant el conjunt de l'Antic Règim. No es tracta sols d'estudiar les localitats on aquesta activitat tingué una major importància en principi, sinó també el comportament de les localitats on el pes de la manufactura fou menor. Des d'aquesta perspectiva, el Pla, juntament amb l'oest de l'illa, podria considerar-se com la contrada on l'activitat secundària és més estranya des d'un punt de vista quantitatiu. Però és de gran importància des d'un doble punt de vista:

- l'estudi de les relacions entre agricultura i manufactura.

- la detecció d'una activitat secundària que apareix poc a les dades generals, no tant per la seva poca importància sinó, sobretot, per ser activitats no enquadrades dins institucions gremials: el filat de la llana que després es convertia en draps a Ciutat, a Manacor, Sóller...; el tintat amb productes barats i que, per tant, estava prohibit a Ciutat; la destil·lació de vi per aconseguir aiguardent; l'elaboració de robes de lli i cànem que es consumien a la pròpia localitat.

La manufactura de la llana és el sector 'estrella' de la història de la manufactura a Mallorca. Des del punt de vista rural caldria destriar des de molt prest dos tipus de viles:

a) Aquelles que aconseguiren que en el seu interior es desenvolupessin d'una manera important tots els oficis vinculats a la manufactura de la llana: paraires, filadores, teixidors, tintorers; és el cas ben primerenc de Pollença i després d'Artà i Manacor o el cas, més tardà, de Sóller.

b) Les localitats on hi havia artesans tèxtils però no aconseguiren que en el seu interior es pogués desenvolupar el conjunt del procés productiu; és el cas de localitats on hi podia haver per exemple teixidors, però després els teixits havien de ser enviats a Ciutat per ser acabats i tintats.

El Pla entra majoritàriament dins aquest darrer grup. De tota manera, Algaida presenta uns trets de certa peculiaritat. Per començar, les dades numèriques de finals del XVIII ens podrien fer pensar que estem davant un centre manufacturer de gran importància. Concretament, a l'estadística de 1784, apareixen a Algaida 73 paraires, sols superat per Lluçmajor, que en té 226, i Pollença, que en té 130. És a dir, Algaida estaria per damunt de centres de tanta tradició drapera com Artà (55) o Manacor (56) i per damunt de centres que, en el segle XIX, tindrien una indústria tan important com Sóller. Considerant que els paraires són l'element essencial de la indústria drapera, la pregunta és òbvia: quin era el paper d'aquestes 73 persones que es qualificaven com a paraires? La qüestió és tant més important si es té en compte que durant l'edat moderna alguns paraires eren els empresaris del sector i, per tant, darrere ells hi havia filadores, teixidors... La documentació judicial, notarial i l'estudi dels artesans de Ciutat ens en dóna algunes respostes. La major part d'aquests paraires eren artesans que no havien donat el pas a empresaris, tenien un comportament de paraires medievals, és a dir eren artesans que preparaven la llana abans de ser filada i després lliuraven la matèria primera a altres artesans, aquests ja sí empresaris, que posaven en marxa les altres fases del procés productiu. És a dir els paraires, igual que altres artesans de la vila de Algaida, treballaven per a altri, eren el pont entre la matèria primera i els grans artesans, sobretot de Ciutat, que compraven grans partides de llana anualment. Eren el segon graó d'un sistema

de producció que acabava a Ciutat, però començava a la part forana. Aquest comportament contrasta amb el de viles que aconseguiren desenvolupar tot el procés productiu sense recórrer a Ciutat, com ara Manacor, Artà o Felanitx.

2. La draperia a Algaida: les primeres etapes

Un dels trets més sorprenents és que el paper dels paraires d'Algaida canvià poc entre la baixa edat mitjana i el segle XVIII. L'any 1499 morí a Ciutat un dels grans drapers mallorquins, Bertran Vidal, i en el seu inventari ens informa del seu sistema de treballar: homes de diverses viles de Mallorca cada cert temps anaven a casa seva i lliuraven fil que les dones de la part forana havien filat per a ell. Entre les persones que s'hi ciïen apareix un home d'Algaida, sastre de professió, que lliura 5,833 quilograms d'estam filat.¹ És a dir ja a les darreries del segle XV un dels papers de la manufactura d'Algaida era elaborar el fil amb què es fabricarien els draps de Ciutat, feina fosca, mal pagada, que deixa un molt petit rastre documental però indispensable. Cal considerar que els diners que podria guanyar una família amb aquesta activitat eren molt pocs, però indispensables en molts de casos. En concret, en aquest cas, les dones cobraven entre 10 i 12 diners per lliura d'estam (ordit) i 4 diners per lliura de llana (trama). Un drap de la més baixa qualitat havia de pesar almenys 19,5 kg.

El que resulta més dubtós és que hi hagués una activitat manufacturera de més volada fins al segle XVII. De fet resulta simptomàtic que en els plets que a finals del segle XVI es dugueren a terme entre els artesans tèxtils de la part forana i els de Ciutat, les referències a Algaida són molt minses.² Concretament aquesta documentació judicial no cita ni un sol paraire d'Algaida, mentre que sí ho fa d'altres viles.³ Pel que fa als teixidors de llana, la documentació judicial en cita dos l'any 1581.⁴

De tota manera, tot indica que entre finals del segle XVI i finals del XVII hi ha canvis pel que fa a l'activitat tèxtil desenvolupada a Algaida. Concretament l'any 1689 el virrei autoritzà la creació del gremi de paraires de la vila, amb trenta-un mestres, una xifra que no es pot considerar menyspreable. Algunes de les causes d'aquesta nova situació poden ser:

- Entre aquests dos moments, finals del segle XVI i finals del segle XVII, es divulga molt més a Mallorca el que podríem denominar nova draperia; es tracta d'uns teixits que requereixen unes operacions més simples, tant al principi del procés productiu com al final,⁵ i que no requeria una llana d'excessiva qualitat. Tot plegat feia que es tractés d'un tipus de producció que nombroses viles de Mallorca podien engegar sense haver de recórrer a Ciutat, o havent-hi de recórrer-hi mínimament.⁶

- Relacionat amb el que s'acaba de dir, durant la segona meitat del segle XVII la draperia rural resistí molt millor que la de Ciutat la crisi derivada de les creixents dificultats a mercats exterior i l'entrada de manufactures estrangeres.⁷

---

1 Arxiu del Regne de Mallorca (ARM), Notaris, R- 577, f. 2.

2 Ens referim a dues peces bàsiques per entendre la situació de la manufactura tèxtil del moment: el plet entre els paraires de la part forana i els de Ciutat i el plet entre els teixidors de llana de la part forana i els de Ciutat. Per exemple aquest darrer plet ens permet calibrar la importància de la indústria rural pel que fa concretament a la fase del teixit, car ens indica que per l'any 1580 el gremi de teixidors de llana tenia 136 agremiats a Ciutat i 104 a la part forana (ARM, Audiència, 541, f. 60).

3 DEYÀ BAUZÀ, Miguel José. "La industria rural textil en la Mallorca Moderna: producción y formas de comercialización interior", a *Estudis d'Història Econòmica*, núm. 1988. 2, pàg. 20.

4 Concretament són Rafael Ballester i Joan Vilar (ARM, Audiència, 541, exp. 4).

5 Així la llana no calia que fos cardada, sinó sols pentinada i, a més, no calia que el drap passés pel molí una vegada teixit.

6 L'estamenya és el tipus de teixit d'aquesta nova draperia que més es divulga per Mallorca, inclosa la part forana. De fet dins les exportacions mallorquines, les estamenyes jugaren a les darreries del segle XVII i durant el segle XVIII un paper no despreciable (BIBILONI AMENGUAL, A.: *El comerç exterior de Mallorca. Homes, mercats i productes d'intercanvi (1650-1720)*, Palma de Mallorca 1995).

7 DEYÀ BAUZÀ, Miguel José: *La manufactura de la llana a la Mallorca Moderna (segles XVI-XVII)*, Palma de Mallorca 1998, pàg. 115.

3. La creació del gremi de paraires i les seves ordenances

Com ja s'ha dit l'any 1689 el virrei autoritzà la creació del gremi de paraires d'Algaida amb trenta-un mestres baix la invocació de santa Llúcia. Es redactaren les ordenances que establien:⁸

- els sobreposats quan eren anomenats havien de revisar totes les balances i els pesos dels paraires perquè no donessin més llana a filar a les filadores,
- s'establia la llana que no es podia emprar en la fabricació de cada tipus de teixit,
- els paraires d'Algaida podrien vendre a Ciutat i a qualsevol altra part tant la roba crua com aparellada⁹,
- els sobreposats examiniarien cada peça que es fabriqués a la vila.

A més, les ordenances ens informen que alguns particulars de la vila empraven com a mà d'obra els paraires no sols per fabricar roba per al seu consum, sinó també per vendre.

De tota manera, la creació del gremi de paraires d'Algaida s'ha de considerar com el punt final d'un llarg procés. És obvi que per arribar a reunir trenta-un mestres l'any 1689 hi degué haver una important activitat en els anys anteriors. De fet tenim notícies fragmentàries de paraires algaidins durant tot el segle XVII. Ja l'any 1605 tenim notícia notarial de l'existència del paraire Barthomeu Jaume, el qual rebia de la seva mare la donació de dues quarterades de terra amb vinya.¹⁰ El tema de la vinculació entre l'activitat tèxtil i la vinya és un tema vell. Fins fa poc es pensava que una activitat manufacturera era incompatible amb una agricultura que requeria molta mà d'obra com era la vinya durant l'Antic Règim. Aquesta impressió s'ha anat corregint. Per al cas de Mallorca, nosaltres mateixos hem reconstruït el patrimoni de nombrosos artesans tèxtils de l'antic règim i hem arribat a la conclusió que la vinya i l'activitat tèxtil no sols no són incompatibles, sinó que els paraires tingueren un important paper en l'expansió de la vinya a Mallorca. El casos d'Artà, Felanitx i Manacor en poden ser els més il·lustratius.¹¹ Pel que fa a Algaida, la reconstrucció del patrimoni dels artesans dels segles XVII i XVIII és més difícil, car les fonts que habitualment hem emprat per efectuar aquesta reconstrucció són, per a Algaida, més pobres.¹²

De pocs anys després, concretament de 1616, tenim notícia d'un altre paraire d'Algaida, del qual tenim l'inventari que es realitzà a la seva mort. Es tracta de Llorenç Sastre. Al l'inventari es recullen, entre d'altres, els següents objectes que ens poden il·lustrar de l'activitat d'un paraire rural a la Mallorca de principis del segle XVII:

- “- unes debanadores de canya
- un canyís de paraire
- un banc de pentinar
- una perxa ab un taulell (sic) de paraire
- tres tisoires d'abaxar
- una bota de 50 quartans buyda desfonada a un cap
- una bota desfonada de 120 quartans buyda

---

8 ARM, *Audiència*, 97, f.268.

9 S'entén com a roba crua el teixit tal i com acaba de sortir del teler. La roba aparellada era aquella que havia finalitzat totalment el seu procés productiu.

10 ARM, *Notaris*, C-737, f. 211.

11 DEYÀ BAUZÀ, Miguel José. "La industria...", pàg. 24; IDEM: *La manufactura de...*, pàg. 110.

12 En concret els toms de *l'Escrivania de la Reial Capbreuació* rarament indiquen la professió dels propietaris. El mateix passa, encara que en menor mesura, pel que fa als estim d'Algaida corresponents als segles XVI i XVII. Tot plegat obliga que la reconstrucció del patrimoni dels artesans algaidins d'aquests dos segles s'hagi de fer a partir de l'elaboració, mitjançant els llibres sacramentals i notarians, d'una llista prèvia dels artesans. Es tracta d'una llarga tasca que ultrapassa -ara per ara- les pretensions d'aquest treball.

- un taulell de abaxar ab dos banchs vells
- trenta-nou lliures i mitja stam filat
- una tauleta de buscar
- set roves de llana
- unes cardes
- un bro (sic) d'anyims negres
- *item dins de la botiga quinse quintars, tres roves i deset lliures de llana bruta que la tara son noranté lliures deduides del dit pes resten net quinze quintars i dos lliures de dita llana.*
- sis covons de pantinó
- altre covo de pantinó¹³
- un cossi d'anins i un altre buit¹⁴
- trenta-dues lliures de lli trencat sens spedar
- setanta-set lliures de lli spedit
- quatre lliures i mitja de rams de bri
- cinc covos ab borres de llana
- dos lliures estam ab flocadura
- sis palms estamenya burell negre
- un cavec, (a)xada y gatsoll
- dos arades y un jou y una reja
- un carro ab sos aparells
- una sella vella
- una mula d'edat de 18 anys negra
- un cavl de 8 anys gelat
- una somera gelada de 14 anys.
- vint-i-vuit quarteres, cins barcelles i tres almuds de xexa
- trenta-dues quarteres i quatre barcelles d'ordi
- vint-i-sis quarteres de civada
- nou almuds de faves
- una quartera i dos almuds de guixes
- quaranta-tres quarteres de forment."

A la vegada, des del punt de vista agrícola, era propietari de devuit quarterades i mitja de terra, i una quarterada de vinya, el que explica la presència de bótes a la casa. De l'inventari es poden treure les següents conclusions o punts per a posteriors treballs:

1) Llorenç Sastre era un paraire –per així dir-ho– clàssic en el sentit que realitzava les primeres etapes del procés productiu i les darreres. La presència de diversos tipus de llana i d'eines relacionades amb les primeres operacions transformadores (debanadores, canyís de paraire, el banc de pentinar, cardes) es complementa amb la presència d'eines relacionades amb les darreres etapes de la transformació (perxa, tisores d'abaxar, una tauleta de buscar). Això significa que a casa del paraire es preparava la matèria primera que després es distribuïa fora de casa entre filadores i teixidors. Posteriorment el mateix Llorenç Sastre assumia la culminació del procés transformador. Per tant, és evident que a l'Algardia de principis del segle XVII la manufactura tèxtil implicava més gent de la que podria pensar-se, car darrere cada paraire de les característiques de Llorenç Sastre s'amaguen sectors socials que, de forma més silenciosa, estan clarament vinculats a la manufactura de la llana (filadores i teixidors bàsicament).

---

13 Part dolenta o impura d'estam.

14 Posteriorment se'ns informa que l'anyims i el pentinó que se cita a l'inventari pesen, tot plegat, dos quintars, una arrova, una lliura i cinc unces.

2) La presència de lli no és menyspreable (44,363 quilograms), la qual cosa ens indica quins seran els nous gustos tèxtils al llarg del segle XVII. No es pot descartar que el lli que hi ha a la propietat de Llorenç Sastre no fos per a consum propi, sinó per a la seva transformació en vistes a la venda. La mescla de la llana amb fibres vegetals és una estratègia divulgada per la part forana de Mallorca no ja en el segle XVII sinó fins i tot en el XVI.¹⁵ Es donaria així una flexibilitat pel que fa a la producció que engeguen els paraires rurals que no trobem en els paraires de Ciutat.¹⁶

3) Llorenç Sastre es podria situar socialment entre les persones acabalades de la vila, tant pel seu patrimoni immoble com per la quantitat d'àrids que té a casa seva, com per les activitats econòmiques que engega durant la seva vida (manufactura de la llana i la viticultura). De bell nou se'ns presenta la relació entre artesà tèxtil benestant i dedicació vitivinícola. En aquest cas la relació amb el vi ve confirmada no sols per la propietat d'una quartera de vinya, sinó també per la presència de les bótes.

4) La presència d'animals de tir ens assenyala la complementarietat entre l'activitat tèxtil i l'agrícola.

Pel que fa a la manufactura de la llana les dades del segle XVIII indiquen que l'activitat continuava a Algaida. Algunes dades en aquest sentit són:

- A mitjan segle XVIII, conjuntura no gaire favorable per a l'economia de l'illa, el gremi de paraires d'Algaida era un dels pocs de Mallorca que presentava un estat financer sanejat. És de destacar com aquesta corporació gremial era una de les poques que no estava endeutada i que no tenia censos passius. Concretament el balanç del quinquenni 1751-55 tenia un superàvit de 8 lliures 6 sous.¹⁷ Cal assenyalar com aquesta situació econòmica era una excepció dins les corporacions gremials mallorquines. Precisament el mateix Bernat Contestí indicà en nombroses ocasions com la primera causa que impedia l'extinció de les corporacions gremials era el seu deute, car la desaparició de les corporacions implicaria que els creditors es quedessin sense cobrar. Per altra banda, aspecte que ens interessa molt més, cal no perdre de vista que el manteniment d'una situació financera mínimament equilibrada sols era possible si l'existència de la corporació responia a una activitat econòmica mínimament acceptable. Així l'existència d'una situació financera equilibrada per part del gremi de paraires d'Algaida és una prova més de la vitalitat de l'activitat transformadora de la llana que existí en aquella localitat durant el segle XVIII.

- Les informacions que, per l'any 1784, aporta la *Sociedad Económica Mallorquina de Amigos del País* (SEMAP). Concretament Algaida apareix amb setanta-tres paraires, sols superat pel que fa a les viles de Mallorca per Lluçmajor (226) i Pollença (130). És simptomàtic que Algaida tingui l'any 1784 més paraires que centres molt antics en la manufactura de la llana, com ara són Manacor (57) o Artà (55).

- Abans ja s'ha dit com la *nova draperia* i singularment les estamenyes ajudarien a impulsar la indústria rural. La importància d'aquesta draperia lleugera continuaria durant el segle XVIII, ja que ens consta que a meitat del segle (1749-50) el convent de Monti-sion, per a l'elaboració de sotanes, es proveïa sols d'estamenyes fabricades a Algaida.¹⁸

- Però també es continuaven desenvolupant les activitats preparatòries de la matèria primera que després aniria a Ciutat. Així sabem que l'any 1788 els paraires de Algaida, com els de Lluçmajor, Sóller i Llubí es dedicaven de forma molt preferent a cardar i filar la llana que després arribava a Ciutat per

---

15 DEYÀ BAUZÀ, M. J.: *La manufactura de...*, pàg. 62.

16 La relació entre paraires i la indústria del lli i canem es dona en altres indrets de Mallorca i en altres moments. En aquest sentit és significativa l'activitat dels paraires d'Artà a meitat del segle XVIII (ARM, *Real Acuerdo*, 1757, exp. 23).

17 En aquest mateix quinquenni, el gremi havia ingresat per drets gremials (cartes d'aprenentatge, drets d'examen i confraries) 138 lliures, 6 sous. Les despeses es derivaven gairebé exclusivament de les obligacions religioses (mises, cera i manteniment de la capella) i suposaven un total de 130 lliures (ARM, *Real Acuerdo*, 1756, exp. 38).

18 Concretament en el llibre de roberia del convent de Monti-sion es pot llegir que el dia 5 d'octubre de 1749 es rebé una estamenya de Algaida que tira 19 canes y una vara, que serví per a la confecció de quatre sotanes. El 24 de desembre del mateix any es rebé una altra peça d'Algaida de divuit canes que serví per altres quatre sotanes. Idèntica informació tenim per al dia 11 de novembre 1750 (ARM, *Convents*, 437, f. 3).

fabricar faixes per a l'exportació. Es calculava que amb aquesta activitat es consumien al voltant de 700 quintars de llana, al voltant del 12% de la producció anual a Mallorca.¹⁹

Tot pareix indicar que aquesta activitat de preparació seria la que tornava a ser predominant. A aquesta activitat es dedicarien la majoria de paraires d'Algaida i d'altres localitats. El que passa és que es tractava d'una activitat subsidiària i depenent de la situació de Ciutat. Per això, a mesura que la draperia de Ciutat tingués més problemes, n'arrossegaria la d'Algaida. Això fou el que passà entre 1785 i 1800, quan es reduí el nombre de persones que es qualificaven d'artesans a Algaida com a efecte de la crisi de la indústria de Ciutat a les darreries de segle.

Cal concloure que sols en períodes molt específics la manufactura d'Algaida pogué escapar al fet que treballava com un segon esglaó de la de Ciutat. Això explicaria el procés de desindustrialització que es deriva de les dades aportades per Jaume Suau per Algaida entre 1784 i 1800.²⁰

Un tret peculiar d'Algaida és l'escassa importància de la indústria de lli i cànem durant el segle XVIII, front al comportament d'altres pobles que durant aquesta centúria o bé substituïren part de l'antiga activitat drapera per aquesta altra indústria o bé l'assumiren simplement. En concret a l'estadística que la SEMAP efectuà l'any 1784 apareixen sols nou teixidors de lli, molt per davall dels que hi havia a localitats de la contrada que fins i tot tenien una població sensiblement menor.²¹ L'escassa presència de teixidors de lli i de teixidors de llana -els paraires són els artesans més presents- fa que el nombre d'habitants per teler sigui dels més alts de la contrada, la qual cosa podria entendre's com un símptoma de poca importància de la manufactura a Algaida a les darreries de l'antic règim (1784).²² Aquesta impressió queda corregida si en lloc de considerar el nombre de persones per teler considerem els percentatges d'artesans tèxtils sobre el total de població. L'elevat nombre de paraires fa pujar molt aquest indicador. En aquest sentit Algaida presenta un índex (3,10%) fins i tot superior al que presenta Ciutat (2,44%) i sols superat per Lluçmajor (3,89%) i Pollença (4,05%).²³ Cal esmentar com el percentatge d'artesans tèxtils sobre el conjunt de la població és, a Algaida, superior a pobles que presenten un major dinamisme manufacturer com ara Artà (2,45%) o Manacor (1,75%).

Conclusions

El que hem dit fins ara, i singularment les dades inserides en el darrer paràgraf, indiquen que Algaida presenta un comportament molt determinant i peculiar dins el conjunt de Mallorca. Un comportament que vindria definit per una major importància de la draperia, fins i tot pel segle XVIII, moment en el qual gairebé tot Mallorca s'inclina cap al lli i cànem. A més, dins el sector de la llana, la importància d'Algaida radicava sobretot a assumir les primeres etapes del procés productiu, la qual cosa explica el relativament reduït nombre de teixidors de llana fins i tot a finals del segle XVIII. Algaida assumia així una funció que, basada en paraires i mà d'obra que deixa un escàs rastre documental, era indispensable per al conjunt de la draperia mallorquina. L'assumpció d'aquestes activitats preparatòries de la matèria primera per alguns nuclis de població era indispensable a la manufactura de l'Antic Règim. Sobre el que ens falten més informacions és sobre les formes de comercialització d'aquesta producció semielaborada. Jaume Suau indicà el paper que en aquest punt jugaven les fires i els mercats, però penso que encara ens falten moltes dades per avaluar com aquestes fires i mercats influïen a la comercialització de manufactures acabades o semielaborades.²⁴

---

20 SUAU PUIG, J.: *El món rural mallorquí, segles XVIII-XIX*, Barcelona 1991, pàg. 244.

21 Així a Montuïri n'hi havia quinze, vint a Porreres, trenta a Lluçmajor, vint-i-set a Sencelles.

22 Algaida presenta 170,41 habitants per teler front als 121,86 de Montuïri, els 75,76 de Porreres, els 61,14 de Sencelles o els 93,05 de Lluçmajor (DEYÀ BAUZÀ, Miguel José. "La indústria...", pàg. 23).

23 DEYÀ BAUZÀ, Miguel José. "La indústria...", pàg. 23.

24 SUAU PUIG, J.: *El món...*, pàg. 248.

Els establits de Tresorer i Punxuat

Pere Mulet Cerdà i Joan Mulet Cerdà

CARACTERÍSTIQUES GENERALS DEL SISTEMA CENSALISTA

Abans d'entrar a detallar els establiments que estudiarem, consideram convenient fer una breu anàlisi dels avantatges i inconvenients que presentava aquest sistema, de les circumstàncies que el feren possible i fins i tot necessari, de la seva evolució al llarg del temps i de les conseqüències que se'n derivaren.

No és abundant la bibliografia especialitzada sobre el tema¹, si bé darrerament s'han publicat valuosos i clarificadors estudis sobre aspectes concrets d'aquest sistema que permeten fer-se una idea de la importància que tingué sobre l'economia mallorquina i sobre la distribució de la terra².

Arcadio García Sanz³ defineix el censal com "*el dret, garantit amb hipoteca, de percebre una pensió dinerària anual, adquirit per compra amb pacte de retro*". I el Codi Civil (art. 1604) diu que "*es constitueix el cens quan se subjecten alguns béns immobles al pagament d'un cànon o rèdit anual en retribució d'un capital que es rep en diners, o del domini ple o menys ple que es transmet d'aquells béns*"⁴. Es tracta, per tant, d'un dret al cobrament d'una pensió de venciments periòdics i de duració indefinida; en formalitzar-se la hipoteca censal es garanteix al censaler la percepció d'una renda, pensió o interès periòdic, sense que el deutor pugui ser obligat a tornar el capital perquè la redempció o amortització, la quitació, tenia caràcter voluntari.

Dins aquestes característiques generals, hi ha diverses modalitats de censals, especialment tres: l'emfitèutic, el reservatiu i el consignatiu. Aquest darrer és, de fet, una hipoteca en el sentit actual: lliurament d'un capital sempre en efectiu a canvi d'una prestació anual o periòdica amb la garantia hipotecària d'uns béns determinats. Aquest censal fou l'autèntic malson de la Universitat mallorquina, gairebé sempre necessitada de capital per a les seves despeses i per tant en la precisió d'endeutar-se contínuament seguint un procés irreversible: a majors censals major necessitat de nous censals per pagar els interessos dels anteriors i alhora cobrir les noves necessitats⁵.

Els censals que es fixaren als establiments que estudiarem d'Algaida foren bàsicament emfitèutics: la diferència entre els emfitèutics i els reservatius és molt tènue⁶: l'emfitèutic, sempre dins el marc del dret agrari, es basa en el fet que el propietari d'unes terres en lliura el domini útil reservant-se el domini directe i el dret a percebre anualment o periòdicament una renda que constitueix el censal emfitèutic.

---

1 Per a la problemàtica del sistema censalista vegeu García Sanz 1961, Juan Vidal 1975, Lalaguna 1968, Masot 1985, Pascual 1979, Rosselló 1981.

2 Remetem a la bibliografia. Vegeu especialment Vidal i Ferrando 1985, Jover 1999, Moll 1990, Rosselló 1981.

3 García Sanz 1961.

4 Masot 1985, pàg. 32

5 Juan Vidal 1975

6 Codi Civil (art. 1605): un cens és emfitèutic quan una persona cedeix a una altra el domini útil d'una finca reservant-se el directe i el dret a percebre de l'emfiteuta una pensió anual en reconeixement d'aquest domini". (art. 1607: "el cens és reservatiu quan una persona cedeix a una altra el ple domini d'un immoble reservant-se el dret a percebre sobre aquest immoble una pensió anual que ha de pagar el censatari". Vegeu Massot 1985, pàg. 32.

En el censal emfitèutic mallorquí, el censalista tenia dret al lluïisme ("laudemio"), és a dir, a la participació pactada en l'escriptura -generalment el 2%- en el preu d'alienació de la finca per part del censatari; el dret al comís, possibilitat d'expulsar l'emfiteuta en casos greus d'incompliment dels pactes. Finalment existia per al censalista -no sempre per al censatari-, en cas de vendre els seus respectius dominis, el dret de fadiga o de tempteig, o sia, la preferència per adquirir el domini de l'altre.

A la pràctica el censal emfitèutic s'identifica amb l'alou. I així el Tribunal Suprem (28-V-1976) diu: "*el cens emfitèutic mallorquí, conegut amb el nom d'alou...*"⁷

El censal reservatiu és una variant de l'anterior i s'assembla a un contracte de compra-venda en què el comprador paga el preu a terminis anuals amb la garantia de l'immoble per als pagaments. En resum, en el censal reservatiu s'eliminen respecte de l'emfitèutic els drets de fadiga, lluïisme i altres que deriven del domini directe. En el nostre cas foren reservatius els establiments del Tresorer.

Els establiments a cens d'unes terres poden obeir a diverses causes. Ens trobam amb un propietari d'una finca de considerable extensió que es veu en la necessitat de desfer-se'n. Els motius poden ser diversos: dificultats econòmiques, transmissions hereditàries, pagament de la legítima als germans, dots de casament de les filles, etc.⁸ Jover ens parla de la crisi de l'aristocràcia a partir de mitjan del segle XVIII per la conjuntura depressiva i la crisi agrària que du a l'endeutament nobiliari⁹. A vegades, més que per una necessitat, obeïa a la intenció de fer produir a les terres amb un rendiment superior.

Ara bé, la majoria de vegades no devia ser fàcil trobar un comprador per a la finca, sovint impossible. Tampoc no era una inversió interessant per als capitalistes del moment per la poca rendibilitat que en treuria de la inversió. En la majoria de casos l'única solució viable era establir-la a cens. Amb la particularitat que, si al propietari li interessava, en la pràctica era una venda a parcel·les: la solució era exigir entrades elevades i censals baixos o gairebé simbòlics; d'aquesta manera s'aconseguia en un moment determinat la màxima quantitat possible de diners en efectiu¹⁰.

Els propietaris dividien o parcel·laven la finca en sorts, l'extensió de les quals variava, sempre prenent com a base la quarterada que es podia doblar o triplicar segons les parcel·les adquirides pel censatari. Normalment prevalia la següent proporció: a terres de millor qualitat els corresponen parcel·les més petites i viceversa. No solia ser difícil adjudicar aquestes parcel·les, fins i tot en èpoques de poca circulació fiduciària, perquè el sistema en principi afavoria al comprador, que pagava una petita entrada i una anualitat o censal invariable; no representava, per tant, una quantitat important que hagués de pagar de cop l'establidor.

L'emfiteuta podia redimir el censal i fer-se amb la plena propietat mitjançant la quitació, el lliurament de la quantitat estipulada. En certs casos es produïa el retiment pel qual la terra retornava a l'antic propietari bé fos per falta de pagament o bé perquè el rendiment de la sort fos tan minso que l'emfiteuta renunciava a l'explotació.

Aquest sistema resultava, d'antuvi, interessant per al propietari que indefectiblement treia unes rendes molt superiors a les que tenia abans; a més, com que el censal era invariable i només acabava amb la quitació, aquestes rendes podien ser a perpetuïtat, perquè la quitació era un acte voluntari del censatari, un acte al qual no se'l podia obligar. El problema es presentà quan, amb la inevitable devaluació de la moneda, la quantitat estipulada com a cens arribà a ser ridícula i normalment el propietari va deixar de percebre-la perquè no era interessant. Això ha representat, com diu Rosselló Verger, que si no tots, "*de fet estan oblidats la immensa majoria de censals*"¹¹.

Només quan s'estipulava que el pagament fos en espècies (per exemple, una determinada quantitat de blat o un animal), el censal conservava millor el seu valor real, perquè el preu del producte

---

7 Massot 1985, pàg. 32

8 Vid. Massot 1985, Moll 1990, Rosselló Verger 1981, Morey 1999

9 Jover 1999

10 Morey 1999, pàg. 56

11 Rosselló Verger 1981, pàg. 30

experimentava unes oscil·lacions d'acord amb el pas del temps. Com veurem, no és el cas dels establiments que analitzam.

Per altra part, les reduccions del tipus nominal va variar, sempre a la baixa: inicialment era del 8% que passà al 5% amb la pragmàtica de Carles II el 1697 i després, el 1750, al 3%¹².

Ens trobam, doncs, que els grans perjudicats foren, a la llarga, els propietaris que veien només el guany immediat sense preveure la degradació que es produiria amb el temps per no poder augmentar el preu dels censals. En canvi va resultar avantatjós per a l'economia general ja que posà en cultiu grans extensions de terres ermes o mal cuidades.

Com diu Rosselló Verger: "*Deixant de banda judicis de valor, si hi ha hagut mai a Mallorca una reforma agrària, ha estat el resultat de la transmissió -de primer de fet i després de dret- de la propietat a la multitud d'emfiteutes. Un canvi lent, complicat, però progressiu*"¹³. Va significar també una millor explotació de les terres a fi de treure'n el màxim rendiment, a més d'una distribució més justa de la riquesa rústica. Fou, per tant, l'emfiteusi un element primordial en el que Moll denomina "*el circuit de la terra*" o "*la mobilitat de la terra*"¹⁴.

Per als pagesos, l'establiment a cens fou un indubtable avantatge ja que els permetia convertir-se en propietaris de fet d'unes terres sense disposar de diners per comprar-les pagant al comptat. El sistema, a més, beneficià la gent més humil i amb menys recursos econòmics. Així i tot, sabem de dificultats serioses d'establidors per pagar puntualment el censal els anys de males collites. I no parlem de la feina que representava esbancar terres de matolls i sotabosc per conrar-les.

Per això l'establiment sovint va unit a la figura del roter, persona que romp i emprima ermassos. És clar que el valor del cens variava segons la qualitat de la terra adquirida i els més pobres es veien forçats a quedar-se amb les parcel·les més estèrils.

A la Marina de Lluçmajor són relativament abundants les típiques barraques de roter, mentre que al nostre terme són molt rares, malgrat que sabem de diverses rotes. L'explicació sembla que està en el fet que no eren necessàries perquè els establiments realitzats a Algaida disten del nucli urbà a penes mitja hora de camí de carro, mentre que el trajecte de la Marina a Lluçmajor podia ser de mig dia.

Si ens centram en el cas d'Algaida, la importància d'aquest sistema d'accés a la propietat rústica fou enorme; d'aquest es deriva l'actual distribució de la terra i ens explica la desaparició de grans propietats. En els "*Stims*" de 1578, que fixen la valoració de les propietats, són 45 les finques de més de 1.000 lliures d'estimació, la majoria de les quals pertanyents a propietaris ciutadans: Santacília, de Pax, Anglada, Mesquida de Formiguera, Duzay, Verí, Ferrandell, Villalonga... Actualment només unes poques d'aquestes grans propietats (Albenya, Castellitx...) subsisteixen com a tals. En la majoria s'ha produït una parcel·lació més o menys intensa; ens referim a: es Rafalet¹⁵, Punxuat, Son Maiol, Males Herbes, Son Reus, Son Llubí...

El fet que en el nostre terme només existeixen nou finques de més de 100 hectàrees i unes vint superiors a 50 es deu a aquest fraccionament. Perdura el record dels censals que pagaven els nostres avantpassats fins a dates recents per trossos de terra ubicats en les possessions suara esmentades. El que passa és que aquests establiments els feren pel seu compte els propietaris mentre que els de Punxuat i els de Son Vidal i Tresorer foren organitzats pel propi Ajuntament i els tenim ben documentats a l'Arxiu Municipal.

---

12 Jover 1999, pàg. 39

13 Rosselló Verger 1981, pàg. 34.

14 Moll 1990

15 Tenim davant una escriptura pública que recull "*Los pactes ab que D, Francesch Mariano Villalonga y Escalada estableix terras de pertenencias del predio el Rafalet en el terme de la Vila de Algayde*" corresponent a l'any 1838

ADQUISICIÓ I PRIMERS ESTABLIMENTS

La possessió de Punxuat confrontava amb els termes municipals de Lluçmajor i de Palma, ja que d'una part limitava amb l'antiga possessió de Galdent i d'altra amb les garrigues de Son Gual. És a dir, que estava emmarcada per les elevacions del puig de Galdent i de s'Heretat per una banda i s'estenia per l'altra fins a la possessió anomenada Marina.

La finca pertanyia des de finals del segle XVI a la família dels Santacília i era una de les més extenses i valuoses del terme. Al cadastre de 1603 llegim (fol 24): "*lo Sor Lorenzo Santasilia depunxuat o sos hareus p la p^o dita punxuat p 10000 lliures*". I al cadastre de 1626, en el qual s'especifica la renda de les finques, trobam (fol 53V): "*Don Joan Michel Santacilia punxuat 500 lliures*". Aquesta quantitat només és superada en aquest cadastre per unes poques finques com Albenya i es Rafalet, que hi figuren amb rendes de mil lliures cadascuna. Punxuat comprenia una sèrie de comellars i una plana d'extraordinària fertilitat, a més de grans extensions de boscos i garrigues.

El 1647 el senyor Miquel de Santacília va vendre un tros de la garriga de Punxuat a l'honor Miquel Joan de Son Deixopte, una venda que fou l'origen de l'actual possessió de Son Miquel Joan. Uns anys més tard, Don Joan Miquel Santacília va decidir vendre Punxuat i l'Ajuntament d'Algaida va plantejar-se la possibilitat d'adquirir-la. En la sessió de 9 de setembre de 1668 recollida en el Llibre d'Actes es parla d'uns contactes previs del 26 d'agost del mateix any amb vistes a la compra de la possessió per un preu total, incloses totes les despeses, de 13.164 lliures 10 sous; en aquesta sessió de 9 de setembre s'acorda que, per reunir dita quantitat, "*se don ple poder i espesial sindicat a los honos Juan mi monblanch llorens sureda i mi coll sonmore tres dels jurats de poder rebre dines i encarregar nostre vila i singulars de aquella i tambe mateix de poder firmar los actes nesesaris p dit afecte fins a pegar lo valor dedite posso i gastos*".

Als pocs dies, 20 de setembre de 1668, es va celebrar una sessió l'acta de la qual transcrivim textualment perquè ens aporta dades importants a propòsit d'un primer establiment, de les seves motivacions i de les condicions en què s'efectuava. Diu així:

"...es p auisarlos com ayir als 19 dels correns se nos fonc donat actual Rl i corporal i vertader posesori ab virtut de letre proveide p lo magh. balle de Cyuta sots 17 setembre de la posso de punxuat dele eretat del noble Don jo. mi. de Sta. silia acompte dele vila i com le annua merse que se fa de aquella posso. no es compatent alo ancarragement p pagar lo sens p so se enten aser de conuenientia establir aquella partides p so demenam a Vss Mss sitenen en be donar lloc a los honos jurats de fer los establits a los mes donants i donar lloc de fer honor als actes nesesaris en fauor dels qui estebliaran voss mss nos aconselleran lo feador.

fonch votat... que se done poder a los jurats de estebliar apartides de quarterade a quarterade i lliurar le anel mes donant i que alo estebliador tingue obligatio de pagar talles dele propietat dins dit lloc esteblint are i p petuament i en lo proposat dit decret fet p lo Sr Regnt queselidon lo degut poder.

...si p les psones qui podran estebliar que pagaran p fadigue.

fonch votat... que tots los qui tindran esteblint enle dite posso. que tinguen obligatio de pagar p fadigue p cade 100 lliures una lliure i los que no pendran suma de 100 lliures pagaran Rate portio p lo valor que tindra i si patara no pagan mes.

...quine quantitat posaran de entrade a los dits esteblicos.

fonch votat... que p quiscune quarterade que pendra suma de 100 lliures paguen de entrade 3 ll. i sino arebra aconegude delos jurats.

...que anostre vile tenim dos notaris fills dele vile que tots nos fan pticulars benefisis i asistantias que son Ant^o moll i juan Amengual en aqual donarem le feyne deles actes sean de fer de punxuat.

fonch votat... que sedone le afertio dels dits actes a m^o juan Armengual ab aso que le vila tingue los seus actes franchs". Segueix la conformitat del notari Joan Armengual, el qual accepta les condicions esmentades.

El primer problema que se'ns planteja a l'hora d'estudiar els detalls d'aquest establiment acordat en el text anterior és la manca de documentació. Les dades corresponents a la compra i immediat establiment d'una part de Punxuat estaven recollides en dos llibres. El primer d'ells, "*Llibre de compte i raho i administracio dels censals i diners de la possessió de Punxuat que compraren los jurats de la vila d'Algaida*" (foli

major, 84 fulls numerats i escrits, més 188 en blanc i sense numerar) s'ha conservat i l'hem pogut consultar. En canvi el segon llibre que contenia les dades de la "compre de la Posesio Punxuat, Actes de stebliments de pertinentias de dita Pocesio y de la Administracio de aquella" s'ha perdut; ja no el cita Lladó al seu Catàleg de l'Arxiu ni tampoc no l'hem pogut localitzar nosaltres.

La desaparició d'aquest segon llibre explica les inevitables llacunes d'aquest període. Les hem pogut esmenar en part gràcies a un resum d'ambdós llibres que va fer pel juliol de 1795 D. Pere Antoni Munar, Notari i Secretari de la Vila¹⁶. Seguint aquest resum, els anomenarem respectivament "Llibre de compte" i "Llibre de compre".

D'aquest document es desprèn que el "Llibre de compre" contenia les actes dels establiments realitzats. Ens hagués permès conèixer amb precisió quin va ser el nombre de partides establertes, les dimensions de cada parcel·la, les quarterades de terra adjudicades i tal vegada la seva localització com també la valoració dels censals. Amb les dades soltes de què disposam, hem de treballar sobre hipòtesis.

El primer problema amb què s'enfrontà l'Ajuntament fou el de reunir el diner comptant per a la compra. Tenim la relació de la majoria de creditors:

Gaspar Mulet	900	lliures	
Pere Ant. Lladó, pre.	300	"	
Miquel Reus, pre.	1000	"	
Joan Fortesa	3000	"	
Miquel Sunyer, metge	600	"	
Capítol i Canonges de la Seu	1353	"	17 sous
Casa de Sant Bernat de la Seu	3525	"	
Pere Trobat de la Font	150	"	
Miquel Reus, pre.	400	"	
	11228	"	17 sous

Per arribar a les 13.093 lliures 16 sous 7 que foren dipositades i que, segons sembla, fou el preu definitiu, hi hem d'afegir 1.865 lliures la procedència de les quals desconexim. Pels interessos que es pagaven deduïm que el préstec es pactà al 5%.

El pagament d'aquests interessos representava un considerable desemborsament anual per a la Universitat i per fer-hi front s'acordà establir terres a cens. En el "Llibre de compte" llegim: "Més mostren haver pagat per lo sustento de los homes que anaren a mirar la possessió de Punxuat si seria convenient comprar-la i de los midadors quan establiren i midaren i per posar los passatges de les rotes 11 lliures 4 diners". Hi ha altres anotacions semblants a aquesta.

Les primeres terres que s'establiren probablement foren les immediates a les antigues cases, amb la seva torre fortificada. Es tractava d'un comellar productiu i valuós. No hi degué haver problemes per rematar-les i alguns dels establidors les redimiren el mateix any: del 12 de setembre de 1669 tenim una llista de tretze quitacions per un valor de 2581 lliures 14 sous 2 diners. Assentades en el mateix llibre dos dies després trobam en concepte de "entrades, fadigas i gorets dels establiments de Punxuat" 178 lliures 14 sous 10, suma d'un total de 33 partides. Aquests i altres ingressos permeteren no solament pagar els interessos dels préstecs sinó a més rebaixar el deute. No podem precisar quan s'extingí per complet, però tenim notícies de quitacions d'aquests censals, especialment els referents a la Confraria de Sant Pere i Sant Bernat, als Prelats de la Seu i a Joan Fortesa. Vegeu l'apèndix 1 amb repetides referències a aquestes actes de quitació.

No ens és possible consignar les condicions dels establiments ni les persones que se n'aprofitaren. Els noms que coneixem ens fan pensar que, a diferència dels posteriors, aquests no tengueren caràcter social: entre els censalistes figuren el senyor rector, uns quants preveres, el metge, el cirurgià i altres representants d'aquests estaments. L'explicació d'aquest fet rau en la qualitat de les terres que animava a adquirir-les pensant en una posterior explotació en règim d'amitges.

16 Vid. Apèndix 1.

Tampoc no podem afirmar amb seguretat el tipus que es fixà; com veurem seguidament, el Capítol de Canonges de la Seu de Palma tenia un alou sobre part de Punxuat, concretament sobre una jovada i quinta part de jovada, i per això, essent l'Ajuntament un intermediari, tot fa pensar que el censal devia ser reservatiu.

Mentrestant, continuaven els problemes per a l'Ajuntament. Els anys següents a la compra es van seguir una sèrie de causes i processos davant la Reial Audiència. El primer fou amb Da. Isabel de Santacília i Ordon, que es continuà amb D. Nicolau de Santacília. Desconeixem les circumstàncies del plet que sembla que fou guanyat pels jurats de l'Ajuntament. Aquest document ens parla també d'un "altercat" dels regidors contra els hereus de D. Joan Miquel de Santacília "*dels alous de les terres de Son Miquel Joan*". Ja hem dit que aquestes terres s'havien segregat de Punxuat.

També hi hagué una causa instruïda entre la Universitat d'Algaida i els propietaris de Son Gual, "*lo capita Jaume y Antoni Despuig y Gual, son fill*". En aquest cas el motiu del litigi és de fixar amb precisió les fites entre ambdues possessions. Al mateix temps, el propietari de Galdent, D. Gabriel de Berga, exigia que la Vila fes la paret que li pertocava a la seva partió. Això era l'any 1711 i l'Ajuntament, per evitar despeses, féu un oferiment a Andreu Puigserver: "*li havem perlat si ovolia stetblir ab la obligatio de fer leperet y nosha dit que be ho estetblira si los Srs Jurats lli firmaven acte de tota la tanca del pi*"¹⁷. Aquest acord -i altres semblants- ens confirma l'existència d'establiments aïllats fora dels més amplis i generals que estudiam.

Pensam que la causa més important fou la promoguda pel Dr. D. Miquel Sastre, canonge de la Seu, en nom propi i de les altres dignitats catedralícies, contra la Universitat d'Algaida sol·licitant que es delimitàs clarament "*la joade i quinta part de joade de terra tinguda sots Alou*"; això representava 19 quarterades i una cinquena part de quarterada. L'any 1670 el virrei havia ordenat posar les fites que havien desaparegut. Segons sembla, els prelats propietaris de l'alou no estaven satisfets i requeriren del Virrei que es comprovassin les anteriors medicions i es posassin les corresponents fites¹⁸.

Tal com es demostra, aquest alou incloïa les terres més properes a les cases, terres de bona qualitat. A la documentació de l'Arxiu Municipal referent a Punxuat no hi hem localitzat dades que expliquin els detalls i la solució d'aquest plet. En el "*Llibre de compte*" (foli 15 V) llegim: "*mostra haver pagat a lo Dr Llorens Carreras, Ardiaca, 160 lliures a bon compte de lo que toca pagar per giraments a los establidors de terres dins la jovada*". La funció de l'Ajuntament era d'intermediari. Suposam que finalment degué redimir aquest alou perquè posteriorment no trobam que se'n faci cap al·lusió i no és lògic pensar que el Capítol Catedralici renunciàs a aquesta renda.

ESTABLIMENTS DE 1721

Quedaven encara a Punxuat moltes terres propietat de l'Ajuntament de les quals se'n devia treure poc profit; i així es va fer una crida convocant els interessats en adquirir-ne pel sistema d'establiment a cens; segurament eren terres immediates a les ja establertes, com es desprèn de les paraules de la convocatòria: "*la qual terre es la pertida bayx del tencat Nou ditas las Rotas Vellas*".

Les condicions de l'establiment les transcrivim a l'apèndix 3 (AMA. Tom 8, De Cuentas, 1739, folis 40-41)

Crida l'atenció una de les condicions: "*Item es pacte que al Cens que oferiran encas de quitatio va al for del 8%*". És un for molt elevat; uns yint anys més tard els establiments es fan al for del 5% i a finals de segle (1783) els pacten a Punxuat al 2%.

Una rigorosa exigència per part de l'Ajuntament al censatari és l'obligació de construir per cada quarterada establerta "*set destres de paret de set palms deseguda nou palms de altari y despres dela enllozade a cade part encadenada*" a satisfacció dels regidors.

---

17 AMA. "Consells 1705 en 1717". Foli 72V

18 Vid. Apèndix 2.

En aquest establiment s'adjudicaren unes 74 quarterades. No podem assegurar el nombre exacte ja que, com es pot comprovar al document, només algunes partides indiquen que eren de dues quarterades; la quantitat la deduïm partint de la base que les 37 partides tenien la mateixa extensió. L'import obtingut per l'Ajuntament d'aquests censals era de 141 lliures 14 sous 6 diners, la qual cosa ens dóna un preu mitjà per a les dues quarterades d'unes quatre lliures. És una valoració bastant elevada i en conseqüència suposam que les terres establertes en aquesta ocasió eren de bona qualitat. També és significativa la simetria amb què es va fer l'establiment segons la relació del citat document.

Una servitud d'aquest establiment -i també dels que es faran posteriorment- era l'obligació de deixar lliures les terres els mesos d'estiu, des que havien garbejat fins al 8 de setembre, moment en què podien iniciar les feines de preparació de la terra per a la sembradura. D'aquesta manera l'Ajuntament podia arrendar les brostes i pastures. Pot estranyar aquesta cessió temporal del domini útil de la terra coincidint amb l'època de la collita d'ametlles, garrofes i figues, però hem de recordar que el cultiu de l'ametller s'introdueix a Mallorca a finals del segle XVIII i que les terres de Punxuat eren eminentment cerealistes -o garrigues- i amb poca implantació de figueres i garrofers.

Tornant a les brostes i pastures, hem localitzat els contractes dels arrendaments que corresponen al període 1714-1781 en el llibre "*De Sorteos, manifiesto de granos y remates de los pastos de Punxuat*". Són fulles soltes, foli i quartilles, relligades en llibre de forma desordenada. En un altre plec trobam els contractes corresponents a 1782-1796 i en un altre des de 1804 a 1817. Hem triat dos contractes, els de 1714 i 1783, que representen dades distants, gairebé extremes, i els transcrivim com apèndix 4. Val a dir que els detalls difereixen poc durant tot aquest temps.

D'aquests pactes d'arrendament només destacarem les grans diferències de preus d'un any a l'altre, que lògicament depenia de l'abundància o escassetat de pastura. Hi ha anys en què l'arrendament supera les 200 lliures (233 lliures el 1760) i a vegades era inferior a les 100 (32 lliures l'any 1755); la mitjana se situa entre 100 i 200 lliures.

S'adjudicaven al més dient, que solia ser el pastor d'una gran propietat: Son Mesquida, Son Gual, Puntiró, Marina, etc. Es van succeint els noms amb certa regularitat fins que el 1761 Pere Amengual "Moll" s'adjudica les pastures i pràcticament ja no les deixa en tot el que resta de segle.

ESTABLIMENT DE 1783

Pensam que en els establiments que hem comentat s'havien establert les terres més fèrtils i de major rendiment de Punxuat; sens dubte quedava qualche tros de bona qualitat, però segurament predominava la garriga i les terres poblades d'arbusts i matolls que s'havien de rompre per posar-les en cultiu. A més eren terres amb forts pendents que en cas de pluges torrencials patien perjudicis en perdre part de la seva terra.

Per a la Universitat els beneficis dels terrenys sense establir devien ser mínims: només el que es pogués treure de l'arrendament de les pastures devia ingressar a les arques municipals. Per altra part, els veïns d'Algaida devien considerar aquestes terres com a cosa pròpia o sense amo i se n'aprofitaven. Les denúncies i bans per contravenir les prohibicions de tallar llenya i endur-se'n terra són nombroses. Les tenim documentades especialment contra els forners i ollers per tallar llenya i contra diversos particulars pel mateix motiu: "*se'n duen llenya per fer formiguers*"; o bé un altre que se n'havia endut "*una carretada de terra*". Quan justifica aquestes prohibicions, l'Ajuntament ho fa dient que a causa d'aquests abusos "*los pobres no troben llenya*"; això significa que hi devia haver implantat un sistema segons el qual les persones sense propietats poguessin treure d'aquestes terres comunals l'imprescindible per a les seves necessitats.

Un altre problema devia ser el del bestiar que envaïa aquestes terres causant danys a sembrats i pastures. Això fou motiu de prohibicions com les del pregó que transcrivim com apèndix 5, en el qual s'especifica la quantia de les multes per contravenir dites ordres.

No és estrany, doncs, que a la sessió de l'Ajuntament de 27 de febrer de 1782 un dels regidors exposi la proposta de fer un nou establiment en aquests termes: "*trob saria convenient donar un tancat de*

rotas novas alas Garrigas de Punxuat, puis seria motiu de que la Vila de dita Garriga tindria molta convianencia; de la que al present no treu profit algun; y los ollers sen aporten la llenya". S'accepta la proposta, i l'acord que es pren fixa les condicions en què es farà l'establiment: "que los Honors Jaume Rigo i Fransesch Sastre Regidors passen a dita garriga ab un canador per effecte de canar ditas rotas, i que se donan encant publich al qui major preu offerira de Censal de blat; i dega haver de fer cada roter lo seu confrontant la paret que hey cabrà, ala part de montaña i axi mateix dos destres de paret per cade quarterada a la paret del llevant i dos destrás ala paret del ponent a costas seuas propias i dicha paret ha de tenir set palms de saguda i deu de altaria que deura ser feta per al primer de Novembre proxim venidor i no fentla los dits Regidors la faran fer a costas de dits Roters i feta la donaran a rebre a dits Regidors, y sera de abono de los Mateys Regidors, i dauran conservar la mateyxa fins lo ultim any del arrendament enque altre vegada hadeser vizurada; cuias rotas se donan per temps de vint anys contadors del present dia en avant, i pagaran la annua merce que offeriran ab blat net, nou, bo, i rebador al dia que asañalaran los Honors Regidors, i lo aportaran anla caza que destinaran dits Regidors dins la Vila; i al primer any no pagaran Cenzal algu; sino que faran la paret; i axi mateix dauran dits Roters fer per cada quarterada dos Jornals de home axuts una volta tantum alli ahont los Honors Regidors voldran i en lo modo sus dit lo acordaren i lo firmaren..."

L'establiment d'aquestes terres de Punxuat "dita la Comuna" es du a terme l'any següent, concretament els dies 23 i 24 de febrer de 1783¹⁹. El document detalla les condicions del cens, el nombre d'establidors, extensió i límits de cada partida i el preu que s'havia de pagar. Si comparam les condicions que s'havien previst en la sessió de 27 de febrer, citades anteriorment, i les que finalment s'acordaren, hi trobam una diferència substancial: les previsions eren que el censal es pagàs en espècies, "blat net, nou, bo, i rebador", i al final es fixà en metàl·lic. Ja hem assenyalat que, a la llarga, el censal en espècies era més avantatjós per al censalista que per al censatari per la revaloració del preu del blat. I potser fos preferible en el moment inicial per als establidors més humils que disposaven de poc diner en efectiu. Això no obstant, els censals que estudiam es fixaren tots en metàl·lic, si bé a vegades l'Ajuntament devia donar una opció al censatari perquè sabem de casos en què es pagava amb blat. Concretament tenim una llista "de les rotes noves que s'han de cobrar amb censals de blat" dels anys 1779, 1780 i 1781. La quantitat de blat que es recollia variava d'un any a l'altre perquè sovint es feia "gràcia o comodo per ser esteril"; aquests anys es recollien dels censals unes 80 quarteres anuals que es van vendre a 4 lliures 4 sous la quartera, un preu molt elevat. Part d'aquest blat servia per cobrir les necessitats dels pobres del municipi.

Un exemple dels problemes que tenien els roters per pagar els censals el trobam recollit a la sessió del 30 de setembre de 1782: el motiu de convocar la sessió "es para hacerlos presente como los Rotereros de los Novalés nuevos del Predio Punxuat propio de esta Universidad en el Serrado vecino del Predio Galdent los quales se pagan con Censo de Dinero; los Rotereros hallan que son Caras de Censo; y los Comellares de la tierra mejor se han limpiado a cauza de las aguas; y por esto quieren que se los haga rebaxa del Censo de dichos Novalés, y de no haran retación de los mesmos". S'acordà "Nemine discrepante que se los haga rebaja del tercio del Censo de dichos novalés por quiscuna, por ser mas útil a la Villa hazer gracia del terzio que si hacen retación porque de esta suerte la Villa perderia del todo la annua merced de dichos novalés"²⁰. Una decisió com aquesta necessitava l'aprovació del superintendent de Propis i Arbitris.

Tornant a l'establiment que analitzam, el tant per cent que s'estipula per redimir el censal, el 2%, és el més baix de tots. Possiblement és degut al fet que es tractava de terres magres; pensam que la idea de misèries i penalitats que va associada a la condició de roters encaixa en aquest cas. Tampoc no es va complir a l'establiment definitiu la condició prevista de cedir aquestes terres per un període de 20 anys; és lògic si es tractava de terres que s'havien d'esbançar per fer-les productives ja que l'establiment resultaria desaconsellable i desfavorable per al censatari si el temps d'aprofitament era curt.

S'establiren 165 quarterades de terra en parcel·les de dues quarterades la majoria i unes poques més extenses. El total de partides fou de 78 distribuïdes entre 48 establidors de la manera següent:

---

19 Vid. Apèndix 6

20 AMA Libro de actas 1780-1799, 167 folis. Fol 26

Establidors amb una parcel·la:	35	35
“ “ dues “ :	5	10
“ “ tres “ :	4	12
“ “ quatre “ :	1	4
“ “ cinc “ :	2	10
“ “ set “ :	1	7
	48	78

El preu d'aquests censals és molt baix: 180 lliures 19 sous 6 diners, que ens dona un valor mitjà per cada dues quarterades de 2 lliures 6 sous, poc més d'una lliura per quarterada. Això ens confirma el que dèiem: es tracta de terres molt pobres, amb unes poques excepcions de terres més bones tal com es reflecteix en els preus dels censals.

ESTABLIMENTS ENTRE 1790 I 1810

En un lligall de fulls solts de l'Arxiu Municipal hi trobam actes de diversos establiments que es concediren aproximadament entre 1790 i 1810. En aquest lligall s'hi troba també un *“Quaderno que contiene la riqueza territorial de la Villa de Algayde y su termino segun la relacion presentada por los Peritos repartidores de la Junta de dicha Villa, cuyos Contribuyentes, riqueza que se les ha graduado en redito ó producto son los siguientes”*, corresponent a l'any 1817 (53 folis sense numerar).

Aquest conjunt de documents ens confirma el que dèiem d'establiments més limitats. Encapçala el lligall el títol *“Repartiment de les Rotas Novas dels Tencats de Punxuat, qui ha de servir pera la cobranza de ditas Rotas, comensant als 6 Janer 1793 en lo tencat iunt a la Pocessio Galdent, y axi de los demes, axi com se aniran donant, que servira de Regla pera la Cobranza de ditas Rotas per los anys de 1794 en havant”*. Es refereix, per tant, a una sèrie de tancats que bàsicament són *“el tencat del Arbosar”*, *“el tencat de les Barreras”* i *“el tencat de la Cova”*, que a vegades s'especifica que és *“la Cova de na Beguda”*.

Hi ha casos en què es fa constar que el motiu d'aquestes rotes és *“per haverlas retudes segona vegada los Roters”*, la qual cosa ens confirma que per a certes parcel·les devia resultar difícil pagar el preu del censal -en blat o en diner-, amb el consegüent retiment i nova adjudicació.

Els censals d'aquests establiments a què ens referim es pagaven normalment en espècies, en blat, i, a diferència dels altres, en la majoria de casos s'adjudicaven *“per temps de dos anys y dos splets”* i no per vint o per temps indefinit.

No entram en el detall de cada un d'aquests establiments; diguem només que solen ser partides de dues quarterades i grups de deu a quinze establidors. Els contractes es feien sempre *“reservantse los Honors Regidors las estivadas, Brostas y pesturas de les matexas”*.

Finalment, reproduïm la fórmula amb què es feia la crida: *“Per ço diguey qui dir y voldra que se han de lliurar a favor de aquells qui mayor preu offeriran per cade Rota”*.

ESTABLIMENT DE 1836-1837

El darrer establiment que es realitzà a la possessió de Punxuat el va organitzar l'Ajuntament l'any 1836. Quedava per establir la part de la possessió confrontant amb Son Gual i Marina, és a dir, el que actualment es coneix com sa Comuna.

El primer pas fou la delimitació i revisió de les fites amb les finques citades, i seguidament la medició de les terres romanents. El resultat d'aquesta medició²¹ fou el següent:

21 Vid. Apèndix 7

66	quarterades garriga	("selva"),	a 30	lliures	cada	una	de	capital
25	"	conradís	a 55	"	"	"	"	"
36	"	"	a 47	"	"	"	"	"
100	"	"	a 27	"	"	"	"	"

El total pujava 227 quarterades, valorades en 7.772 lliures capital, amb una renda de 263 lliures 15 sous. Per la valoració que se'n fa, és evident que es tractava de terres de molt baixa qualitat i de garrigues i matollars. A més, el raonament de l'Ajuntament al Govern Civil perquè autoritzi la parcel·lació ens reafirma en el que diem: *"La pobreza de la mayor parte de los habitantes de este Pueblo, la misma calidad del terreno de que se trata generalmente árido e ingrato, y por fin la falta de capitales y la necesidad de crear tantos propietarios com fuesen los honrados labradores hacen que el Ayuntamiento no titubee un momento en decidirse por la enagenación en pequeñas porciones. Por otra parte en Mallorca es ya una verdad demostrada que el medio de sacar mayor provecho de una enagenación es dándola en enfiteusis a pobres en pequeños trozos; pues por media cuarterada pagan lo que no daría por muchas un capitalista que pone regularmente sus miras en ganancias seguras..."* Pensam que no calen comentaris a les paraules anteriors, que són prou explícites.

Les condicions amb què es van treure a pública subhasta aquestes terres són semblants a les d'establiments anteriors. La majoria de rematades es feren per dues quarterades, amb un cens que es redimiria al 3%. Sens dubte no hi hagué problemes per adjudicar-les perquè s'establiren 258 quarterades i un quartó i mig.

Aquesta extensió no coincideix amb la que s'havia determinat a la medicció inicial, que era només de 227 quarterades. La diferència, en més, d'unes 31 quarterades ens fa suposar que se subhastaren i remataren terres d'establiments anteriors que havien estat retudes.

En total hi hagué 102 partides, que no representen altres tants nous propietaris, perquè alguns licitadors adquiriren més d'una sort; de totes maneres, la terra es va repartir molt.

La suma total dels censals arribava a 361 lliures 6 sous 2 diners, quantitat superiors en més de cent lliures a la que s'havia estimat en les previsions; i això malgrat que una sèrie de parcel·les s'adjudicaren per un preu que no cobria l'estimació de les condicions de l'establiment. Per aquest motiu el *"Contador de Propios y Arbitrios"* va demanar una explicació a l'Ajuntament, el qual es justificà assegurant que ell era el més interessat a treure el màxim profit, però que es tractava de terres *"no solo incultas, sino incultivables"*; afegien que no era convenient deixar lots sense adjudicar enmig de terres ja rematades.

Com es veu per les xifres citades, aquest establiment de 1837 és el més important pel nombre de quarterades adjudicades i també pel volum dels censals, 361 lliures, si bé el valor mitjà per quarterada és baix, aproximadament 1 lliura 7 sous.

ESTABLIMENT DE SON VIDAL, SON CRESPI I EL TRESORER. 1745-1746

Els anys 1745-1746 s'establiren les finques de Son Vidal, es Tresorer i Son Crespí. Aquestes terres estan situades entre el nucli urbà d'Algaida i el puig de Randa, confrontant amb les possessions d'Albenya i Castellitx per una part i per l'altra amb el camí vell de Lluçmajor; queden, per tant, a l'esquerra d'aquest camí quan es va d'Algaida cap a Lluçmajor. Les denominacions de Son Vidal i Son Crespí sembla que amb la parcel·lació desapareixen de la toponímia; en canvi la de Tresorer s'ha conservat en la forma Treurer, seguint una evolució fonètica lògica.

L'oportunitat de realitzar aquest establiment es presentà l'any 1744 quan els seus propietaris, Da. Maria de Verí, viuda de Don Antoni Ferrandell, i el seu fill Don Ignasi Ferrandell, decidiren posar-les en venda. Ja sabem que això solia succeir per dificultats econòmiques dels senyors, que en aquest cas són bastant clares ja que s'havien vist obligats a cedir part dels seus drets a diversos ordes religiosos que oportunament citarem. És probable també que es donàs una explotació deficient i poc rendible per als propietaris.

Reproduïm íntegrament el document de 8 de desembre de 1744 que ens explica els avantatges que impulsen l'Ajuntament d'Algaida a l'adquisició d'aquestes terres amb vista a un posterior establiment:

"...es para proponarlos que se ha tingut noticia que Dña. Maria de Very Vda de Dn Anty Ferrendell, i Dn Ignaci Ferrendell son fill intenten vendre o stablir el seu Predio enomenat el Tresorer, y Son Vidal ab ses pertinensies, situat en el terme de la pnt Vila, i havent considerat que seria molt util, i de conveniencia an al comú de esta Vile, com als particulars, adquirir per via de stabliment dit Predio, puis de este manera no sols se pot esperar molt de util axi per ro. de augment de talles que se persebran stablint a parts la matexa posso. a moradors de dita vila i terme, se conseguirá axi matex major producte i fruits de dites terras ab lo special cultivo de cade porció, stablerte; será tambe en utilitat pública a tot el regne i a dita vila per lo augment de dits fruits, pues augmentantse aquells se augmentera el interés de Se Real Magd. en los delmes, i los interesats en la primicia percebran semblant utilitat; i finalment los pobres qui al present no tenen terra ahont treballar poran viurer, i remediar las suas nessesitats, i en especial los visins i moradors del lloch de rande, i ab este noticia apar ser molt convenient a dita Vila adquiesca dit Predio; i com suposade esta utilitat, se han fet exactes diligencias, i tractat dit stabliment; Perço Vs Ms resoldran lo mes convenient a fi de que se puga efectuar dit stabliment, i obtenir el permis de Sa Rl. Auda. per porer fer dita adquisicio, i axi matex per porer pendrer per via de encarregament diner a menor for del cens ab que se heura creat dit stablement. Sobre la qual proposicio fonch dit per lo expresat honor Pere Fiol que era son vot i perer que se executas la adquisicio de dit Predio fins a la cantidad o, importe brut de 8.500 lliures per effecte de restablirlo a particulars de la matexa vila per rº. de les utilitats expresades, y obtenir el permis de la Rl. Auda. y axi mateix encarregarse a menor for, i premeditat lo vot del dit honor (foli 76) Pere Fiol Regidor, i reflectide la dependencia per tots losdemes Regidos fonch per tots resolt i determinat lo pnt ajuntament ab lo sobre dit vot i parer del matex honor Pere Fiol Regidor mes Antich que es com se ha dit.

Testes Jaume Fiol i Antoni Fiol missatge

Bal-le Rl. lo honor Pere Juan Ribas de Cabrera

Regidors: lo honor Pere Fiol de Binicomprat

Antoni Reus

Antoni Mesquida de Formiguera

Sebastià Ramis"²²

Fixem-nos que una circumstància que empeny la Universitat a realitzar aquesta compra és la proximitat de Randa, ja que els seus habitants lògicament s'havien de sentir atrets per establir aquestes sorts, com efectivament succeí pel que es desprèn dels noms i la filiació dels establidors.

Els documents que trobam tot seguit ja ens parlen de les despeses notariales corresponents al decret de 23-X-1744 en què *"se dona permis a dits Regidors d'adquirir per via d'establiment el predio Tresorer y Son Vidal"*²³, despeses que pugen 39 lliures 2 sous 10 diners. En aquests primers documents no es parla de Son Crespi, que trobarem a les actes d'establiment.

La possessió de Tresorer formava part en el segle XVI de la possessió d'Estaca de la família Sastre. En el cadastre de 1603 figura a nom de Pere Munar amb una valoració de 1.200 lliures; i en el cadastre de 1626, en el qual s'estima la renda i no el capital, se li assigna un benefici de 126 lliures; segueix a nom del mateix propietari. Cap al 1700 pertanyia a la família Ferrandell que l'havia adquirida mitjançant compra. Estava dedicada a vinya, cereals i bestiar oví.

És difícil destriar amb exactitud la qualitat de les terres que foren objecte d'aquest establiment. Si jutjam pel seu estat actual, podem parlar de predomini de terres de bona qualitat. I de l'anàlisi de les actes d'establiment deduïm que no hi hagué dificultats per trobar persones interessades a adquirir-les a uns censals relativament alts, almenys si els comparem amb els gairebé contemporanis de Punxuat. El fet que la gran majoria de sorts siguin d'una quarterada ens confirma que el rendiment de la terra devia ser bo ja que no és lògic ni factible l'establiment de parcel·les tan petites tractant-se de terres poc productives. Un altre detall que ens reafirma en aquesta creença és el fet de no trobar-hi ni un sol cas de retiment, mentre que són freqüents als establiments de Punxuat. En canvi tenim constància de

22 AMA. "Llibre de Consells. 1721-1765". 180 folis (foli 75-76)

23 AMA. "Llibre de Consells. 1721-1765". 180 folis

bastants quitacions, prova evident que els que hi treballaven se sentien satisfets del profit que els produïen aquestes terres.

Els detalls de l'establiment estan consignats en dos llibres de l'Arxiu Municipal. El primer titulat "*Capbreu de los Censals de Son Vidal i el Tresorer de lo any 1745*", que du el següent subtítol: "*Cabreu de los censals te dret de rebre la Universitat i Vila d'Algaida per los establiments feu a differents particulars de les posesions lo Tresorer i Son Vidal*".

Les dades que ens proporciona aquest llibre coincideixen plenament amb uns quaderns d'establiments de terres de Son Vidal, Son Crespí i el Tresorer que transcrivim com apèndix documental 9. Si ens hem decantat per la transcripció del segon d'aquests llibres és perquè es tracta del més complet en dades.

No entrarem en el detall circumstanciat d'aquest llarg document. Només cridarem l'atenció sobre alguns punts.

En primer lloc, el nom dels establidors a penes es repeteixen i per tant foren molts els que aprofitaren l'oportunitat d'entrar en possessió del domini útil de noves terres.

Segonament, si bé el document no especifica en tots els casos l'origen dels noms dels nous propietaris, pels noms i malnoms es desprèn ben clarament que foren molts els habitants de Randa que passaren a ser censataris d'aquest establiment. Hi contribuí, evidentment, la proximitat de l'emplaçament.

En tercer lloc, i resumint les dades que ens aporta el document, assenyalem que s'establiren aproximadament unes 150 quarterades de terra, que el nombre de sorts establertes foren 104 i que l'import dels diferents censals era de 495 lliures 4 sous. L'establiment es va fer a l'interès del 5% i sis sous d'entrada per cada lliura.

Finalment, vistes aquestes dades, cal admetre que el benefici per a la Universitat d'Algaida era considerable ja que les 8.500 lliures li deixaven un rendiment de prop de cinc-centes lliures anuals.

Per completar l'estudi d'aquest establiment seria interessant saber d'on sortiren els diners necessaris per a l'adquisició de les terres. Però les dades que hem aconseguit recollir són fragmentàries i no cobreixen tots els detalls.

Breument resumirem una sèrie d'actes de pagament a diversos particulars en concepte de quitacions de censals i préstecs. Aquest n'és l'extracte:

El 28 d'octubre de 1746, sor Lucrècia Font i Roig, priora del Monestir de la Concepció del Palau de Sineu, va rebre de la vila d'Algaida 3.102 lliures 10 sous 10 diners per la quitació de 150 lliures de cens sobre dita possessió.

El 5 de gener de 1748 el doctor Pere Antoni Frau, "*procurador irrevocable*" de la Sra. Maria de Verí i dels seus fills, 680 lliures 14 sous pel mateix concepte.

El 15 d'octubre de 1752 sor Teresa Brondo, abadessa del Monestir i Convent de la Immaculada Concepció de la Verge Maria de l'Olivar, rep 420 lliures.

El 19 de setembre de 1756, Marià Monjo, "*de ofici sastre*", percep 501 lliures 2 sous 6 diners.

El 29 d'octubre de 1758, Tomàs Cortès i Elionor Aguiló reben 530 lliures 3 sous 11 diners i en la mateixa data ambdós cònjuges reben altres 200 lliures.

Com veiem, es tracta de dades incompletes que només ens permeten tenir una idea aproximada dels principals creditors de l'Ajuntament en aquestes operacions. Sense descartar descobriments amb una investigació més a fons, pensam que les vicissituds per les quals ha passat el nostre Arxiu Municipal expliquen la pèrdua i desaparició de fons documentals.

CONCLUSIÓ

Pensam que ha quedat palesa la importància que per a la vida i l'economia d'Algaida tingueren aquests establiments. Quan ens referim a la importància econòmica ho feim des d'un doble caire. Per una part, la font d'ingressos que representava per a l'Ajuntament, i per altra el profit que en treien els nous

propietaris que de cap manera no haguessin arribat a ser-ho sense el sistema de cens. Això no obstant, devia ser constant la preocupació que suposava haver de pagar el censal cada any amb l'amenaça de comís, d'expulsió, si deixava de fer-ho. I en cas que hi hagués unes quantes males collites seguides les dificultats podien ser insuperables, fins i tot tractant-se de quantitats que avui poden semblar irrisòries. Només com exemple del que diem, transcrivim la nota següent:

"Mateu Coll	17 sous 3 diners
-paga Bart. Munar als 27 juliol 1781	4 s. 3 d.
-paga Caterina Reus, vda. als 5 agost 1781	2 s. 2 d.
-paga Joana Munar vda. als 9 setembre 1781	1 s. 1 d.
-paga frans. Coll als 8 setembre 1782	8 s. 8 d."

No cal cap comentari perquè la forma de pagament evidencia les dificultats a què ens referíem. I només n'és una mostra.

També ha quedat clara l'evolució i decadència del sistema censalista; l'interès que es fixava en els establiments va anar minvant, amb un tant per cent cada vegada més baix. El 1697 es passà del 8% al 5% i després la pragmàtica de Ferran VI del 1750 féu extensiva a tota la Corona catalanoaragonesa la que Felip V havia publicat per al Regne de Castella el 1705, que redueix les pensions dels censals al 3%.

Hem procurat evitar les expressions "rotes noves" i "rotes velles", que sovint apareixen als documents, per la seva ambigüïtat, ja que les "rotes noves" deixaven de ser-ho cada vegada que es feia un nou establiment. En aquest sentit, és significatiu l'enunciat "*Rotas antes Novas del Tancat del Arbosar donades en Mars 1782 per los Honors Regidors, y apres als 24 febrer 86, com y tambe lo die pnt. que comptam als 12 Janer de 1794*". És un exemple clar de diverses adjudicacions d'unes mateixes sorts i de com el terme rotes "noves" ben aviat deixava de ser exacte.

Aquest treball no recull tots els establiments que es van fer, sinó tan sols els més importants per la seva extensió i, per tant, més ben documentats. Sens dubte n'hi va haver de menor entitat tal com demostra aquesta nota: "*Així mateix es van continuant en el present llibre los noms de los particulars de la present Vila de Algaida qui han de contribuir a pagar el censal en diner de les rotes velles de Punxuat propi de esta Universitat, que son les del sementer de les barreres d'aprop, les que se donaren en encant public per medi de los honors Joan Mulet i Guillem Munar, Regidors, als 12 de gener de 1781*".

Fou aquest un establiment de nou partides pel qual es percebien 34 lliures 14 sous de cens; aquesta és l'única referència que en tenim. A més, és impossible esbrinar amb seguretat si eren terres que s'establiren per primera vegada o procedien de qualque retiment. Si un establidor retia la seva parcel·la o sort, el més probable és que s'adjudicàs immediatament al més dient, sobretot si es trobava enmig de sorts ja adjudicades.

Aquests establiments aïllats o esporàdics en dificulten encara més la localització exacta, especialment en els de Punxuat, perquè en el cas de Tresorer es feren d'una sola vegada i la ubicació és clara. Tot i aquestes limitacions, apuntam el que es dedueix de les dades recollides:

En el primer establiment immediat a l'adquisició de la finca es degué adjudicar la terra més propera a "ses cases", ja que incloïa la "*jovada i quinta part de jovada*" que precisament començava a un cantó de dites cases.

El 1721 segurament es continuà establint les terres adjacents ja que se'ns diu que "*la partida és baix del tancat nou dites les rotes velles*", "*veinat del camí anomenat de la Senyora*"²⁴. Un altre document ens aclareix que era "*tocant al Puig de S'Heretat*" i un altre diu que "*sa cova de Na Beguda*" hi estava inclòs.

Pel que respecta al de 1783, sabem que eren les "*terres dita La Comuna*", incloent-hi el "*sementer de la Mànega*". Les actes d'establiment indiquen que "*affronta amb la possessio Galdent, paret mediant*" i també "*amb passatge qui de Randa va a Palma*"²⁵.

24 Vid. Apèndix 3

25 Vid. Apèndix 6

El darrer, el de 1837, es va fer en terres confrontants amb Son Gual i Marina, és a dir, que són, de Punxuat, les terres més allunyades del nucli urbà, ja tocant al terme de Ciutat.

I això és el que hem pogut extreure dels nombrosos documents consultats, una part dels quals transcrivim en els apèndixs. Esperam haver fet un poc de llum sobre aquest episodi obscur de la nostra història i d'una indubtable transcendència social.

BIBLIOGRAFIA

AMA Arxiu Municipal d'Algaida

GARCIA 1961. GARCIA SANZ, Arcadio. *El censal*. Bol. Soc. Cast. de Cult. 1961.

JOVER 1999. JOVER i AVELLÀ, Gabriel. *Crisi agrària i endeutament nobiliari. La casa Gual Despuig (Mallorca, 1650-1750)*. Randa, 42. 1999.

JUAN 1975. JUAN VIDAL, José. *La problemática de los censales. Su incidencia en las Germanías (1521-1523)*. Mayurqa, 13. 1975.

JUAN 1976. JUAN VIDAL, José. *Las crisis agrarias y la sociedad en Mallorca durante la Edad Moderna*. Mayurqa, 16. 1976.

LALAGUNA 1968. LALAGUNA, Enrique. *La enfiteusis en el Derecho civil de Baleares*. Ed. Universidad de Navarra. Pamplona. 1968.

LÓPEZ 1982. LÓPEZ BONET, Josep Fr. *Les ordenacions de Jaume II per a l'establiment de noves viles a Mallorca (1300)*. Estudis Baleàrics, 6. 1982.

LLADÓ 1945. LLADÓ FERRAGUT, Jaime. *Catálogo del Archivo Municipal de la Villa de Algaida*. Palma. 1945.

MASOT 1985. Masot Miquel, Miquel. *Els censos i els aous, ¿la sala de mòmies del dret mallorquí?* Palau Reial, 1, núm. 2. 1985.

MOLL 1990. MOLL, Isabel. *Els circuits de la terra (Mallorca 1768-1814)*. Randa, 26. 1990.

MOLL-SUAU 1979. MOLL, Isabel-Suau, Jaume. *Senyors i pagesos a Mallorca (1718-1860/70)*. Estudis d'Història Agrària. 1979.

MOREY 1999. MOREY TOUS, Antònia. *Reformes liberals i pervivència del sistema latifundista: Mallorca (1768-1862)*. Randa, 42. 1999

MULET 1967. MULET CERDÀ, Joan. *Algaida y su término municipal*. BCOCIN Palma 657. 1967.

MUNTANER-MOREY 1989. MUNTANER, P. de-MOREY, Antònia. *Notas para el estudio de la mano mayor mallorquina durante los siglos XVI y XVII*. Estudis Baleàrics, 34. 1989.

PASCUAL 1979. PASCUAL Y GONZÁLEZ, Luis. *Derecho civil de Mallorca*. Ed. Embat, 1979.

ROSSELLÓ 1981. ROSSELLÓ I VERGER, Vicenç M. *Canvis de propietat i parcel·lacions al camp mallorquí entre els segles XIX i XX*. Randa, 12. 1981.

ROSSELLÓ 1964. ROSSELLÓ I VERGER, Vicenç M. *Mallorca. El Sur y el Sureste*. BCOCIN Palma, 1964.

TERRÓN 1984. TERRÓN PONCE, José Luis. *El sistema jurídico menorquín en materia de propiedad durante el Antiguo Régimen (siglos XIII-XVIII)*. Estudis Baleàrics, 12. 1984

VIDAL 1985. VIDAL I FERRANDO, Antoni. *La Població i la propietat de la terra en el municipi de Santanyí (1868-1920)*. Estudis Baleàrics, 17. 1985

ZAFORTEZA 1989. ZAFORTEZA DEL CORRAL, Luz. *Notas en torno al fideicomiso en el Reino de Mallorca*. Estudis Baleàrics, 34. 1989.

PLECH RESUMEN DE LO MES SUBSTANCIAL Y NECESARI, A FAVOR DE LA UNIVERSIDAD Y VILA DE ALGAYDA, PER LAS NOTICIAS QUE CONTE, CONTINGUDES EN LOS DOS LLIBRES DE MA MAJOR DEL COMPTE Y RAHO, DE LA ADMINISTRACIO DEL PREDIO DE PUNXUAT.

Llibre primer. de Compte rahuo y Administratio dels Censals, y havers de la Pocesio Punxuat, que compraren los Jurats dela Villa de Algayda, per la Curia, del Magch Balle de la present Ciutat als 5 Setembre 1688; el qual allegit i vist, y per las utilidades que de ell resultan, a favor dela Universidad y Vila de Algayda, ha notadas en este, las que é consideradas a proposit, para una exacta noticia, de los casos presents y venidors y son com se segueix:

Primerament consta, fol 11 B de dit llibre haver pagat a Francesch Mulet Esva. dela RI. Auda. quinse lliuras per gastos prosesals en la causa seguida per la RI Auda entre los Jurats de la Vila de Algayda y Da. Isabel Sta Cilia y Ordoná de 4 Octubre 1669.

Ms consta, fol 26 B de dit llibre que a 17 Mars de 1671, los Jurats seguian plet ab Dn Juan Miquel de Santa Cilia, o mes ver Dn Nicolau Sta cilia.

Mes consta fol 33 B de dit llibre, que mediant recibo de 19 Abril 1681, Simó Carrió y Moragues Essa. dela RI Auda. rebé dels Jurats dela vila de Algayda; 8 ll. 6 s 8 mitat salari de Provisio feta per la RI Auda enla causa seguien dits Jurats contra lo Capitá, Dn Jaume y Antoni Despuig, y Gual, son fill, Donsells, delas Garrigas delos Predios Son Gual, y Punxuat y particio de las matexas.

Mes consta fol 38 de dit libre, haver satisfet los Jurats de la vila de Algayda ab recibo dels 30 de Maig 1683 quatre lliures denou sous per gastos de posar las fitas ab lo Sor de Son Gual, a las Garrigas de dit Predio, y al de Punxuat.

Mes consta fol 39 B. de dit llibre dels Gastos, de menjar al temps de posar ditas fitas en ditas garrigas.

Mes consta fol 57 de dit llibre que los Jurats pagaran a Jaume Riutord not de la vila de Petra. 5 ll. perlo salari acte de Ajuste, per la sua part entre dits Jurats, y Dn Antoni Despuig de son Gual, consta de recibo dels 28 Fabrer de 1691.

Mes consta fol 72 de dit llibre; que mediant acte de 27 Maig 1699 en poder de Gabriel Ribes Nott y Dn Antoni de Homs Donzell, firma acte de quitacio a dits Jurats de 32 ll. cens de nº de 60 ll. li faya tots anys la vila de Algayda.

Mes consta fol 72 B Que la RI. Auda taxa al escriba RI dela present vila de Algayda per sos treballs; 12 ll. las que cobra confe. recibo dels 10 Octubre 1711.

Llibre segon compre dela Posesio Punxuat, Actes de stebliments de pertinentias de dita Pocesio y de la Administrecio de aquella als 5 Setembre de 1668; el qual e llegit, y vist, y per les utilidats que de ell resulten per noticia de esta vila de Algaida, he notadas en este las que me ha aparegut mes utils y necessarias y son com se segueix:

Primerament consta fol 1 B y fol 2 dels deposits en Taule per pagar lo preu constans de la compra del Predio Punxuat.

Mes consta fol 5-6-7 de dit llibre del acte de 5 setembre 1668, dela compra del Predio Punxuat sub hasta fiscalí.

Mes consta en dit llibre desde fol 8 fins en folio 59 dels actes de Stabliments delas terras del pertinentias dela Pocesio Punxuat.

Mes consta en dit llibre; desde fol 60 B fins en folio 88, del Capbreu dels Censos fan los particulars adquisidors de terra del Predio Punxuat.

Mes consta en dit llibre desde fol 91 fins en fol 96 de varios Actes de Establiments.

Mes consta en dit llibre desde fol 98, fins en folio 108 del Capbreu dels Censos de varios Adquisidors Moders de terra de la pertinentia de la Pocesio Punxuat.

Mes consta fol 18 de dit llibre de une Providencia del Me. Sor. Dn Matheu de Cenglada del habit de Alcantara, llochtinent de Pror. RI. en que condanna en refer y pagar Da. Isabel de Sta Cilia y Ordoña

als Jurats dela Vila de Algaida, tot ço y quant patiran y pagaran axi per la propietat de 4 ll. cens son tinguts fer per la Pocesio Punxuat el Rl Patrimoni com per pertions del matex et alias.

Mes consta fol 52 y 53 de dit llibre de un Pediment fets per los Jurats dits Retgidors al Sor Intendent per impedir la capbreuacio, a Cayetano Feliu Nott Eva Intern dela Rl y Genl Capbreuacio; ab son decret.

Mes consta en dit llibre fol 59 y 60 de las capbreuacions fetas enla Rl visita; del Predio Punxuat ab son Alou propi per los Jurats y Retgidors de dita vila en 24 Novembre 1679; 7 Octubre 1736; 27 Mars 1764, 14 Agost 1775; y 3 Octubre 1786; y anla capbreuacio de 24 9bre 1679 se destinan acorde y aseñalen los alous dels Prelats dela ceven part señalada del Predio Punxuat dins la Yovade Y anla matexa cabreuacio se fa merit delas 4 ll. cens allodial fa la vila de Algayda al Rl Patrimoni perla amortizació delo alou propi de Punxuat Y en dita cabreuacio va notat, Com los Jurats de la present vila de Algayda reberan en virtut de ordes de la Rl Auda de Dn Juan Miquel de Santa Cilia, la propietat delas 4 ll. Cens allodial del Rl Patrimonio a rao de dos i mix per cent iuntament ab tot lo per ell pagat y petit per pencions de ditas; 4 ll. Cens del preu contants de dita Pocesio Punxuat y esto en virtut de varias Pro. de la Rl Auda.

Mes consta en un full de paper volant ordinari que para en dit llibre delo altercat dels Regidors contra los sucesors de Dn Juan Miquel de Sta Cilia dels alous delas Terras de Son Miquel Juan.

Mes consta fol 91 B de dit llibre del acte authentich de quitacio dels 16 Octubre 1689 en poder de Gabriel Ribes nott firma a favor dels Jurats de dita vila; lo Rd Miquel Reus pre de; 14 ll. Cens de nº de 50 ll. cens al for de 5 p % li est ingude fer dita vila als; 16 Octubre.

Mes consta fol 93 de dit llibre del acte authentich de quitacio de 22 ll. 10 s Cens de mayor nº erentinguts los Jurats de la Vila de Algayda als 15 Octubre al for de 4 ll. 10 s per cent a Gabriel Forteza fillde Joseph, consta per acte del primer Setembre 1694 en poder de Gabriel Ribes Nott.

Mes consta en dit llibre fol 94; del acte de quitacio de 22 ll. 10 s cens al for de 4 ll. 10 s per cent de mayor nº eren tinguts los Jurats dela Vila de Algayda als 15 Octubre tots anys a Gabriel Fortesa fill de Joseph, consta per acte dels 9 Octubre 1695 en poder de Gabriel Ribes Nott.

Mes consta fol 94 B y 95 del acte de quitacio de 22 ll. 10 s Cens al for de 4 ll. 10 s per cent eren tinguts fer los Juarts de dita vila als 15 de Octubre tots anys de mayor nombre a Jacinto Forteza fill de Joseph, consta per acte de quitacio de 29 Maig 1696 en poder de Gabriel Ribes Nott.

Mes consta fol 95 y 96 de dit llibre del acte de quitacio, firma lo Dr Miquel Amengual pre y Rector de dita vile, y Antoni Thomas pre en nom del Rd comu de Pres. de dita vila de aquellas; 12 ll. 10 s Cens, et rens a que eren tinguts los Jurats de dita vila a dit Rd Comú als 18 febrer al for de 5 p % consta per acte dels 10 Juliol de 1704 continuat en la Curia dela Casa Segrade del Temple.

Mes havant consta en dit llibre de onze actes de Quitacions firmats, per Juan Antoni Guayta, lo un; altre per Juan Moragues; altre per Da Beatriu «afortesa y Sureda Vidua, altre per Miquel Seguí; altre per Rafel Juan Fuster altre per Miquel Juan Fuster; y St Juan Donzell; altre per Agustí Alfonso Cortes; altre per dit Alfonso Cortes; altre per Ileonard Zaforteza Donzell; Y altre per Sor Catharina Amer Priora del Convent del Olivar dela Ciutat de Palma.

Resulta dels fols

Algayda 31 Juliol de 1795 Pere Antoni Munar Nott y Secretts.

II

ACTA DE DELIMITACIÓ DE L'ALOU QUE TENIEN A PUNXUAT ELS PRELATS DE LA SEU

Die 3 Mensis novembris anno a Nativitate MDCCXII.

Los desubsdits die mes y any constituits personalment en la Possessio dita Punxuat del Terma dela Vila de Algayda lo Honor Sebastia Ramis Lloctinent del molt Iltre. Sr. Procurador Rey al en la Vila de Algayda juntament ab mi Pere Anty. Jaume Munar asistent de Scriba Rey al en dita Vila y compañía y presentia dels honors Pere Fiol Balle Rey al y jurat Gabriel Oliver de la Alcaria Vella Joan Monblanch y

Michel Coll de son Amora jurats lo any corrent de dita Universitat y Vila de Algayda y representant la mateixa Universitat y Miquel Morey nott. tenint per las cosas infra scrites special comisio y orda a ell verbo donade per lo Illtre. y molt Rd. Sr. Miquel Sastre pre. y Ardiaca de la Sta. Iglesia de Mallca. tant en nom propi com de los demes Illtres. y molt Rds. Prelats de la Ceu ab virtut de lletres del molt Illtre. Sr. Procurador Rey al despetxades als 19 Agost mil setcents y dotze que foren intimades als dits honors jurats als 24 8bre prop pessat per efecte de posar las fitas que forsan felterien en la Joad a y quinta part de Joad a tinguda en alou de dits Srs. Prelats que conte en si 19 qdes. y quinta part de una qda. fent recanar aquellas per aveura que partio de terra entra en lo dit Alou dels terra tinents en los confins de la dita Joad a y quinta part de Joad a y alli constituits en presentia dels testimonis infra scrites se regonague y mira atentament las fitas que als 3 Agost 1670 foren posadas conforme acta rebut per Joan Amengual nott. lo metex die y se trobaren aquellas, que son so es an el canto de la casa major de dita Pocessio se han trobades dues creus la una qui tira recte linea an el canto del ort an el cap demunt a la part de dita casa que vuy poseyes lo honor Joan Monblanch y antes lo honor Miquel Monblanch son Pare y le altre Creu tira tembe recte linea al canto de la paret de la terra qui antes ere viña que entigament poseia Barnat Sastre parayre y are Joseph Remonell ferrer ahont tembe se ha trobade una fita qui tira recte linea per dita paret pujant per la primera moleta fins al cami de muntaña per hont se va de la Vila de Algayda a la Vila de Llummajor hahont tembe se ha troba altre fita desde la qual se va seguint el cami de muntaña a le part de la Vila de Algayda fins arribar a altre fita que se ha trobade junt a dit cami y desde aquella tira altre vegade recte linea fins arribar an el marje per hahont passe lo cami qui va de dita Vila de Algayda a la Pocessio Punxuat hahont se ha trobade altre fita que per estar algun tanto torte y esser petita b ax de ella hare de nou se ha feta una creu a le roca y peña porque li correspon per in aventu se puga tenir vertedera notitia y desde dita creu y fita arriba a lo altre canto de dit ort ale part demunt y immediatament per medi de Gabriel Lleneras y Joan Llebres canedors de dita Vila alegits per lo dit tinent del molt Illtre. Sr. Procurador Rey al en virtut de ditas lletres se ha recanade la terra que contenen en si ditas fitas per mes aseño de la veritat y havent canat ab lo destre que se acostume canar en dita Vila an feta relatio dits canedors contenir en si ditas fitas la dita Joad a y quinta part de Joad a que son 19 qdes. y quinta part de qda. conseguintment passaren los dits canedors a midar y canar las terras dels confins de dita Jovada y quinta part de Jovada per aveura quina partio entre dins lo Alou de dits Srs. Prelats y havent canat de un en un feren dits canedos la relatio siguent en presentia de tots los sobre dits mia y dels testimonis infra scrites.

Primerament haventse midat desde la Creu del canto de les cases fins a la fita del cap de la paret de la terra que antigament ere viña que es a la part de Llummajor an fete relatio dits canedors. Primerament que de la terra del honor Anty. Reus fill de Miquel entre dins la Jovada y quinta part de Jovada un corto y vint sous de terra que es a forma de gayha. Item de la terra de Michel Mulet Carrio entra dins la Jovada y quinta part de Jovada 3 cortons dos Orts i mix com y tembe canat desde la fita del marje del cami de Punxuat en que se ha feta la Creu bax qui tira recta linea fins a la fita del Cami de muntaña a la part de la Vila de Algayda an feta relatio dits canedos primo que de la terra de Joan Vich fill de Joan entre dins la Jovada y quinta part de Jovada mitje qda. mix corto y vint sous de terra. Item de la terra de Miquel Mulet alias Metje o sos hereus entra dins dita Jovada y quinta part de Jovada una qda. tres cortons denou lliuras y onze sous de terra y finalment havent canat desde la fita del cami de muntaña de la part de Llummajor per demunt la primera moleta fins al cap de la paret de la terra que entigament ere viña an feta relatio dits canedors de lo siguent Primo que de la terra de Miquel Segui de Phelip entre dins la Jovada y quinta part de Jovada mitje qda. y mix corto de terra Item de la terra de Gabriel Sastre destaca entre dens la Jovada y quinta part de Jovada dos lliuras devuyt sous de terra. Item y finalment de Michel Oliver fill de Miquel alias Michelo que es a la moleta entre dins la Jovada y quinta part de Jovada una qda. quatre lliures y deu sous de terra. Los demes empero terra tinents en dita Jovada y quinta part de Jovada que son lo honor Joan Monblanch Pera Antoni Vich la Va. de Phelip Aloy Jaume Munar Calles Va. de Anty. Remonell y lo honor Sebastia Ramis tenen tota la terra dins dita Jovada menos lo ort que poseyes lo dit honor Joan Monblanch que es en elou dels honors Jurats de la dita Vila de Algayda no obstant sie dins laa ditas fitas per quant de esta manera se trobe disposat en lo sobredit acta rebut per dit Amengual nott. als 8 Agost 1620 y deduit dit ort de la terra compren ditas fitas se quede la dita Jovada y quinta part de Jovada que son 19 qdes. y quinta part de qda. de tot lo qual jo Pere Anty. Jaume Munar asistent de scribe Rey al en executio de las ditas lletres del molt Illtre. Sr. Pdor. Real y a

requisitio y instantia dels dits honors jurats y de Michel Morey nott. he continuat lo present acta ad eterna rei memoriam pere registrarlo en los dits llibres de la Curia Real de dita Vila y donarne copia eutentica presents per testimonis lo dit Phelip Comellas nott. y Anty. Reus fill de Anty. quare etc.

III

1721. 18 Mars. TOTOM Y TOTA PERSONA QUI VULLA STETBLIR TERRA PER TOSTEMPS DE PERTINENTIAS DE LA POSSO. PUNXUAT TERMA DE LA VILA DE ALGAYDA LA QUAL TERRE ES LA PERTIDA BAYX DEL TENCAT NOU DITAS LAS ROTAS VELLAS I SE STETBLEIX EN LOS PACTES Y CONDICIONS SEGUENTS.

Pº espacte que al Cens que offeriran no constara, sino del die de St. Pere y Pheliu primer vinent en avant.

Item espacte que qualsevol sia lo stetblidor tendrà obligació per cada quarterada estatblirà de pagar ab diners constants deu sous per entrade y set destres de paret de set palms de seguda nou palms de altari y despres de la enllozade a cada part encadenade y ella no agrada la peret en els Regidors la faran fer a costas y despesses dels estetblidors.

Item espacte que no pugan retre dits stetblidors que primer no hagen pagat los deu sous de entrade y feta la peret, ço es que la peret se ha de fer alli ahont los dits Regidors les designeran dins les mateixes rotas que tots los stetblidors se han de fer materelle y fer peret a tres vents.

Item espacte que sempre y quant algú prengue dos quarterades y las repertescan los Retgidors faran lo acte de cada quarterada a cada qual y los desideran al Cens y desobligaran un altre.

Item espacte que al Cens que oferiran en cas de quitació va al for de 8%.

Item espacte que les perets han de ser fetes del dia de St. Pere y Pheliu a un any sinos los Retgidors las faran fer a costas y despesses de dits stetblidos.

Per ço digue qui dir voldrà que se lliureran al qui mes preu offerirà sens falta y quitatió la terra tendra fadiga en la Univdad y Vila de Algayda ut supra.

Las partidas debayx scritas son los noms dels stetblidos juntament ab lo cens que te obligació de fer cade pertida.

Pº la primera pertida de statbliment a la part de mitjorn veynat del Camí anomenat de la Señora es estade lliurade a mestre Christophol Salvador Armengual duas qdes. ab carrech de Cens de 3 ll. 3 s. per dites 2 qdes.

Mes. la segona pertida a la part del mitjorn veynat de Antt. Reus estade lliurade a Ramon St. Martí duas quarterades ab carrech de cens de 3 ll. 13 s. M. la segona pertida a la part de la tramuntana veynat de mestre Christophol Salvador Armengual lliurade a Joan Thomas de Babtista ab carrech de cens 4 ll. 4 s.

La tercera pertida a la part de mixjorn veynat de Ramon St. Martí estade lliurade a Jaume Puixserver patitoy ab carrech Cens de 3 ll. 15 s.

La tercera partida a la part de la tramuntana veynat de Joan Thomas de Babtista esstade lliurade a Joan Company Chirugià ab carrech de Cens de 6 ll. 7 s.

La quarta pertida ale part del mixjorn veynat de Jaume Puixserver petitoy es stade lliurade a Pere Pou de Sebastia ab carrech de Cens de quatre lliures un sou.

La quarta pertida a le part de tramuntane veynat de Joan Company Chirugia es stade lliurade a Michel Armengual als Michelí ab carrech de Cens de sinch lliures (5 ll.).

La quinta pertida ale part del mixjorn veynat de Pere Pou de Sebastia esstade lliurade a Pere Joan Ribes de Pere Joan de Mathia ab carrech de Cens de quatre lliures tretse sous.

La quinta pertida ale part de tramuntana veynat de Michel Armengual als Micheli esstade lliurade a Fchs. Oliver mursime ab carrech de Cens de duas lliures.

La sisena partida ale part del mixjorn veynat de Pere Joan Ribes de Pere Joan de Mathia esstade lliurade a Gabriel St. Andreu ab carrech de Cens de sinch lliures.

La sisena partida a la part de tramuntana veynat deffs. Oliver mursine esstade lliurade a Antt Pujol Fill de Joan ab carrech de Cens de 1 ll. 6 s. 6.

La setena pertida a le part del mixjorn veynat de Gll St. Andreu esstade lliurade a Bart Mulet de Bart ab carrech de Cens de sinch lliures quinze sous.

La setena pertida alepart de la tremuntana veynat de Ant Pujol de Joan esstade lliurade a Pere Joan Uguet menor ab carrech de Cens de 1 ll. 10 s.

La vuitene partida ale part del mixjorn veynat de Bart Mulet de Bart. esstade lliurade a Joan Garau de Pere Joan als. gardutxo ab carrech de Cens de sinch lliures denou sous.

La vuitene pertida ale part de la tremuntana veynat de Pere Joan Uguet menor esstade lliurade a Sebastià llach ab carrech de cens de duas lliures onza sous.

La novena pertida alepart del mixjorn veynat de Joan Garau de Pere Joan als gardutxo esstade lliurade a Raphel Vich ab carrech de Cens de quatre lliures devuit sous.

La novena pertida alepart de la tramuntane veynat de Sebastià llach esstade lliurade a Joan Capellà ab carrech de Cens de duas lliures un sou.

La dessena pertida alapart del mixjorn veynat de Raphel Vich esstade lliurade a Demià Raphel revisco ab carrech de Cens de dues lliures quatre sous.

La dessena pertida a le part de la tremuntana veynat de Joan Capella esstade lliurade a Demia Rephel revisco ab carrech de cens de dues lliures quatre sous.

La onsen pertida a la part del mixjorn veynat de Demià Raphel als revisco esstade lliurade a ffs. Coll Valler ab carrech de Cens de quatre lliures tretze sous.

La onsen pertida a la part de la tremuntana veynat de Demià Rephel als revisco esstade lliurade a Antt Rephel de Joan Antt ab carrech de cens de duas lliures denou sous.

La dotzena partida alapart del mixjorn veynat deffs. Coll als Veller esstade lliurade a Pere St. Andreu ab carrech de Cens de sinch lliures sinch sous.

La dotsena partida alapart de la tremuntana veynat de Antt Rephel de Antt es stade lliurade a Pere Oliver llubí de Pere ab carrech de Cens de sinch lliures un sou.

La tretza pertida a la part del mitxjorn veynat de Pere St. Andreu es stade lliurade a Jordi Armengual ab carrech de cens de sinch lliures deu sous.

La tretza partida ala part de la tremuntane veynat de Pere Oliver llubí de Pere es stade lliurade a Michel Mulet ab carrech de cens de sinch lliures onsa sous.

La catorza partida alapart de mixjorn veynat de Jordi Armengual es stade lliurade a Bernat Oliver de Matheu ab carrech de cens de sinch lliures quinze sous.

La catorza pertida a la part de la tremuntana veynat de Michel Mulet esstade lliurade a llorens Falconer de Michel ab carrech de cens de quatre lliures.

La quinzena pertida a la part del mixjorn veynat de Bernat Oliver de Matheu es stade lliurade a Pere Joseph Sastre de staque ab carrech de cens de quatre lliures deu sous.

La quinzena pertida a la part de la tremuntana veynat de llorens Falconer de Michel es stade lliurade a Joan Gretias de Joan ab carrech de cens de tres lliures quatre sous.

La setse pertida a la part del mixjorn veynat de Pere Joseph Sastre destaque esstade lliurade a Jaume Vich de Antt ab carrech de cens de quatre lliures set sous.

La setse pertida alapart de la tremuntana veynat de Joan Gratias de Joan esstade lliurade a Gll Thomas de Michel ab carrech de cens de tres lliures quatre sous.

La deset pertida alapart del mixjorn veynat de Joseph Antt esstade lliurade a Gll Company de Pere ab carrech de Cens de duas lliures onse sous.

La desset pertida a la part de la tremuntana veynat Gll. Thomàs de Michel esstade lliurade a Antt Mulet mates ab carrech de cens de quatre lliures deu sous.

La devuit pertida al apart del mixjorn veynat de Gll Company de Pere es stade lliurade a Antt Frontera ab carrech de Cens de duas lliures catorse sous.

La devuit pertida al apart de la tremuntana veynat de Antt Mulet mates es stade lliurade a Joan Mulet Carrió ab carrech de cens de duas lliures.

La denou pertida a la part del mixjorn veynat de Antt Frontera es stade lliurade a Bart Puixserver llorenza ab carrech de cens de duas lliures dotse sous.

La denou pertida al apart de la tremuntane veynat de Joan Mulet Carrió es stade lliurade a Michel Armengual als Micheli ab carrech de cens de tres lliures un sou.

(Tom 8º De Cuentas, 1739. Fols. 40/41)

IV

CONTRACTES D'ARRENDAMENT DE LES PASTURES DE PUNXUAT CORRESPONENTS ALS ANYS 1714 I 1783

Die 8 7bre 1714

Totom y tota persona qui vulla arrendar per temps de un Añy las brostas y pastures de Punxuat y las brostas y pastues del Puix de la heretat la part tocant de la Vila lo qui vuy es de la Vila y no estan compresas les pertides retudes y las que retran a ningune de dins del lloch y tambe mateyx se arrenden las brostas y pestures delas Rotes novas ab los pactes y condicions siguents.

Po. som de pacte que quisvulla sia lo arendador entrera poseydor al die del lliurament i finira al die de Nstra. Sra. de 7bre primer vinent qui sera en lo año 1715.

Item som de pacte que tot lo que han establert los honors Jurats quisvulla sia lo arendador noyte cosa ningune per ningun temps y noy pugue tanir cabres dins la tanca en ningun temps sots pena de 10 sous per quiscune cabre de ban y per quiscuna vegade ay seran trobades y dita pena sera de lo qui las trobaran encare no sien dins las suas terres.

Item som de pacte que al preu que offeriran se ha de pagar ab dos iguals pagues la primera al die de Pasque de la resurreccio del Sr. y la altra al die que finira dit arandament.

Item son de pacte que los armassos se poren guoretar al dilluns de les festes de Nadal y las coltivas no se goretan.

Item som de pacte que ademes de lo susdit han de donar bonas y suficiens fianses acontento de los Jurats y ha de pagar tots los gastos que se offeriran en dit arendament que serenda franch de tots gastos a la Vila perço digue qui dir volra que se ha de lliurar al mes donant dat en la Unitat. y Vila de Algayde als 8 7bre 1714.

Totom y tota persona qui vulla arrendar per temps de un año contador del dia 8 7bre 1783 y finira dit dia 8 7bre 1784 las brostas y pasturas del Predio Punxuat las del Puix dela haretat la part tocant a la Vila que es de la matexa y no hay van compresas las partidas retudas y las que retran a part alguna de dins dit Predio cuio arrendament se fa ab los pastes siguents.

Po. es pacte que qualsevol sia lo Arrendador en tot lo que han establert los Honors Regidors Antigament y lo Añy corrent no tindra cosa alguna ni podra tanir cabres dins la tanca pena de deu sous per cada vagada hay saran trobadas y dita pena sera del qui les hi encontrera y lo denunciara a los Honors Regidors ancaraque no sian dins la sua terra.

Item es pacte que al dit Arrendador no tindra cosa alguna en la ratacio de las rotas, cas fos que algun Roter rates alguna rota, y no puga posar bestiar dins las garbas de dits roters que no hajen garbatjat.

m Item es pacte que qualsavol sia lo Arrendador al preu que offerira lo haje de pagar ab dos iguals pagas la primera al dia de Pasqua de la Resurreccio del Señor, y la altra al dia que finira lo arrendament.

Item es pacte que lo Arrendador al dia del lliurament haje de donar bonas y sufficiens fianses aconeguda de los Honors Regidors y tindra obligacio de pagar tots los gastos se offeriran per raho del present arrendament com es albara, lliurament, salari de acte per ambas pars, actes de obligacio y fianses al Scretari, y los corresponents al Official Saix, y tots y qualsavols altres que per raho del present arrendament se pujan ocasionar.

Item es pacte que dit Arrendador haje de dexar las barreras bonas y rebadores lo dia finira lo Arrendament y conservar las matexas tot al discurs de lo any.

Item es pacte que dit Arrendador ultra al preu que offerira daura pagar a los Honors Regidors una volta tantum sinch lliures sinch sous per ajuda del gasto de la festa de Sant Honorat Patro de esta Vila als 16 Janer 1784.

Item es pacte que qualsavol sia lo Arrendador tindra obligacio ultra al preu que offerira de entregar a los Honors Regidors un quintar de llana de vell bona per fer un matalas per la Casa de la Vila.

Item es pacte que si per al cas los Honors Regidors detarminan de donar un tancat de garriga per rotas novas al qui sera Arrendador no puga impadir dits Regidors ni puga damanar gracia alguna del preu haura offerit y li seran lliuradas ditas brostas y pasturas. per ço digay qui dir y voldra que se han de lliurar al qui major preu offerira sens falta. Algayda y Sala Capitular als 8 7bre 1783.

De orda de lo Ajuntament

Miquel Rigo Secretari

E apres als vuyt setembre dit Any havent prosahit diffarents ancants per los llochs acostumats de esta Vila dona fee Llorens Pallisser Official Saix, que havant dasangañat los Ditors no ha trobat qui major preu haje offerit per las rafarides brostas y pasturas que Pera Amangual Moll Pastor qui ha offerit sent tranta duas lliuras dich 132 ll. ultra los pactes continguts en al present albara y en fee de ello lo firm assent presents per testimonis Francesch Momblanch Apotecari y Antoni Jaume alias Roca ambos naturals y moradors an dita Vila dit Dia Mes y Any en la Sala de la Universidat de dita Vila de que don fee.

Miquel Rigo Secri.

V

COMUNAS DE PUNXUAT

Prego de S. M. pere que el Balle Rl. de la Vila de Algayda pos en ax^o lo que en la pnt. se li mana.

Don Carlos por la Gracia de Dios Rey de Castilla de Leon de Aragon de Mallca. etc.

D. Antonio de Alos y de Rius, Marques de Alos, Gentil Hombre de Camara de S. M. Siciliana Regor. perpetuo de la Ciud. de Barcelona, Tne. Gral. de los Exos. de S. M. Gvor. y Comte Gral. del Rno. de Malla. e Islas adjasentes y Presidente de la Rl. Auda., etc... Balle Rl. de la Vila de Algayde o Vns. Lloctt. Saluds etc. Per quant se ha representat per part de los Regidors de esta Vila que en lo districte y terma de la mateixa tenen y posehexen diferents terres ditas las Comunas de pertinencias de la Posesio Punxuat propi de dita vila, y Alou de la mateixa els quals se troben molestats de tot genero de bestia aixi gros com menut menjanse los sembrats y pastos fruit ramas y altres cossas com també de diferents personas qui entren y pasen per dins ditas terres fent nous camins y sendas desfent y rompent parets y bardissas tallant abres y ramas y aportantsen terra y lleña tot contra la Voluntat de dits Regidors y en grave dany. Per tant y a suplicacio e Insa. de dits Regidors a Vos dit Balle dehim, y menam en pena de 200 ll. aplicadores atts que luego al reber la pnt. menau fer prego publich per los llochs acostumats de dita Vila continent que qualsevól persona qui tenga bestia aixi gros com menut de qualsevol espesia tingua aquel ben guardad, y ab bona custodia, demenera que no sien vists ni trobats per dins ditas terras, sots pena de 3 ll. ban, y 4 s. menada per cada vegada que trobats y seran y esto ademes de pagar el ban y talle que fet hauran com y tambe no sia persona alguna que gos ne presumesca entrar ni pesar per dins ditas terras sots dita pena y en cas de tallarse algun abre incorriran en la pena de 10 ll. y esto ademes de pagar

el valor del abre doblat conforma los Capitols del Rl. Patrimoni. Per cuyas penas danys bans y demes que se oferira esent requirit per los dits Ins o qui son ordre tendra fereu ex^o contra tots los cona. faents seya dons no fos tenir rehons en contrari que ellegar en cuyo cas menereu compereixer les parts devant de Vos y ohidas ses mutuas pretencions fereu debide prove. entre de ellas admetent apellacio a la part egrevade per devant Nos.

Y denunciat qualsevol de dits bans nos remitreu la procio. expectant el Sr. Rey encare que la part remitis la sua menant registrar la publicacio de este prego en los llibres de Vostre Curie y el peu de la pnt. Palma y Dizbre. 16 de 1766.

Yo March Joachim Rosello Nott esva. de S. M. y Subst de maor. de la Rl. Auda. la he feta escriure per son cuan. ab Acuerdo de sos Egts. o Ohids. della.

Exme. Señor.

Las presents son estades publicades per los llochs acostumats de la present Vila de Algayda per medi de mi lo infrascrit Escriua i de Antoni Fiol Misatge y lloch de Corredor de dita Vila conforme se mana en las matexas, y en mes no se ha procehit, quedant prompte etc. Dats en Algayde als 21 Desembre de 1766. Llorens Oliver Sba. p lo Balle Rl. de que don fe.

VI

ESTABLIMENTS A LA COMUNA DE PUNXUAT. ANY 1783

Pactes en virtud dels quals los Honors Jaume Rigo, Francesch Sastre de Casbrau, Barthomeu Mulet, y Rafel Pou, Regidors lo Añy corrent de la present Vila de Algayda; stablaxen las terras dita la Comune de pertinencias dela Poscecio Punxuat, situades enlo terma de dita Vila, tingudes en alou de dits Regidors y son com se sagayx.

Primerament es pacte, que se han de lliurar ditas terras, alos qui mes Censals al for de 2 per %. Offariran, per cada duas quartaradas de terra; el qual comensara a comptar al primer Agost del corrent any; pagant sinch sous de entrada per cada duas quartaradas de terra.

Mes es pacte que los Adquisidors no podran impadir el ganado de Pera Amangual Moll conductor delas Pasturas de Punxuat per pasturar aquell dins ditas terras fins als 8 Setembre primer vinent; y enlo samanter qui en al dia es pestura no podran treballar en ell fins al sitat dia 8 7bre anoser obtingan permis del dit Amangual Conductor.

Mes es pacte que qualsavols sian los Adquisidors no podran retrer las terras que ason favor saran lliurades que primer no hagen quitat la tersera part del Cens que se haura creat en lo acte de stabliment que se los firmara.

Mes es pacte que los Adquisidors dins un any, comptador del dia del lliurament en havant, degan fer a costas suas propias, la porsio de paret corresponent a cada un; que fara la divisio de ditas terras o rotas vellas, y la garriga, y conservar-la de set palms amplaria, y nou de altaria; y no fent la dins dit termini dits Regidors pujan fer-la fer a costas y despasas de aquells qui no la hauran feta; daventsa sarvir per este effecta delas pedras dela paret vella, qui en al dia tanca la Garriga y Rotas vellas de Punxuat.

Y finalment es pacte que los Adquisidors hagen de pagar el salari de acte per ambas pars, lliurament, paper sellat, imposicio, al Corrador sis sous per partit per cada duas quartaradas, y tots lo dames gastos se offeriran; y es pacte que en los presents stabliments no va compres lo Alou propi de ditas terras; per ço digay qui dir y voldra, que sehan de lliurar sens falta als qui major preu offeriran; y qui tindra la vara tindra la fadiga. Algayda y 23 Fabrer de 1783. =Jaume Rigo Regidor. =Francesch Sastre de Casbrau Regidor. =Rafel Pou Regidor

Dia vint y tres del Mes de Fabrer delo any Mil set Cents Vuitante y tres.

Dona ralacio Llorens Pallisser Offl Saix dela present Vila de Algayda haver ancantat duas quartarades de terra de pertinencias del Samanter la Manague, y estas de pertinencias de La Poscecio Punxuat situades en lo terma de dita Vila francas de Cens; las que diu haver lliurat a Andreu Puixsever per preu

de duas lliures cens al fr. de 2 per % ultra los pactes continguts en lo albara dels 23 Fabrer correns, cuyo lliurament ha fet de orde delos Honors Jaume Rigo, Francesch Sastre Regidors y sos Socios; que affrontan abla Possacio Galdent de Dn Antoni Salas, paret mediant, de altre ab terras de dit Adquisidor olim de las matexas pertinencias, y per las ramanents pars ab pasatje de stablidors que seha dexat de amplaria de un destre y ab terras ramanents delas matexas pertinencias deque don fe son . . . . . 2 ll. s.

Pera Antoni Munar Not.

Dicto die

Dona ralacio Llorens Pallisser haver lliurat de orde de dits Ragidors; duas quartaradas de terra, de pertinencias del Samanter la Manega a Macia Mulet per preu de una lliure quatre sous cens al fr. de 2 % ames delos pactes continguts en lo albara de sobre sitat. Affrontan abla Possacio Galdent paret mediant, de altre ab terras delas matexas pertinencias, lliurades a Andreu Puixserver de altre ab pasatje de establidors; y ab terras ramanents son . . . . . 1 ll. 4 s.

Deque don fee =Pera Antoni Munar Not.

Dit dia

Dona ralacio dit Pallisser haver lliurat de orde de dits Ragidors a Miquel Garau duas quartaradas de terra delas matexas pertinencias, per preu de una lliure quatre sous cens al dit for, ultra los pactes continguts en lo sitat albara; affrontan abla Possacio Galdent paret mediant, de altre ab terras, de altre ab terras de Macia Mulet y las dames ab dit pasatje , y terras restants deque don fee son. . . 1 ll. 4 s.

Munar Not.

Dit die

Dona relacio dit Pallisser haver lliurat de orde de dits Regidors, a dit Garau duas quartarades de terra de ditas pertinencias, per preu de una lliure cinch sous cens al fr. de 2 per % ultra los dits pactes. Affronta abla Possacio Galdent paret mediant, de altre ab terras lliurades a dit Adquisidor, y per las remanents pars ab pasatje y terras remanents deque don fee son . . . . . 1 ll. 4 s.

Munar Not.

Dit die

Dona relacio dit Pallisser haver lliurat de orde de dits Regidors, a dit Garau duas quartaradas de terra delas matexas pertinencias per preu de una lliure sis sous cens al fr. de 2 % ultra dits pactes. Affrontan abla Possacio Galdent paret mediant, de altre ab terras lliurades a dit Adquisidor, y per las remanents parts ab dit pasatje y terras ramanents delas matexas pertinencias de que don fee son . . . . . 1 ll. 6 s.

Munar Not.

Dit die

Dona relacio dit Pallisser haver lliurat de orde de dits Regidors, al dit Garau, duas quartaradas de terra delas matexas pertinencias per preu de una lliure sinch sous cens al fr. de 2 % ultra los dits pactes; Affronten abla Possacio Galdent paret mediant; de altre ab terras de dit Adquisidor, y per las remanents parts ab pasatje y terras remanents deque don fee . . . . . 1 ll. 5 s.

Munar Not.

Dit die

Done relacio dit Pallisser haver lliurat duas quartarades de terra de orde de dits Regidors al dit Garau per preu de una lliure sinch sous cens al dit for ultra los pactes del antacedent albara. Affrontan abla Possacio Galdent paret mediant, de altre ab terras de dit Adquisidor; y per las ramanents parts ab dit pasatje y terres remanents deque don fee. son . . . . . 1 ll. 5 s.

Munar Not.

Dit die

Dona relacio dit Pallisser haver lliurat de orde de dits Regidors a Miquel Mulet duas quartarades de terra per preu de una lliure sinch sous cens al dit for, ames de dits pactes; Affrontan abla Possacio

Galdent paret mediant, de altre ab terras de Miquel Garau, y per las ramanents parts ab passatje y terras ramanents de que don fee son . . . . . 1 ll. 5 s.

Munar Not.

Dit die

Dona relacio dit Pallisser haver lliurat de orde de dits Regidors a Miquel Mulet duas quartarades de terra de ditas pertinencias per preu de una lliure sinch sous cens al dit for ultra los dits pactes; Affrontan abla Possacio Galdent Paret mediant, de altre ab terras de vos dit Adquisidor y per las ramanents parts ab dit pasatje y terras ramanents. Deque don fee son . . . . . 1 ll. 5 s.

Munar Not.

Dit die

Done relacio dit Pallisser haver lliurat de orde de dits Regidors a Miquel Garcias Sant duas quartarades terra de ditas pertinencias per preu de una lliure catorse sous cens al dit for, ultra los dits pactes; Affrontan, abla Possacio Galdent paret mediant, de altre ab terras de Miquel Mulet, y per las remanents parts ab dit passatje y terras ramanents deque don fee son . . . . . 1 ll. 14 s.

Munar Not.

Dit die

Done relacio dit Pallisser haver lliurat de orde de dits Regidors, a Miquel Garcias de Matheu duas quartaradas de terra per preu de una lliure devuyt sous y sis diners cens al fr. de 2 per % ultra los dits pactes. Affrontan, abla Possacio Galdent paret mediant, de altre ab terras de Miquel Garcias Sant y per las dames parts ab dit pasatje y terras ramanents deque don fee son . . . . . 1 ll. 18 s. 6

Munar Not.

Dit die

Done fee dit Pallisser haver lliurat de orde de dits Regidors, a Nadal Sastre duas quartarades de terra de ditas pertinencias per preu de una lliure catorse sous cens al dit for ultra los dits pactes. Affrontan abla Possacio Galdent paret mediant, de altre ab terras lliurades a Miquel Garcias de Matheu, y per las remanents parts ab terras y pasatje susdits deque don fee son . . . . . 1 ll. 14 s.

Munar Not.

Dit die

Done fee y ralacio dit Pallisser haver lliurat de orde de dits Regidors, a Agosti Sagui de Agosti duas quartaradas de terra de ditas pertinencias per preu de una lliure set sous cens al dit for ultra los dits pactes. Affrontan ab dita Possacio Galdent, de altre ab terras de Nadal Sastre, y per las ramanents parts ab dit pasatje y terras delas matexas pertinencias deque don fee son . . . . . 1 ll. 7 s.

Munar Not.

Dit die

Dona relacio dit Pallisser haver lliurat de orde de dits Regidors a Barthomeu Amangual de Boscane duas quartarades de terra de ditas pertinencias per preu de una lliure vuyt sous cens al dit for ultra dits pactes. Affrontan abla Possacio dita Galdent, de altre ab terras de Agosti Sagui, y per las ramanents parts ab terras y passatje sus dit deque don fee son . . . 1 ll. 8 s.

Munar Not.

Dit die

Dona ralacio dit Pallisser Official Saix haver lliurat de orda de dits Regidors a Juan Garau de Miquel duas quartarades de terra de ditas pertinencias per preu de una lliure nou sous cens al dit for ultra los dits pactes. Affrontan abla Possacio Galdent de altre ab terras de dit Amangual y per las ramanents pars ab pasatje y terras ramanents de ditas pertinencias deque don fee. son . . . . . 1 ll. 9 s.

Munar Not.

Dit die

Dona relacio dit Pallisser haver lliurades de orde de dits Regidors a Pera Pou Estacha hare a llorens Falconer Cameta duas quartarades de terra de ditas pertinencias per preu de una lliure dotsa sous cens al fr. de 2 per % ames de los pactes continguts enlo albara antasident. Affrontan abla Possacio Galdent paret mediant de altre ab terras de Juan Garau, de altre per dos parts ab dit pasatje y terras ramanents de ditas pertinencias deque don fee son . . . 1 ll. 12 s.

Munar Not.

Dit die

Dona relacio dit Pallisser haver lliurat de orde de dits Regidors, a Pera Amangual Moll Pastor quatre quartaradas tres cortons y tres sous terra de ditas pertinencias, y ultima del samentar dit la Manague, per preu de sinch lliures tres sous cens al fr. de 2 per % ultra los dits pactes. Affrontan abla Possacio Galdent paret mediant, de altre ab terras de llorens Falconer, y per las remanents parts ab pasatje y terras ramanents deque don fee son . . . . . 5 ll. 3 s.

Munar Not.

Dit die

Dona ralacio dit Pallisser haver lliurat de orde de dits Regidors a Andreu Puixserver dela Cova set cortons terra de pertinencias delas rotas Vellas dela Possacio Punxuat, per preu de vint y sis sous cens al for de 2 per % ultra los pactes continguts enlo sitat albara. Affrontan ab pasatje qui de Randa va a Palma de altre ab pasatje de un destre y per las ramanents parts ab terras ramanents de ditas pertinencias deque don fee son . . . . . 1 ll. 6 s.

Munar Not.

Dit die

Dona relacio dit Pallisser haver lliurat de orde de dits Regidors a Jaume Falconer fill de llorens duas quartarades de terra, de ditas pertinencias per preu de una lliure cens al dit for ultra los pactes del sitat albara. Affrontan ab terras de Andreu Puixserver, de altre ab pasatje de establidors, y per las ramanents parts ab terras delas matexas pertinencias deque don fee son . . . . . 1 ll. s.

Munar Not.

Dit die

Dona ralacio dit Pallisser haver lliurat de orde de dits Regidors a Juan Servera, de dos en dos quartaradas; quatre quartaradas de terra de ditas pertinencias, per preu de una lliure setza sous cens al for de 2 per % ultra los dits pactes. Affrontan ab terras de Jaume Falconer, de altre ab pasatje, de altre ab terras ramanents, deque don fee son . . . . . 1 ll. 16 s.

Munar Not.

Dit die

Dona ralacio dit Pallisser haver lliuradas de orde de dits Regidors, a Barthomeu Ramonell, y per ell a Miquel Mulet de Juan duas quartaradas terra de ditas pertinencias ultra los dits pactes, per preu de una lliure devuyt sous cens al for de dos persent. Affrontan ab terras de Juan Servera, de altre ab pasatje, y ab terras ramanents, deque don fee son . . . . . 1 ll. 18 s.

Munar Not.

Dit die

Dona relacio dit Pallisser haver lliurat de orde de dits Regidors, a Barthomeu Ramonell y per ell a Melchior Vanrell, duas quartarades de terra de ditas pertinencias per preu de una lliure devuyt sous cens al dit for ultra los dits pactes. Affrontan ab terras de Miquel Mulet, de altre ab pasatje, y de altre ab terras ramanents deque don fee son . . . . . 1 ll. 18 s.

Munar Not.

Dit die

Dona relacio dit Pallisser haver lliurat duas quartarades de terra de ditas pertinencias de orde de dits Regidors, a Barthomeu Ramonell, y per ell a Geroni llaneras de Geroni per preu de una lliure devuyt sous cens al fr. de 2 per % ultra dits pactes. Affrontan ab terras de Melchior Vanrell, de altre ab pasatje de establidors, y ab terras ramanents deque don fee son . . . . . 1 ll. 18 s.

Munar Not.

Dit die

Dona ralacio dit Pallisser haver lliurat de orde de dits Regidors, a Barthomeu Ramonell y per ell a Matheu Vardera, duas quartarades de terra de ditas pertinencias per preu de una lliure devuyt sous cens al dit fr. ultra los dits pactes. Affrontan ab terras de Geroni llaneras, de altre ab pasatje, y ab terras remanents; deque don fee son . . . . . 1 ll. 18 s.

Munar Not.

Dit die

Done relacio dit Pallisser haver lliurat de orde de dits Regidors a dit Ramonell, y per ell a Jaume Puixserver, duas quartaradas de terra, de ditas pertinencias per preu de una lliure devuit sous cens al dit for ultra los dits pactes; Affrontan ab terras de dit Verdera, de altre ab pasatje de establidors, y ab terras ramanents deque don fee son . . . . . 1 ll. 18 s.

Munar Not.

Dit die

Dona relacio dit Pallisser haver lliurat de orde de dits Regidors, a Barthomeu Ramonell duas quartarades de terra de ditas pertinencias per preu de una lliure set sous y sis diners cens al fr. de 2 per % ultra los dits pactes. Affrontan ab terras de dit Puixserver, de altre ab pasatje, y de altre ab terras ramanents, deque don fee . . . . . 1 ll. 7 s. 6

Munar Not.

Dit die

Dona relacio dit Pallisser haver lliurat de orde de dits Regidors, a Juan Mascharo de Guillem duas quartarades de terra de ditas pertinencias, per preu de duas lliures tres sous cens al fr. de 2 per % ultra los dits pactes. Affrontan ab terras de Barthomeu Ramonell, de altre ab pasatje y ab terras remanents, deque don fee. son . . . . . 2 ll. 3 s.

Munar Not.

Dit die

Done relacio dit Pallisser haver lliurat de orde de dits Regidors a Matheu llaneras de Geroni duas quartarades de terra de ditas pertinencias, per preu de duas lliures tres sous cens al dit fr. Affronten ab terras de dit Mascharo, de altre ab pasatje, y ab terras remanents deque don fee son . . . . . 2 ll. 3 s.

Munar Not.

Dit die

Dona ralacio dit Pallisser haver lliurat de orde de dits Regidors a Jaume Sallenchs Tander duas quartarades de terra de ditas pertinencias per preu de duas lliures deu sous cens al fr. de 2 per % ultra los dits pactes. Affrontan ab terras de Matheu llaneras, de altre ab dit pasatje, y ab terras remanents deque don fee. son . . . . . 2 ll. 10 s.

Munar Not.

Dit die

Dona ralacio dit Pallisser haver lliurat de orda de dits Regidors a Juan Mulet xico duas quartatades de terra de ditas pertinencias per preu de una lliure quinza sous cens al dit for, ultra los dits pactes. Affrontan ab terras de Jaume Sallenchs, de altre ab pasatje de establidors, y ab terras ramanents de que don fee son . . . . . 1 ll. 15 s.

Munar Not.

Dit die

Dona ralacio dit Pallisser haver lliurat de orda de dits Regidors a Gabriel Trobat Maria, duas quartarades de terra de ditas pertinencias, per preu de una lliure set sous cens al dit for. Affrontan ab terras de Juan Mulet de Juan, de altre ab pasatje, y ab terras ramanents deque don fee son. . . 1 ll. 7 s.

Munar Not.

Dit die

Dona relacio dit Pallisser haver lliurat de orda de dits Regidors a Juan Sastre de Juan, duas quartarades de terra de ditas pertinencias, per preu de una lliure cens al for de 2 per % ultra los dits pactes. Affrontan ab terras de Gabriel Trobat, de altre ab pasatje de establidors, y ab terras ramanents. Deque don fee son . . . . . 1 ll. s.

Munar Not.

Dit die

Dona ralacio dit Pallisser haver lliurat de orda de dits Regidors a Pera Sastre de Son Varmall, tres quartarades de terra de ditas pertinencias, per preu de una lliure catorza sous cens al for de 2 per % ultra los pactes continguts enlo albara dels encants. Affrontan ab terras de Juan Sastre de Juan, de altre per dos parts ab pasatje de establidors, y ab terras ramanents deque don fee son . . . . . 1 ll. 14 s.

Munar Not.

Die 24 Fabrer de 1783

Dona ralacio dit Pallisser haver lliurat de orda de dits Regidors a Jaume Oliver de Son Muna duas quartaradas y mitja de terra de ditas pertinencias per preu de una lliura devuyt sous cens al for de 2 per %, ultra los pactes continguts enlo albara que se sita. Affrontan ab terras de Pera Sastre de Son Varmay, de altre ab pasatje de establidors y de altre ab terras ramanents, de que don fee son . . . . .
. . . . . 1 ll. 18 s.

Munar Not.

Dit die

Dona ralacio dit Pallisser haver lliurat de orda de dits Regidors a Juan Cerda parilla duas quartarades de terra de dites pertinencias, per preu de una lliura devuyt sous cens al dit for, ultra los pactes del sitat albara. Affrontan ab terras de Jaume Oliver y de altre ab terras delas matexas pertinencias, y pasatje de establidors, de tot lo qual don fee son . . . . . 1 ll. 18 s.

Munar Not.

Dit die

Dona fee dit Pallisser haver lliurat de orda de dits Regidors a Miquel Rigo, y per ell Pera Juan Rigo son Fill duas quartarades de terra de ditas pertinencias, per preu de duas lliuras un sou cens al dit for, ultra los pactes continguts en dit albara. Affrontan ab terras de Juan Cerda, ab pasatje de establidors, y de altre ab terras ramanents; deque don fee son . . . . . 2 ll. 1 s.

Munar Not.

Dit die

Dona ralacio dit Pallisser haver lliurades de orda de dits Regidors, duas quartaradas de terra de ditas pertinencias, a llorens Sastre per duas lliures tres sous y sis diners, cens al for de 2 per % ultra los pactes continguts enlo citat albara. Affrontan ab terras de Pera Juan Rigo, de altre ab pasatje de establidors, y ab terras ramanents deque don fee son . . . . . 2 ll. 3 s. 6

Munar Not.

Dit die

Dona relacio dit Pallisser haver lliurat de orda de dits Regidors a Juan Sastre Pujol duas quartaradas de terra per preu de duas lliures tres sous y sis diners, ultra los pactes de dit albara. Affrontan ab terras de llorens Sastre, de altre ab pasatje de establidors, y ab terras ramanents deque don fee . . 2 ll. 3 s. 6

Munar Not.

Dit die

Dona ralacio dit Pallisser haver lliurat de orde de dits Regidors a Melchior Gelabert fill de Juan duas quartarades de terra de ditas pertinencias, per preu de duas lliures setza sous y sis diners, cens al fr. de 2 per % ultra los pactes continguts enlo sitat albara. Affrontan ab terras de Juan Sastre Pujol, de altre ab pasatje de establidors, y ab terras ramanents deque don fee son . . . . . 2 ll. 16 s. 6

Munar Not.

Dit die

Dona ralacio dit Pallisser haver lliurat de orde de dits Regidors a Gabriel Pou Campos duas quartaradas de terra de ditas pertinencias per preu de una lliura denou sous cens al for de 2 per % ultra los dits aptes. Affrontan ab terras de dit Gelebert, de altre ab pasatje de establidors, y de altre ab terras ramanents deque don fee son . . . . . 1 ll. 19 s.

Munar Not.

Dit die

Dona ralacio dit Pallisser haver lliurat de orda de dits Regidors a Juan Capella de llorens quatre quartaradas de terra de ditas pertinencias, per preu de duas lliures, ultra los pactes continguts enlo sitat albara. Affrontan ab terras del dit Pou, de altre ab pasatje de establidors, y ab terras remanents deque don fee son . . . . . 2 ll. s.

Munar Not.

Dit die

Dona ralacio dit Pallisser haver lliurat de orda de dits Regidors a dit Capella duas quartarades de terra de ditas pertinencias, per preu de una lliure sis sous cens al for de 2 per % ultra los dits pactes. Affrontan ab terras del dit Adquisidor, de altre ab pasatje de establidors y ab terras ramanents de que don fee son . . . . . 1 ll. 6 s.

Munar Not.

Dit die

Dona ralacio dit Pallisser haver lliurat de orda de dits Regidors a dit Capella quatre quartarades de terra de ditas pertinencias per preu de una lliure setza sous cens al for de 2 per % ultra los pactes continguts enlo citat albara, Affrontan ab terras del dit Capella, de altre ab pasatje de establidors, y de altre ab terras ramanents. deque don fee son . . . . . 1 ll. 16 s.

Munar Not.

Dit die

Dona ralacio dit Pallisser haver lliurat duas quartarades de terra de ditas pertinencias de orda de dits Regidors a llorens Falconer de llorens per preu de una lliure un sou cens al dit for, ultra los pactes continguts an dit albara; Affronten ab terras de llorens Capella, de altre ab pasatje de establidors, y ab terras ramanents de las matexas pertinencias, deque don fee son . . . . . 1 ll. 1 s.

Munar Not.

Dit die

Dona ralacio dit Pallisser haver lliurat de orda de dits Regidors a Jaume Piza duas quartarades de terra de ditas pertinencias, per preu de una lliure dotza sous cens al dit for ultra los dits pactes. Affrontanab terras de llorens Falconer, de altre ab pasatje de establidors y ab terras ramanents deque don fee son . . . . . 1 ll. 12 s.

Munar Not.

Dit die

Dona ralacio dit Pallisser haver lliurat de orda de dits Regidors a Juan Amangual de Boscane duas quartaradas de terra de ditas pertinencias, per preu de tres lliures cens al dit for, ultra los dits pactes.

Affrontan ab terras de Jaume Piza, de altre ab pasatje de establidors, y per las ramanents parts ab terras de ditas pertinencias deque don fee son . . . . . 3 ll. s.

Munar Not.

Dit die

Dona ralacio dit Pallisser haver lliurat de orda de dits Regidors al dit Amangual duas quartaradas de terra de ditas pertinencias per preu de duas lliures deu sous cens al dit for ultra los pactes continguts en dit albara. Affrontan ab terras del dit Adquisidor de altre ab pasatje de establidors, y de altre ab terras ramanents. deque don fee son . . . . . 2 ll. 10 s.

Munar Not.

Dit die

Dona ralacio dit Pallisser haver lliurat de orda de dits Regidors al dit Amangual, una quartarada tres cortons y mitx de terra de ditas pertinencias per preu de una lliura denou sous cens al dit for ultra los pactes continguts an dit albara. Affrontan ab terras del dit adquisidor, de altre ab pasatje de establidors, y ab terras ramanents deque don fee son .. 1 ll. 19 s.

Munar Not.

Dit die

Dona ralacio dit Pallisser haver lliurat de orda de dits Regidors a Macia Mulet dos quartaradas menos un hort de terra de ditas pertinencias per preu de una lliura sinch sous cens al dit for, ultra los dits pactes. Affrontan ab pasatje de establidors qui de Randa va a Palma, de altre ab terras de las matexas pertinencias, y de altre ab pasatje de establidors de que don fee son . . . . . 1 ll. 5 s.

Munar Not.

Dit die

Dona ralacio dit Pallisser haver lliurat de orda de dits Regidors al Sr. Francesch Momblanch Apotacari, o mes ver per ell a Antoni Amangual de Boscane, duas quartaradas de terra de ditas pertinencias per preu de una lliura quinza sous cens al for de 2 per % ultra los pactes del dit albara. Affrontan ab terras de Macia Mulet, de altre ab pasatje, y ab terras ramanents. Deque don fee son . . . . . 1 ll. 15 s.

Munar Not.

Dit die

Dona ralacio dit Pallisser haver lliurat de orda de dits Regidors a Antoni Amangual de Boscana duas quartarades de terra de ditas pertinencias, per preu de set lliures quinza sous cens al dit for, ultra los pactes continguts enlo antasadent albara. Affrontan ab terras de dit adquisidor, de altre ab pasatje de establidors, y ab terras ramanents deque don fee son . . . . . 7 ll. 15 s.

Munar Not.

Dit die

Dona ralacio dit Pallisser haver lliurat de orda de dits Regidors a Miquel Barcelo duas quartarades de terra de ditas pertinencias pel preu de duas lliures tretza sous cens al dit for ultra los pactes continguts enlo citat albara. Affrontan ab terra del dit Amangual, de altre ab pasatje de establidors, y ab terras ramanents deque don fee son . . . . . 2 ll. 13 s.

Munar Not.

Dit die

Dona ralacio dit Pallisser haver lliurat de orda de dits Regidors a Jordi Amangual duas quartaradas de terra de ditas pertinencias per preu de una lliure setza sous al for de 2 per % ultra los pactes continguts enlo albara antasadent. Affrontan ab terras de Miquel Barcelo, de altre ab pasatje de establidors, y ab terras ramanents de ditas pertinencias deque don fee . . . . . 1 ll. 16 s.

Munar Not.

Dit die

Dona ralacio dit Pallisser haver lliurat de orda de dits Regidors a Francesch Oliver Rector, y are Antoni Fullane de Son Mayoli, duas quartarades de terra de ditas pertinencias, per preu de una lliure un sou cens al dit for, ablos pactes continguts en dit albara; Affrontan ab terras de Jordi Amangual, de altre ab pasatje de establidors, y ab terras ramanents de las matexas pertinencias. De que don fee son . . . . . 1 ll. 1 s.

Munar Not.

Dit die

Dona ralacio dit Pallisser haver lliurat de orda de dits Regidors a Francesch Oliver Rector, y per ell a Antoni Fullane, duas quartarades de terra de ditas pertinencias per preu de una lliure un sou y sis diners cens al dit for ultra los pactes continguts enlo albara de sobre se sita. Affrontan ab terras de dit Fullane, de altre ab pasatje de establidors, y per las dames parts ab terras delas matexas pertinencias deque don fee son . . . . . 1 ll. 1 s. 6

Munar Not.

Dit die

Dona ralacio dit Pallisser haver lliurat de orda de dits Regidors a Francesch Oliver Rector, y per ell a Antoni Fullane, duas quartaradas de terra de ditas pertinencias per preu de una lliure cens al dit for ultra los pactes continguts en dit albara. Affrontan ab terras de dit Adquisidor, de altre ab pasatje de establidors, y ab terras ramanents de ditas pertinencias deque don fee son . . . . . 1 ll. s.

Munar Not.

Dit die

Dona ralacio dit Pallisser haver lliurat de orda de dits Regidors a dit Oliver, y per ell a Antoni Fullane, duas quartaradas de terra de ditas pertinencias, per preu de duas lliures dos sous cens al for de 2 per % ultra los pactes continguts an dit albara. Affrontan ab terras de dit Adquisidor, de altre ab pasatje de establidors y ab terras ramanents de que don fee son . . . . . 2 ll. 2 s.

Munar Not.

Dit die

Dona ralacio dit Pallisser haver lliurat de orda de dits Regidors a Barthomeu Janer Pastor duas quartarades de terra de ditas pertinencias per preu de duas lliures devuyt sous cens al for de 2 per % ultra los pactes continguts an dit albara. Affrontan ab terras de Antoni Fullane, o mes ver ab terras ramanents que son duas quartaradas junt a estas, y a las de dit Fullane que no sehan lliurat, de altre ab pasatje de establidors, y ab terras ramanents deque don fee son 2 ll. 18 s.

Munar Not.

Dit die

Dona relacio dit Pallisser haver lliurat de orda de dits Regidors a dit Janer duas quartaradas de terra de ditas pertinencias per preu de sis lliures dos sous cens al dit for ultra los dits pactes. Affrontan ab terras de dit Adquisidor, de altre ab pasatje de establidors; y per dames ramanents parts ab terras delas matexas pertinencias deque don fee son . . . . . 6 ll. 2 s.

Munar Not.

Dit die

Dona fee dit Pallisser haver lliurat de orda de dits Regidors a Pera Amangual de Pera duas quartaradas de terra de ditas pertinencias per preu de sis lliures setza sous cens al dit for ultra los pactes continguts an dit albara. Affrontan ab terras de Barthomeu Janer, de altre ab pasatje de establidors, y ab terras ramanents de las matexas pertinencias deque don fee son . . . . . 6 ll. 16 s.

Munar Not.

Dit die

Dona ralacio dit Pallisser haver lliurat de orda de dits Regidors a Juan Mora duas quartaradas de terra de ditas pertinencias per preu de duas lliures vuyt sous cens al fr. de 2 per % ultra los dits pactes. Affrontan ab terra de dit Pera Amangual, de altre ab pasatje de establidors, y ab terras ramanents deque don fee son . . . . . 2 ll. 8 s.

Munar Not.

Dit die

Dona ralacio dit Pallisser haver lliurat de orda de dits Regidors a Antoni Fullane duas quartaradas de terra de ditas pertinencias per preu de tres lliures cens al fr. de 2 per % ultra los pactes continguts en lo citat albara. Affrontan ab terras de Juan Mora, de altre ab pasatje de establidors, y per las ramanents parts ab terras de ditas pertinencias. De que don fee. son . . . . . 3 ll. s.

Munar Not.

Dit die

Dona ralacio dit Pallisser haver lliurat de orde de dits Regidors a Jaume Oliver de Son Mena duas quartaradas de terra de ditas pertinencias per preu de sinch lliures tretza sous cens al fr. de 2 per % ultra los dits pactes. Affrontan ab una quartarada de terra que no se ha lliurat en mitx de estas, y las del dit Fullane, de altre ab pasatje de establidors, y per las ramanents parts ab terras de ditas pertinencias de que don fee son . . . . . 5 ll. 13 s.

Munar Not.

Dit die

Dona ralacio dit Pallisser haver lliurat de orde de dits Regidors a Jaume Oliver una quartarada y mitja de terra de ditas pertinencias per preu de sinch lliures dos sous cens al dit for, ultra los pactes continguts en dit albara. Affrontan ab terras de dit Adquisidor, de altre ab lo pasatje de establidors, y per las ramanents parts ab terras de las matexas pertinencias de que don fee son . . . . . 5 ll. 2 s.

Munar Not.

Dit die

Dona ralacio dit Pallisser haver lliurat de orda de dits Regidors a Miquel Jaume duas quartaradas de terra de ditas pertinencias per preu de vuyt lliures cens al dit for, ultra los pactes continguts an lo citat albara. Affrontan per dos parts ab pasatje de establidors, de altre ab terras de ditas pertinencias. Deque don fee son . . . . . 8 ll. s.

Munar Not.

Dit die

Dona fee dit Pallisser haver lliurat de orde de dits Regidors a Juan Crespi duas quartarades de terra per preu de duas lliures deu sous cens al dit for, ultra los pactes continguts an dit albara. Affrontan ab terras del dit Jaume de altre ab pasatje, y ab terras ramanents, deque don fee son . . . . . 2 ll. 10 s.

Munar Not.

Dit die

Dona ralacio llorens Pallisser haver lliurat de orda de dits Regidors a Antoni Amangual Moll duas quartarades terra de ditas pertinencias per preu de duas lliuras dos sous cens al for de 2 per %; ultra los pactes continguts en dit albara. Affrontan ab terras de Juan Crespi, de altre ab pasatje de establidors, y ab terras ramanents de ditas pertinencias. Deque don fee son . . . . . 2 ll. 2 s.

Munar Not.

Dit die

Dona ralacio dit Pallisser haver lliurat de orda de dits Regidors a Pera Antoni Jaume duas quartaradas de terra de ditas pertinencias per preu de sinch lliures quinza sous cens al dit for ultra los dits pactes.

Affrontan ab terras de dit Amangual, de altre ab pasatje, y ab terras ramanents deque don fee son . . .
..... 5 ll. 15 s.

Munar Not.

Dit die

Dona ralacio dit Pallisser haver lliurat de orda de dits Regidors a Pera Amangual Moll duas quartarades de terra per preu de una lliura quinza sous cens al dit for ultra dits pactes. Affrontan ab terras de Pera Antoni Jaume, de altre ab pasatje de establidors, y ab terras ramanents deque don fee son
..... 1 ll. 15 s.

Munar Not.

Dit die

Dona ralacio dit Pallisser haver lliurat de orda de dits Regidors a Juan Sastre Suñer duas quartarades de terra per preu de duas lliures tres sous cens al dit for ultra los pactes continguts an dit albara. Affrontan ab terras de Pera Amangual Moll, de altre ab pasatje de establidors y ab terras ramanents de las matexas pertinencias. Deque don fee son . . . . . 2 ll. 3 s.

Munar Not.

Dit die

Dona ralacio dit Pallisser haver lliurat de orda de dits Regidors a Jaume Oliver de Son Mena duas quartarades de terra de ditas pertinencias per preu de tres lliures dos sous cens al dit for ultra los dits pactes. Affrontan ab terras de Juan Sastre, de altre ab pasatje de establidors, y ab terras ramanents de ditas pertinencias deque don fee son . . . . . 3 ll. 2 s.

Munar Not.

Dit die

Dona ralacio dit Pallisser haver lliurat de orda de dits Regidors a Pera Amangual Moll duas quartarades de terra de ditas pertinencias per preu de una lliure quinza sous cens al dit for ultra los pactes continguts en dit albara. Affrontan ab terras de Jaume Oliver, de altre ab pasatje de establidors, y de altre ab terras ramanents. Deque don fee son . . . . . 1 ll. 15 s.

Munar Not.

Dit die

Dona ralacio dit Pallisser haver lliurat de orda de dits Regidors a Jordi Amangual duas quartarades de terra de ditas pertinencias per preu de quatre lliures cens al dit for ultra los dits pactes. Affrontan ab terras de Pera Amangual Moll, de altre ab pasatje de establidors, y ab terras ramanents de ditas pertinencias deque don fee son . . . . . 4 ll. s.

Munar Not.

Dit die

Dona ralacio dit Pallisser haver lliurat de orda de dits Regidors a Miquel Juan duas quartarades de terra de ditas pertinencias per preu de quatre lliures vuyt sous cens al dit for ultra los pactes continguts an dit albara. Affrontan ab terras de Jordi Amangual, de altre ab pasatje de establidors, y ab terras ramanents de ditas pertinencias deque don fee son . . . . . 4 ll. 8 s.

Munar Not.

Dit die

Dona ralacio dit Pallisser haver lliurat de orda de dits Regidors a Pera Capella duas quartarades de terra de ditas pertinencias per preu de tres lliures deu sous cens al fr. de 2 per % ultra los pactes continguts an dit albara. Affrontan ab terras de Miquel Juan, de altre ab pasatje, y ab terras ramanents de que don fee son . . . . . 3 ll. 10 s.

Munar Not.

Dit die

Dona relacio dit Pallisser haver lliurat de orda de dits Regidors a Pera Amangual Moll Pastor duas quartaradas y un corto terra de ditas pertinencias per preu de duas lliures sis diners cens al for de 2 per %. Affrontan ab terras de Pera Capella, de altre ab pasatje y de altre ab altre pasatje qui de Randa va a Palma y ab terras de ditas pertinencias deque don fee son . . . . . 2 ll. s 6

Pera Antoni Munar Not.

Dia 31 Agost 1783

Dona ralacio llorens Pallisser haver lliurat de orda dits Regidors a Antoni Fullane de Son Mayoli duas quartaradas de terra de ditas pertinencias per preu de una lliura un sou y quatre diners cens al for de 2 per % affrontan ab terras lliurades a dit Adquisidor de altre ab pasatje de establidors, de altre ab terras de Barthomeu Janer Pastor deque don fee son . . . . . 1 ll. 1 s. 4

Munar Not.

Dit dia

Dona ralacio dit Pallisser haver lliurat de orda de dits Regidors a dit Fullane una quartarada de terra de ditas pertinencias per preu de deu sous y vuyt diners cens al dit for; Affronta ab terras de dit Fullane ab pasatje de establidors, de altre ab terras de Jaume Oliver Mena, deque don fee son . . . . . 10 s. 8

Pera Antoni Munar Not.

180 ll. 19 s. 6

VII

ALGAIDA AÑO DE 1836

COPIA DEL EXPEDIENTE INSTRUIDO PARA LA ENAJENACION EN ENFITEUCIAS DEL PREDIO P U N X U A T PERTENECIENTE A LOS PROPIOS DE ESTA VILLA

Algaida 15 Febrero 1836. A fin de dar cumplimiento a lo mandado por el Señor Gobernador Civil de esta Provincia en su oficio del día 14 de Julio de 1835 que obra por cabeza de este expediente copia del mismo y que hasta ahora había quedado por las otras perentorias ocupaciones del Ayuntamiento en el sorteo extraordinario de los cien mil hombres y arreglo de contribuciones. Antes de producirse a la medicion y evaluacion del terreno del predio Punxuat perteneciente a los propios de esta villa, avísese al dueño del Predio de Son Gual confinante con la selva del citado Predio a fin de que nombre perito que acuerde con el que nombre este Ayuntamiento el sitio donde deben colocarse los mojones a cuyo fin desde ahora nombra dicho Ayuntamiento por su parte que Dn. Miguel Amengual vecino de esta villa, pasándole por el pnte. Secretario el correspondiente oficio así lo acordó el Mgfco. Ayuntamiento y lo firmó el Señor Presidente oí que doy fe. Francisco Socías Alcalde. Pedro Ramón Cardell Srio.

Doy fe yo el infito. Secretario que hallándome en la Ciudad de Palma el día de hoy he pasado en casa de Don Vicente Gual dueño del Predio Son Gual y hallándolo en casa le he enterado del auto que antecede quien en el mismo acto ha expresado que para el día 20 de Mayo próximo a las ocho de la mañana pasará el notario de dicha casa Don Juan Puig en su citado Predio Son Gual y en unión del Perito nombrado por dicho Ayuntamiento acordarán el sitio donde deben colocarse los mojones en caso de no estarlo ya antes. Palma, 27 de febrero de 1836. Pedro Ramón Cardell Srio.

En la Villa de Algaida del Reino de Mallorca a veinte días del mes de Marzo de 1836, hallándose en el Predio Punxuat Don Juan Momblanch y Don Sebastián Sastre Regidores D. Miguel Amengual perito nombrado por parte del Ayuntamiento, y yo el infrascrito Secretario, y encontrando en dicho Predio a Don Juan Puig Notario, y a Miguel Nadal por parte de dicho D. Vicente Gual, y haber manifestado el citado Puig Notario ad solam abstentionem una escritura pública de 23 de Mayo del año 1683, en que Dn. Miguel Reus, D. Sebastián Mulet y Don Gabriel Oliver de la Alcaria Vella Regidores que eran en aquel entonces con Don Antonio Gual colocaron los mojones que hacen la división de dhos. Predios a

saber uno al puesto llamado el Cantó de la Pared den Moll y otro en la plana llamada dels Cocons, la cual va línea recta a otra que hace la división de los Predios Son Gual y Son Ferrer. Y habiendo pasado todos los antedichos al reconocimiento de dichos puestos efectivamente se han encontrado colocados dhos. mojones por lo que no se ha innovado cosa alguna, de todo lo cual...

Algaida 22 marzo de 1836. Procédese a la medición del Predio Punxuat y a la estimación del mismo en Capital y renta y para uno y otro extremo nombra este Ayuntamiento en peritos agrimensores y estimadores a Bartolomé Amengual y Miguel Fiol y se les haga saber. Así lo acordó.

En la villa de Algaida... a nueve días del mes de Abril de 1836 ante el Mgfco. Ayuntamiento de esta villa comparecieron Bartolomé Amengual y Miguel Fiol vecinos de dha. Villa peritos agrimensores nombrados por dho. Ayuntamiento en el auto antecede para medir el Predio llamado Punxuat perteneciente a los propios de la misma villa; de quienes el Señor Presidente recibió juramento que prestaron por ante mi el infrascrito Secretario en la misma forma debida bajo cuyo cargo ofrecieron portarse bien y legalmente en dicho su encargo y luego después dijeron haber medido dho. Predio Punxuat y que es de extensión de las quarteradas que a continuación se expresan:

1º Los cuatro cercados de cultivo que vulgarmente se llaman Rotas son de extensión de ciento sesenta y una quarteradas 161

Más la selva rasa o monte bajo, sesenta y seis quarteradas 66

Total quarteradas 227

Cuya medición dijeron haber hecho bien y finalmente tener la edad a saber, Amengual 75 años y Fiol 44...

En la Villa de Algaida a (en blanco) días del mes de Abril de 1836... Para evaluar en capital y rédito el Predio llamado Punxuat perteneciente a los propios de esta Villa... y luego después dijeron haber estimado dho. Predio Punxuat en la forma siguiente:

CAPITAL	REDITO
1980 l. Sesenta y seis quarteradas de selva evaluadas a 30 libras cada una de capital hacen la suma de mil nuevecientas ochenta libras, que se sacan al contra margen Y en rédito a razón de una libra por quarterada anual son	66 l.
1400 l. Veinte y cinco quarteradas campo a 56 libras cada una de capital hacen la suma de Mil cuatrocientas libras, y se sacan al contra margen Y en rédito a 1 l. 15 s. por quarterada anual son	43 l. 15 s.
1692 l. Treinta y seis quarteradas campo a 47 libras cada una de capital hacen la suma de Mil seiscientas noventa y dos libras, y se sacan al contra margen Y en rédito a una libra diez sueldoa anual son	54 l.
2700 l. Ciento quarteradas campo a veinte y siete libras cada una de capital hacen la suma de dos mil setecientas libras y se sacan al contra margen Y en rédito a una libra anual son	100 l.
7772 l. T O T A L E S	263 l. 15 s.

M. I. S.

El Ayuntamiento de la Villa de Algaida remite a S. S. para su superior aprobación el expediente de diligencias que ha instruido para proceder a la enajenación en enfiteusis de las tierras llamadas Punxuat pertenecientes a los propios de esta Municipalidad, y pasando a informar a V. S. sobre la conveniencia y ventajas que han de resultar de todo el vecindario de esta villa de verificarse la indicada enajenación en pequeñas porciones no puede menos el Ayuntamiento de asegurar a V. S. que el punto es tan evidente que no es susceptible de la menor duda.

La pobreza de la mayor parte de los habitantes de este Pueblo, la misma calidad del terreno de que se trata, generalmente árido e ingrato, y por fin la falta de capitales y la necesidad de crear tantos propietarios como fuesen los honrados labradores, hacen que el Ayuntamiento no titubee un momento en decidirse por la enajenación en pequeñas porciones. Por otra parte, en Mallorca es ya una verdad demostrada que el medio de sacar mayor provecho de una enajenación es dándola en enfiteusis a pobres en pequeños trozos, pues por media cuarterada pagan lo que no daría por muchas un capitalista que pone regularmente sus miras en ganancias seguras. ...la concesión del permiso para enajenar las tierras de Punxuat a pequeñas porciones en enfiteusis y a pública subasta...

Algaida, 1º Julio 1836. Este Ayuntamiento en vista del oficio del ... Gobernador Civil de 31 Mayo último ... ha acordado nombrar en peritos agrimensores a Bartholomé Amengual y Miguel Fiol para que procedan a señalar la dimensión del terreno del Predio Punxuat de una en una o de dos en dos cuarteradas, y fecho den su relación...

... En vista de la relación dada por los peritos agrimensores de quedar ya señalado el terreno del Predio Punxuat ha acordado el Ayuntamiento formar el plan de condiciones que a continuación se expresa:

PLAN de condiciones con que el Ayuntamiento de esta villa pone en pública subasta el Predio Punxuat perteneciente a los propios de la misma y son como sigue:

1º - Que dicho terreno se rematará al más beneficioso postor de una en una o de dos en dos cuarteradas por el censo que ofrezca.

2º - Que si un mismo licitador adquiriese en distintos remates dos o tres o más cuarteradas las que fueren siempre que sean contiguas, se le firmará una sola escritura de adquisición.

3º - Que el adquiridor del censo que ofrecerá deberá pagarlo anualmente a dicho Ayuntamiento y principiará desde el día primero del mes de Agosto de este año, a un año, y así sucesivamente en los demás, que podrá redimir al respecto de 3 p %.

4º - Que no podrá el adquiridor apartarse vulgo retre de dho. establecimiento sin que antes haya redimido la 3ª parte del censo ofrecido.

5º - Que en dicho establecimiento no va comprendido el alodio, pues dicho Ayuntamiento se lo reserva para sí y sus subsesores.

6º - Que además del censo que ofrezca deberá pagar el adquiridor cinco sueldos por entrada de cada remate, como también el salario de instrumento de adquisición por ambas partes y dos copias de dicha escritura que deberá archivar la una en la Secretaría de este Ayuntamiento y la otra en la Contada. de propios de la Provincia, y todos los demás gastos que ocurran en la presente enajenación.

7º - Que dicha enajenación no se tendrá por válida mientras no merezca la aprobación M. I. S. G. C. de esta Provincia a quien se pasará testimonio de cada una de las subastas después de verificado el remate. Algaida 20 Julio de 1836...

En la Villa de Algaida ... a siete días del mes de Agosto de 1836. Constituido personalmente el Magfco. Don Sebastián Cardell teniente de Alcalde, los señores Don Juan Momblanch, Don Sebastián Sastre, Don Francisco Coll Regidores y D. Miguel Amengual Procurador del Común, con asistencia de mí el infrascrito Secretario en el Predio Punxuat al efecto de dar principio a la subasta en enfiteusis de las tierras señaladas del Predio, se procedió en primer lugar a manifestar a los concurrentes el plan de condiciones por mí dicho Secretario; y luego después por medio de José Oliver pregonero fueron rematadas a favor de los sujetos que a continuación se dicen los pedazos de tierra de la clase y extensión siguiente, por el canon al 3 p % que al margen de cada uno se expresa:

- Antonio Sastre, a. basnadillo, hijo de Bernardo y Margarita Ramonell, dos cuarteradas de tierra de labor por dos libras ocho sueldos	2 l. 8 s.
- Gabriel Garcias, a. sant, hijo de Antonio y Francisca Ana Rigo, dos cuarteradas de tierra por 3 l.	3 l.
- Guillermo Capellà, a. tropell, hijo de Juan y Bartolomeva Oliver, dos cuarteradas de tierra labor por dos l.	2 l.

- El mismo dos cuarteradas de tierra de labor por tres libras trece sueldos	3 l. 13 s.
- Guillermo Oliver als. canonge hijo de Ant ^o y de Catalina Mut, dos cuarteradas de tierra por tres l.	3 l.
- Guillermo Capellà, tropell, hijo de Juan y Bartolomeva Oliver, una cuarterada campo por dos libras	2 l.
- Bartolomé Amengual de Boscana Nou hijo de Ant ^o y Margarita Munar, dos cuarteradas de tierra de labor por cuatro libras tres sueldos	4 l. 3 s.
- Francisco Pujol de Juan y de Catalina Amengual una cuarterada de tierra de labor por dos libras	2 l.
- Pedro Amengual a. Trinxet hijo de Bartolomé y Magdalena Munar dos cuarteradas de tierra de labor una libra siete sueldos seis dineros.	1 l. 7 s. 6
- Bernardo Sastre a. Peroy hijo de Juan y de Juana Barrera dos cuarteradas de tierra por cuatro libras un sueldo	4 l. 1 s.
- Antonio Santmartí hijo de Miguel y Antonia Torrens dos cuarteradas de tierra por una libra diez sueldos	1 l. 10 s.
- Bernardo Sastre Peroy de Juan y Juana Barrera dos cuarteradas de tierra por tres libras seis sueldos	3 l. 6 s.
- El mismo dos cuarteradas de tierra por cuatro libras un sueldo	4 l. 1 s.
- El mismo dos cuarteradas idem por cuatro libras diez y seis sueldos	4 l. 16 s.
- Pedro Sastre de Antonio y Bárbara Nicolau dos cuarteradas de tierra por dos libras cuatro sueldos	2 l. 4 s.
- Miguel Ramis Barbeta, hijo de Juan y Isabel Pou, dos cuarteradas de tierra de labor por una libra y trece sueldos	1 l. 13 s.
- Pedro Capellà de Antonio y Juana Barceló dos cuarteradas de tierra de labor por dos libras cinco sueldos	2 l. 5 s.
- Agustín Capellà de Juan y Cata. Oliver dos cuarteradas por tres libras cuatro sueldos	3 l. 4 s.
- José Oliver Mursi de Gabriel y Margalida Coll dos cuarteradas de tierra por tres libras	3 l.
- Matías Puigserver de Andrés y Antonia Seguí cuatro cuarteradas de tierra de labor por dos libras quince sueldos	2 l. 15 s.
- Agustín Garcías de Agustín y Catalina Miralles dos cuarteradas de tierra de labor por dos libras y diez y ocho sueldos	2 l. 18 s.
- Pedro Juan Garcias de Rafael y Catalina Tomás dos cuarteradas de tierra por una libra catorce sueldos	1 l. 14 s.
- Felipe Seguí de Miguel y Margda. Tomás dos cuarteradas de tierra de labor por una libra y un sueldo	1 l. 1 s.
- Jaime Rafal de Jayme y Franca. Ana Puigserver dos cuarteradas de tierra de labor por dos libras	2 l.
- Juan Puigserver de Miguel y Margda. Garau dos cuarteradas de tierra por diez y ocho sueldos	18 s.
- Pedro Antonio Pou de Bdo. y Lucía Pericás dos cuarteradas de tierra de labor por una libra once sueldos	1 l. 11 s.
- Miguel Juan de Sebastián y Antonia Vich dos cuarteradas de tierra de labor por una libra dos sueldos	1 l. 2 s.

- Pedro Ant^o Llull de Pedro Ant^o y Gerónima Nicolau cuatro cuarteradas de tierra de labor por cuatro libras dos sueldos 4 l. 2 s.
- Matías Ribas de Matías y Catalina Santmartí dos cuarteradas de tierra de labor por dos libras 2 l.
- Pedro Fullana de Miguel y Margda. Amengual dos cuarteradas de tierra de labor por dos libras 2 l.
- Pedro Capellá de Lorenzo y Ant^o Cantallops, cuatro cuarteradas y media campo por cuatro libras diez y siete sueldos 4 l. 17 s.
- Cristóbal Cerdá de Guillermo y Maciana Ribas, dos cuarteradas un cortón tierra de labor por cuatro libras seis sueldos 4 l. 6 s.

Día 21 Agosto

- Monserrate Mut hijo de Guillermo y Gerónima Oliver, cuatro cuarteradas de selva por dos libras ocho sueldos 2 l. 8 s.
- Miguel Vanrell Fosca hijo de Pedro Juan y Francisca Sastre, diez cuarteradas selva por doce libras dos sueldos 12 l. 2 s.
- Miguel Abrinas de Juan y Juana Tomás dos cuarteradas de selva por una libra un sueldo 1 l. 1 s.
- Bernardo Company de Pedro Juan y Coloma Fiol dos cuarteradas de selva por una libra y cuatro sueldos 1 l. 4 s.
- Pedro Juan Juan de Jaime y Sebastiana Oliver dos cuarteradas de selva por una libra y seis sueldos 1 l. 6 s.
- José Oliver Musi hijo de Gabriel y Margalida Coll dos cuarteradas de selva por doce sueldos 12 s.
- Gabriel Trobat de Gabriel y Juana Llull dos cuarteradas de selva por diez y ocho sueldos 18 s.
- Jaime Sastre Palou hijo de Miguel y Antonia Juan, dos cuarteradas de selva por ocho sueldos 8 s.
- Jaime Sastre Verdera hijo de Antonio y Margalida Fullana, dos cuarteradas de selva por siete sueldos 7 s.
- Andrés Oliver a. Garina hijo de Gaspar y Antonia Fiol dos cuarteradas de selva por diez sueldos 10 s.
- Gabriel Garcías Sant hijo de Antonio y Francisca Ana Rigo, seis cuarteradas de selva por tres libras un sueldo 3 l. 1 s.
- Damián Rafal de Jaime y Francisca Ana Puigr. cuatro cuarteradas de selva por tres libras once sueldos 3 l. 11 s.
- Bartolomé Aloy de Juan y Catalina Marqués dos cuarteradas de selva por catorce sueldos 14 s.
- Miguel Crespí a. Tano de Bernardo y Margalida Mulet dos cuarteradas de selva por una libra un sueldo 1 l. 1 s.
- Jaime Pou Dulei de Miguel y Magdalena Sastre dos cuarteradas de selva por una libra trece sueldos 1 l. 13 s.
- Jaime Juan de Jaime y Magdalena Bibiloni dos cuarteradas de selva por una libra once sueldos 1 l. 11 s.
- Juana Mª Oliver va. de Gabriel Bibiloni hija de Juan y Margarita Oliver, cuatro cuarteradas de selva por cinco libras 5 l.

- La misma, tres cuarteradas selva por tres libras dos sueldos 3 l. 2 s.
125 l. 4 s. 6

Día 4 Septiembre

- Antonia Cantallops vda. hija de Guill^o y Isabel Pou dos cuarteradas de tierra de labor por una libra diez y nueve sueldos 1 l. 19 s.

- Mariano Vanrell hijo de sus padres dos cuarteradas campo por dos libras dieciocho sueldos 2 l. 18 s.

- El mismo dos cuarteradas campo por una libra dese sueldos 1 l. 12 s.

- José Fullana de Miguel y Antonia Oliver, dos cuarteradas campo por dos libras diez sueldos 2 l. 10 s.

- Sebastián Cantallops de Bernardo y Catalina Fiol dos cuarteradas campo por una libra diez y ocho sueldos 1 l. 18 s.

- Pedro Ramón Cardell de Julián y Franca. Company dos cuarteradas campo por dos libras diez sueldos 2 l. 10 s.

- Sebastián Vanrell de Guillermo y Francisca Amengual dos cuarteradas campo por seis libras 6 l.

- Miguel Sastre a. Palou de Miguel y Ant^a Sastre dos cuarteradas campo por dos libras trece sueldos seis dins. 2 l. 13 s. 6

- Guillermo Capellá de Juan y Catalina Oliver cuatro cuarteradas campo por una libra diez sueldos 1 l. 10 s.

- Antonio Ribas de Matías y Antonia Fiol cuatro cuarteradas campo por cuatro libras onze sueldos 4 l. 11 s.

- Juan Ribas de Antonio y Francisca Amengual cuatro cuarteradas campo por cinco libras onze sueldos 5 l. 11 s.

- Antonio Ribas de Antonio y Franca. Amengual tres cuarteradas un cuartón campo por seis libras dos sueldos 6 l. 2 s.

- Bernardo Amengual a. Moll hijo de Ant^o y Damiana Sastre dos cuarteradas y media campo por cinco libras dos sueldos 5 l. 2 s.

- Miguel Pou a. Caragol de Antonio y Franca. Ana Munar dos cuarteradas campo por cuatro libras 4 l.

- Gerónima Juan a. Grau de Onofre y Gerónima Sastre dos cuarteradas campo por cuatro libras diez y seis sueldos 4 l. 16 s.

- Antonio Mulet a. Galipo de Antonio y Antonia Coll dos cuarteradas campo por cinco libras tres sueldos 5 l. 3 s.

- Rafael Juan de Onofre y Gerónima Sastre cuatro cuarteradas campo por diez libras 10 l.

- José Jordá de José y Sebastiana Rigo dos cuarteradas campo por tres libras quince sueldos 3 l. 15 s.

- Miguel Llompart de Miguel y Margalida Sastre dos cuarteradas de campo por cuatro libras dos sueldos 4 l. 2 s.

- Pedro Juan Vanrell de Miguel y Catalina Fiol dos cuarteradas campo por cinco libras 5 l.

- Jaime Llompart a. Roig hijo de Antonio y Francisca Ribas dos cuarteradas de tierra de labor por seis libras 6 l.

- Bartolomé Vanrell a. Bondat de Guillermo y Francisca Amengual dos cuarteradas campo por seis libras 6 l.

- Pedro Juan Monserrat a. Memas de Bartmé y Juana M ^a Obrador dos cuarteradas campo por cinco libras once sueldos	5 l. 11 s.
- Juan Mulet a. Bet de Barte. y Juana M ^a Cardell dos cuarteradas campo por tres libras siete sueldos	3 l. 7 s.
- Miguel Crespí a. Tano de Bernardo y Margalida Mulet cuatro cuarteradas campo por seis libras siete sueldos	6 l. 7 s.
- Bartolomé Vich a. Vicó de Juan y Catalina Barceló seis cuarteradas campo por nueve libras y diez sueldos	9 l. 10 s.
- Sebastián Sastre a. Pelat de Matias y Catalina Tomás dos cuarteradas campo por cuatro libras seis sueldos	4 l. 6 s.
- Francisca Sastre de Matías y Catalina Tomás dos cuarteradas campo por cuatro libras doce sueldos	4 l. 12 s.
- Juan Antonio Cerdá a. Perilla de Guillermo y Mariayna Ribas dos cuarteradas campo por cuatro libras diez y siete sueldos seis dineros	4 l. 17 s. 6
- Rafel Rigo a. Barrera de Juan Ant ^o y Juana M ^a Miralles una cuarterada campo por dos libras once sueldos	2 l. 11 s.
- Gabriel Serra a. Guidaino de Francisco y Margalida Aina Mut una cuarterada campo por una l. trece sueldos	1 l. 13 s.
- Miguel Juan de Sebastián y Ant ^a Vich dos cuarteradas campo por dos libras once sueldos	2 l. 11 s.
- José Pou a. Campos de Guillermo y María Ribas dos cuarteradas campo por cuatro libras quince sueldos	4 l. 15 s.
- Juan Juan a. Grau de Onofre y Gerónima Sastre cuatro cuarteradas campo por nueve libras nueve sueldos dos diners	9 l. 9 s. 2
- Pedro Pou a. Conte de Pedro y Antonia Pericás una cuarterada de selva por una libra diez y seis sueldos	1 l. 16 s.
- Guillermo Salleinchs a. Sansó de Antonio y Pixedis Sastre una cuarterada de selva por una libra doce sueldos	1 l. 12 s.
- Felio Fullana de Pedro Juan y Francisca Ballester cuatro cuarteradas selva por doce libras tres sueldos	12 l. 3 s.
- Antonio Santmartí de Miguel y Antonia Torrens dos cuarteradas de selva por tres libras dos sueldos	3 l. 2 s.
- Pedro Amengual a. Trinxet de Barte. y Magdalena Munar dos cuarteradas de selva por cinco libras	5 l.
- Miguel Fiol a. Molí de Miguel y Juana Sastre dos cuarteradas de selva por seis libras y doce sueldos	6 l. 12 s.
- Juan Ribas a. Ribetas de Pedro y Cata. Cañellas una cuarterada un cuarton y medio por cuatro libras	4 l.
Día 11 Sebre.	
- Miguel Jordá de José y Sebastiana Rigo dos cuarteradas tierra de labor por tres libras seis sueldos	3 l. 6 s.
- Pedro Juan Capellá de Juan y Antonia Vich dos cuarteradas de tierra de labos por dos libras quince sueldos	2 l. 15 s.
- Bernardo Company a. Gallet hijo de Pedro Juan y Coloma Fiol dos cuarteradas de tierra de labor por dos libras siete sueldos	2 l. 7 s.

- Rafael Juan a. Grau hijo de Onofre y Gerónima Sastre dos cuarteradas de tierra de labor por dos libras diez y ocho sueldos	2 l. 18 s.
- Juan Mascaró de Miguel y Margalida Pujol dos cuarteradas de tierra de labor por una libra diez sueldos	1 l. 10 s.
- Juan Capellá de Juan y Antonina Sastre dos cuarteradas de tierra de labor diez y ocho sueldos	18 s.
- Guillermo Vidal a. Choy hijo de Guillermo y Catalina Jayme dos cuarteradas de tierra de labor por dos libras dieciocho sueldos seis dineros	2 l. 18 s. 6
- Antonio Oliver a. Musi hijo de y de dos cuarteradas de tierra de labor una libra diez y seis sueldos	1 l. 16 s.
- Juan Amengual alias Sastre hijo de Gabriel y Juana Ana Jordá tres cuarteradas de tierra de labor por tres libras y cuatro sueldos	3 l. 4 s.
- Antonio Vanrell de Miguel y Margalida Mudoy dos cuarteradas de tierra de labor por tres libras dos sueldos	3 l. 2 s.
- Juan Juan a. Grau de Onofre y Gerónima Sastre diez y nueve cuarteradas un cuartón tierra de labor por veinte y cuatro libras	24 l.
T O T A L	361 l. 6 s. 2

El Contador de Propios a quien pasé para su examen los testimonios de remates verificados en las tierras de pertenencias del Predio Punxuat que V. me remite con oficio del 1 del actual, ma ha expuesto lo siguiente: "La Contaduría ha examinado el estado de remates de los terrenos pertenecientes al Predio Punxuat dados en enfiteusis, no halla reparo en que se aprueben todos a excepción de los que contiene la adjunta nota y los de diez cuarteradas rematadas a Miguel Vanrell y de las 19 1/4 a Juan Juan. Los remates que ha separado la contaduría en la citada nota no cubren el importe del justiprecio y algunas de ellas no llegan a un tercio de él y muchos a la mitad; por lo que convendría que el Ayuntamiento manifestase los motivos de esta notable diferencia para proceder con el debido conocimiento en un asunto de gravedad en que interesa el aumento o disminución de los fondos públicos. En cuanto a las 10 y 19 1/4 cuarteradas que se han rematado unidas a Miguel Vanrell y Juan Juan también es de dictamen que el Ayuntamiento exprese los motivos que ha tenido para rematar estas dos porciones de tierra unidas siendo así que se le previno que dividiese todo el predio en pequeñas porciones como en efecto lo ha verificado en todos los demás remates, y al entretanto podrá pasarse a la formación y estipulación de las escrituras de los remates que quedan aprobados a fin de que los adquirentes puedan empezar las labores agrícolas en sus respectivas propiedades".

Nota de las partidas de establecimiento de Punxuat de Algaida que no cubren la estimación:

Pedro Amengual, estimación 2 l. - remate 1 l. 7 s. 6. — Antonio Sanmartí E. 2 l.; R. 1 l. 10 s. — Miguel Ramis E. 2 l. R. 1 l. 10 s. — Matías Puigserver E. 4 l. R. 2 l. 15 s. — Pedro Juan Garcías E. 2 l. R. 1 l. 14 s. — Felipe Seguí E. 2 l. R. 1 l. 1 s. — Juan Puigserver E. 2 l. R. 1 l. 11 s. — Pedro Antonio Pou E. 2 l. R. 18 s. — Miguel Juan Puigserver E. 2 l. R. 1 l. 2 s. — Mariano Vanrell E. 2 l. R. 1 l. 12 s. — Sebastián Cantallops E. 2 l. R. 1 l. 18 s. — Guillermo Capellá E. 4 l. R. 1 l. 10 s. — Monserrate Mut E. 4 l. R. 2 l. 8 s. — Miguel Abrinas E. 2 l. R. 1 l. 10 s. — Bernardo Company E. 2 l. R. 1 l. 4 s. — Pedro Juan Juan E. 2 l. R. 1 l. 6 s. — José Oliver E. 2 l. R. 12 s. — Gabriel Trobat E. 2 l. R. 18 s. — Jaime Sastre E. 2 l. R. 8 s. — El mismo E. 2 l. R. 7 s. — Andrés Oliver E. 2 l. R. 10 s. — Gabriel Ramis E. 6 l. R. 3 l. 1 s. — Damián Rafal E. 4 l. R. 3 l. 11 s. — Bartolomé Aloy E. 2 l. R. 11 s. — Miguel Crespí E. 2 l. R. 1 l. 1 s. — Jaime Pou E. 2 l. R. 1 l. 13 s. — Jaime Juan E. 2 l. R. 1 l. 11 s. — Juan mascaró E. 2 l. R. 1 l. 10 s. — Juan Capellá E. 2 l. R. 18 s. — Antonio Oliver E. 2 l. R. 1 l. 16 s. Palma, 30 de Octubre de 1836. Gradoli. Es copia Sariñá.

M. I. S. El Ayuntamiento Constl. de esta Villa en vista del oficio de S. S. de 31 del pasado en que va inserto el dictamen de la Conta. de propios debe manifestar que nadie mejor que este Ayuntamiento conoce las conveniencias e intereses de la Corporación y nadie más que ella puede tener deseos de sacar

el mayor producto posible de las tierras que se dan en establecimiento. Bajo estos antecedentes debe decir que en cuanto a las 10 cuarteradas rematadas a favor de Miguel Vanrell hay conveniencia porque son de selva y la mayor parte barrancos y peñas que dándolo a pequeñas porciones no podía quedar pasaje transitable para los establecedores, ni pudiera cultivarse, ni tampoco habría quien las tomase en cortas porciones pues el que tiene la puja es un hornero y solo por la leña ha tomado el establecimiento. En orden a las 19 1/4 rematadas a Juan Juan fue el último día que se remató el Predio Punxuat y los licitadores ya no ofrecieron en pequeñas porciones la cantidad porque se remató a dicho Juan Juan y el Ayto. creyó ventajoso el dárselo a él por ofrecer mayor postura y porque en esta tierra hay una 3ª parte que no solo es inculta, sino incultivable por más abonos que se le dieran por ser todo piedra. En cuanto a los de la lista, debe hacer presente que cuando los estimadores evaluaron las cuarteradas lo hicieron a razón de una libra por cada una, esto es, una con otra; porque cualquier perito conoce que hay diferentes calidades de tierra como efectivamente sucede en las de que se trata, y lo conocerá cualquiera a la simple apreciación. Y si bien estas de la lista no han llegado a la estimación y algunas ni siquiera a la 3ª parte es por ser las de peor calidad; pero reconociendo el testimonio de los remates se verán también muchas que han traspasado en mucho la estimación, y confrontadas unas con otras sale aún aumentado, esto es, a más de la que por qda. fue el precio común que dieron a todas los peritos. Bajo estos antecedentes cree el Ayto. haber satisfecho a los reparos de la Contaduría, y merecer de V. S. que se servirá aprobar los remates en su totalidad sin los cuales sería en perjuicio aprobar algunos, por quedar inutilizadas las tierras remanentes como aisladas y expuestas en medio de una multitud de establecedores, y considera de una conveniencia pública la aprobación de todos los remates. Sin embargo V. S. podrá acordar lo que sea de su mayor agrado. ... 10 Nobre...

En vista de lo que nuevamente me ha expuesto este Ayuntamiento en oficio de 10 de Noviembre último, y conformándome con el dictamen de la Contaduría de Propios y el de la Excm. Diputación Provincial, he aprobado en su totalidad los remates del Predio Punxuat. Lo que comunico a V. para su inteligencia, y a fin de que desde luego proceda a formalizar las escrituras de establecimiento, sacándose dos copias de cada una de ellas al tenor de lo estipulado en la condición 6ª del albarán de subasta, de las cuales deberá archivar una en la Secretaría de este Ayuntamiento, y remitir la otra a la Contaduría de Propios a los efectos correspondientes. Dios guarde a V. Ms. Palma, 5 de Diciembre de 1836. Antº Sariña.

VIII

MODELO DE ACTA DE LOS ESTABLECIMIENTOS DADOS POR EL AYUNTAMIENTO DE ALGAIDA EN EL PREDIO PUNXUAT EL AÑO 1837

En la Villa de Algaida , de la provincia de Mallorca, día ... del mes de ..... del año mil ochocientos treinta y siete. Ante mí el Notario escribano público por S. M. y de los testigos que se expresarán: Pareció D. Julián Cardell Alcalde de segundo voto del Ayuntamiento Constitucional de dicha Villa, y vecino de la misma, a quien doy fe conozco; Apoderado especial de dicho Ayuntamiento para la firma de esta Escritura según se desprende de la certificación librada por D. Pedro Ramón Cardell su Secretario, que a la letra es como sigue: = D. Pedro Ramón Cardell, Secretario del Ayuntamiento Constitucional de la Villa de Algaida una de las de esta provincia: certifico que de la acta celebrada por dicho Ayuntamiento en diez y nueve del que rige: consta que otorgó poder especial cual el derecho se requiere a D. Julián Cardell Alcalde de segundo voto, para que en nombre del citado Ayuntamiento pueda firmar las escrituras de enagenación en enfiteusis del terreno del Predio Punxuat, perteneciente a los propios de ésta, a favor de los sugetos a quienes han sido rematados, y por el canon que en dichos remates se expresa, cuyas escrituras firmará con todas las formalidades y cláusulas de estilo, y a este fin se le atribuye todo el poder que sea necesario. = Todo lo cual consta y por más extenso es de ver en dicha acta, a que por la verdad me refiero. Algaida veinte y dos de febrero de mil ochocientos treinta y siete. = Consta de un sello 4 Pedro Ramón Cardell Secretario. = Y dijo que en veinte de junio de mil ochocientos treinta y seis, previo el correspondiente permiso del M. I. S. Gobernador civil de esta provincia, su fecha treinta y uno mayo anterior: se formó por dicho Ayuntamiento el plan de condiciones con que se puso

en pública subasta el Predio Punxuat de esta Universidad y Villa de Algaida que a la letra dice: = Plan de condiciones con que el Ayuntamiento de esta Villa pone en pública subasta el Predio Punxuat perteneciente a los propios de la misma y son como sigue: = 1º Que dicho terreno se rematará al más beneficioso postor de una en una, o de dos en dos cuarteradas por el censo que ofrezca. = 2º Que si un licitador adquiere en distintos remates dos o tres o más cuarteradas las que fueren, siempre que sean contiguas se le firmará una sola escritura de adquisición. = 3º Que el censo que ofrezca el adquisidor deberá pagarlo anualmente a dicho Ayuntamiento, y principiará desde el día primero del mes de agosto de este año, a un año, y así sucesivamente en los demás, el que podrá redimir al respecto de tres por ciento. = 4º Que no podrá el adquisidor apartarse vulgo "retre" dicho establecimiento sin que antes haya redimido la tercera parte del censo ofrecido. = 5º Que en dicho establecimiento no va comprendido el alodio; pues dicho Ayuntamiento se lo reserva para sí y sus sucesores. = 6º Que además del censo que ofrezca deberá pagar el adquisidor cinco sueldos por entrada de cada remate, como también el salario del instrumento de adquisición por ambas partes y dos copias de dicha escritura que deberán archivers una en la Secretaría de este Ayuntamiento y la otra en la Contaduría de Propios de la provincia, y todos los demás gastos que ocurran en la presente enagenación. = 7º Que dicha enagenación no se tendrá por válida mientras no merezca la aprobación del M. I. Sr. Gobernador civil de esta provincia a quien se pasará testimonio de cada una de las subastas después de verificado el remate. Algaida, veinte julio de mil ochocientos treinta y seis. = Francisco Socías Alcalde. = Juan Momblanch, Regidor Decano. = Sebastián Fiol, Regidor. = Francisco Coll, Regidor. = Sebastián Sastre, Regidor. = Antonio Crespí, Regidor. = Miguel Amengual, Procurador Síndico. = Pedro Ramon Cardell, Srio. - Algaida primero de agosto de mil ochocientos treinta y seis. - Procédase a las subastas de las tierras del Predio Punxuat en enfiteusis bajo el plan de condiciones que queda expresado, y para ello se señala el día siete del corriente y siguientes útiles y necesarios, haciéndose saber al público por medio de pregón en la forma acostumbrada. Así lo acordó el Ayuntamiento y lo firmó el señor Presidente, de que doy fe. Francisco Socías, Alcalde = Ante mí = Pedro Ramón Cardell, Secretario. = En los agosto dichos se hizo el pregón como queda mandado por los lugares acostumbrados de esta Villa y de los pueblos sufragáneos de Randa y Pina por medio de José Oliver oficial sache y corredor según relación de este, de que doy fe. = Pedro Ramón Cardell, Secretario. = Día siete del propio mes de agosto, que era el señalado para los remates, se constituyó personalmente el magnífico D. Julián Cardell entonces teniente de Alcalde y los señores D. Juan Momblanch, D. Francisco Coll y D. Sebastián Sastre, Regidores, y D. Miguel Amengual, Procurador Síndico, acompañados por el Secretario del Ayuntamiento en el Predio Punxuat para dar principio a la subasta en enfiteusis de las tierras señaladas en dicho Predio al efecto; y procediéndose en primer lugar a instruir a los concurrentes del plan de condiciones formado por dicho Ayuntamiento, empezó luego la subasta de las antedichas tierras por medio del pregonero José Oliver ya mencionado, quien previa orden del mismo Ayuntamiento las remató a favor de los más beneficiosos postores, en el mismo día y siguientes útiles y necesarios, cuyos remates fueron aprobados por el M. I. Sr. Jefe político de esta provincia con oficios de treinta y uno de octubre y cinco de diciembre de dicho año mil novecientos treinta y seis, los que obran en el expediente instruido al efecto; y siendo uno de dichos remates a favor de .....; por tanto libre y espontáneamente y en la mejor vía y forma que haya lugar en derecho, sabedor del que en esta parte le compete dicho señor otorgante en el nombre que usa, a fin de mejorar y poseer con mayor utilidad la expresada tierra y no deteriorarla en manera alguna, da y concede en enfiteusis perpetuo a ..... presente a la estipulación de esta escritura y más abajo aceptante, y a sus herederos y sucesores, y a los que quiera, ... de tierra de pertenencias del citado Predio Punxuat, perteneciente a los propios de esta Villa, las que le fueron rematadas en ..... de mil ochocientos treinta y seis, con el canon o censo anual de ..... moneda mallorquina pagaderos en primero de agosto del año inmediato siguiente mil ochocientos treinta y siete, y así sucesivamente en igual día de los años consecutivos o bien hasta su redención, que podrá verificar al fuero de tres por ciento, y no de otra manera según queda pactado; siendo también condición expresa que no podrá adquirente ni los suyos renunciar vulgo "retre" dicho establecimiento que no haya redimido antes un tercio a lo menos del canon o censo anual ofrecido según así queda acordado en el plan preinserto, debiéndose cumplir las demás condiciones que previene el mismo y deben tenerse aquí por repetidas y particularmente acordadas: Linda la expresada pieza de tierra de una parte con el camino pasaje de los establecedores, de otra con tierras de ..... y por otra con las de .....

tenidas todas en alodio y directo dominio de dicho magnífico Ayuntamiento su principal a merced de laudemio y presentación de fadiga dentro de diez días libres de censo, cuyo alodio no va comprendido en esta enagenación; que se reserva el citado Ayuntamiento para sí y sus sucesores según lo pactado en el referido plan de condiciones. Dicha íntegra propiedad y alodio la posee el referido Ayuntamiento en virtud de los títulos continuados en la cabrevación del Predio Punxuat, que otorgó la real y general oficina del ramo de esta provincia día catorce de octubre de mil ochocientos veinte y nueve. Así pues el expresado D. Julián Cardell en el nombre que usa, concede y da en enfiteusis perpetuo la referida porción de tierra al expresado enfiteuta ..... y a los suyos con todas sus pertenencias, cargos, honras, entradas y salidas y demás derechos que ahora y en lo sucesivo le pertenezcan o puedan pertenecerle por cualquier causa, título o motivo con pacto de no deteriorarla, antes sí mejorarla lo que se pueda; como también de pagar puntualmente el censo reservado de ..... en el día primero de agosto del año próximo futuro y en igual día de los años sucesivos a dicho magnífico Ayuntamiento o a la persona y en el lugar que al efecto designare, siempre que sea dentro la presente Isla con pago de todas las costas que causare su morosidad, las que de ningún modo deberán descontarse de la pensión o pensiones que acaso deba; y caso de redimir ... adquirente el expresado censo serán y deberán ser de su cargo todos los gastos y coste de dicha redención; y además no podrá ni deberá dicho adquirente reconocer otro dueño alodialario de dicha tierra ni cobrador legítimo del censo expresado sino a dicha Universidad de la presente Villa; con cuyas circunstancias podrá el adquirente y los suyos lícita y válidamente dar, vender, y de cualquier modo enagenar la propiedad de que se trata y disponer de ella a sus libres voluntades; y dicho señor establecedor en el nombre que usa promete hacer que ... adquirente y los suyos la posean pacíficamente y quietamente, y al efecto los defenderá contra cualesquiera personas, cuerpos y comunidades que intentasen perturbarle en dicha posesión, y les estará de firme y legal evicción con todo lo que viene de su naturaleza; para lo cual obliga todos los bienes de dicha Municipalidad su poderdante presentes y futuros con renunciación en dicho nombre de todas las leyes, fueros y privilegios de su favor, y sumisión al Tribunal y Justicia competente para que a la sola estención de esta escritura sea compelido a su cumplimiento, como si fuese sentencia definitiva pasada en juzgado y consentida que por tal la admite. Y presente ... adquirente ..... libre y espontáneamente dijo: acepta el establecimiento que acaba de hacerse a su favor y de consecuencia promete y se obliga a mejorarlo, pagar anualmente el censo nuevamente creado, y cumplir todo lo demás de su obligación, bajo la de todos sus bienes presentes y futuros, renunciando y sometiéndose en los términos que por el señor enagenante a su favor queda verificado: quien reconoce haber recibido ...adquirente los ..... moneda mallorquina por la entrada que expresa el plan de condiciones. Y doý fe yo el infrascrito Notario haber advertido a ambos contrayentes que de este instrumento público se ha de tomar razón en el oficio de hipotecas del partido de Palma dentro de veinte días, sin cuyo requisito a que ha de preceder el pago del derecho señalado en el Real Decreto de treinta y uno diciembre de mil ochocientos veinte y nueve, no tendrá valor ni efecto. En esta conformidad lo otorgaron y firmaron en los antedichos día, mes y año: siendo testigos al efecto requeridos .....

(siguen las firmas)

IX

ESTABLIMENT DE SON VIDAL, SON CRESPI I EL TRESORER

1745-1746

PERE GARAU DE 25 Mars 1745. In nomine etc. Nosaltres Juan Thomas de Seb^a i Ant^o SON ROMAGUERA Oliver de la alcaria Vella Regidors i Sindichs los corrent any en la Vila de Algayde, tenint per les coses infrascritas ple i especial poder dels demás nostros socios Regidors mediant resolucio ajuntament dels 24 Febrer del corrent any de Gra. etc. donam i esteblim a vos Pere Garau de Son Romaguera del lloch de Rande pnt. i als vostros dues qdes terra, camp i vinya de pertinencies de la Posso. Son Vidal qui fa quart dels delmes que se reserva la Vila; afronta com en actes es de veurer ab cens reservatiu de 5 l. 4 s. Censal a dita Vila al for de 5 per 100 i entrade de 6 s. per lliure.

PERE SASTRE   Dicto die
CONSENT   Així mateix se estatbli per dits honors Regidors a Pere Sastre Consent de Rande dues qdes. camp y vinya de pertinencies de Son Vidal affronten com en actes es de veurer ab Cens reservatiu de nou lliures dotse sous al for de 5 per 100 i entrada de 6 s. per lliure.

PERE SASTRE   Dicto die
CONSENT   Així mateix se estatbli per dits honors Regidors a dit Pere Sastre dues qdes. terra camp i vinya de pertinencies del Thesorer affronten com en actes es de veurer ab cens reservatiu de nou lliures dotse sous al for de 5 p. 100 i entrada s. 6 per lliure.

THOMAS SASTRE   Die 25 Mars 1745
DE THOMAS   Així mateix se estatbli per dits honors Regidors a favor de Thomas Sastre de Thomas del lloch de Rande una qda. i mitge i tres lliures de terra camp i vinya, de pertinencies del Thesorer affronten com en actes de veurer ab cens reservatiu de cinc lliures cinch sous i entrada de s. 6 per lliure.
Testimonis de los sobredits estatbliments, Bart. Gener del Serral i Jaume Garau de Son Romaguera.

CHRISTOFOL CERDA   Die 20 Abril 1745
PARILLA   Així mateix se estatbli per los honors Juan Thomas, Ant^o Oliver de la Alcaria Vella, Raphel Fiol de Son Mayol i Miql. Reus Regidors a favor de Christofol Cerda parilla fuster de la Vila de Algayda una qda. terra camp i garriga de pertinencies del Thesorer affronten com en actes de veurer ab cens reservatiu de quatre lliures un sou a dit for i dita entrada.
Testimonis: lo Sr. Antoni Mesquida de Formiguera i lo Sr. Sebastià Ramis.

ANTONI RAMONELL   Dicto die
TONIO   Així mateix se estatbli per dits Regidors a favor de Ant^o Ramonell Tonió de Ant^o una qda. terra camp i garriga de pertinencies del Thesorer affronten com en actes de veurer ab cens reservatiu de quatre lliures quatre sous a dit for i dita entrada.
Testes praedicti.

PERE ANTONI PUIGSERVER   Dicto die
PETITOI   Així mateix se estatbli per dits honors Regidors a favor de Pere Antoni Puigserver petitoi de dita vila de Algayda una qda. terra camp i garriga de pertinencies del Thesorer veinat de Antoni Ramonell Tonió ab cens reservatiu de quatre lliures dos sous a dit for i dita entrada.
Testes praedicti.

PERE PERICAS   Dicto die
DE PERE   Així mateix se estatbli per dits honors Regidors a favor de Pere Pericas oller fill de Pere una qda. terra camp i garriga de pertinencies del Thesorer veinat de Pere Puigserver petitoi, i altres com en actes de veurer ab cens reservatiu de dues lliures deu sous a dit for i dita entrada.
Testes praedicti.

JUAN GARCIAS   Així mateix se estatbli per dits honros Regidors a favor de Juan Garcias MISER   miser una qda. de terra camp i garriga de pertinencies del Thesorer veinat de Pere Pericas i altres com en actes es de veurer ab cens reservatiu de una lliure deset sous a dit for i dita entrada. Testes praedicti.

JUAN MULET   Dicto die

BET   Així mateix se establí per dits honors Regidors a favor de Juan Mulet Bet de Juan una qda. terra camp i garriga de pertinencies del Thesorer veinat de Juan Garcias i altres com en actes es de veurer ab cens reservatiu de dues lliures devuit sous a dit for i dita entrada. Testes dictos Mesquida, i Antoni Reus de Antoni.

RAMON POU   Dicto die

ESTACA   Així mateix se establí per los dits honors Regidors a favor de Ramon Pou estaca una qda. terra camp i garriga de pertinencies el Thesorer veinat de Juan Mulet bet i altres com en actes es de veurer ab cens reservatiu de tres lliures tres sous a dit for i dita entrada. Testes praedictus Mesquida et Ramis.

JAUME FIOL DE   Dicto die

MELCHION   Així mateix se establí per dits honors Regidors a favor de Jaume Fiol de Melchion una qda. terra camp i garriga pertinencies del Thesorer veinat de Ramon Pou estaca i altres com en actes es de veurer ab cens reservatiu de dues lliures deset sous a dit for i dita entrada. Testes praedicti.

BART. ROIG   Dicto die

DE PERE   Així mateix se establí per dits honors Regidors a favor de Bart. Roig tender fill de Pere una qda. de pertinencies del Thesorer veinat de terra remanent de la Vila de les mateixas pertinencies i altres com en actes es de veurer ab cens reservatiu de cinq lliures a dit for i dita entrada. Testes praedicti.

JUAN COLL   Dicto die

VALER   Així mateix se establí per dits honors Regidors a favor de Juan Coll valer una qda. terra camp i garriga a Son Crespí veinat de Pere Ribas i Thomas i altres com en actes es de veurer ab cens reservatiu de una lliure onse sous a dit for i dita entrada. Testes predicti.

PERE JUAN   Dicto die

RIBES I THOMAS   Així mateix se establí per dits honors Regidors a favor de Pere Juan Ribes i Thomas parayre una qda. terra camp i garriga a Son Crespí veinat de Juan Coll Valer i altres com en actes es de veurer ab cens reservatiu de dues lliures catorse sous a dit for i dita entrada. Testes predicti.

JAUME MUDOY   Dicto die

    Així mateix se establí per dits honors Regidors a favor de Jaume Mudoy de Ant^o una qda. terra camp i garriga a Son Crespí veinat de Pere Juan Ribes i Thomas i altres com en actes es de veurer ab cens reservatiu de dues lliures a dit for i dita entrada. Testes predicti.

FRANCH. SERVERA   Dicto die

MITGEVIDA   Així mateix se establí per dits honors Regidors a favor de Franch. Servera mitgevida una qda. a Son Crespí veinat de terra remanent a la Vila de les mateixes pertinencies i altres com en actes es de veurer ab cens reservatiu de dues lliures quinse sous a dit for i dita entrada. Testes predicti.

MIQUEL OLIVER COMES Die 16 maig 1745

I JOSEP GALLUR Així mateix se establí per lo honor Ant^o Oliver de la Alcarria Vella Regidor a favor de m^o Miquel Oliver Comes i Joseph Gallur de Ant^o set quartons menos un hort de terra poch mes o menos al Thesorer i Son Crespí veinat de Juan Coll Veler i altres com en actes es de veurer ab cens reservatiu de dues lliures deu sous a dit for i dita entrada.

Testes lo Rd. Raphel Reus pre. i Ant^o Reus de Ant^o i jo Franch. Reus qui en nom del Sr. March Rosselló no li he rebut los sobredits actes.

(8 folis en blanc)

Die In dei nomine etc. Jo Ant^o Oliver altre dels Regidors i Sindich ab especial poder de la Universitat i Vila de Algayde ab resolució de Consell dels 24 febrer 1745 de grat etc. confés aver agut i rebut de vos Ant^o Ramonell de dita pnt. Vila present etc. 84 ll. moneda de Mallorca en diner comptant que lo dia pnt. aveu depositat a la arca de la Case de la Vila i aquelles vos admet per la quitació de 4 ll. 4 s. cens al for de 5 p 100 al pr. Agost hereu tingut fer a dita Universitat i Vila per una qda. de terra camp i garriga de pertinencies de la possessió al Thesorer que los Regidors de esta Vila vos li estetbliren ab acte dels 20 Abril 1745 ab cens reservatiu de les mateixes com de la rate se aje agut reó etc. llogre etc. Actum in proprio de Algayde etc. testes (un full en blanc)

GM. CANTELLOPS Die 19 7bre 1745

Semblant establiment fonc fet p lo honor Juan Thomas Regidor de tenor de 1 qda. i mitge a favor de Gm. Cantellops de Gm. per preu de 3 ll. 2 s. (i per ell Gm Sastre de son Caleta) affronta de una part ab terra de Gm. Fiol de altre ab terre de Bart. Vich als Reus de altre ab camí de estatblidors i de altre ab camí de estatblidors. Testes Bart. Gener i Jaume Garau.

ANT^o GENER Dit die semblant estatbliment fonc fet per dit Regidor de tenor de 1 qda.
DE JAUME a favor de Ant^o Gener de Jaume del lloch de Rande per preu de 4 ll. 2 s. afronte de una part ab terra de Gm. Sastre Caleta de Rande altre ab la possessió Albeña de altre ab terra de la mateixa pertinencia i de altre ab passatge de estatblidors. Testes Bart. Gener i Jaume Garau.

SEBASTIA Dit die semblant estatbliment fonc fet p dit Regidor de tenor de 1 qda. a
AMENGUAL favor de Sebastiá Amengual p preu de 4 ll. 3 s. i lo dit Amengual del lloch de Rande affronta de una part ab terra de Ant^o Gener de Jaume de altre ab terre de Albeña de altre ab terre de la mateixa pertinencia i de altre ab passatge de estatblidors. Testes Jaume Garau i Bart. Gener.

JAUME POU Dit die semblant estatbliment fonc fet p lo dit Regidor de tenor de 1 qda.
ALS TEIT a favor de Jaume Pou als Teñit del lloch de Rande p 4 ll. 4 s. afronte ab terre de Sabastiá Amengual ab terra de Albeña de altre ab terra de la mateixa pertinencia i de altre ab passatge de estatblidors. Testes Jaume Garau i Bart. Gener.

LLOATXIM Dit die fonc fet semblant estatbliment per dit Regidor de tenor de 1 qda.
SASTRE DE JAUME a favor de Lloatxim Sastre de Jaume del lloch de Rande p preu de 2 ll. 1 s. afronte de una part ab terra de Jaume Pou teñit ab terre de Albeña de altre ab terra de les mateixes pertinencies i de altre ab passatge de estatblidors. Testes Jaume Garau i Bart. Gener.

JUAN BARSELO Dit die semblant estatbliment fonc fet p dit Regidor de tenor de 1 qda.
CANOI p preu de 4 ll. 1 s. a favor de Juan Barseló canoi afronte de una part ab terre de Lloatxim Sastre de Rande de altre ab possessió de Albenya de altre ab terra de la mateixa pertinencia i de altre ab passatge de estatblidors. Testes Jaume Garau i Bart. Gener.

SEBASTIA OLIVER   Dit die semblant estatbliment fonc fet p dit Regidor de tenor de 1 qda.
MURSI   a favor de Sebastiá Oliver mursi teixidor de lli p 2 ll. 12 s. afronte de una
part ab terra de Juan Barseló Canoy de altre ab possessió Albeña de altre ab terra de la mateixa
pertinencia i de altre ab passatge de estatblidors. Testes Bart. Gener i Jaume Garau.

GLL. THOMAS   Dit die semblant estatbliment fonc fet p dit regidor de tenor de 1 qda. a
favor de Gll. Thomas de Miquel p 1 ll. 2 s. afronte de una part ab terra de Sebastiá Oliver mursi de altre
ab possessió albeña de altre ab camí de Llumajor qui va a Castellitx i de altre ab passatge de estatblidors.
Testes Bart. Gener i Jaume Garau.

GM. SASTRE   Dit die semblant estatbliment fonc fet p dit regidor de tenor de 1 qda. a
favor de Gm. Sastre fill de Antoni de Rande p 1 ll. 11 s. afronte de una part ab camí de estatblidors de
altre ab terres de Miql. Sastre de Bernat de altre ab terra de Antº Juan Uguet ab terra de Pere Thomas
i de altre ab terra de Bart. Gener. Testes Jaume Garau i Bart. Gener.

RAMON POU   Die 21 7bre 1745
ALIAS STAQUE   Semblant steblliment fonch fet per lo honor Juan Thomas Regidor de tenor
de una qda. a Ramon Pou alias Staque per preu de 3 ll. 3 s. afronta per una part ab lo camí de Son Vidal
i de altre ab terres de Bart. Gener i de altre ab terre de Antº Sastre de Antº i ab terra de G. Torrens i de
altre ab terra de Pere Roig. Testes Bart. Gener i Jaume Garau de Son Romaguera.

PERE ROIG   Dicto die
    Semblant estatbliment fonc fet per lo honor Juan Thomas Regidor de
tenor de cinch quartons a Pere Roig per preu de 3 ll. 15 s. afronte de una part ab lo camí de Son Vidal
i de altre ab terra de Ramon Pou de altre ab terres de Gm. Torrens i de altre ab terra de Pere Garau i de
altre ab terra de Jaume Garau de Son Romaguera. Testes Bart. Gener i Jaume Garau.

JAUME GARAU DE   Dicto die
SON ROMAGUERA   Semblant estatbliment fonc fet per lo honor Juan Thomas Regidor de
tenor de 7 quartons garriga a Jaume Garau de Son Romaguera per preu 1 ll. 3 s. afronta per una part
ab lo camí de estatblidors de Son Vidal de altre ab terres de Pere Roig de altre ab terres de Pere Garau
ab terres de Antº Fiol i de altre ab terres de Guillem Sastre Caleta. Testes Bart. Gener i Pere Roig.

BART. GENER   Dicto die
    Semblant estatbliment fonc fet per lo honor Juan Thomas Regidor de
tenor de dues qdes. a favor de Bart. Gener per preu de 3 ll. 7 s. la qual afronte de una part ab terres de
Gm. Sastre de altre ab camí de Son Vidal de altre ab terra de Ramon Pou i ab terre de Pere Thomas veyet.
Testes Jaume Garau i Gm. Sastre.

AL THESORER

ANTº FIOI L FILL   Dicto die

DE ANTº   Semblant estatbliment fonc fet per lo honor Juan Thomas Regidor de
tenor de una qda. un qtº menos vint sous de terra a Antº Fiol fill de Antº per 3 ll. 13 s. la qual afronte
de una part ab terres de Jaume Garau de Son Romaguera mediant camí de estatblidors de altre ab terres
garriga de dit Jaume Garau de altre ab terres de Pere Garau i de altre ab camí de estatblidors. Testes Bart.
Gener i Jaume Garau.

PERE GARAU DE   Dicto die
SON ROMAGUERA   Seblant estatbliment fonch fet per lo honor Juan Thomas Regidor de tenor de una qda. a Pere Garau de Son Romaguera per 3 ll. 1 s. la qual afronte de una part ab terres de Ant^o Fiol de altre ab terra garriga de Jaume Garau i de altre ab terra de Pere Roig de altre ab terres de Gm. Torrens de altre ab camí de estatblidors. Testes Bart. Gener i Jaume Garau.

GM. TORRENS   Dicto die
Semblant estatbliment fonc fet per lo honor Juan Thomas Regidor de tenor de una qda. a favor de Gm. Torrens per preu de 3 ll. 17 s. la qual afronte de una part ab terres de Pere Garau de Son Romaguera de altre ab terres de Ramon Pou de altre ab terres de Ant^o Sastre i de altre ab camí de estatblidors. Testes Bart. Gener i Jaume Garau.

ANT^o SASTRE   Dicto die
DE STACA   Semblant estatbliment fonc fet per lo honor Juan Thomas Regidor de tenor de una qda. a favor de Ant^o Sastre de staca per preu de 4 ll. la qual afronte per una part ab terra de Ramon Pou de altre ab terres de Gm Torrens de altre ab terres de Bart. Gener ab terra de Pere Thomas i de altre ab camí de estatblidors. Testes Bart. Gener i Jaume Garau.

PERE THOMAS   Dicto die
DE GABRIEL   Semblant estatbliment fonc fet per lo honor Juan Thomas Regidor de tenor de una qda. a favor de Pere Thomas de Gabriel per preu de 4 ll. 6 s. la qual afronte de una part ab terres de Ant^o Sastre de staca de altre ab terres de Bart. Gener de altre Gm. Sastre ab terres de Ant^o Juan Uguet i de altre ab camí de estatblidors. Testes Bart. Gener i Jaume Garau.

ANT^o JUAN   Dicto die
UGUET   Semblant estatbliment fonc fet per lo honor Juan Thomas Regidor de tenor de una qda. a favor de Ant^o Juan Uguet per preu de 2 ll. 5 s. la qual afronte de una part ab terres de Pere Thomas de altre ab terres de Gm. Sastre de Son Bernat de altre ab terres de Miquel Sastre de Barnat de altre ab camí qui de la Vila de Llumajor va a Castellitx i de altre ab camí de estatblidors. Testes Bart. Gener i Jaume Garau.

JUAN FIOL   Die 26 7bre 1745
Semblant estatbliment fonc fet per lo honor Juan Thomas Regidor de tenor de una qda. a favor de Juan Fiol per preu de 4 ll. afronte de una part ab camí de estatblidors de altre ab camí de estatblidors de altre ab terres de les mateixes pertinencies i de altre ab camí qui de Rande se va a Muntuirí i jo Ant^o Reus sba. universal al qui etc. Testes Jaume Garau i Bart. Gener.

RAFEL RAPO   Dit die
Semblant estatbliment fonch fet per lo honor Juan Thomas Regidor de tenor de 1 qda. a favor de Rafel Rapó per 3 ll. 4 s. afronte de una part ab camí qui de Rande va a Muntuirí de altre ab terra de la mateixa pertinencia de altre ab camí de estatblidors i de altre ab terres de les mateixes pertinencies i jo Ant^o Reus sba. universal. Testes Bart. Gener i Jaume Garau.

MIQUL. THOMAS   Dit die
Semblant estatblimentfonch fet p lo honor Juan Thomas Regidor de tenor de 1 qda. a favor de Miquel Thomas p 3 ll. afronte de una part ab camí qui de Rande va a Muntuirí de

altre ab terra de les mateixes pertinencies de altre ab camí de estatblidors i de altre ab terra de Rafel Rapó i jo Ant^o Reus sba. universal. Testes Bart. Gener i Jaume Garau.

JUAN BAPTISTA   Dit die

SEGUI ALS MOSO   Semblant estatbliment fonch fet per lo honor Juan Thomas Regidor de tenor de mitge quarterada i tres horts de terra a favor de Juan Baptista Segui als moso del lloch de Rande per 1 ll. 10 s. afronte de una part ab terra de dit Baptista Segui de altre ab terres de Juan Socies ballet de altre ab terra de la mateixa pertinencia i de altre ab camí de estatblidors i jo Ant^o Reus sba. Universal qui etc. Testes Jaume Garau i Bart. Gener.

JUAN BAPTISTA   Dit die

SEGUI   Seblant estatbliment fonch fet per lo honor Juan Thomas Regidor a favor de Juan Babtista Segui p 4 ll. 9 s. de tenor de 1 qda. 3 cortons afronte de una part ab terre del mateix Segui ab terre de Juan Socies ballet de altre ab paret del Puig de Rande de altre ab terre de la mateixa pertinencia i de altre ab camí de estatblidors. Testes Jaume Garau i Bart. Gener.

BABTISTE SEGUI   Dit die

    Semblant estatbliment fonch fet p dit regidor de tenor de 2 qdes. p 5 ll. 3 s. a favor de Babtiste Segui afronte de una part ab terre del dit Segui de altre ab la paret del Puig de Rande de altre ab terra de la mateixa pertinencia de altre ab camí de estatblidors i jo Ant^o Reus qui etc. Testes Jaume Garau i Bart. Gener.

SEBASTIA CANTALLOPS   Dit die

    Semblant estatbliment fonch fet p dit Regidor de tenor 2 qdes. a favor de Sebastia Cantellops de Ant^o p 4 ll. 11 s. afronte de una part ab terre de Babtista segui de altre ab la paret del Puig de Rande de altre ab terra de la mateixa pertinencia i de altre ab camí de estatblidors i jo Ant^o Reus Sba. Universal qui etc. Testes Bart. Gener i Jaume Garau.

JACOME JUAN   Die 7 8bre 1745

ALS UGUET   Semblant estatbliment fonch fet per lo honor Juan Thomas Regidor de tres quarterades de terra de la possessio el Tresorer a favor de Jacome Juan als Uguet fill de Miquel per tres lliures deu sous dich 3 ll. 10 s. la qual afronte de una part ab terres de Miquel Garau als Tiu de altre ab possessio Tresorer del Sr. Gm Mesquida de altre ab pasatge o camí qui va al tresorer i de altre (en blanc). Testes Juan Pericas i Juan Mulet pau.

GM. BARSELO   Die 24 8bre 1745

ALS GARBI   Semblant estatbliment fonch fet per lo honor Juan Thomas i Rafel Fiol regidors a favor de Gm. Barseló de Bart. als Garbi de tenor de 2 qdes per preu de 6 ll. 6 s. de la possessio el Tresorer afronte de una part de la possessio el Tesorer del Sr. Gm Mesquida esta que va a Castellitx de altre ab terra de Melsion Barseló Garbí son germá i de altre part ab terre de Gll. Gener i ab terra de Gm Sastre viroto i ab terra de Ant^o Vich de Juan. Testes Jaume Garau i Gm. Sastre pineret i jo Ant^o Reus sba. universal qui etc.

MELSION BARSELO   Dit die

ALS GARBI   Semblant estatbliment fonch fet per dits regidors a favor de Melcion Barseló de Bart. als Garbí de tenor de dues qdes. tres quartons i un hort de terra de la possessio el

Tresorer per preu de cinch lliures cens afronte de una part ab camí qui esta que se va a Castellitx de altre ab camí qui de Algayde se va a Rande i ab pasatge de carro de altre ab terra dels hereus de Antº Gner de altre ab terra de Gll. Gner i de altre ab terra de Gm. Barseló son germá mediant dressera es mitg. Testes Jaume Romaguera i Gm Sastre pinaret.

GM. CAPELLA

Die 22 Agost 1745

Semblant estatbliment fonch fet p dits honors Regidors a favor de Gm Capellá per preu de 10 ll. de tenor de cinch cortons de terra afronte de una part ab camí qui va a albeña de altre ab pasatge de altre ab terres de Rafel Oliver dolorós i de altre ab siquia se ha de fer baix i lo dit Capellá lo abcepta i los regidors lo abonen. Testes Bart. Gner del Parral i Jaume Garau de Son Romaguera.

RAFEL OLIVER
qda. DOLOROS

Semblant estatbliment fonch fet a Rafel Oliver dolorós de tenor de una per preu de 3 ll. 10 s. afronte de una part ab terres de Gm Capellá ab terres de les mateixes pertinencies de altre ab terra de meciá Ribes i de altre ab siquia mitgera i lo dit Oliver lo acepta i los Regidors lo abonen. Testes Bart. Gner i Jaume Garau.

METIA RIBES
p PERAYRE

Semblant estatbliment fonch fet a metia Ribes perayre de tenor de 1 qda. 6 ll. 14 s. afronte ab terra de Antº Reus de altre ab terra de Rafel Oliver dolorós de altre ab terra de Miql. Seguí boscá i de altre ab siquia amitgera. Testes Bart. Gner i Jaume Garau.

MIQUEL SEGUI
BOSCA

Semblant estatbliment fonch fet a Miql. Seguí Boscá de tenor de una qda. per preu de 6 ll. 12 s. afronta de una part ab terres de mathia Ribes de altre ab pasatge de estatblidors de altre ab terres de Antº Reus i de altre ab siquia mitgera. Testes Bart. Gner i Jaume Romaguera.

ANTº REUS

Semblant estatbliment fonch fet a Antº Reus de Antº de tenor de 3 qdes. p preu de 21 ll. 1 s. afronta de una part ab terres de Miquel Seguí Boscá de altre ab passatge de estatblidors de altre ab terra de la mateixa pertinencia i de altre ab una siquia mitgera. Testes Bart. Gner i Jaume Garau.

ANTº VICH
DE JUAN

Semblant estatbliment fonch fet a Antº Vich de Juan de dues quarterades i mitge p. 16 ll. confronte de una part ab pesatge de 14 pams de altre ab passatge estatblidors i ab possessió el Tresorer i de Gm. Bar ab terres de Gm. Sastre Viroto i de altre ab siquia mitgera. Testes Bart. Gner i Jaume Garau.

LLORENS FALCONER

Die 24 Agost 1745

Semblant estatbliment fonch fet per lo honor Antº Oliver de la Alcaria Vella Regidor a favor de Llorens Falconer de Llorens als cameta de una qda. terra a Son Crespí afronte de una part ab terres de les mateixes pertinencies i ab terres de Bart. Roig de altre ab terres de Jaume Mudoy de Antº de altre ab passatge de estatblidors i de altre ab terra de (en blanc) ab cens reservatiu de 2 ll. cens al for de 5 p 100 i entrade de 6 diners per lliure i dit requisidor accepta. Testes lo Rd. Raphel Reus pre. i Joseph Gallur de Antº.

PERE SASTRE

Dia 24 Agost 1745

CONSENT Semblant estatbliment fonch fet a Pere Sastre Consent de mes de 1 qda. per los honors Juan Thomas i Antº Oliver p preu de 8 ll. 11 s. la qual afronte ab sequia ab terres de les mateixes

pertinencies de altre ab camí qui va de Llumajor a Castellitx i de altre ab terres de les mateixes pertinencies. Testes Bart. Gener i Jaume Garau.

DAMIA CRESPI   Semblant estatbliment fonch fet p los honors Juan Thomas i Antº Oliver
TANO   Regidors a Damiá Crespí Tano p 7 ll. 5 s. de tenor de una qda. la qual
afronta de una part ab sequia de altre ab terre de Pere Sastre Consent de altre ab camí qui de Llumajor
va a Castellitx de altre ab terra de la mateixa pertinencia. Testes Bart. Gener i Jaume Garau.

PERE ANTº GARAU   Semblant estatbliment fonch fet p los honors regidors Juan Thomas i
Antº Oliver a favor de Pere Antº Garau per 4 ll. 10 s. de tenor de 1 qda. afronta de una part ab sequia
de altre ab terra de Damiá Crespí tano de altre ab camí qui de Llumajor va a Castellitx i ab passatge de
estatblidors. Testes Bart. Gener i Jaume Garau.

REFEL MIRALLES   Semblant estatbliment fonch fet p los honors Juan Thomas i Antº Oliver
regidors a favor de Refel Miralles fill de Juan de una qda. p preu de 5 ll. 5 s. la qual afronte ab sequia
de altre ab passatge de estatblidors de altre ab camí qui de Llumajor va a Castellitx i de altre ab terra
de la mateixa pertinencia. Testes Bart. Gener i Jaume Garau.

MATHEU AVELLA   Semblant estatbliment fonch fet p los honors Regidors Juan Thomas i
Antº Oliver de tenor de una qda. a favor de Matheu Avellá de monserrat 4 ll. 5 s. afronte de una part
ab sequia de altre ab terres de Rafel Miralles de altre ab camí qui de Llumajor va a Castellitx i de altre
ab terre de la mateixa pertinencia. Testes Bart. Gener i Jaume Garau.

SEBASTIA GELABERT   Semblant estatbliment fonch fet per los honors Regidors Juan Thomas
i Antº Oliver de tenor de una qda. a favor de Sebastiá Gelabert de Andreu p preu de 4 ll. 3 s. afronta
de una part ab sequia de altre ab terre de Matheu Avellá de altre ab camí qui de Llumajor va a Castellitx
i de altre ab terra de la mateixa pertinencia. Testes Bart. Gener i Jaume Garau.

BARNAT SASTRE   Semblant estatbliment fonch fet p los honors regidors de tenor de 1 qda.
i 1 cortó a favor de Barnat Sastre de Antº per preu de 2 ll. 6 s. afronte ab sequia de altre ab terre de Sebastiá
Gelabert de altre ab camí qui de Llumajor va a Castellitx i de altre ab camí de estatblidors. Testes Bart.
Gener i Jaume Garau.

PERE ANTº GARAU   Semblant estatbliment fonch fet p los honors regidors de tenor de una
qda. 3 cortons i 3 lliures de terra a favor de Pere Antº Garau per preu de 2 ll. 1 s. afronte de una part
ab sequia ab passatge de estatblidors de altre ab camí qui de Llumajor va a Castellitx i de altre ab terra
de la mateixa pertinencia. Testes Bart. Gener i Jaume Garau.

JUAN OLIVER   Semblant estatbliment fonch fet p los honors regidors Juan Thomas i Antº
GARINA   Oliver de tenor de 1 qda. a favor de Juan Oliver garina per preu de 2 ll. 15 s. afronte
de una part ab sequia de altre ab terra de Pere Antº Garau de altre ab camí qui de Llumajor va a Castellitx
i de altre ab terre de la mateixa pertinencia. Testes Bart. Gener i Jaume Garau.

JAUME POU   Semblant estatbliment fonch fet p los honors regidors Juan Thomas i Antº
GENER   Oliver de tenor de dues qdas. a favor de Jaume Pou Gener fill de Bart.
per preu de 16 ll. 2 s. afronte de una part ab sequia de altre ab terre de Juan Oliver garina de altre ab
camí qui de Llumajor va a Castellitx de altre ab terre de Miquel Fiol de Miql. moliner ab terre de Jaume
Ribes ab terra de Sebastiá Coll i ab terre de Gm. Sastre. Testes Bart. Gener i Jaume Garau.

MELSION BARSELO Die 28 Agost 1745

GARBI Semblant estatbliment fonch fet per los honors regidors a favor de Melsion Barseló Garbí de Bart. per preu de 3 ll. 3 s. la qual afronte de una part ab terres de Juan Oliver lladoner de altre ab terres de Pere Munar de Jaume de altre ab terres mediant siquia de Sba. Servera mitge vida i de altre ab camí qui de Algayde va a Rande. Testes Jaume Rigo i Miql. Rigo.

MIQUEL GARAU Semblant estatbliment fonch fet p los honors regidors a favor de Miquel TIU Garau Tiu per preu de 2 ll. 15 s. afronte ab terres del Sr. Gm Masquida de altre ab terres remanents de altre ab terres remanents i de altre ab terres de Ant^o Ramonell tonió i ab terres de Christofol Cerdá Perilla. Testes Jaume Rigo i Miql. Rigo.

MONSERRAT TORRENS Semblant estatbliment fonch fet per los honors regidors a favor de Monserrat Torrens de Juan de tenor de tres quarterades per preu 27 ll. las quals afronten de una part ab terres de Chaterine Ferretjans ab terres del mateix adquisidor ab camí qui de Llumajor se va a Castellitx de altre ab terres de Pere Sastre consent i de altre ab siquia. Testes Jaume Rigo i Miquel Rigo.

GM. SASTRE Die 29 Agost 1745

Semblant estatbliment fonch fet p los honors Juan Thomas i Rafel Fiol de tenor de 2 qdes. per preu de 15 ll. a Gm Sastre fill de Ant^o las quals afronten de una part ab terres de la possessió Albeña de altre ab terres de Castellitx de altre ab camí de Pau Gener i ab terre de Pau Gener i de altre ab terra de la mateixa pertinencia. Testes Bart. Gener i Jaume Garau.

SEBASTIA COLL Semblant estatbliment fonch fet per los honors regidors Juan Thomas i Rafel Fiol a favor de Sebastiá Coll de Matheu de tenor de 2 qdes p 8 ll. afronten de una part de la possessió Albeña de altre ab terres de Gm Sastre de Ant^o de altre ab terre de Pau Gener i de altre ab terre de la mateixa pertinencia Son Vidal. Testes Jaume Garau i Bart. Gener.

JAUME RIBES Die 5 7bre 1745

(Son Vidal) Semblant estatbliment fonch fet p los honors Juan Thomas i Ant^o Oliver de tenor de dues quarterades a favor de Jaume Ribes de Jaume p preu de quatre lliures i sinc sous afronte de una part ab la possessió albeña ab terres de Sebastiá Coll de Mateu i de altre ab terres de Pau Gener i de altre ab terra de la mateixa pertinencia. Testes Jaume Garau i Bart. Gener.

MIQUEL FIOL MOLINER Dit die

(Son Vidal) Semblant estatbliment fonch fet per los honors Juan Thomas i Ant^o Oliver de tenor de una quarterada dos horts i desset sous de terra a favor de Miquel Fiol de Miquel moliner p preu de 5 lliures 7 s. afronta de una part a la possessió albeña de altre ab terra de Jaume Ribes de Jaume de altre ab terra de Pau Gener i de altre ab camí qui de Llummajor va a Castellitx. Testes Jaume Garau i Bart. Gener.

MIQUEL SASTRE PERAIRE Dit die

(Son Vidal) Semblant estatbliment fonch fet per los honors Juan Thomas i Ant^o Oliver a favor de mestre Miquel Sastre de Bernat perayre de tenor de una qda. p preu de 2 ll. 5 s. la qual afronte de una part ab camí qui de Llumajor se va a Castellitx de altre ab terra de Ant^o Juan Uguet i de altre ab terra de Gm Sastre de sn. Barnat i de altre ab pertinencia i de altre ab camí de estatblidors. Testes Bart. Gener i Jaume Garau.

PHELIP FRONTERE Dit die

Semblant estatbliment fonch fet per dirs regidors de tenor de una qda. a favor de Phelip Frontere del lloch de Rande per preu de 2 ll. 4 s. afronta de una part ab camí qui de rande se va a muntuyri de altre ab terre de Miql. Sastre de Ant^o als micola de altre ab terre de Gm Sastre pineret ab terre de Ant^o Sastre perotot i de altre ab terres de joseph Sastre. Testes Jaume Garau i Bart Gener.

JOSEPH SASTRE Dit die

Semblant estatbliment fonch fet per dits regidors de tenor de 2 qdes a favor de Joseph Sastre fill de Ant^o del lloch de rande per preu de 6 ll. 7 s. afronta de una part ab camí qui de rande se va a muntuyri de altre ab terre de Phelip Frontere de altre ab terre de Ant^o Sastre perotot ab terre de Bart Vich i ab terre de Gm Cantallops i de altre ab terre de Gm Fiol. Testes Bart. Gener i Jaume Garau.

GM FIOL Dit die

Semblant estatbliment fonch fet per dits regidors de tenor de 1 qda. i mitge un ort i quinze sous de terra ab camí es mitx per preu de 5 ll. 1 s. a favor de Gm Fiol del lloch de rande afronte de una part ab camí qui de rande se va a muntuyri de altre ab terre de Joseph Sastre de Ant^o de altre ab terre de Gm Cantellops i de altre dels hereus de Juan Coll badie. Testes Jaume Garau i Bart. Gener.

BART VICH Dit die

Semblant estatbliment fonch fet per dits regidors de tenor de 1 qda. a favor de Bart. Vich de Bart.p preu de 1 ll. 15 s. afronte de una part ab terre de Ant^o Sastre perotet de altre ab camí de estatblidors de altre ab terre de Gm Cantellops i de altre ab terre de Joseph Sastre de Ant^o. Testes Jaume Garau i Bart Gener.

JAUME GARAU Die 24 8bre 1745

ROMAGUERA Semblant estatbliment fonch fet per lo honor Juan Thomas i Refel Fiol regidors a favor de Jaume Garau als romaguera de tenor de una qda. tres horts de terra per 3 ll. 4 s. 6 afronte de una part ab camí qui de rande se va a muntuyri de altre ab terre de Rafel rapó de altre ab camí de estatblidors i de altre ab terre de Thomas Sastre de Thomas. Testes G. Sastre de Juan als pinaret i Bart Pujol de Ant^o i jo Ant^o Reus sba. Universal qui etc.

GM. SASTRE Dit die

PINARET Semblant estatbliment fonch fet per los honors Juan Thomas i Rafel Fiol en favor de Gm Sastre als pinaret de tenor de 1 qda. per 5 ll. 7 s. de la possessió el Tresorer afronte de una part ab camí qui de rande se va a muntuyri de altre ab terre de Juan Fiol de altre ab camí de estatblidors i de altre ab terre de Miql. Thomas als crestete. Testes Jaume Garau i Bart Pujol de Ant^o i jo Ant^o Reus sba Universal qui etc.

BART PUJOL Die pr 9bre 1745

Semblant estatbliment fonch fet per lo honor Juan Thomas regidor a favor de Bart Pujol de Ant^o de tenor de 1 qda. de la possessió el Tresorer per 2 ll. 12 s. cens afronte de una part ab camí qui de Llumajor va a Castellitx ab terre de la mateixa pertinencia de altre ab terra de Pere Jordá de Joseph i de altre ab camí de estatblidors. Testes Jaume Garau i Bart Gener.

PERE JORDA

Die pr 9bre 1745

Semblant estatbliment fonch fet per lo honor Juan Thomas regidor de tenor de una qda. a favor de Pere Jordá de Joseph per preu de 2 ll. a fronte de una part ab camí de estatblidors de altre ab terre de Bart Pujol de Ant^o de altre ab terra de la mateixa pertinencia. Testes Bart Gener i Jaume Garau.

JUAN THOMAS

Die pr 9bre 1745

DEL SERRAL

Semblant estatbliment fonch fet per lo honor Juan Thomas regidor a favor de Juan Thomas de Juan del Serral de tenor de 2 qdas. p 8 ll. 16 s. a fronte de una part ab terres de Ant^o Reus de altre ab passatge de estatblidors de altre ab passatge de carro i de altre ab siquia mitgera. Testes Bart Gener i Jaume Garau.

REMON SANT MARTI

Die 7 febrer 1746

PREVERE

Semblant estatbliment fonch fet per lo honor Juan Thomas regidor de dues quarterades terra i garriga a favor del Rd. Remon Sant Martí pre. ab cens reservatiu de dues lliures i entrada de sis diners per lliure a fronte de una part ab terres de Rafel Oliver dolorós ab terres de Gm Capellá de altre ab terres de la possessió Castellitx de la Sra. Esperanse Mayol i Mesquida de altre ab terre mediant camí es mitx garriga de Ant^o Reus i de altre ab terre de Miquel Rigo als Barrera de Juan lo dit Thomas lo firme i lo dit Rd. St Martí lo abcepta i jo ant^a Reus qui etc. Testes Mestre Miquel Vanrell tixedor de llane i Miquel Vanrell son fill.

PAU GENER

Die 20 Mars 1746

Semblant estatbliment fonch fet per lo honor Juan Thomas regidor de dues quarterades un cortó 3 horts i mix de terra a favor de Pau Gener de Bart del lloch de Rande a fronte de una part ab terre de Pere Jordá de Joseph de altre ab terre de Ant^o Gener de Rande de altre ab passatge de estatblidors i de altre ab camí de estatblidors ab cens reservatiu de 2 ll. 2 s. i entrada de 6 diners per lliure i lo dit Thomas regidor lo firme i lo dit Pau Gener lo abcepta i jo Ant^o Reus sba. universal qui etc. Testes Jaume Garau de Son Romaguera i mestre Cristofol Cerdá perilla.

SEBASTIA OLIVER

Dit die

CARUT

Semblant estatbliment fonch fet per lo honor Juan Thomas regidor de 1 qda. i 3 horts de terre a favor de Sebastiá Oliver Carut ab cens reservatiu de 2 ll. i entrada de sis diners per lliure a fronte de una part ab camí qui de Llumajor se va a Castellitx de altre ab passatge de estatblidors i de altre ab camí de estatblidors i lo dit honor lo firme i lo dit Oliver lo abcepta i jo Ant^o Reus sba. universal qui etc. Testes Jaume Garau de Son Romaguera i Bart Gener del Parral.

PERE ANT^o POU

Die 17 Abril 1746

ALS PUIG

Semblant estatbliment fonch fet p lo honor Ant^o Oliver de la Alcaria vella Balle Rl. i Regidor de 1 qda. terra en lo lloch de tresorer a favor de Pere Ant^o Pou als Puig de la Vila de Algaide ab cens reservatiu de 2 ll. 6 s. cens al for de 5 p 100 i entrada de 6 dinars per lliure a fronte de una part ab terre de Jaume Fiol de altre ab camí de estatblidors qui de Algayde se va albeña de altre ab terre de Llorens Falconer de llorens i lo dit Oliver regidor lo firma i lo dit Pou lo abcepta i jo Ant^o Reus qui etc. Testes Mestre Sebastiá Pou perayre i Ant^o Fiol missatge de la vila.

ANT^o GENER

Die 20 Mars 1746

Semblant estatbliment fonch fet per lo honor Juan Thomas regidor de tres quarterades 3 horts i mix de terra a favor de Ant^o Gener de Jaume del lloch de Rande p 4 ll. 10 s. al for

de 5 p 100 i entrade de sis diners p lliure afronte de una part ab camí qui de Llumajor se va a Castellitx de altre ab passatge de estatblidors i de altre ab terre de Pau Gener ab terre de Pere Jordá i ab terre de Bart Pujol de Ant^o i lo dit Thomas regidor lo firme i lo dit Gener lo ab cepta i jo Ant^o Reus sba. universal qui etc. Testes Jaume Garau de Son Romaguera i Bart Gener del Parral.

JAUME GARAU Die 22 Marts 1746

DE SON ROMAGUERA Semblant estatbliment fonch fet per lo honor Ant^o Oliver de la Alcaria vella Balle Rl. i Regidor per 6 quarterades terra a favor de Jaume Garau de son Romaguera p 9 ll. 5 s. cens reservatiu i al for de 5 p 100 i entrade de 6 diners per lliure afronte de una part ab terre de Pere Garau ab terre de Pere Sastre Consent de altre part ab terre de Sebastiá Cantellops de Ant^o de altre ab paret del Puig de Rande i de altre ab terre de la possessió albeña i lo dit Oliver lo firme i lo dit Garau lo ab cepta i jo Ant^o Reus sba. universal qui etc. Testes Llorens Oliver de lleonart i lo honor Gll Oliver de son Maig.

GM SASTRE Dia 12 7bre 1745

CALETA Semblant estatbliment fonch fet per los honors Juan Thomas i Ant^o Oliver de tenor de 3 qdes. 6 horts i mix de terre a favor de Gm Sastre de miql. de son Caleta p preu de 13 ll. 4 s. afronte de una part ab camí de estatblidors ab terra de Juan Gener de altre ab terra de la possessió albeña de altre ab terra de Ant^o Gener de altre ab terra de Jaume Garau i de altre ab camí de estatblidors. Testes Bart. Gener i Jaume Garau.

(Aquesta darrera partida és a un full solt).

Algaida i la neu

Pere A. Segura Cortès

Aquesta comunicació forma part d'una investigació de major abast per tal, entre altres coses, de provar documentalment "la petita edat del gel", treball eminentment de geografia històrica.

Donada, però, la manca de dades meteorològiques d'aquesta època, no ens queda més remei que acudir a fons històriques indirectes per tal de demostrar que l'ús de la neu i, conseqüentment, les nevades, eren un fet corrent a Mallorca durant els segles XVII, XVIII i XIX.

1 LA NEU A MALLORCA

Actualment la neu a Mallorca constitueix tot un esdeveniment, però la història, com veurem, ens diu que això abans no era així.

Els fets dels quals don referència a continuació, encara que específicament referits a Algaida, van encaminats a demostrar que les nevades eren un fet normal i regular, sobretot en els segles XVII, XVIII i XIX.

La neu es va guardar i consumir a Mallorca almanco des de l'any 1582 en què el noble senyor Hieronim de Hossa demana permís per conservar la neu per ésser consumida a l'estiu, tal com havia vist fer a altres llocs, permís que se li dona¹.

Una nova referència la trobam a la Història de Mallorca de Binimelis de l'any 1595 on diu textualment referint-se a Fornalutx ... **En el territorio de este lugar hay algunas casas, en donde se recoge la nieve en el invierno, para proveer la ciudad en el verano y aun todo el año.**²

A la Serra la neu es recollia i guardava en forma de gel a més de quaranta cases de neu, encara que no a totes a la vegada, i quan feia calor es baixava cap als pobles i vilès del Pla per al seu consum.

El seu comerç arribà a tenir tal importància que fou regulat el 1656 als **Capítols de l'obligat de la neu**³ i gravat durant molt de temps amb impostos més o manco importants.

Igualment la Reial Audiència es preocupava d'assegurar-ne la recollida per tal de garantir l'abastament a tota l'illa de Mallorca, com exemple la de 1748, on la Reial Audiència demana als batles de diferents municipis de la Serra que vigilin de tenir sempre a punt les cases de neu i les facin omplir amb les primeres nevades⁴.

2 LA NEU A ALGAIDA

Aquesta neu no arribava només a Ciutat, sinó també a la resta de l'illa

La primera notícia que hem trobat a Algaida és exactament del 23 de setembre de 1646 on el clavari de l'Ajuntament paga... a **Pere Joan Fiol deu sóus diem 10 S y son per lo port de haver aportada neu de la ciutat** ...⁵ aprofitant que anava a Palma per altres assumptes.

Almanco doncs, és a partir d'aquest any quan la neu apareix a Algaida per al seu consum, encara que del seu ús concret no ens diu res.

1 Arxiu del Regne de Mallorca. AA III. 44

2 BINIMELIS, Juan. *Historia General del Reino de Mallorca* Tom IV pàg 82. Palma. Imprenta José Tous 1927

3 *Llibre de Determinacions del Gran i General Consell*. Anys 1654, 1655 i 1656 Foli 171 ARM

4 *Sobre que se recoja la nieve en el año 1748*. ARM. 696.11 AA

5 *Llibre de contes de diferents Clavaris desde lo Any 1641 Fins lo Any 1660*. Arxiu Municipal d'Algaida, lligall 885, foli 114B

2.1 L'ÚS GASTRONÒMIC

Les quatre següents cites, amb informacions molt diferents entre elles, tenen en comú, pareix, l'ús gastronòmic; vegem si no.

La primera, de l'any 1654, relata el que es compra per a un dinar i acaba dient... i **neu, per el sargent major...**⁶.

La del 4 de setembre de 1680 és quasi idèntica: el clavari de l'Ajuntament paga ... per la **vinguda del dit Sargento Major set lliures denou soús y dos diners dich 7 L 19 S 2 per pa, ? , ? , pollastres, perdiús, oús, neu...**⁷

La del 31 de juliol de 1656 va en la mateixa direcció... a? **Ribas sinch L dos soús y quatre diners 5L 2S 4 yson p tants niha pagat p ?, pollastres, ? neu i ordi...**

La del 12 de setembre de 1700 únicament parla del fet que el sergent major ha demanat neu, sense donar més explicacions⁸

Així tenim que el primer ús documentat és el gastronòmic, per tal d'obsequiar els personatges importants es vigilava que al final d'un bon dinar hi havia d'haver neu. Tot i això, no hi ha cap notícia de com s'emprava la neu, si per fer aigua de neu, algun tipus de granissat mesclant-la amb alguna fruita, ametlla, etc., o senzillament per refredar aigua, vi, fruita...

El fet de no trobar a penes referències concretes, en aquest ni en altres temes, s'explica perquè la major part de cites provenen dels llibres de Clavariat i no he trobat gairebé cap cita dels llibres d'actes, que sí solen donar moltes més informacions

Aquestes notícies coincideixen, en l'ús i en el temps, amb altres de recollides a altres pobles de l'illa com Sineu o Manacor.

Aquest ús l'hem trobat únicament una vegada dins el segle XVIII, però per a una festa en la qual pareix que ha de participar tot el poble. És a l'any 1741 que diu... i **una lliura 8 soús són per una portadora⁹ de neu al dia que portaren la relíquia de Sant Pau...**¹⁰

2.2 L'ÚS SANITARI

Aquest ús el trobam documentat, el primer, el 20 de maig de 1711 ... a **Ramon de St Martí sinch lliures dich 5 L y son per ? de la neu per subvenir els pobres malalts per l'any...**¹¹ i el darrer, el 27 de novembre de 1776 ... a **Juana Mudoy Vda de Juan Thomas Moll nou lliures deu soús dich 9 L 10 S y ditas son per el menoscabo de la neu dels corrents anys per haver venude la mateixa de orde de los honors Regidores y para benefici de los pobres malalts de dita Villa fet als 27 del Mes de Octubre de lo any 1776 son . . . . . 9L 10 S**¹²

A gairebé totes aquestes cites, ressenyades a l'annex, es parla de tenir la neu per als malalts o per als pobres malalts.

De totes maneres no hem trobat el seu ús concret, encara que per altres fonts sabem que s'emprava molt per fer baixar la febre de qualsevol etiologia, per als cops, les cremades i per estroncar les ferides.

---

6 *Llibre de còptes de lo Any 1666 fins 1713*. AMA, 886, foli 382

7 *Ibidem*, foli 382

8 *Llibre de Consells Dela Vila de Algayda desde lo Any 1672 fins lo Any 1707*. AMA, 26 foli 370

9 Una bístia duia la càrrega de neu mitjançant dues portadores i a cada portadora hi duia un quintar o sia quatre arroves equivalents cadascuna a uns 10 kilos i mig. Es dugueren per la festa un quaranta kilos de neu.

10 Cita cedida per Pere Mulet

11 *Llibre de comptes de lo Any 1688 en 1717*. AMA, 887 foli 151B

12 *Registro de libranzas ? y pagos echos por los Clavarios*. AMA, 901 foli 4 pagament núm. 20

2.3 LES AJUDES/SUBVENCIONS

Van des de les 4 lliures dels anys 1715, 1724 o 1747 a un màxim de 9 lliures 10 sous de l'any 1776.

Se solen cobrar a final de temporada, generalment els darrers mesos de l'any, a feina feta.

L'any 1714, excepcionalment, hem trobat que es fan dos pagaments, el primer el 20 de maig, de dues lliures al flaquer Antoni Gallux¹³ i el 29 de novembre, 3 lliures, encara que no diu a qui¹⁴.

2.4 PER A QUÈ EREN AQUESTES AJUDES

La majoria de cites, com ja hem vist, ens parlen de tenir la neu per als malalts. Així podem deduir que la idea era assegurar que els malalts poguessin tenir neu per al seu ús i a més a més a un preu assequible.

El sistema era donar una quantitat a una persona, normalment titular d'un altre negoci, perquè aquesta es comprometés a tenir neu durant un temps determinat. El fet era assegurar que la neu fos present al poble sempre.

El pagament del 22 d'octubre de 1724 ens ajuda a matisar més el fet de donar aquesta ajuda quan diu... a **Gergori Jaume quatre lliures dich 4L y son per tanytes li don la Vila per el maneig de la neu per los mallalts ...** ¹⁵ Aquí doncs s'introdueix la idea que en el seu maneig hi ha unes pèrdues que cal subvencionar per tal que el comerciant no hi perdi.

Així ho trobam explícitament en el pagament del 27 de novembre de 1776, la cita més moderna que hem trobat, on es diu textualment... a **Juana Mudoy Vda de Juan Thomas Moll nou lliures deu sous diuch 9 L 10 S y ditas son per el menoscabo de la neu dels corrent any per haver venude la mateixa de orde de los honors Regidores y para benefi de los Pobres malalts de dita Vila ...** ¹⁶

No he trobat cap referència al fet que s'adjudicàs el servei mitjançant subhasta, cosa que sí he trobat a altres indrets si bé ja a finals del XVIII

Però la cita que ens dóna més claus és la de l'any 1775.

El metge titular de la vila, Joan Baptista Montblanch, envia una carta a la Reial Audiència en la qual explica... **el gran perjuicio que era para los enfermos de esta Villa, y tambien para los buenos, el que topdos los dias no hubiese carnero en la carniceria, y desde ultimos de Junio hasta ultimos de Setiembre no hubiesse nieve en esta villa, pues habia experimentado que la falta de una e otra cosa era caúsa que muchos enfermos quedasen sin esperanza y los buenos se ponian en estado de estar malos ... y que prontamente hiciesen traer nieve por los enfermos y por los buenos. A lo que respondieron algunos de dicho Ayuntamiento que si querian carnero que jo me obligasse a pagar de mio lo que quedasse y quien quisiesse beber de nieve que la pagasse ... me ha parecido acudir a V^a S^a porque como Padre y protector de los Pobres y de todos los de este Pueblo tenga a abien mandar a este Ayuntamiento que luego se ponga en execucion uno y otro ...**

La Reial Audiència demana la seva versió a l'Ajuntament i aquest contesta en relació a la neu... **En quanto pero al particular de nieve es cierto Exmo Señor que en todos los años que se ha traido se ha experimentado grandes quiebras y mermas que ha satisfecho la Universidad de esta Villa, bien que le ayudaba el antedente Cura parroco en la cantidad de dies libras, y al presente no las suministran; però sin embargo de esto, reparando que se despachava muy poca ó ninguna nieve, pues en los dias que se despachava mas se vendia cosa de un sueldo de nieve para los enfermos, desistieron los informadores de ayudar que se trajesse nieve enesta Villa ...**

A la vista d'això se li contesta que **...haber mostrado la experiencia no ser combeniente el que cada dfia se mayte un Carnero y se traiga nieve en la Villa de Algayda por no poderse consumir uno ni**

---

13 *Llibre de comptes de lo Any 1688 en 1717*. AMA887 foli 197

14 *Ibidem* foli 157B

15 *Llibre de comptes de lo Any 1688 en 1717*. AMA, 887, foli 172

16 *Registro de libranzas, ? y pagos echos por los Clavarios*. AMA 901 foli 4

otro ... si no es que se obligue a pagar de propio el Carnero y nieve sobrante por no poderse vender ...¹⁷

Veim en primer lloc com el metge posa a la mateixa altura el fet de tenir cada dia a la vila carn de xot i neu; en segon lloc, ens diu que tots aquests anys han existit, subvencionats per l'Ajuntament i ajudat per l'Església, uns serveis deficitaris, per les pèrdues que genera el seu maneig i per la manca de compradors.

És la primera cita que he trobat en referència al fet que l'Església ajuda l'Ajuntament a pagar aquest servei.

2.5 PERÍODES

Normalment els pagaments, o bé no especifiquen el temps en què s'ha de donar, o bé diuen que les ajudes són per a tot l'any.

Hi ha, però, dues excepcions: el document de l'1 de gener de 1758 que diu ... **per tenir neu tot lo estiu lo Any 1757 ...**¹⁸ i la de 1775 en què el metge diu que seria convenient que hi hagués neu entre els darrers dies de juny i finals de setembre¹⁹.

De fet, al període comprès entre els anys 1737 i 1762, corresponen la major part de les cites trobades, 16 d'un total de 25.

2.6 ELS CONDUCTORS

El que ha quedat clar és que el negoci, amb dedicació exclusiva, no era rendible, per la qual cosa quasi sempre el conductor²⁰ voluntari o designat era una persona que es dedicava a un altre negoci i que el complementava amb la tinença de la neu.

Així veim com Antoni Gallux, que té la subvenció la primera meitat de l'any 1714²¹, és **flaquer**.

Jaume Ribas, que tindrà la concessió els anys 1744²², 1749²³ i 1750²⁴, és **tender**.

Mestre Juan Thomas tindrà la concessió els anys 1737 ... **per tenir lo hostal y per la ajude de la neu ...**²⁵ i 1738 ... **per hessistir de osteler y per tenir la neu**²⁶.

Val la pena veure com el període en què les cites són més espesses, entre els anys 1737 i 1762, dels quinze anys documentats, a vuit hi apareix Joan Thomàs Moll o la seva vídua Joana Mudoy, i a cinc hi trobam Jaume Ribes fill de Jaume.

Joana Mudoy apareix també el darrer any trobat, el 1776, la qual cosa podria suposar que també va poder tenir la concessió almanco alguns dels anys entre les dues dades.

2.7 PER ACABAR

Hem vist com el període referenciat va des de l'any 1646 al 1776, un total de 131 anys, dels quals hem trobat almanco una cita de 28 anys.

---

17 ARM. AA 754.18

18 *De libranzas de Clavario y algunas cartas ordenes* AMA, 897. Cita cedida per Pere Mulet

19 ARM, AA 754.18

20 Conductor, segons la GEC, seria aquella persona en la qual es concertava la prestació dels seus serveis professionals mitjançant una retribució determinada.

21 *Llibre de comptes de lo Any 1688 en 1717*. AMA, 887 foli 151B

22 *Libransas de diferentes clavarios 1743 a 1756*. AMA, 899

23 *Libransas de diferentes clavarios 1746 a 1756*. AMA, 900

24 *De Libransas de Clavarios y algunas cartas ordenes*. AMA, 897, foli 24B

25 *Libransas de diferentes clavarios 1743 a 1756*. AMA, 899

26 Ibidem

Que els noms dels conductors trobats i comentaris vistos, com el de 1775 ens pot induir a pensar que la neu era present a Algaida almanco entre els anys 1711 i 1776 de manera regular.

Que el negoci no era rendible, per les pèrdues en la manipulació i el poc mercat existent.

2.8 L'ANNEX

Hi podeu trobar tots els anys entre el 1646 i el 1776 encara que estan buits aquells dels qual no tenim cap cita.

Les dades ressenyades es refereixen a:

- L'any
- El conductor o persona que s'encarregava de donar el servei.
- La quantitat que se li donava per tal d'incentivar el servei i assegurar-se que aquest es donàs
- El període en el qual aquest servei s'havia de donar o el fet en el qual hem trobat la referència.

Si un apartat figura en blanc, és perquè no he trobat la dada corresponent

Any	Conductor	Subvenció	Període / fet
1696			
1697			
1698			
1699			
1700			El sargent major demana neu
1701			
1702			
1703			
1704			
1705			
1706			
1707			
1708			
1709			
1710			
1711	Ramon Sant Martí	5 lliures	
1712			
1713			
1714	Antoni Gallux (1)	2 lliures (1)	Primera meitat de l'any
1715	Gregori Jaume	4 lliures	
1716			
1717			
1718			
1719			
1720			
1721			
1722			
1723			
1724	Gregori Jaume	4 lliures	

Any	Conductor	Subvenció	Període / fet
1725			
1726			
1727			
1728	(2)	6 lliures	
1729			
1730			
1731			
1732			
1733			
1734			
1735			
1736			
1737	Mestre Juan Thomas de Miquel	9 lliures	
1738	Mestre Juan Thomas de Miquel	9 lliures	
1739			
1740			
1741	(2)	1 ll s 8d	El dia que portaren la relíquia de St. Pau
1742			
1743	Juane Mudou Va de Juan Thomas		La any 1743
1744	Jauma Ribas de Jauma	5 lliures	
1745			
1746			
1747	Bartomeu Roig	4 lliures	
1748			
1749	Jaume Ribes	5 lliures	
1750	Jaume Ribes	5 lliures	Lo any 1750
1751	Va de Juan Thomas Moll	5 lliures	Lo any 1751
1752	Juane Mudoy Va de Juan Thomas	6 lliures	Lo any 1752
1753	Juane Mudoy Va de Juan Thomas	6 lliures	Lo any 1753
1754	Juane Mudoy Va de Juan Thomas	6 lliures	Lo any 1754
1755	Antoni Prats	4 ll 10 s	Lo any 1755
1756			
1757	Jaume Ribes fill de Jaume	5 lliures	Lo any 1757
1758	Jaume Ribes fill de Jaume		Tot lo estiu
1759			
1760			
1761			
1762	Juana Mudoy Va de Juan Thomas	9 lliures	
1763			
1764			
1765			
1766			
1767			

Any	Conductor	Subvenció	Període / fet
1768			
1769			
1770			
1771			
1772			
1773			
1774			
1775	El metge demana que hi hagi neu		Dels darres dies de Juny a finals de setembre
1776	Juana Mudoy Va de Juan Thomas	9 ll 10 s	

Notes:

(1) La segona meitat de l'any es dóna una ajuda de 3 lliures a una altra persona de la qual no he trobat el nom.

(2) Aquestes cites han estat cedides per Pere Mulet

Les mesures higienicosanitàries del municipi d'Algaida (1800 – 1855)*

Rafel Puigserver Pou

Introducció

Avui en dia, gairebé tothom sap la importància que tenen i tengueren els avenços mèdics i les millores en les condicions higièniques, ja que, a poc a poc, ajudaren a assolir un millor nivell de vida i, demogràficament parlant, a reduir les crisis de mortalitat.

Però tots els avenços i les millores quant a higiene, salubritat, sanitat, etc., no haurien estat possibles sense la no sempre eficaç administració local. Els ajuntaments, ja fossin tirant endavant iniciatives pròpies o seguint les disposicions que rebien de les administracions provincials i estatals, van dur a terme mesures per tal de millorar les condicions de vida dels seus habitants. Però no tan sols (encara que sobretot) les de les classes benestants, sinó que també es van començar a preocupar per les classes pobres, o parlant amb propietat amb els pobres de solemnitat. Per això es van constituir les anomenades Juntes de Sanitat i Juntes de Beneficència, tant a nivell municipal com a nivell provincial.

Fonts consultades

Quant a les fonts consultades, l'estudi següent està extret de les actes de les sessions plenàries de l'Ajuntament d'Algaida entre els anys 1800 i 1855. Cal esmentar també que, a partir de l'any 1854, ens trobam amb la necessitat de buidar, a més de les actes municipals, els butlletins provincials, i que des de l'abril de 1836 i fins al 1860 s'anomenaria *Boletín Oficial Balear (BOB)*.

Les disposicions sanitàries i de beneficència

A principis del segle XIX, amb la Guerra del Francès, s'iniciava un llarg procés de crisi a l'Antic Règim. La primera disposició sanitària data del 29 de juliol de 1800¹, quan el nostre Ajuntament aprovà el sou del metge cirurgià Juan Capellà. Havia de cobrar 30 lliures, 20 en concepte de sou i 10 per a poder pagar el lloguer de la seva casa en el municipi. No trobam massa disposicions més de cap tipus, el que demostra la poca iniciativa pròpia d'un ajuntament amb un règim absolutista, que només s'encarregava dels assumptes importants.

Ja és a l'època del Trienni Liberal quan començaren a aprovar-se mesures importants. Així, el 23 de març de 1821² es va manar que es donàs compliment a una ordre de la Diputació Provincial per a la construcció d'un hospici, el qual mai no s'arribà a construir. Segurament per causa dels problemes econòmics pels quals passava l'Ajuntament per aquell mes de març, que no podia fer front als pagaments de la totalitat dels sous dels empleats contractats ni per acabar de pagar els terrenys que havia adquirit per a la construcció dels cementiris d'Algaida, Pina i Randa. La situació es degué solucionar una mica, ja que el 4 de juny del mateix any, aprovava la disposició per la qual l'únic metge del poble, don Pedro Antonio Mulet, havia d'assistir a tots els malalts i pobres de solemnitat, pel que cobraria 65 lliures.

---

* Aquest estudi forma part d'un treball més ampli que abraça fins al 1918, any de la darrera pandèmia de grip.

1 Arxiu Municipal d'Algaida (AMA), Lligall 43 (1800-1809)

2 AMA, Lligall 44 (1810-1826)

Ens trobam ara dins la Dècada Ominosa absolutista. Malgrat la situació, el municipi d'Algaida aprovà, el 25 de febrer del 1826, l'atorgament de poders absoluts al Diputat del comú sobre la venda de carn. Hi devia haver molts de malalts, ja que l'administració local es va veure en la necessitat, el 26 d'agost del mateix any, de contractar el doctor en medicina don Joan Monblach, amb l'obligació de traslladar la seva residència a Algaida, i pel que cobraria 100 lliures cada any. Un dia després, el 27 d'agost, s'acceptà la llicència de don Jaime Arrón, perquè fos el titular de la llicència d'apotecari, amb la condició que se li donàs una "casa franca". El 24 de setembre de 1826, l'Ajuntament aprovà que el metge Pere Antoni Mulet també atengués els malalts del poble (passaria a cobrar 100 lliures mallorquines per any). L'Ajuntament degué tornar a tenir problemes de liquiditat, ja que en l'acte del 20 de novembre de 1827³, s'ordena notificar als dos metges del poble, don Pedro Antonio Mulet i don Juan Monblanch, que no se'ls poden pagar les dotacions promeses. Malgrat la falta de diners, el 9 d'octubre de 1828, l'Ajuntament aprovà la construcció d'una nova roda de la sínia pública (és a dir, una sínia) per a l'abastament d'aigua al poble, pel que es manà la contractació dels obrers. El 1832 l'Ajuntament ordenà complir la resolució de la Junta de Sanitat Municipal (22-4-1832), per la qual s'havien de tancar els cruïlles dels cementiris de Pina i Randa

Al començament del regnat d'Isabel II i abans de la mort del rei Ferran VII, a Europa hi havia una epidèmia de còlera. El còlera és una malaltia infecciosa aguda causada pel *Vibrio cholerae*, que provoca greus diarrees amb intensa depleció de líquids i electrolits, rampes musculars, i una gran prostració. Se sol transmetre a través de l'aigua contaminada, que sol tenir aspecte d'aigua d'arròs (entre 10 i 13 litres diaris). A Mallorca es van fer cordons sanitaris a diferents indrets de l'illa (a Algaida també). Així, el 20 de juliol de 1835⁴, l'Ajuntament ha d'aprovar el pagament de setanta-cinc lliures per tal d'evitar el contagi i la propagació del còlera morbo i establir el cordó sanitari del municipi.

Abans ja hem parlat del cementiris, però és en aquest moment quan l'Ajuntament s'hi preocupà i interessà de bon de veres. El 7 de maig de 1837, ens trobam que, a causa de l'estat ruïnós en què es trobava el cementiri situat davant l'església parroquial, es manà que es desmuntàs l'antic cementiri, i que es traslladàs a una terra més alta (segurament al lloc on es troba situat actualment). Més endavant, l'11 de novembre de 1838, a l'acta s'especifica com ha de ser el nou cementiri. Es diu que s'ha de construir un portal i un porxo a l'esquerra, amb un carro per transportar els cadàvers i poder guardar-los allà fins que no compleixin les 24 hores de ser difunts. A més, s'havia de col·locar a les portes un *cepillo* on dipositar les almoines. També s'hi especifiquen les mesures d'amplitud i d'alçària del porxo i del portal. En un afegit a aquesta acta, s'ordena el pagament de 97 lliures i s'autoritza la compra de fusta al fuster Pascual Fuster i l'excavació de les terres a Lorenzo Sastre.

Vuit anys després, parlarem ara una mica de disposicions sobre beneficència. El 3 de gener de 1847 es notifica, segons havia sortit publicat al *Boletín Oficial Balear* núm. 2166, que es perdonava els pobles de Mallorca que més van patir la sequera una sisena part dels seus respectius cupos. Per tal de saber quines pèrdues i la quantitat d'aquestes es va manar fer-ne una quantificació que apareix en les actes i que és la següent:

Objetos	Su valor calculado	
Cuarteras de trigo y otros cereales	225882 rc	12 mc
De toda clase de legumbres	43148 rc	26 mc
Cabezas de ganado lanar	12287 rc	6 mc
Idem de cerda	39861 rc	20 mc
Idem de mular y asnal	19930 rc	26 mc
Idem vino	19930 rc	26 mc
Idem (higos, lujos...)	26574 rc	13 mc
Total	398615 rc	27 mc

Taula 1

3 AMA, Lligall 45 (1827-1831)

4 AMA, Lligall 46 (1832-1843)

El 12 d'abril de 1847⁵, l'Ajuntament aprovà el subministrament d'un sopar a tots els pobres del poble.

A causa de la falta d'aigua i dels abusos fets per la població, el 26 de maig de 1850, l'Ajuntament prohibí que la gent anàs a cercar aigua dels abeuradors i de la sínia pública.

El 23 de febrer de 1851, l'Ajuntament adoptà tres mesures, la primera més important que la resta. S'aprovava la quantitat de 29 sous per pagar al metge cirurgià don Juan Riera, que havia d'atendre gratuïtament a tots els malalts del poble. També establí les, diguem-ne, "tarifes" de l'enterrador i que eren:

- 6 sous per cada cadàver a enterrar
- 8 sous si el cadàver duïa caixa de fusta
- 3 sous als *cadáveres menores* (infants).

A més a més, l'enterrador havia de tenir obert els cementiris tots els diumenges. També es va manar que es fes una llista o padró amb totes les famílies pobres de solemnitat. Aquesta llista serà publicada, aprovada i notificada als facultatius i a les famílies seguint l'ordre de l'acta del dia 1 de febrer del 1852. A continuació s'acompanya la llista:

Vecinos de Algaida	
Pedro Javier "Corricho"	Juan Fullana
Juan Abrinas	Viuda de "Rapiña"
José Pascual	Sebastián Abrinas
Miguel Jaume	Antonio Oliver "Maví"
Bartolomé Oliver "Corricho"	Guillermo Oliver Matas
Pedro Sastre "Poroy"	Bárbara "Niulan" viuda
Viuda de Juan Cortés	Juan llopart Blanch
Miquel Trobat Maria	Rafel "Ros"
Guillermo Vanrell	Jaume Sastre "Valia"
Antonio Mulet "Cloret"	Antonio "Peleta"
"Fiolet del Campet"	
Vecinos de Pina	
Margalida "Fios"	Margalida Mesquida
Rafael Beltran	Bartolomé "Fiol"
Miguel Tous	
Vecinos de Randa	
Melchor Mat "Melchor"	Antonio Potano
Francisco Gallardo	Jorge Amengual
Antonio Maig	Bernardo Cosma
Miguel Servera "Lluch"	Antonio "Lluch"
Pedro Servera	Juan "Moras"
Juan Amengual "pollo"	Miguel "el tejedor"
"el sabater"	

Taula 2

El 8 de gener de 1852 s'aprovà la neteja dels camins i carrers de la vila. Dos anys i mig més tard, un 9 d'agost de 1854, es va manar convocar la Junta de Sanitat, per tal d'adoptar les mesures oportunes per evitar el contagi de còlera morbo, que ja havia estat detectat a Andratx.

A l'acta del 25 de març de 1855⁶, i seguint l'ordre publicada en el número 3479 del *Boletín Oficial Balear* es demana als ajuntaments que extremin les mesures higièniques i de salubritat per tal de prevenir una nova epidèmia de còlera morbo asiàtic. També es demana als presidents de les juntes municipals de sanitat que enviïn cada diumenge una taula estadística amb tots els casos de malaltia especificada. Aquesta ordre es tornaria a donar en l'acta de 20 de maig de 1855 amb el compliment de les ordres del *Boletín Oficial Balear* que en el número 3503 demana un compte amb les inversions i despeses dels cordons sanitaris dels municipis i que en el número 3507 demana un estat detallat de les malalties.

De l'any 1855 només destacaré l'acta del 6 de maig de 1855, per la qual es prohibeix que es portin els cadàvers a les portes de les esglésies o dins l'interior. Aquesta ordre apareix publicada en el *Boletín Oficial Balear* núm. 3501.

En conclusió, d'aquests 55 anys d'actes municipals, en matèria sanitària trobam molt poques disposicions i la majoria d'elles fan referència a la contractació de metges. Respecte a les obres públiques en matèria sanitària, destaca la importància que donà l'Ajuntament al fet de treure als afores del poble el cementiri o la construcció d'una font o sínia perquè, a més d'abastar aigua a les piques de rentar, també es pogués abastar el consum privat d'aigua. Una política sanitària escassa encara que necessària, relegada a només els assumptes de molta importància. Una situació que no canviaria en els anys posteriors.

Bibliografia

Gran Enciclopèdia de Mallorca Volum II. Pàgina 180. Editorial Promomallorca S.A. 1989

PALOMERAS I CASADEJUS, Daniel. *Diccionari Mèdic Essencial* Pàgines 38-39. Col·lecció Cangur. Edicions 62. Barcelona, 1998

La fil·loxera al Pla de Mallorca

Bartomeu Pastor Sureda

1. Introducció

La majoria d'estudis sobre l'economia i, en concret, sobre la vinya al segle XIX, coincideixen a destacar el gran impacte que va tenir l'atac de la fil·loxera sobre el conreu de la vinya i, per descomptat, sobre l'economia de l'Illa.

Les dades estadístiques sobre la superfície de la vinya al segle XIX són contradictòries, poc fiables i, segons Satorras, "... Desde dicha fecha [any 1885] ha ido aumentado la plantación de viñedo y estas estadísticas, formadas con los datos administrados por los municipios, distan mucho de ser exactas,..."¹.

Segons les dades existents a l'Arxiu del Ministeri d'Agricultura de Madrid (AMA) tenim quatre estadístiques claus, demostratives que l'atac de la fil·loxera no va ser tan determinant en la desaparició de la vinya com s'ha volgut fer veure; en canvi sí que hi va haver factors conjunturals més decisius.

Superfície de vinya al segle XIX. Mallorca

Any	Superfície en hectàrees
1885	18.332
1889	22.833
1891	17.950*
1895	18.892

*Estadística realitzada per Andreu Massanet, enginyer, cap de la Comissió contra la fil·loxera, any 1891 (AMA).

Entre 1884 i 1885 la demanda de vins de les Balears havia caigut en un 50% a causa sobretot del frau i de l'adulteració. Com apunta Satorras², "les dificultats de comercialització dels vins eren també degudes a la gran varietat de raïms, pobres en sucre, que produïen vins de qualitat inferior. Els viticultors, el que cercaven era la quantitat i no la qualitat [...]". I segueix comentant Satorras: "Los viticultores abandonan las variedades superiores y entrefinas, porque una hectárea de viñedo plantada de cepas bastas produce la misma cantidad de vino que tres o cuatro plantadas de vides superiores".

Entre 1885 i 1889 la superfície s'incrementa en 4.501 hectàrees, xifra molt considerable ja que suposa unes mil hectàrees anuals. Entre 1889 i 1891, any d'inici de propagació de la fil·loxera a Mallorca, hi ha una reducció de la superfície de la vinya de 4.883 hectàrees, que per tant no tenen res a veure amb l'atac. L'any 1889 trobam el sostre màxim de producció amb 750.000 hectolitres i el 1891 el sostre màxim d'exportació amb 496.938 hectolitres. Un any després l'exportació s'havia reduït a 181.377 hectolitres, 315.561 hectolitres menys que l'any anterior i, per l'any 1893, l'exportació era testimonial amb només 32.822 hectolitres per al primer semestre. La demanda del principal país consumidor, França, que ja havia refet les seves vinyes, s'havia acabat.

1 SATORRAS, Francesc (1887): Memoria sobre el estado de la agricultura en la provincia de las Baleares, (manuscrit), Arxiu Ministeri Agricultura (AMA), Madrid.

2 Op. Cit. Nota núm. 1

El fet que la superfície l'any 1895 fos tan important, 18.892 hectàrees, corrobora un cop més que la fil·loxera no va ser l'única causant de la disminució del conreu vinya, sinó sobretot la manca de sortida als vins mallorquins, així com, des de 1883, de l'increment de la superfície de conreus, com l'ametller i la figuera, que conjunturalment posseïen un mercat més favorable.

L'ametller a Mallorca³

Any	Producció hectolitre	Exportació Quilograms
1883	48.600	510.520
1884	27.535	807.460
1885	47.900	487.806
1886	19.225	681.792
1887	34.680	148.067

2. La vinya al Pla de Mallorca al darrer quart del segle XIX. (Quadre 1)

El Pla de Mallorca, constituït aleshores per 12 municipis ja que Ariany estava integrat dins Petra i Lloret dins del terme de Sineu, posseïa una superfície de 58.275 hectàrees, de les quals 6.796 hectàrees (11,66%) eren dedicades a vinya. Segons la mateixa font el total de la superfície que ocupava la vinya a l'Illa de Mallorca era de 15.661 hectàrees. Així, el Pla posseïa el 43% del total de la superfície de la vinya de l'Illa. Dins del Pla, dos municipis, Sencelles (1.467 hectàrees) i Porreres (1.327 hectàrees) sobrepassaven les mil hectàrees. Amb més de 500 hectàrees trobam Algaida (807 hectàrees), Petra amb Ariany (756 hectàrees) i Montuïri (504 hectàrees). Es tractava de vinyes destinades a l'elaboració de vins de baixa graduació alcohòlica, entre 8° i 12°, sobretot vins negres. Les varietats estaven poc seleccionades i la producció mitjana de raïm anava entre els 1500 i els 5000 k/hectàrea.

3. La fil·loxera al Pla de Mallorca. (Quadre 2)

A l'estadística del Ministeri d'Agricultura confeccionada l'any 1891 queden enregistrades un total de 431,36 hectàrees fil·loxerades a l'Illa de Mallorca i 203 hectàrees al Pla, xifra poc rellevant, per tractar-se de l'any de la introducció de l'atac. D'aquestes, 170 hectàrees pertanyien al municipi d'Algaida, municipi proper al primer focus detectat a Lluçmajor. Entre 1891 i 1893 la fil·loxera es va estendre per totes les Illes, essent l'excusa per arrabassar vinyes quan el mercat nacional era incapaç de donar sortida a l'excedent de vi i la demanda estrangera s'anava reduint. Les mesures aranzelàries proteccionistes franceses i uns sistemes de producció a l'Illa poc competitius, acabaren d'enfonsar el conreu de la vinya, que entre 1895 i 1910 romandrà limitada quasi exclusivament a les necessitats de consum local. El conreu de l'ametller, la figuera i els cereals aniran canviant el paisatge de tota l'Illa. Tant l'ametller com la figuera, han anat des de sempre associats als cereals i a les pastures.

Bibliografia

BARCELÓ PONS, B. (1959): "El desarrollo del cultivo de la vid en Mallorca", a BCOCIN. (Palma), 624, 8 pàg.

BINIMELIS SEBASTIÁN, Jaume (1999): "Evolució recent, panoràmica actual i perspectives de futur del cultiu de la vinya a l'Illa de Mallorca", a *II Jornades d'estudis locals a Porreres*. Pàg. 5-16.

FERRER FLÓREZ, Miguel (1999): "Vicisitudes agrarias. El cultivo de la vid en Mallorca (1800-1850)". BSAL 55, Palma, Pàg. 249-280.

³ Op.cit. Nota núm.1

MANERA, Carles (1988): "Viticultura i mercat. Reflexió sobre la producció i el tràfic de l'aiguarent mallorquí durant el segle XVIII". *Estudis d'Història Econòmica*.

PASTOR SUREDA, B. (1980): "Situación de la viña en Baleares al finalizar el siglo XIX". *Fontes Rerum Balearium*, Vol. III, Pàg. 323-338.

SATORRAS, Francesc (1887): Memoria sobre el estado de la agricultura en la provincia de las Baleares. Arxiu Ministeri Agricultura. Madrid.

SEGURA SALADO, Josep (2001): "La fil-loxera a Manacor". Ajuntament de Manacor. Pàg. 301-314.

Municipis	Total superfície hect.	Hect. vinya 1891	% Vinya
Algaida	8.761	807	9,21
Costitx	1.519	68	4,48
Llubí	3.472	177	5,10
Maria	3.030	158	5,21
Montuïri	4.131	504	12,20
Petra (Ariany)	9.202	756	8,22
Porreres	8.600	1.327	15,43
Sant Joan	3.381	471	13,93
Sta. Eugènia	2.084	462	22,17
Sencelles	5.262	1.467	27,89
Sineu (Lloret)	6.533	448	6,86
Vilafranca	2.300	151	6,57
Total	58.275	6.796	11,32

La vinya l'any 1891 al Pla de Mallorca (Quadre 1)
Font: Elaboració pròpia a partir de les dades del MAM.

Municipis	Hect. vinya	Superfície (hectàrees) fil-loxerada			
		Sospitosa	Envaïda	Destruïda	Total
Algaida	806,78	21,22	128,56	20,00	169,78
Costitx	67,81				
Llubí	176,46				
Maria	157,50				
Montuïri	503,40	6,46	8,25	3,00	17,71
Petra (Ariany)	755,62	4,68	1,16		5,84
Porreres	1326,58	0,82	0,15		0,97
Sant Joan	471,00	1,68	0,52		2,20
Sta. Eugènia	461,81				
Sencelles	1467,00				
Sineu (Lloret)	447,75	4,98	1,21		6,19
Vilafranca	150,57				
Total	6792,28	39,84	139,85	23,00	202,69

La fil-loxera al Pla de Mallorca. Any 1891 (Quadre 2)
Font: Elaboració pròpia, a partir de les dades de l'AMA. Madrid.

El moviment associatiu catòlic a Algaida durant el primer franquisme: els anys quaranta i cinquanta

Joan Josep Matas Pastor

1. Introducció

En aquesta comunicació analitzarem les coordenades bàsiques en què es desenvolupà el moviment catòlic algaidí. No podem oblidar que estam davant la consolidació i expansió de L'Acció Catòlica com a organització de l'apostolat jeràrquic i com a mecanisme d'enquadrament social. La situació privilegiada de l'Església Catòlica dins el nou règim provocà que les seves organitzacions, juntament amb les del règim, fossin les úniques vies de participació social del ciutadà.

La perspectiva local ens permet fer una anàlisi detallada de l'Acció Catòlica parroquial en el sentit de saber quines eren les principals activitats que duïen a terme, quins eren els seus elements més actius, quin era l'abast del seu poder polític i, per últim, quin tipus de convivència es produí amb les organitzacions del règim.

Pel que fa a la cronologia, establim una línia divisòria a l'any 1950. Per tant, en primer lloc, farem una anàlisi del decenni dels quaranta, caracteritzada per la continuació de les activitats del Centre de Cultura i Acció Cristiana, i pel funcionament de l'Associació de Pares de Família. I, en segon lloc, abordarem un estudi dels anys cinquanta, caracteritzats per una gran activitat de la branca de la Joventut masculina d'Acció Catòlica, sobretot, pel que fa als Cursets de Cristiandat. No podem oblidar que el model d'Acció Catòlica conviu amb tota una sèrie d'associacions pròpies d'un catolicisme tradicional de la Restauració.

Per últim, en aquest capítol no ens hem d'oblidar de l'aparició d'un tipus d'associacionisme deslligat de l'Església i del règim, però que a partir dels anys cinquanta fa la seva aparició i suposà una lleugera ruptura de l'esquema organitzatiu unitari del moviment associatiu, malgrat el seu tarannà apolític i acatador del sistema establert. Així a Algaida tenim dues associacions esportives: Unión Ciclista Algaidense i Sociedad de Cazadores.

2. El moviment catòlic algaidí en el decenni de 1940

En aquesta dècada assistim a la consolidació de l'anomenat nacionalcatolicisme i, per tant, l'Església Catòlica a través d'Acció Catòlica assoleix quotes d'acceptació i sociabilitat amplis.¹

Front a aquesta nova situació sociopolítica, Acció Catòlica sofrirà un procés de reorganització caracteritzat, bàsicament, per la consolidació de les quatre branques (Homes, Dones, Joventut masculina i Joventut femenina) en tots els nivells organitzatius (parroquial, diocesà i estatal).²

---

1 MATAS PASTOR, J. "Els plantejaments socials i culturals de l'Església mallorquina durant el franquisme: l'Acció Catòlica", dins II Congrés Coordinadora de Centres d'Estudis de Parla Catalana: Franquisme i transició democràtica a les terres de parla catalana (16-18 d'octubre de 1997), Inèdit, pàg. 8.

2 Aquesta reorganització ve articulada des de les altes instàncies de la jerarquia catòlica espanyola. "Bases para la reorganización de la Acción Católica Española, acordadas por los Rvdmos. Metropolitanos en la conferencia habida en Toledo los días 2 a 5 de Mayo de 1939, aprobadas para España por la Santa Sede, y publicadas por orden del Cardenal Primado". Aquestes foren publicades a tots els butlletins oficials de cada diòcesi de l'Estat. En el cas de la diòcesi de Mallorca, aquest fet es produí el mes d'agost de 1940.

Aquesta implantació de centres de cada branca, com també la creació de juntes parroquials fou més fàcil en els pobles on hi havia arrelat un centre d'Acció Cristiana durant els anys republicans. Tal és el cas d'Algaida, Sóller, Sant Llorenç des Cardassar, etc.³

Així doncs, haurem de fer una anàlisi, primerament, de l'Associació de Pares de Família; en segon lloc, de les actuacions del Centre de Cultura i Acció Cristiana. I, en tercer lloc, ponderar el paper dels catòlics dins la política municipal.

2.1. Associació Catòlica de Pares de Família

Les Associacions Catòliques de Pares de Família sorgiren en el context republicà i era una de tantes associacions de lluita i combat promogudes per l'Església per tal de defensar-se de l'obrerisme i de la resta de corrents esquerrans que arribaren amb la república.

Ara bé, no totes les associacions es crearen durant la Segona República, sinó que hi va haver localitats on haurem d'esperar a l'acabament de la Guerra Civil, moment en el qual proliferen aquestes associacions arreu de l'Estat. Així tenim documentat el cas de Banyalbufar, on aquesta es creà oficialment el 12 d'agost de 1939.⁴ El cas d'Algaida fou el mateix; l'acta de constitució es produí el dia 7 de juny de 1939, mentre que l'aprovació oficial per part del Govern Civil no succeí fins al mes d'agost del mateix any; aquest fet es degué a una polèmica estatutària d'aquestes entitats.

Segons els estatuts les seves finalitats eren les següents:⁵

- a) Organizar la mutua ayuda de sus afiliados para el cumplimiento de sus hijos.
- b) Defender los derechos de los Padres de Familia en cuanto se refiere a la educación y la instrucción de sus hijos.
- c) Proteger y fomentar la educación cristiana de la juventud.
- d) Contribuir a la formación de la conciencia de los padres de familia respecto a sus deberes en la vida familiar y social.
- e) Cooperar en las luchas contra las malas costumbres y la inmoralidad pública.

La primera junta directiva estava composta pels següents membres: Francesc Puigserver, president; Andreu Oliver Vanrell "Majoral", vicepresident; Gabriel Janer Capellà, secretari; Josep Oliver Puigserver "Forner", vicesecretari; Miquel Mulet Trobat "Mesoles", tresorer; Guillem Verger Ferriol, Gabriel Oliver Puigserver "Forner", Joan Trobat i Rafel Martorell, com a vocals.⁶

Molts dels elements integrants d'aquesta associació els trobam, lògicament, en l'Acció Catòlica local.

2.2. Centre de Cultura i Acció Cristiana d'Algaida (Acció Catòlica Parroquial)

Aquest apartat és una continuació respecte al període republicà i, per tant, podem constatar que la Guerra Civil no suposà cap ruptura per a aquesta societat, és a dir, no va desaparèixer en cap moment, malgrat molts dels seus directius estaven allistats a l'exèrcit.

---

3 FULLANA PUIGSERVER, P. "Cent anys d'història de l'Església de Sant Llorenç des Cardassar", dins *Sant Llorenç des Cardassar (1892-1992). Conjunt d'estudis sobre cent anys d'autonomia municipal*. Sant Llorenç de Cardassar: Ajuntament de Sant Llorenç des Cardassar, 1992, pàg. 314. La implantació exacta d'Acció Cristiana no l'hem pogut esbrinar ja que no es conserva la col·lecció de butlletins que eren els seus òrgans d'expressió.

4 ALBERTÍ GENOVART, B. *La Guerra Civil a Banyalbufar. A l'ombra de la Falange*. Palma: Ed.Documenta Balear, 1997, pàg. 39. ".....el 12 d'agost de 1939 foren aprovats pel Govern Civil els estatus de l'Associació Catòlica de Pares de Família de Banyalbufar....".

5 ARM. Registre d'Associacions del Govern Civil. Expedient Associació de Pares de Família d'Algaida. Núm. 2800, Tom V, Fol. 290. "Estatuts de l'Associació de Pares de Família d'Algaida".

6 ARM. Registre d'Associacions del Govern Civil. Expedient de l'Associació de Pares de Família d'Algaida. Núm. 2800, Tom V, Fol. 290. "Acta de constitució de la societat (7 de juny de 1939)".

El dia 16 de gener de 1938 es va produir una modificació en el segon article dels seus estatuts: "*La Asociación se dirigirá concretamente por la normas y disposiciones pontificias de Acción Católica por medio de cursillos, conferencias, escuelas, bibliotecas, etc.*" També s'aprovà el canvi de nom i passà de Centro de Cultura y Acción Cristiana de Algaida a Acción Católica de Algaida.⁷ Hem de pensar que són uns moments en què l'Acció Catòlica mallorquina ha adoptat un model unificat i únic per a tota la diòcesi.

La nova junta directiva restà de la següent manera: Miquel Llompart Mudoy, president; Miquel Oliver Puigserver, vicepresident; Agustí Ballester Ballester, tresorer, Josep Balaguer Mulet, secretari; Miquel Amengual Sastre i Miquel Pons com a vocals.

En aquest mateix any es comptabilitzaren 139 socis, distribuïts de la següent manera:⁸

Aspirants de Milícia Angèlica	52
Socis actius	32
Socis col·laboradors	44
Sòcies protectores	1

La renovació de la junta directiva es produïa cada any i, per tant, els canvis d'un any a l'altre no són excessivament traumàtics. No obstant, l'any 1940 es produí una reestructuració considerable. Així, la junta directiva quedà composta pels següents elements: Antoni Trobat Mas, president; Agustí Ballester Ballester, vicepresident; Joan Balaguer Mulet, secretari; Pere Puigserver Pou, vocal de pietat; Guillem Vanrell Nadal, vocal d'estudi; Miquel Bibiloni Sastre, vocal de catequesi; Guillem Sastre Crespí, vocal de propaganda; i com a tresorer, Miquel Amengual Sastre. La creació de les diferents vocalies respon al model únic implantat a cada un dels centres de la diòcesi.⁹

El mes de març del mateix any, el vocal d'estudi, Guillem Vanrell Nadal, s'incorporà a l'exèrcit, i fou substituït per Joan Fullana Fiol.

L'any 1941 es mantingueren en el seu càrrec el president, el vicepresident, el tresorer i el vocal de catequesi. La resta de càrrecs es distribuïren de la següent manera: Joan Balaguer Mulet "Mestre", secretari; Bartomeu Trobat Rafal, vocal de pietat; Bartomeu Mulet Font, vocal d'estudi; i Miquel Oliver Puigserver com a vocal de propaganda.¹⁰

La novetat de l'any 1942 fou l'aparició de la vocalia d'Aspirants; aquesta fou ocupada per Miquel Trobat Oliver.¹¹

L'any següent es produïren canvis en la presidència, secretaria i vocalia d'estudi. L'anterior secretari, Joan Balaguer Mulet "Mestre", ocupà el càrrec de president, i desaparegué de la directiva l'anterior president, Antoni Trobat Mas. El càrrec de secretari fou ocupat per Bernat Verger Garau, que així entrà de bell nou a la directiva. I, finalment, la vocalia d'estudi fou ocupada per Gabriel Oliver Vanrell "Majoral".

L'any 1944 es produïren canvis en la vicepresidència, la secretaria i les vocalies de pietat i aspirants. El vicepresident fou Josep Puigserver Janer, mentre que l'anterior, Agustí Ballester Ballester ocupà la vocalia d'Aspirants. A més, Bernat Verger Garau deixà la secretaria i ocupà la vocalia de pietat per motius d'estudis; a la secretaria hi fou designat Josep Puigserver Puigserver.

7 Arxiu Parroquial d'Algaida (APA). Llibre d'Actes del Centre de Cultura i Acció Cristiana d'Algaida (1933-1948). Sign. 203. "Sessió extraordinària (16 de gener 1938)".

8 APA. Llibre d'Actes del Centre de Cultura i Acció Cristiana. Sign. 203. "Junta General Extraordinària (16 de gener de 1939)".

9 APA. Llibre d'Actes del Centre de Cultura i Acció Cristiana. Sign. 203. "Junta General extraordinària (16 de gener de 1940)".

10 APA. Llibre d'Actes del Centre de Cultura i Acció Cristiana. Sign. 203. "Junta General extraordinària (5 de gener de 1941)".

11 APA. Llibre d'Actes del Centre de Cultura i Acció Cristiana. Sign. 203. "Junta General extraordinària (1 de gener de 1942)".

El 30 de març del mateix any es fa constància de la mort del vocal de Pietat, Bernat Verger Garau, que fou substituït pel seu germà Guillem Verger Garau.¹²

L'any 1945 només es produïren dos canvis, a saber, el secretari i el vocal de propaganda. El nou secretari fou Pere Puigserver Pou i el vocal de propaganda Jaume Trobat Oliver, germà de Miquel, secretari durant l'any 1939.

L'any 1947 es tornà a produir un canvi de president, càrrec que recaigué en mans de Miquel Trobat Rafal "Mesoles", que havia estat un dels socis fundadors de la societat.¹³

La documentació relativa a la societat, dipositada a l'arxiu parroquial només ens abraça fins a l'any 1948. Per tal motiu assenyalarem la composició de la junta directiva d'aquell any. Aquesta estava formada pels següents membres: Miquel Trobat Rafal "Mesoles", president; Miquel Mulet Trobat "Mesoles", vicepresident; Miquel Bibiloni, secretari; Guillem Pou, tesorero; Antoni Vanrell, vocal d'Aspirants; Bernat Llompart, vocal de pietat; Miquel Bibiloni Martorell, vocal d'estudis; i Joan Oliver Salas com a vocal de propaganda.¹⁴

Fins ara hem vist quins eren els seus principals dirigents, ara ens resta establir quines eren les principals activitats desenvolupades per la societat.

D'entre les principals activitats hem de destacar les propagandístiques, les d'estudi, les pietoses, les recreatives i les esportives.

Les activitats d'estudi se centraren bàsicament en la celebració dels anomenats cercles d'estudis cada quinze dies. Aquests consistien en la lectura d'un text bíblic i en l'exposició, per part del rector o del conciliari, d'un tema religiós i moral.

La realització de conferències apologetiques a càrrec del pare Valentí Herrero també formen part del gruix de les activitats d'estudi.¹⁵

Entre les activitats de propaganda cal destacar-ne una. La visita que el Consell Diocesà dels Joves d'Acció Catòlica féu al Centre el dia 4 de juny de 1944, que es convertí en un acte d'afirmació catòlica en el qual parlaren el president diocesà Josep Font i Tries, catedràtic de Filosofia d'Institut (1941), el vocal diocesà de propaganda, Jaume Riutort i el prevere Josep Dameto, conciliari diocesà.¹⁶

De les activitats pietoses cal esmentar, en primer lloc, els pelegrinatges a diversos santuaris de la nostra geografia: el dia 17 de maig de 1937 a Sant Miquel de Montuïri; el dia 23 de maig, dia de Pentecosta, de 1939 al santuari de Bonany; el dia 24 de juny de 1939 una concentració a Bonany, organitzada per la Unió Diocesana d'Aspirants; etc. I, en segon lloc, hem de destacar els exercicis espirituals i les Hores Santes. Les activitats pietoses dels nins eren dirigides per un vocal de setmana que era l'encarregat de fer-los la plàtica.

Les activitats recreatives i esportives eren utilitzades per l'Església com a mecanisme per a la captació de personal i com a forma de control social i de mentalitats. Hem de pensar que estam en uns moments en què l'Església té un gran pes social i un paper molt important com a factor equilibrador del nou règim; per tant, aquests mecanismes no tan sols es desenvoluparen sense cap tipus d'impediment, sinó que reberen el suport necessari per part de les autoritats.

---

12 APA. Llibre d'Actes del Centre de Cultura i Acció Cristiana. Sign. 203. "Reunió ordinària de la Junta Directiva (30 de juliol de 1944)".

13 APA. Llibre d'Actes del Centre de Cultura i Acció Cristiana. Sign. 203. "Junta General Ordinària de socis (1 de gener de 1947)".

14 APA. Llibre d'Actes del Centre de Cultura i Acció Cristiana. Sign. 203. "Junta General Ordinària de socis (1 de gener de 1948)".

15 Segons la documentació, el pare Valentí Herrero féu uns exercicis espirituals el 18 d'abril de 1937 i una conferència l'any 1939.

16 APA. Llibre d'Actes del Centre de Cultura i Acció Cristiana d'Algaida. Sign. 203. "Sessió de la junta directiva (21 de maig de 1944)".

A Algaida, igual que a la resta de Mallorca, les activitats recreatives es centraren majoritàriament en les funcions teatrals i, amb menys importància, en el cinema. El cinema començà el diumenge dia 20 de setembre de 1942 i se celebraren sessions cada diumenge horabaixa.¹⁷

Pel que fa a les funcions teatrals de l'Acció Catòlica a Algaida hem consultat un rigorós treball de Bartomeu Salas Mascaró. Aquest ens assenyala que entre 1930 i 1942 es representaren 153 obres de les quals 62 corresponen a drames, 86 a sainets, 2 a diàlegs i monòlegs i 3 a sarsueles. D'aquestes 153, n'hi ha 86 en català.¹⁸

Les obres de teatre eren adquirides de la *Galería Dramática Salesiana*, col·lecció editada a Barcelona per les Escoles Professionals Salesianes. Són obres de tipus moralitzant i educatiu, el contingut de les quals es mou dins el marc de l'ortodòxia i de la moral de l'Església Catòlica.¹⁹

Les funcions recreatives realitzades durant la Guerra Civil aniran destinades a l'obtenció de beneficis econòmics per a *Frentes y Hospitales, Aguinaldo del soldado* i, en definitiva, per a la victòria dels *Nacionales*.

La moralitat, un dels eixos bàsics en què es basaven totes les activitats catòliques, prohibia la celebració de balls. L'any 1939 tingué lloc un ball al qual assistiren membres de l'Acció Catòlica; tots aquests eren socis actius del Centre d'Acció Cristiana, que com a càstig passaren al grup de col·laboradors. Els assistents al ball foren els següents: Pere Amengual Moranta, Miquel Amengual Oliver, Gabriel Oliver Puigserver (batle del poble en aquests moments), Miquel Trobat Oliver, Antoni Cabanelles, Pere Bonet Mascaró i Miquel Munar Sastre.²⁰

L'esport era un altre dels elements de proselitisme emprats per l'Església. Els tres pilars bàsics sobre els quals es fonamentà l'organització de l'activitat esportiva durant el règim franquista foren l'exèrcit, que durant els primers anys va tenir una presència real en la societat, les organitzacions de masses del règim, fonamentalment l'organització juvenil, i l'Església mitjançant l'Acció Catòlica, que recollia la joventut de tota condició sense el filtre polític dels anteriors.²¹

L'esport promogut pel Centre fou el futbol. Segons Pere Fullana i Joan Josep Pàez, la secció esportiva de futbol fou creada a la Junta General Extraordinària de 16 de gener de 1938.²²

L'acta de creació diu el següent: "Que dita secció tendria junta directiva pròpia i formadas per socis que formassin dita secció. Que tendria fons propis, remitits entre els socis i benefactors de la mateixa, sense que l'Acció Catòlica estàs obligada a satisfer cap punt, que aquesta els cediria els locals per a les reunions. Que l'Acció Catòlica podria vetlar sobre la secció amb la finalitat que es desenvolupàs segons les normes del bon sentit cristià, estant obligats els socis a ingressar a les files d'Acció Catòlica, després de tres anys de fer part en aquella secció".²³

Finalment, no s'han pogut delimitar fins on arribaven els límits d'aquest equip i el del *Frente de Juventudes* que s'hauria fundat al començament del decenni de 1940. Tot apunta que eren les mateixes persones ja que l'enquadrament dels joves al Front de Joventuts fou gairebé obligatori des dels inicis de la Delegació Local (6 de desembre 1940).²⁴

---

17 APA. Llibre d'Actes del Centre de Cultura i Acció Cristiana. Sign. 203. "Sessió de la junta directiva (3 de setembre de 1942)".

18 SALAS MASCARÓ, B. "Teatre de l'Acció Catòlica (1930-1940). Una dècada de teatre a Algaida" dins *Es Saig*, monogràfic núm. 12, març 1996, pàg. 5.

19 SALAS MASCARÓ, B. Art.cit., pàg. 7.

20 APA. Llibre d'Actes del Centre de Cultura i Acció Cristiana. Sign. 203. "Sessió junta directiva (16 d'agost de 1939)".

21 MATAS PASTOR, J. "Esport i franquisme: el bàsquet", dins VIIIè Seminari Societat, ideologies i moviments socials a les Illes Balears a l'Edat Contemporània: el franquisme, Universitat de les Illes Balears, nov-des. 1995, Inèdit, pàg. 4.

22 FULLANA PUIGSERVER, P.; PAEZ, J. J.: *Història del futbol a Algaida. 25è aniversari del C. E. Algaida*, Algaida 1996, pàg. 16.

23 APA. Llibre d'Actes del Centre de Cultura i Acció Catòlica. Sign. 203. "Junta General Extraordinària (16 de gener de 1938)".

24 FULLANA PUIGSERVER, P.; PAEZ, J. J.: Op.cit., pàg. 18-20.

2.3. L'Orde Tercer Franciscà del Directori de Germans

Funcionava a Algaida des de l'any 1909. Podem dir que les Gemandats Terciàries eren una forma de captació en el poble o la localitat on s'instal·laren. Estaven formats per homes i dones.

La informació que tenim no es gaire extensa, però sabem que el Directori de Terciàries l'any 1948 estava format pels següents membres: el rector Sebastià Guasp Cerdà, director; el vicari Miquel Munar, ministre; Joan Coll Oliver, viceministre; el vicari Antoni Bujosa, mestre de novicis i secretari; Gabriel Oliver Puigserver, tresorer (soci fundador del Centre d'Acció Cristiana, batle de la localitat entre 1937 i 1941 i, en definitiva, un membre destacat del catolicisme social i polític del poble en els anys trenta i quaranta); Antoni Fiol Juan, vocal primer; i Joan Fullana Fiol, vocal segon.²⁵

El Directori de Terciàries estava format de la següent manera: Francesca Munar Ferretjans, ministra; Antònia Cloquell Mulet, viceministra; Margalida Mut Sastre, mestre de novícies; Margalida Mulet Garcias, vicemestra de novícies; Amàlia Cabot Canet, secretària; Mària Trobat Mas, vicesecretària; Maria Vic Salvà, tresorera; Margalida Vic Oliver i Catalina Garcias Pou, com a infermeres.

Les seves activitats es centraven en actes de propaganda i activitats pietoses.

2.4. Centre Parroquial d'Homes d'Acció Catòlica

D'aquesta branca d'Acció Catòlica n'hem tengut notícies gràcies a la consulta de l'Arxiu d'Acció Catòlica, dipositat a l'Arxiu de la Cúria Diocesana a la Casa de l'Església.

La documentació consultada són uns lligalls que contenen la correspondència del Consell Diocesà d'Homes d'Acció Catòlica amb cada centre parroquial.

El Centre d'Homes d'Acció Catòlica d'Algaida fou constituït el 13 d'abril de 1943. Una carta del president del Consell Diocesà d'Homes d'Acció Catòlica al rector d'Algaida fa referència a aquest fet: *"Con verdadero placer hemos recibido la lista de nombres de las personas que V.R. se ha dignado nombrar para formar la junta inicial de su Centro Parroquial de Hombres de Acción Católica."*

Con objeto de legalizar su situación actual, le ruego se sirva cunplimentar y remitir a este Consejo Diocesano la adjunta acta de iniciación, con la fecha en que este centro empezó a actuar.

Pidiendo a Dios que conceda a sus feligreses la gracia del espíritu católico y apostólico, se reitera siempre a sus órdenes y con afecto y respeto b.s.m..²⁶

La primera junta directiva estava formada pels següents membres: Francesc Puigserver, president; Andreu Oliver Vanrell (fou vicesecretari, l'any 1932, de la primera junta directiva d'Unió de Dretes), vicepresident; Rafel Martorell, secretari; Josep Oliver Puigserver, vicesecretari; Miquel Balaguer Mulet, tresorer; i, Gabriel Oliver, Joan Trobat, Guillem Verger i Antoni Fiol, com a vocals.²⁷

Les activitats que duïen a terme es basaven en actes de pietat, misses i retirs espirituals, i de formació, les reunions d'estudi mensual. Molt esporàdicament realitzaren actes de propaganda, que se sintetitzaren en conferències d'apostolat i proselitisme.

2.5. El personal polític catòlic algaidí

La identificació del personal polític que copsava la política municipal algaidina en el decenni de 1940 és un dels objectius bàsics d'aquest apartat.

L'origen d'aquest personal polític pot ser dual. En primer lloc, el que podem anomenar com la família catòlica, agrupada entorn a l'Acció Catòlica i la CEDA (Confederació Espanyola de Dretes Autònomes). I, en segon lloc, de l'anomenada família falangista i tradicionalista. Aquesta doble gene-

25 APA. Llibre d'Actes de l'Orde Tercer Franciscà del Directori de Germans. Sign. 167. "Sessió de l'1 d'agost de 1948".

26 Arxiu Cúria Diocesana (ACD). Casa de l'Església. Arxiu d'Acció Catòlica. Lligall del Centre Parroquial d'Homes d'Acció Catòlica d'Algaida. "Carta del president diocesà, al rector d'Algaida (17 abril 1943)".

27 ACD. Casa de l'Església. Arxiu d'Acció Catòlica. Lligall del Centre Parroquial d'Homes d'Acció Catòlica d'Algaida. "Acta de constitució del Centre (13 d'abril 1943)".

alogia no suposa l'existència de compartiments tancats i exclusius ja que és constant el tràsalsament de personal de la família catòlica a la falangista, sobretot, a partir del triomf en la implantació d'un nou règim. També es prou evident que l'element catòlic està fortament arrelat dins els corrents falangistes i tradicionalistes. La nostra investigació anirà encaminada, bàsicament, a l'anomenat catolicisme social i polític del moment.

A la col·locació dels crucifixs de les Escoles Públiques el 4 d'octubre de 1936 hi assistiren totes les autoritats representants de les forces vives del poble.²⁸ D'entre elles cal destacar la figura del gestor Josep Oliver Puigserver (segon tinent de batle el maig de 1937), que havia estat vocal de la primera junta directiva de l'agrupació local d'Unió de Dretes l'any 1932; també fou soci col·laborador del Centre de Cultura i Acció Cristiana a partir de 1933; i, finalment, l'any 1939 el trobam enquadrat a l'Associació de Pares de Família, on ocupa el càrrec de vicesecretari.

A partir del 3 de novembre de 1936 fou creat l'anomenat Negociat Temporal de Subsistències.²⁹ El seu cap fou l'escrivent primer Josep Balaguer Mulet "Mestre", persona provinent d'una família molt lligada als sectors catòlics de la localitat, i, més concretament, del Centre de Cultura i Acció Cristiana; no en va fou un dels socis fundadors de l'entitat i el seu secretari (1933-1938). Cal puntualitzar que des de 1939 fins a 1942 ocupà l'esmentat càrrec el seu germà, Joan Balaguer Mulet "Mestre" (President del Centre entre 1943 i 1946).

El dia 25 de maig de 1937 entrà com a nou gestor Gabriel Oliver Pujol que, entre altres càrrecs, havia estat vicepresident (1932) i vicetresorer (1933) d'Unió de Dretes. Tampoc no podem oblidar que havia ingressat en el Centre d'Acció Cristiana el març de 1932, entitat en la qual no ocupà cap càrrec directiu.

Un altre personatge important dins el catolicisme algaidí és Gabriel Oliver Puigserver, que fou batle entre el 10 de maig de 1937 i el 21 de març de 1942. A partir d'aleshores continuà a l'Ajuntament com a primer tinent de batle fins l'agost de 1944. A més, fou el president de la primera junta directiva del Centre d'Acció Cristiana (1932 i 1933) i, evidentment, soci fundador.

La persona que ocupà el càrrec de batle entre els dies 21 de març de 1941 i 29 de setembre de 1943 fou Joan Pou Oliver, que entre 1929 i 1930 havia estat vicepresident de la societat Joventut Algaidina i membre de les Milícies Ciutadanes a partir del juliol de 1936. És, juntament amb el primer president de la Comissió Gestora franquista, Pere Janer Rafal (president de la Comissió Gestora tot després de l'alçament militar), el primer batle del règim que no estava lligat als sectors catòlics de la localitat.

Finalment, destacarem Guillem Vanrell Mascaró, batle d'Algaida entre 1943 i 1953. Entre 1941 i 1943 ja havia ocupat el càrrec de segon tinent de batle. No hem pogut esbrinar l'enquadrament social i polític d'aquest personatge, però si ho hem fet del seu germà, Bernat Vanrell Mascaró, que fou vocal de la primera junta directiva de l'agrupació local de Joventut d'Acció Popular (juny de 1936) i tresorer del Centre d'Acció Cristiana durant l'any 1937.

L'equilibri entre les diferents forces polítiques del règim es fa ben palès en l'organització de les diferents comissions gestores del decenni de 1940.

2.6. Peña Pou

Es tractava d'una societat esportiva creada el 9 de setembre de 1941 i afiliada a la *Unión Velocipédica Española*. Els seus reglaments assenyalen com a objectiu bàsic "el dedicar les seves activitats a fomentar l'esport ciclista i de futbol en totes les seves manifestacions i en el mateix temps podran dur a terme actes recreatius com verbenes, balls, representacions teatrals, etc., per als seus associats".³⁰ El domicili social era la plaça del General Franco núm. 6. La primera junta directiva estava formada pels següents membres: Gabriel Mulet Mulet, president; Melcior Ribes Amengual, vicepresident; Bernat Crespí Com-

---

28 AMA. Llibre d'Actes. Sign. 116. "Sessió ordinària (29 de setembre de 1936)".

29 AMA. Llibre d'Actes. Sign. 116. "Sessió ordinària (3 de novembre de 1936)".

30 ARM. Registre d'Associacions del Govern Civil. Expedient de la Peña Pou d'Algaida. Núm. 2846, Tom. IV, Fol. 345. "Reglament de la societat".

pany, secretari; Bernat Capellà Llompart, tresorer; i, Gabriel Tugores Oliver, Llorenç Capellà Roca i Antoni Pou Vanrell, com a vocals.³¹

El febrer de 1946 es produirà un canvi en la junta directiva en la qual entraran antics afiliats a partits republicans i socialista. Així la junta restà de la següent manera: Bernat Munar Miralles (afiliat a la Joventut Socialista), president; Pere Vanrell Mulet, vicepresident; Marià Capellà Roca (afiliat a Esquerra Republicana Balear), secretari; Mateu Pericàs Mir (afiliat a Esquerra Republicana Balear), tresorer; i, Antoni Canyelles Mascaró, Antoni Mut Amengual i Bernat Llompart Sastre (afiliat al Partit Republicà Federal), com a vocals. Ara bé, segons el Govern Civil el seu grau d'adhesió al Moviment i la seva conducta moral eren bones, malgrat les seves simpaties pel Front Popular.³²

El nou règim sempre va considerar l'esport com una de les modalitats d'oci en les quals el ciutadà tenia l'oportunitat de dur a terme una integració i participació social. Així aquestes associacions esportives i recreatives sorgides en els decennis de 1940 i 1950 i al marge de les organitzacions del règim i de l'Església compleixen la funció social abans esmentada.

2.7. Triquet Algaidí

És una societat esportiva creada l'1 de maig de 1942 pel comerciant d'Algaida Gabriel Janer Capellà. La finalitat fonamental de la societat era la d'estimular l'afecció i pràctica de tota mena d'esports, especialment el de la pilota basca; i, en definitiva, fomentar la cultura física i moral entre els seus associats. El seu domicili social era la plaça del General Franco núm.8.

La primera junta directiva, única de la qual tenim informació, estava formada pels següents membres: Gabriel Janer Capellà, president, Antoni Canyelles Seguí, secretari; Pere Amengual Moranta, intendent; Joan Janer Capellà, comptable; i, Gabriel Tugores Oliver, Josep Janer Capellà i Joan Verger Frau, com a vocals.³³

La societat es componia de sis tipus de socis: honoraris, de nombre (quota mensual d'una pesseta i elegibles a la junta directiva), eventuais (majors de 16 i només amb vot a les juntes generals), forans, infantils (menors de 15 anys) i senyores.

Segons la reglamentació estava prohibida qualsevol discussió política o religiosa, així com també les que estaven en desacord amb les lleis fonamentals de l'Estat.

Gran part dels membres de la junta directiva estaven afiliats al Front de Joventuts d'Algaida.

3. El moviment catòlic algaidí en el decenni de 1950

En aquest apartat farem una breu síntesi del desenvolupament d'Acció Catòlica a Algaida, sense oblidar les coordenades bàsiques en què es mou l'organització a nivell diocesà.

L'Acció Catòlica mallorquina dels anys cinquanta ve marcada per la consolidació de la branca dels Joves i pel sorgiment, en el si de l'esmentada branca, d'un moviment de renovació espiritual protagonitzat pels anomenats Cursets de Cristiandat. Estam en uns moments en què l'Acció Catòlica es troba en transició entre la pastoral d'autoritat, practicada després de 1939, i l'anomenada pastoral de testimoni, adoptada a partir de 1955. El cursillisme serà un dels elements dinamitzadors d'aquest canvi en la pastoral.

En el cas d'Algaida parlarem, en primer lloc, de l'impacte dels Cursets de Cristiandat; en segon lloc, de la branca de Joves d'Acció Catòlica. I, per últim, de la secció d'Aspirants d'Acció Catòlica, depenents de la dels Joves.

---

31 ARM. Registre d'Associacions del Govern Civil. Expedient de la Penya Pou d'Algaida. Núm. 2846, Tom. IV, Foli 346. "Acta de constitució (9 de setembre de 1941)".

32 ARM. Registre d'Associacions del Govern Civil. Expedient de la Penya Pou d'Algaida. Núm. 2846, Tom. IV, Foli 346. "Carta del Govern Civil al batle d'Algaida (8 de febrer de 1946)".

33 ARM. Registre d'Associacions del Govern Civil. Expedient del Triquet Algaidí. Núm. 2859, Tom. Vi, Foli 50. "Acta de constitució (1 de maig de 1942)".

3.1. Algaida i els Cursets de Cristiandat

Com hem vist anteriorment, els Cursets de Cristiandat foren un moviment de renovació espiritual originari de Mallorca i exportat tant a la resta de l'Estat, com a diversos països sud-americans. Aquests sorgiren en el si de la Joventut masculina d'Acció Catòlica a partir de la iniciativa d'una sèrie de laics, acompanyats per l'entusiasme d'uns preveres, la immensa majoria ordenats entre els anys 1940 i 1945.

La versió oficial ens assenyala que el primer curset tingué lloc a Sant Honorat l'any 1949. Ara bé, l'origen dels cursets es remunta, en primer lloc, als Cursets de Pelegrins (1941-1948) i Caps de Pelegrins (1946-47) que es desenvoluparen amb motiu del pelegrinatge a Santiago de Compostel·la el juliol de 1948³⁵; i, en segon lloc, a l'Escola de Propagandistes i Dirigents creada l'any 1944 i amb un àmbit diocesà.³⁶

L'expansió del moviment arreu de l'Estat no es produirà fins l'agost de 1953, data en què tingué lloc el primer curset a la Península, concretament a Sant Miquel de Llúria, València. Aquesta expansió no es veurà consolidada fins l'any 1955, quan la línia cursillista triomfà en el Consell Nacional d'Acció Catòlica.

Entre els anys 1949 i 1961, només a Mallorca, es dugueren a terme més de dos-cents cursets tant per a joves com per a homes.³⁷

La terminologia inicial dels cursets era la de *Cursillos de Conquista*, pròpia d'una pastoral de conquesta i que ens demostra que el seu tarannà no era altre que la captació i enquadrament de joves a l'Acció Catòlica, mitjançant la utilització d'una metodologia agressiva amb uns resultats molt espectaculars.

Podem afirmar que els cursets de cristiandat constituïren l'única activitat de la branca dels Joves d'Acció Catòlica de Mallorca, fins al punt que es produeix una identificació entre cursillistes i Joves d'Acció Catòlica; és a dir, el que era un moviment espiritual (cursets) es convertirà en un organisme autònom. A finals de 1954, el moviment cursillista estarà dirigit per un secretariat diocesà i, per tant, ja no dependran del Consell Diocesà dels Joves.³⁸

L'arrelament dels cursets a la nostra diòcesi va ser molt desigual i, sobretot, va dependre del grau d'acceptació de l'equip rectoral de cada parròquia. La documentació consultada ens assenyala la tibantor amb què foren acceptats els cursets a Algaida, tant per part de la branca dels Joves, com després per la branca d'Homes.³⁹

La consulta de la revista *Proa* ens ha permès reconstruir el llistat de tots els algaidins que participaren en els Cursets de Cristiandat.⁴⁰ Una de les conclusions més importants d'aquesta consulta és la poca participació de l'Acció Catòlica algaidina en els cursets, si ho comparam amb una localitat propera com és la de Lluçmajor.

El nombre d'algaidins que hi participaren entre els anys 1949 i 1961 fou de devuit. Es tracta d'una xifra molt baixa si pensam que en tota la diòcesi hi passaren més de 3.000 joves. També cal esmentar que dels més de 200 cursets realitzats a Mallorca, només participaren en 10.

---

35 Segons la revista *Proa*, núm. 118-119, setembre-octubre 1948, a l'esmentada pelegrinació no hi va participar cap algaidí.

36 Per a l'estudi de les diferents versions sobre l'origen i el desenvolupament dels Cursets de Cristiandat ens ha estat de gran utilitat la consulta de LLABRÉS i MARTORELL, P. J. "Plantejaments i moviments apostòlics a Mallorca des de la fundació de l'Acció Catòlica fins al Concili Vaticà II", dins *Comunicació* (Revista del Centre d'Estudis Teològics de la Diòcesi de Mallorca), Núm. 48-49 (gener-abril 1987), p. 47-63.

37 No hem comptabilitzat els cursets per a Aspirants d'Acció Catòlica, que s'iniciaren a la nostra diòcesi l'any 1952.

38 *Proa*, núm. 193, desembre 1954. "Los cursillos estarán regidos por un secretariado. Ya no dependen del Consejo Diocesano de los Jóvenes".

39 Hem de pensar que el primer curset per a homes no es realitzà fins al mes de febrer de l'any 1954 (*Proa*, núm. 184, març 1954. "Cinco minutos con el Dr. D. Martín Roca Garcías. Asistente al primer cursillo de hombres").

40 *Proa* és una revista mensual que es publicà com a suplement del Bolletí Oficial del Bisbat de Mallorca entre els anys 1946 i 1961. Era l'òrgan d'expressió de la Unió Diocesana dels Joves d'Acció Catòlica i dels Cursets de Cristiandat. En sortiren 182 números. Els seus principals col·laboradors eren membres de la Junta Diocesana d'Acció Catòlica.

La hipòtesi que es maneja per explicar aquest baix índex de participació és que la branca de Joves d'Acció Catòlica d'Algaida estava més centrada en activitats de pietat i d'estudi pròpies de l'etapa que podem anomenar precursillista, caracteritzada per la realització de cercles d'estudi i exercicis espirituals, que pels cursets.⁴¹

Des del punt de vista numèric, els cursets arrelaren amb més força a la part forana que a Palma. Aquest fet es deu a la pervivència d'una influència molt més forta que a la part forana de l'espiritualitat ignasiana de les congregacions marianes, és a dir, l'arrelament dels exercicis espirituals. Ara bé, aquesta afirmació no es pot generalitzar a tota la part forana, ja que Algaida en constitueix una de les excepcions.

La línia cursillista s'imposà dins la branca dels Joves d'Acció Catòlica algaidins quan aquesta ja havia triomfat a la diòcesi i pareix ésser que respon a un procés mimètic propi d'organitzacions jerarquitzades com és el cas de l'Església Catòlica. Així doncs, a partir de l'any 1953 participaren a les reunions de l'anomenada Ultreya Comarcal, que tingueren lloc a tota la diòcesi per a la formació espiritual dels joves després de la seva participació en els cursets. En aquestes ultreyes comarcals hi participaren conjuntament amb els joves de Montuïri i Porreres. És important assenyalar que el pes d'aquestes el dugueren fonamentalment els de Montuïri.⁴²

Per últim, cal assenyalar que el cursillisme entre la branca d'Aspirants serà analitzat a continuació.

3.2. La branca d'Aspirants de l'Acció Catòlica

L'estudi d'aquesta secció de l'Acció Catòlica algaidina ens ha estat possible gràcies a dos llibres elaborats per mossèn Baltasar Morey Carbonell, vicari i conciliari dels Aspirants de la parròquia d'Algaida entre els anys 1952 i 1958.

La secció d'aspirants dependents de la Joventut masculina d'Acció Catòlica fou creada a les anomenades "Bases per a la reorganització de l'Acció Catòlica Espanyola", acordades pels metropolitans espanyols i aprovades per la Santa Seu. Aquestes bases foren dissenyades a la Conferència de Metropolitans que es dugué a terme a Madrid entre els dies 18 i 20 de novembre de 1931⁴³. Sobre l'aspirantat diu el següent: "*En cada Diócesis habrá cuatro organismos generales de la Acción Católica: a) hombres; b) mujeres; c) juventud masculina; d) juventud femenina. Los niños y la niñas agrupados en las diversas asociaciones se considerarán en conjunto como Secciones de aspirantes para las respectivas juventudes*".

A Mallorca, les seccions d'aspirants començaren a funcionar a partir de l'any 1933, quan el bisbe Miralles decidí implantar el model de l'Acció Catòlica Espanyola arreu de l'illa.

Ara bé, els aspirantats no es consolidaran fins els anys quaranta i cinquanta. Aquest fet obeí a la necessitat de l'Església mallorquina d'enquadrar els joves des d'una edat molt primerenca, sens dubte, per fer front a l'enquadrament realitzat pel Front de Joventuts. En el cas d'Algaida ens trobam que els nins s'enquadraven dins Acció Cristiana com a Milícia Angèlica (l'any 1938 comptava amb 52 membres). A partir de 1939, aquesta es transformarà en una secció d'Aspirants ja que el Centre de Cultura i Acció Cristiana fou absorbit pel model estatal i unitari d'Acció Catòlica.

No he pogut localitzar l'acta fundacional de la secció d'aspirants d'Acció Catòlica d'Algaida. Ara bé, com que la secció d'aspirants respon a un model únic en tota la diòcesi, crec molt oportuna la inserció de l'acta fundacional de l'aspirantat de l'Acció Catòlica de Selva: "*Vista la urgente necesidad de formar a los niños de nuestra parroquia en el verdadero sentido de la Acción Católica y viendo las apremiantes aspiraciones y deseos de los mismos niños con la ayuda de Dios y con la aprobación de nuestros superiores acordamos fundar en nuestra amada parroquia el Aspirantado de ACJM. Anunciamos nuestros propósitos y fueron recibidos con*

41 APA. Llibre d'Actes de la Junta Parroquial d'Acció Catòlica (1953-1958). Sign. 188. "Memòria del Curs 1953-1954".

42 L'anàlisi de les ultreyes comarcals ens ha estat possible gràcies al buidatge del Llibre d'Actes de la Junta Parroquial d'Acció Catòlica (1953-1954), conservat a l'Arxiu Parroquial d'Algaida.

43 Aquestes no es feren públiques en els diversos butlletins diocesans fins el mes d'agost de 1934 per circumstàncies polítiques òbvies.

cariño por parte de bastantes niños deseosos de pertenecer al mismo. Nos reuniremos en previa reunión y acordamos tener dos reuniones semanales el lunes y el jueves. La edad reglamentaria será de 10 a 16 años. Comulgar mensualmente. Explicar en nuestros círculos un capítulo del Nuevo Testamento y un capítulo de "La Religión verdadera" del P. Basté..."⁴⁵.

---

45 Arxiu Parroquial de Selva. Llibre d'Actes del Cercle d'Estudis de l'Aspirantat d'Acció Catòlica (27 de juny 1938-6 de maig 1940). "Acta fundacional del Cercle d'Estudis....".

Una visió del teatre de Pere Capellà: el tractament de l'humor en la dramatúrgia capellaniana

M. Magdalena Alomar i Vanrell

La recerca de la hilaritat en el teatre és una constant perseguida al llarg de la història de la humanitat. L'humor i la rialla han estat una arma per als autors, perquè faciliten granment la recepció del missatge entre els espectadors i la societat. Ara bé, el llindar entre l'humor i la befa no sempre és fàcil d'establir. La rialla pot servir per tal d'entretenir el públic i fer-lo evadir de la realitat durant una estona, però també pot esdevenir una forma d'amagar aquesta realitat i idiotitzar els espectadors.

Pere Capellà escriu la seva obra teatral entre els anys 1949 i 1954. Quan la comença fa deu anys que ha acabat oficialment la guerra civil i l'illa és en plena postguerra. L'Estat espanyol es troba aïllat internacionalment perquè encara no ha restablert relacions diplomàtiques amb els països democràtics europeus. La situació social és molt difícil encara: s'està iniciant una lenta recuperació econòmica i el turisme és en una etapa incipient, per la qual cosa no s'ha produït el trencament amb el sistema de vida tradicional, com ocorrerà al llarg dels cinquanta i principalment a la dècada dels seixanta. Els anys de conflicte bèl·lic són encara ben presents a la vida de tots perquè se'n pateixen les conseqüències arreu i no es poden de cap manera oblidar els morts, els afusellats sense judici, els exiliats, les presons plenes o els consells de guerra sumaríssims que hi hagué a Mallorca.

El caràcter totalitari del nou règim ja havia estat ben posat de manifest repetidament des del primer moment de l'alçament i formava part dels fonaments ideològics més bàsics del concepte imperial de la nova Espanya "Una, Grande y Libre". En conseqüència, la política que el franquisme imposa va dirigida cap a l'espanyolització i la castellanització de la societat per a la consecució de la qual cosa havia iniciat el desemparament de la cultura catalana illenca (amb la depuració de mestres a les escoles, el tancament de les institucions culturals més rellevants, la supressió de biblioteques, la desaparició de les publicacions en català, el control de les editorials, l'establiment de censura, etc.).

El procés accelerat de transculturació cap a l'espanyol provoca que una part important de la població vagi assimilant els models de comportament de les classes dominants, propagats pel mateix poder. La superposició de valors té l'exemple més clar en l'abandó de la pròpia llengua i la substitució per la castellana. L'ús del castellà és vist com una mostra d'elevació de categoria social i és fomentat per les noves autoritats. El sentiment d'inferioritat i d'autoodi que se'n deriva es veu compensat idealment amb l'exaltació d'aquells valors que defineixen «lo nostro»: el passat, la tradició, els bons costums, la vida rural, el tipisme, etc., entesos ara com una mostra de la riquesa «regional» de la nova Espanya franquista.

El teatre, inserit en un marc semblant, és un instrument important de transmissió ideològica i de propaganda política, ben controlat pel poder mitjançant els diversos mecanismes de censura -legals, religiosos i socials-. La programació desenvolupada al llarg del franquisme manifesta la mateixa situació de diglòssia que la llengua: el teatre castellà és valorat per sobre del propi i ocupa una posició de superioritat perquè és el que es vincula amb les directrius ideològiques establertes pel règim i s'adiu amb el model expansiu de les noves modes vehiculades a través dels mitjans de comunicació (premsa, ràdio, cinema, música -recordem que encara no ha arribat la televisió a Mallorca-).

A partir de 1945-47, des del final de la II guerra mundial i a causa de la derrota de l'Alemanya nazi i la Itàlia feixista, el règim franquista se sent pressionat a canviar la seva política per tal de perpetuar-

se en el poder, es veu forçat a moderar i suavitzar la seva actuació política pública per tal de donar una imatge externa de tolerància. En aquest sentit permet la represa de representacions teatrals en català i aprofita aquelles iniciatives de la cultura catalana que el poden afavorir.

És en aquest context espanyolitzador i castellanitzant que té importància el teatre en català perquè actua com un fre d'aquest procés. Des del 1945 i fins al 1955, es donen els primers intents de reorganització en la clandestinitat de les forces d'esquerra i d'oposició al règim. Van apareixent les primeres iniciatives per a la recuperació de la llengua i la cultura catalanes -tertúlies, campanya de suport al Diccionari Català-Valencià-Balear, publicació de llibres de l'editorial Moll, aparició de revistes culturals, reunions literàries, etc.- i la intensa activitat de l'escena és una gran aportació entre les capes populars. La represa de la producció teatral és en part una forma de resistència activa enfront del genocidi cultural. És en aquesta línia que podem entendre la importància de l'obra dramàtica de Pere Capellà.

Aquest teatre català ha de sobreviure en unes condicions d'adversitats extraliteràries molt dures i ho fa de l'única manera que li és possible: donat que el nivell culte era ocupat tradicionalment pel castellà, ell en conquerí el popular -l'únic espai que li és permès a causa de la poca consideració de què gaudeix socialment i per les possibilitats de manipulació del poble baix que ofereix-. Així, des del moment de la seva represa pública al 1947, utilitza el sainet com a gènere per excel·lència, a més de les seves derivacions: les comèdies de costums, els vodevils, les juguines còmiques, etc.

El teatre mallorquí de postguerra cau sovint en l'astracanada i la burla barata. D'aquesta manera arriba a semblar certa la idea que el teatre en català únicament serveix per fer riure, sense cap altra finalitat. En tindríem nombroses mostres en moltes obres de tants autors estrenades a l'època; de fet, són la gran majoria de les peces estrenades. L'èxit d'aquest teatre popular és tant que hi ha una gernació d'escriptors que es dediquen a escriure teatre de riure.

D'entre les estrenes de l'època podem esmentar: Joan Juncosa (Coses d'enamorats, Na Bet ja és vocalista); Jeroni Amengual (Un, dos, tres, ...sus!); Aina Villalonga (La corona comtal, El rebeinet); Caterina Valls Aguiló (La forastera de Ca'n Parera, Dubte, Desig); Lluís Segura (Sa tia Paula, Don Ventura veranea o Ses delícies d'un estiu, Beleta, Una temporada a ca sa dida); Francesc Fuster (Jesús, que és de gran Ciutat!, N'Arnau s'assistent); Bartomeu Martí Mesquida (Malalt vol salut); Margalida Forteza (Es desespero de Madò Margalida); Concepció Pou (Quants sou de família?, Un enamorat d'importància); Josep Vidal Calatayud (Una estrelleta a Son Rovell, L'amor en tres etapes); Joan Aguiló (Mestre Pep de l'Empalme, Matilde); Antoni Bonet (Ball de màscares); Manuel Andreu Fontirroig (Temps de vals); Tomàs Cano (Els amors de sa pubilla); Francesc Pomar (Tot té adob); Antoni Sureda (En vols d'embull, S'idea d'en Pepito); Julio Palma (Els morts comanden un poc); Alexandre Santa Ponça (Un calaix de sastre); Antoni Pons (Son Poncella); i un llarg etcètera.

Hi trobam escassíssims drames: el de Bartomeu Crespí Cladera (Primer l'amor que l'herència) o el del ja citat Francesc Pomar (Un ramell de margalides).

Martí Mayol (Es sogre de Madò Rosa) i Josep M. Palau i Camps (Un diumenge de capvespre, Pensió predilecta) seran dos autors d'èxit que també intentaran elaborar peces de més alt nivell. Convé destacar l'aparició als cinquanta de tres joves autors que tindran gran importància en les dècades següents: Antoni Mus (Jo me vull casar, Teranyines); Joan Mas (Sa padrina, Anar per llana, Mumare és una fadrina) i Francesc Forteza (Fi de trajecte). No cal afegir que aquests autors no són professionals de l'escriptura, tenen una altra professió que els manté i viuen per al teatre.

Joan Bonet, el crític més dur a l'època contra aquest teatre, en feia befa sovint, ex. «Los secretos del teatro regional», publicat al diari *Baleares* dia 27 de novembre del 1952:

Y, ¿de qué se ríe el público en el teatro regional? El público se ríe de sí mismo, de ciertos atisbos de caricatura indígenas. Se ríe, el público:

- 1- Con cargo a los personajes que pronuncian mal el mallorquín i no saben hablar el castellano
- 2- Con los payeses, que no saben sentarse en las butacas
- 3- Con retruécanos donde se llama «mula», por carambola, a alguna «madona»
4. Con algún que otro chiste, de más o menos actualidad, con cargo a meterse con abastecimientos o transportes
- 5- Por puro capricho

6- Por contagio. Cuando un personaje cualquiera dice «Bon dia Déu mos do», un estúpido se rie, y, de golpe, cien espectadores se rien mientras preguntan al vecino: «¿Qué ha dit? (¿Qué ha dicho?)».

Pere Capellà no n'és cap excepció però donades les circumstàncies adverses en què s'ha de desenvolupar la seva obra, l'humor se converteix en l'eina més adient a fi de "dir" coses al públic i poder passar la fèrria censura establerta: sota l'aparença de la banalitat, les seves peces són tècnicament impecables davant de qualsevol censor però, tanmateix, permeten una doble lectura, de manera que fer riure els espectadors és una forma de connectar amb la seva societat. Però empra l'humor intel·ligentment per a enviar missatges als espectadors sobre les mancances culturals, socials i polítiques existents. El públic pot riure, fins i tot pot riure's d'ell mateix però en el fons hi ha una denúncia del rerefons social. El cinema de Charlot seria un referent clar d'aquesta perspectiva humorística.

Nosaltres creiem que aquest és el sentit de l'humor capellanià. L'autor ja havia assajat aquest procediment d'ús de la ironia per tal de plantejar problemes importants en la poesia, i el següent poema n'és una evidència:

*Com vols que me consoli
dels meus mals?... Res me consola!
No és trist que un mestre d'escola
per viure haja de fer oli?...*

*Ma musa, per massa untada,
ja no pot fer res condret:
si prov d'escriure un sonet
me resulta una ensalada.*

*Aquell cor meu, sempre ardent,
no és el d'abans: no té flama;
i renunciï a la fama
per poder anar lluent.*

*Lluir, això és el que convé,
malgrat que sia una taca,
la que lluu, d'oli o de caca;
sols que llui, ja va bé.*

*Ben gras, com un porc figat.
Poesia?... Cosa trista!
No hi ha cap estraperlista
que en vulgui baratar amb blat.*

*Oli!... Ma llàntia ofegada
no fa llum. (Sembla impossible!...
Per sobra de combustible
ha de romandre apagada.*

(Poema Oli i més oli, Montuïri, 1947)

L'autor cerca, efectivament, l'amenitat en el plantejament dels temes i de les situacions dramàtiques i amb això demostra que és ben conscient que el teatre ha de suposar diversió per als espectadors però també deixa clar que és creació literària i, en conseqüència, que és un gènere que exigeix tècnica per una banda i ètica per una altra. Pere Capellà hi aporta els dos components de manera que el canal de comunicació que estableix entre emissor i receptor funciona perfectament.

Mingo Revulgo no fa més que seguir la tradició teatral illenca. La represa del teatre en català després de la guerra, a partir de 1947, es farà a partir de nombroses reposicions dels autors del segle XIX com Pere d'A. Penya (La colcada) o Bartomeu Ferrà (Els calçons de Mestre Lluç) -que recullen la tradició de l'entremès i el converteixen en sànet- i d'aquells estrenats als anys trenta i que gaudiren de gran popularitat durant la Segona República. Destacaren: Josep M. Tous i Maroto -que retrata la menestralia i les classes mitjanes ciutadanes amb aspiracions impossibles d'ascens social- (Mestre Lau es taconer, El

tio de l'Havana, Es nirvis de sa neboda, Ara ve s'avió, etc); Gabriel Cortès -que inclou arguments de caràcter romàntic i melodramàtic- (Hotel cosmopolita, La lluna diu mentides, Bosc endins, L'embat, Un atlot de barca, La cançó del mar, N'Armando es barber o Es darrer romàntic, L'hostal de la Bolla, Coses d'ara, Aigua de pluja, etc.); Miquel Puigserver -que introdueix la pagesia com a tema, amb la problemàtica del caciquisme i de la ignorància social- (L'amo en Sion, Es metge nou, El pobre milionari, En Tomeu de sa drassana, etc); Gabriel Fuster -que incorpora el món dels nous professionals ciutadans- (Fang, Lo que no va ser, etc.); Jordi Martí Rosselló -amb una obra més esquerranosa- (Cala Gamba, Tenorio mallorquí, etc.) i molts altres.

Quant a valors ètics, creiem que totes les peces són un exponent de principis ideològics alliberadors des del punt de vista social. Pere Capellà exposa els seus ideals sota formes humorístiques, que no explota mai fins a les últimes conseqüències perquè hi mescla grans dosis de sentimentalisme. És un humor adaptat a la societat per a la qual escriu i que coneix profundament, igual com fa amb la llengua que usa. S'hi amaga tota una problemàtica social i política que és observable a partir de les actituds de cada personatge i de les relacions dialèctiques que s'estableixen entre ells.

És per aquest plantejament que la postura del nostre autor no és igual a la resta de conreadors del costumisme, ja que el rerefons ideològic apareix a la seva producció. El pòsit de joventut i dels ideals de socialisme i de republicanisme -obertament manifestats abans de la guerra- és impossible d'oblidar i són aquests els valors que respiren les obres teatrals. L'experiència de la seva joventut, el moviment sindicalista que havia vist organitzar, les reivindicacions regionalistes i socials dels anys vint i trenta que havia viscut i, principalment, els anys de la Segona República, el marquen profundament -no podem oblidar la seva militància activa a Esquerra Republicana, la seva amistat amb el president Lluís Companys, els anys de treball a Barcelona, la vivència en directe dels fets d'octubre i la constitució de l'Estat Català de la República Federal Espanyola, etc.-. Ho reflectia clarament la seva poesia:

*Deixau què deixi sentir
sa veu des poble pagès,
poble que no deia res,
perquè no se poria dir,
des poble que fins aquí,
sens motiu i sens raó,
ha regat amb sa suor
des front, que tan alt pot dur,
sa terra que és del Comú
i se n'aprofita es senyor.*

(Poema del llibre *Cançons republicanes*)

Ell sap utilitzar aquest canal teatral amb el poble perquè coneix perfectament la cultura popular de transmissió oral gràcies al pare glosador, Llorenç Capellà i Garí, que n'hi ensenyà els secrets des de nin -introdueix també alguna cançoneta i gloses a les peces-. Ell és un home del poble, no és un burgès. La seva extracció humil -fill d'un sabater que pot estudiar la carrera de magisteri a la nit perquè va a la ciutat des del seu poble natal en bicicleta després d'acabar la feina- li impedeix fer burla del seu propi món, perquè ell no té sentiments d'inferioritat per pertànyer a una classe social pobra, ans el contrari, és la seva motivació ideològica. D'aquí que la comicitat de les seves obres ens vingui donada pel desenvolupament de les accions teatrals i no per la burla dels personatges.

A L'amo de Son Magraner paral·lelament a les diverses històries personals que s'hi desenvolupen, se'n desprèn una visió força completa de la realitat social de la pagesia de l'època. Pere Capellà ens posa al davant el classisme imperant, els prejudicis de la població, l'analfabetisme existent, els canvis socioeconòmics que s'estan desenvolupant, etc. I ho aconsegueix sense un plantejament intel·lectual elaborat, sinó a partir de l'actitud vital dels personatges més significatius perquè el seu objectiu no és la ridiculització del món pagès, ans al contrari:

Es una obra de payeses vistos en su propio ambiente, no en la ciudad, donde forzosamente tienen que moverse como inadaptados. En «L'amo de Son Magraner» los payeses viven en contacto con sus tierras, las tierras que recogieron a costa de sacrificios, de manos de sus antiguos detentadores, cuando más parecían una carga que un alivio. Son sus tierras, tierras feroces, casi creadas por ellos, y por eso las quieren con egoísmo, no tanto por lo que les dan, como

por lo que les deben. El amor a esta tierra, en la que el trigo se hace pan, es lo que he querido que triunfase en mi obra. Sin ese intento la obra sería una comedia «rosa», sin trascendencia alguna. Y en cuanto a la ridiculez payesa, explotada hasta el cansancio, no asoma en mis personajes, siendo auténticamente payeses.

A través dels diversos personatges presenta la Mallorca real, no la mitificada per poetes i novel·listes. Els seus problemes, els seus desitjos, les seves frustracions, etc., són tractats de manera amable i fins i tot amb una sobrevaloració del món rural. L'humor és una estratègia per a la crítica social o política. Pere Capellà tracta de corregir les actituds dels espectadors a través de la persuasió. Per aquesta raó el seu humor no és cruel. No fa burla de desgràcies doloroses ni de defectes físics de persones sinó de conflictes trivials. Mai no cau en l'exageració de les situacions argumentals o la deformació dels personatges, tan habitual a les obres de la mateixa època d'altres autors. No hi trobam cap quequejador, ni coix, ni retardat mental, etc. No converteix en grotesques les seves criatures sinó que les tracta amb molta tendresa i de manera profundament humana. Justament, la seva pretensió és de superar els tòpics establerts sobre l'estupidesa de la pagesia:

Lluís: Això, si ho cont per Ciutat, no ho creuran.

Joan: No ho creuran? Fé sa prova, i veuràs. Precisament ses històries de pagesos, no prosperen més que dins Ciutat, a òn sembla que s'hi han escolat tots es renegats de la pagesia.

Lluís: No voldràs desmentir lo evident.

Joan: I què és lo evident?

Lluís: Que existeixen pagesos i ciutadans.

Joan: Però ni es pagès acapara tot lo ridícul de Mallorca, ni es ciutadans detenten s'exclusiva de sa sensatesa. No és més torpe un pagès movent-se per dins Palma, que un ciutadà movent-se per dins es terrossos.

Únicament hem trobat tres casos a la primera obra en què els personatges cometen errors lingüístics:
a) la confusió amb la paraula "tigre-trigue-trigre"

Porquer: A veure si veniu més espès, que per allà tothom vos enyora. Hi ha En Trigue...

Joan: (Corregint el porquer) No se diu Trigue... Se diu Trigue.

el desconeixement del sentit del mot "deficient"

Gaspar: La setmana passada trebaiava en es Balear de Palma i es diaris deien que es seu trebai era molt «deficient». Pensau si serà bona, quan es diaris deien això!

Fr-Aina: No trob raro que la vulgueu veure, si és tan bona.

i la prevenció contra "un atac cerebral al cervell".

Fr-Aina: No, fia meva; no facis aquest esforç, que no te pegàs un atac cerebral en es cervell

Hi ha sovint canvis en algunes paraules -anemorar-se, coltura, etc.- però formen part de la pronúncia dels personatges i no tenen intenció de burla.

La rialla ens ve donada per les accions que duen a terme o per la mentalitat que demostren i són sempre una mostra de conflictes personals o socials reals a l'època. A L'amo de Son Magraner -i encara s'accentua molt més a S'hereu de sa farinera i, principalment, a Sa madona du es maneig- hi trobam uns personatges que poden fer riure en alguna escena però aquest fet és compensat en altres situacions. Per exemple: sabem que na Francinaina no sap emprar el telèfon però aquest fet no ens la fa veure com una estúpida inadaptada a la vida moderna perquè s'imposa la imatge de dona treballadora amb gran habilitat a l'hora de dirigir l'univers domèstic que té a les seves mans:

(... El timbre del telèfon repica i la madona dubta entre agafar l'auricular o cridar auxili, i a la fi es decideix per escoltar el telèfon, delatant falta de costum, i per conversar crida com una desesperada)

Fr-Aina: De qui deu esser aquesta miula?... Meam per aquest altre costat si no xordarà tant. (Inverteix l'aparell) Ara pareix que m'ha de mossegar sa barra (Torna posar-se el telèfon normal). No cridis tant, que no t'entenc... Qui ets?... Qui som?... Qui ets, tu?... (Deixant el telèfon a lloure) Ja t'arreglaràs (Veu estranyada que el telèfon segueix conversant) Sí que en té, de corda! (Torna a posar-se a escoltar) Calla, i jo conversaré... Si crides tant, no mos entendrem... Som sa madona Francina-Aina de Son Magraner... En Joan? No hi és... Ha sortit a posar missions per Na Pastora... ¿que no està bé d'es cap?... (Torna amollar el telèfon i dialoga amb ell com si fos un personatge) Ni tu ni ningú m'insulta es fii. Fotre, fotre!, de pocavergonya... T'hi moriràs, penjat (Entren Na Miquela i En Lluís) ¿A on té sa corda això?, perquè ja estic cansada de sentir-lo.

En canvi, pren valor als ulls dels espectadors per la consciència de classe obrera que demostra malgrat la riquesa a què ha accedit:

Quela: Mai sabreu guardar ses distàncies.

Fr-Aina: Si guardar ses distàncies és comportar-mos com si fóssim distints d'es qui trebaien per noltros, no les guardaré mai. Si tu no has trebiait, perquè jo vaig trebiair per tu, no per això ets distinta de mi.

Igualment podríem esmentar el cas d'en Gaspar, que no sap comptar com li ensenya en Joan però que, en canvi, sap fer els comptes sense cap problema quan segueix el costum tradicional de la pagesia molt més diversificat i complex:

Gaspar: Això és un compte de porcs. L'amo, amb tot es seu batxiller, no el sap treure. Voldria sebre què els ensenyen per s'Institut!

Franc: Però es compte d'es xot, no l'has sabut fer...?

Gaspar: Si el m'hagués fet treure per terces, ja estaria fet. Tanmateix és per demés: es pagesos sempre vendran es xots a terces, ets ous a dotzenes i es caragols a àumuts. Si es ciutadans no tornen a sa romaneta de terces per comprar an es pagesos, ho hauran de comprar tot a l'ui

Resulta molt interessant veure l'ús que fa Pere Capellà dels recursos humorístics. Comprovam com les petites mancances que acabam d'explicar no són comparables amb la cursileria de les filles de la casa, afectades del "mal del voler ésser", que no manifesten cap altra ambició a la seva vida més que casar-se amb un senyor i no tenen cap inconvenient quan el seu germà gran els arregla el matrimoni a força de "comprar" els futurs marits:

Maria: És que si no ho fa així, no l'agafarà! Saps si n'hi hagués dos, de secretaris!

Joan: En tendríem un a cada branca de portal. Seria un ornament que costaria massa car an es poble.

Maria: De totes maneres, m'agradaria que Na Miquela el se fes seu. Un senyor en aquesta casa hi fa molta falta. Tu series es cunyat d'es senyor..., jo sa cunyada... i mu mare seria la senyora àvia.

Joan: La senyora rave!

Maria: Jesús, que ets de grosser!

No podem oblidar la imatge cursi i ridícula que es desprèn de l'educació que les monges de La Puresa imparteixen entre les seves alumnes perquè les germanes n'han estat víctimes:

Joan: Tenc prou feina amb atendre es meus compromisos. Aquest és un problema de la pagesia. A ses cases de pagesos acomodats, donen a ses seves fies una formació equivocada, d'esquena an es camp. Les fan senyoretetes. Un parei d'anys a La Puresa, un piano que regularment no saben tocar i unes il·lusions males de realisar dins un poble.

Lluís: Ara, més que un defensor de la pagesia, pareixes un fiscal.

Joan: A la vila hi ha una dotzena i mitja de senyoretetes víctimes d'es voler ésser. Aquí tot sol en tenim tres. Per totes elles avui no hi ha en tot es poble altre senyoret disponible més que tu.

A l'obra és destacable el fet que són els ciutadans i els senyorets amb pretensions els que queden més malament. En primer lloc, perquè vénen de famílies d'antics senyors arruïnades i encara se "creuen ésser molt" dins la societat rural. En segon lloc, perquè no demostren tenir una personalitat desenvolupada ja que accepten el matrimoni compost a canvi de la millora de la situació econòmica segons els desitjos del nou amo:

Joan: Res... Per nou o deu mil duros que pot costar tot, no retrasseu es projecte. Sa qüestió és sortir-ne aviat. Anunciau ses vostres esposaies i gastau lo que sigui. Ses factures les pagaré jo.

Lluís: No sé si ho de d'acceptar

Quela: Què vol dir si ho has d'acceptar?

Joan: No te pos més que una condició

Lluís: Digues

Joan: Que intervenguis lo millor que puguís perquè es faci s'amillarament nou. Son Magraner, en es veï hi figura amb una extensió de dos-centes quarterades, i s'acosta a ses tres-centes

Lluís: Tres-centes quarterades...? Acceptat es teu oferiment i sa teva condició

És de destacar el gran problema que li suposa a en Lluís que no hi hagi "quarto de banyo" a la pensió on s'està quan mai no n'havien tingut a la finca on passaven els estius:

- Lluís: *Creuràs que m'hi trob un poc estrany en es poble? Me pareix que no m'hi he de sebre alegrar. A més, hi ha tan poques comoditats...*
- Joan: *Això són prejudicis de ciutadà. Ja veuràs com t'hi quedaràs, entre noltros.*
- Lluís: *Figura't que a sa fonda sols no hi ha quarto de banyo.*
- Joan: *Jo t'oferiria es nostro; però es nostro no és per fer-ne ús: és perquè estiga sempre net i lluent com una plata en condicions de rebre visites. Llavò te presentaré a ses meves germanes, i serà un incert que per poc que te descuidis, no te menin a fer-li una visita. Estan tan orgullosos amb aquest quarto de banyo!*
- Lluís: *Però, per aquí que no vos rentau?*
- Joan: *Tenim es safareig de Son Magraner que està a sa teva disposició. Per s'hivern tenim es cossi de sa bugada i lleixiu cada divendres.*
- Lluís: *Jo no m'hi podré aclimatar, an aquestes coses.*
- Joan: *Ca, homo! Quan Son Magraner era vostro, no hi havia ni quarto de banyo ni safareig, i es teus veis hi venien a passar s'estiu, que és quan és més necessària s'aigo.*

Són els ciutadans i els descendents dels antics senyors que viuen a la ciutat els que fan riure. Aquesta classe social, abans rica i poderosa, ara es troba desclassada, perquè ha perdut la font bàsica que li proporcionava prestigi social i han esdevingut botiguers. En Lluís queda una mica ridícul quan posa en evidència que ni la família ni ell no tenen doblers per tal d'afrontar unes noces malgrat que exercesqui el càrrec de secretari d'un ajuntament -el sou és del tot insuficient, encara que sigui un títol que l'eleva de categoria entre la gent del poble i ell considera que fa senyor i dona nivell social-. També queda malament l'altre ciutadà, en Llinàs, quan arriba al poble per a la gestió del traspàs de la farmàcia: té títol però no té cap dobler, és a dir, molta aparença i pocs fets i en Joan en treu profit per tal d'aconseguir el que vol. Això queda perfectament demostrat en l'escena en què estableixen contacte quan en Llinàs no es treu les ulleres de sol ni a l'interior de la casa, i en el fet que els puros "desapareixen" a la seva butxaca i en Joan els ha de demanar:

- Fr-Aina: *I com està donya Clotilde?*
- Lluís: *Se conserva molt bé. Encara va an es colmado cada dia, i despatxa més que cap dependent.*
- Fr-Aina: *Que tenen un colmado?*
- Lluís: *Ja fa deu anys. Es papà el comprà per no avorrir-se. Un colmado és molt entretingut.*

El doble sentit de les paraules de l'amo en relació a les lloances de la gent del poble davant en Lluís és tot un joc d'interpretació irònica de la realitat que els envolta. És capaç de distanciar-se de la situació i fer ironia dels fets:

- Joan: *Una de ses coses que te recoman, és que, en sentir tocar sa banda de música local, diguis que és molt bona. És una xaranga indecent, però és tradicional considerar-la bona, i ha d'esser bona. Ademés, has de dir que es rector és un predicador de primera; que es nostro terme és es més gran de Mallorca; que paga més contribució territorial que Palma; que de pecuària... Amb una paraula: que no hi ha altre poble amb més animals que es nostro.*
- Lluís: *Per lo vist, aquest és un poble d'exageracions.*
- Joan: *Si ho mires bé, no és més que una prova de s'amor que sentim p'es poble tots es qui en som veïns. Fins i tot presumim que es nostros idiotes són més idiotes que es d'es pobles colindants.*

Na Juanita seria un cas semblant. Ella ve de casa rica arruïnada però és presentada amb trets positius perquè s'espavila i lluita per la seva independència econòmica. Fa gràcia a les escenes finals quan ja ha abandonat aquesta actitud valenta davant la vida i es deixa dur pels desitjos del marit. El traspàs de la farmàcia i l'acceptació de tot el que proposa en Joan ens fa canviar la imatge que d'ella ens havia presentat anteriorment.

L'escena que més s'acosta a la caricatura és l'última quan apareix en Joan preparat per al desplaçament cap a Son Magraner:

- Apareix l'amo En Joan en cosset de camisa, amb una mà un reclam de perdiu i en l'altra un capell de palmes, escopeta, canana i bossot. Darrera, Na Juanita, amb una sombrilla aplegada.*

Amb aquest final, la rialla està assegurada, però, alhora, veiem que el món feliç i harmònic que ens presenta Pere Capellà, de fet, no existeix si no és fora de la vida social, ja que en Joan s'allunya del poble per anar-se'n a viure al camp i els que hi queden són els que han manifestat més prejudicis; com les

germanes i els seus respectius marits. La lectura del final, encara que provoqui rialles, és força àcida perquè no és el happy end tòpic, ans tot el contrari.

Una lectura en profunditat de l'humor capellanià ens permet percebre una gran càrrega d'acidesa davant la realitat social que se'n desprèn: el rerefons de la pobresa produeix agrura perquè hi veiem necessitats bàsiques mal cobertes, des del moment que el gran desig dels treballadors és el de poder afartar-se de menjar i viure sense treballar o dormir a cobert. El llenguatge de la fam i de la pobresa hi és sempre ben present perquè era el que hi havia arreu..

Pel que fa a Sa pesta, hem de dir que tota l'obra és satírica, i la sàtira és una forma de crítica. Ens fa gràcia però també pena tot el que s'hi planteja. S'acosta a les tècniques del teatre d'absurd perquè la història és crítica alhora que sembla no tenir sentit.

Darrera les accions dels dos científics que treballen a fons en un experiment armamentístic, hi veiem referències iròniques a creences i costums molt arrelats entre la població, com la religió, el matrimoni, l'ordre social, etc. D'exemples, en trobaríem molts: la disculpa per la caça de les seves víctimes ens recorda les darreres paraules de Jesucrist a la creu:

Felip.- Mosques... ! Oh, mosques, heroïnes anònimes de sa revolució científica. Perdonau-mos, perquè no sabem lo que mos feim.

Les noves generacions modernes i esnobs, personificades per les nebodes i les seves parelles, viuen de manera diferent a la convencional: les seves parelles són obertes, no senten gelosia davant les relacions dels seus marits amb altres dones, etc. Pere Capellà ironitza sobre un dels pilars fonamentals de la societat com és el matrimoni:

Felip.- Vaja quines nebodetes! Mira que casar-se!

Esteve.- I què has d'anar a cercar? Vulgaritats de sa vida. Es matrimoni s'ha generalitzat molt aquests darrers segles.

La idea de la revolució és entesa com un encadenament solidari dels diversos sectors professionals però en aquest cas la raó de la revolta són les mosques:

Pereta.- No podem circular. Cada dos per tres hi ha renou entre sa policia i es revoltosos

Felip.- I què volen es revoltosos?

Pereta.- Si sabessin lo que volen ja no serien revoltosos.

Esteve.- Bé, però... en què funden sa seva actitud?

Pereta.- Ses fàbriques de flit s'han declarat en vaga revolucionària, ets obrers d'es port han parat per solidaritat amb ses mosques i es sabaters no s'han presentat a sa feina, perquè es dilluns sempre los cau bé estar aturats... I així va tot

Els representants del poder tampoc no s'escapen de la ironia perquè la seva actitud personifica l'interès egoista i la hipocresia del poder:

President (al micro)- Gallinopolitans: hem..., hem.... Després d'uns dies d'inquietud pública, es vostro president us fa l'honor de comunicar-vos que sa sospita que pogués existir una nova arma secreta, s'ha confirmada. S'arma secreta existeix, però no hi ha por, perquè es seus fins no són es que tots creïem. No és una arma dirigida contra els animals i això mos tranquil·litza. Ets animals no tornaran a esser molestats. Ses primeres proves de s'arma secreta se realitzaren amb ells, perquè es seus inventors no la volien provar amb sos homos sense estar segurs que matava. Ara que ja sabem que, efectivament, mata, totes ses proves que s'hagin de fer per arribar an es seu total perfeccionament, se faran sobre material humà, que és més barato.

La ciència i la política són aliades perquè les dues veuen gran utilitat a l'arma inventada ja que ha d'ésser emprada per a l'establiment d'una pau definitiva fonamentada sobre la por a la mort:

Esteve (al micro).- Es meu germà i jo estarem orgullosos de poder oferir a sa nostra pàtria s'arma més secreta de totes. Secretíssima. Una arma que mos permetrà alliberar de s'esclavitud totes aquelles potències que no vulguin obrar segons ses nostres conveniències democràtiques. Sa nostra arma no és una arma destinada a sa guerra, sinó tot lo contrari; amb una sola passada que donem an el món, sa pau eterna quedarà assegurada per una bona estona.

Però el contingut ideològic s'hi intensifica més quan veiem els mecanismes brutals de funcionament del poder. La coacció i la pressió psicològica serveix per al control dels subversius. La violència oficial s'aplica a través de les forces de seguretat al servei del poder:

Agent.- *Jo puc cridar tant com me doni la gana perquè a posta som autoritat*

Felip.- *Cridi, avui que pot perquè demà es que cridarán serem noltros venjant-mos d'ets agravis que mos han inferits*

Agent.- *Calli, que lo que jo faré serà inferir-li una bufetada*

La tortura és l'instrument principal d'amenaça:

Ministre.- *Esperam que per part de vostès comptarem amb tota casta de facilitats per poder dur a terme sa nostra labor interrogativa, sense necessitat d'haver d'apel·lar a procediments que estan en pugna amb sos principis morals de Gallinòpolis. Si no canten sa veritat que desitjam recorrerem a fer-los un hàbil interrogatori.*

És a dir, les escenes inicials són les que fan més riure però ràpidament es va creant un clima de tensió i pren força la visió del comportament absurd d'una col·lectivitat.

En conseqüència, riure? No en fa massa, i menys al final: el triomf de la mort converteix la peça en tràgica perquè el missatge que se'n desprèn és que no hi ha cap sortida contra el sistema establert.

Quant a El rei Pepet, és una obra força diferent a les anteriors on predomina el romanticisme i l'estètica per sobre de la rialla. Ens explica la història d'un jove pastor que es converteix en rei. El protagonista és en Pepet, un infant criat per uns carboners que el recolliren després que fos abandonat a la porta de la seva caseta per un cavaller desconegut. Aquest nin es fa pastor i viu una vida idíl·lica i feliç entre els seus animals i amics. És en aquestes circumstàncies que descobreix la seva veritable personalitat d'hereu de la corona regnant. La tècnica per a la presentació d'aquesta situació s'acosta a la teoria del distanciament brechtia. La història ens és narrada per mitjà d'una dona vella, que la conta a un nin a través d'un recitat previ a les accions escèniques.

L'obra no és «de riure». Això no obstant hi descobrim una gran càrrega de burla envers el món militar -són els membres de l'exèrcit els que fan rialles, ex. el baró, o els pagesos que canvien la seva actitud de sempre per tal d'imitar la de la classe dominant i copiar-ne el comportament alhora que passen a defensar els valors dels que ostenten el poder tot i que aquests no serveixen les seves necessitats, ex. en Manel:-

(... Entra Manel, que du l'espasa enlairada, acompanyat de Maria)

Manel: *¿Qui és que tosseix aquí?*

Maria: *No afegexis en es foc*

Manel: *Ningú sense es meu permís
Pot expressar sa tossina,
Si no es Sants Metges de Pina
Són dos, i hauran d'esser sis,
Si em pos a fer escabetxina.
I ara què... ¿Tiràveu junta?
¿Què mermulàveu, tots dos?*

Quant a les històries amoroses, el romanticisme de na Catalina i el realisme d'en Lluç manifesten una oposició de plantejament envers l'amor i el sexe que s'inverteix al llarg de la història, amb la qual cosa el sentiment més pur i ideal es vincula al sexual i real. En Pepet comprèn i comparteix els dos punts de vista. Pere Capellà aconsegueix una de les escenes més gracioses del text unint humor i amor:

Catalina: *Aquest llenguatge és, marquès,
es llenguatge de s'amor.
S'amor que és tot esperit,
s'amor que és tot ideal,
s'amor que és aquest cabal
que vos entrega es meu pit.
Amor és riure i plorar,*

(Riu i plora)

*És presó de dolços llaços...
I ara obriu es vostros braços,
perquè m'he de desmaiar.*

*(Li cau a dins els braços: Lluç la col·loca
allà on pot).*

Lluc: (comptant a l'estil dels àrbitres de boxa).
Un, dos, tres, quatre, cinc, sis,
set, vuit, nou, deu. Vencedor!

(Alça un braç)

Ja l'he deixada K.O.
I ara me'n vaig, perquè fris.

(Ella, quan sent això, s'incorpora).

Catalina: Lluc...

Lluc: Me n'he d'anar aviat
perquè he de fer quatre passes.

Catalina: No fosca, no te n'anasses!

Lluc: Te deix amb ses carabasses
que em donares l'any passat.
Què et pensaves, Catalina?
Ets una rosa molt fins,
ets més...

Catalina: Tot això és pamplina.

(Agafant-lo pel braç).

Som una dona. Una dona!

També hi trobam un grau elevat de burla envers la noblesa i el seu tarannà. El personatge de na Rusó concentra totes les característiques burlesques d'aquesta classe poderosa. No ens estranya la reacció de rebuig de na Maria envers aquesta possible nora perquè no veu vida ni caràcter en la jove aspirant:

President: És un esqueix d'es cimbal
de sa família reial...

Maria: Idò és una reial bleada.

President: (horroritzat).
Duquessa... Això ja ho trob massa!
Heu dit bleada...

Maria: Massa ho sé.
Si ho és, què voleu que faça?

President: Quin llenguatge més barato!
Sou, Duquessa, un hortolà.

Maria: Vós què sou?

President: Un cortesà.

Maria: Un cortesà moneiato.

Pere Capellà fins i tot es permet fer ironia amb la bogeria de les reines espanyoles. La referència a Joana la boja hi és clara:

President: Si és reina i mos torna loca,
serà poc original.

És a dir, tot el món de la cort reial queda ridiculitzat en la figura de la jove Rusó perquè ella és una al·lota sense personalitat, educada per les monges i a les ordres dels superiors. En aquest sentit la figura femenina de la reina Blancaflor és l'oposició a la promesa que li atorguen. Els dos noms, fins i tot, són significatius. L'estimada és una flor blanca, plena de vida i de personalitat -una igual d'ideals- mentre que la núvia obligada no arriba ni a flor, és una rosa petita sense color ni criteri propi, conseqüència de l'educació mongil:

Pepet: Així, vos voleu casar?

Rusó: Si vaig néixer per això,
què voleu que faça?
Acotar es cap i callar.

Pepet: Però què vos diu es cor?

Rusó: (sorpresa).
Es cor? No l'he sentit mai,

*que em mogué cap rebumbori
ni me contàs cap histori'.*

Per altra banda, el mateix protagonista, en Pepet, fa riure per la seva actitud il·lusa i confiada enfront del poder. El seu amic Lluc és molt més realista ja que veu clarament què simbolitza aquest poder:

*Pepet: Molts habitants d'es meus pobles
tendrien títols d'honor.
Faria una nació
Gairebé tota de nobles*

*Lluc: Pepet, per mi això seria
Un gros inconvenient...
Aquesta casta de gent
Només serveix per menjar...*

A tall de conclusió, podem afirmar que, almenys en aquestes tres obres que hem analitzat, es confirma la doble lectura textual de què parlàvem inicialment. No hi trobam ni els tòpics d'accions ni els estereotips de personatges tan habituals a l'època. La diglòssia dramàtica establerta (teatre en català per riure i en castellà per plorar) és una realitat però no tots els autors la mantenen sinó que alguns intenten de sortir-se'n. En Mingo Revulgo n'és un tot i no sempre ho aconsegueix perquè a les obres que hem deixat de comentar hi podríem trobar moltes característiques que contribueixen a establir els tòpics de l'anomenat teatro regional.

Pere Capellà esdevé model per a joves dramaturgs que es donaran a conèixer molt posteriorment, ja a mitjans dels anys seixanta i entrats els setanta. Aquests nous creadors empraran l'humor per a la denúncia oberta i directa contra el sistema capitalista i contra el règim franquista. Alexandre Ballester, per exemple, en serà una mostra brillant.

Els teleclubs d'Algaida: Randa i Pina

Margalida Pujals i Mas
Manel Santana i Morro

1. Introducció

Els teleclubs foren entitats generalment ubicades en àrees rurals, que es crearen en els anys seixanta,¹ i que tenien com a finalitat "conseguir una apertura cultural y a través de ella una 'recuperación' de las gentes de estos pueblos a la vida nacional".² S'havien d'ubicar a les zones més poc afavorides pel desenvolupament cultural, en general poblacions rurals que no disposaven de les infraestructures adequades. Per aquest motiu, la distribució dels teleclubs per províncies fou molt variada "(...) pudiéndose asegurar que el número de teleclubs está en proporción inversa al desarrollo económico de las zonas geográficas".³

Els indrets que sol·licitaren la creació d'un teleclub eren majoritàriament nuclis rurals, amb una població que no solia superar el mil·lenar d'habitants i amb una vida social i cultural molt minsada. A més, era escassa la presència d'aparells de televisió i de ràdio, i generalment no hi havia sales de cinema.

El primer teleclub creat a Balears fou el de Ruberts, el gener de 1967, poc més de dos anys després que se'n creàs el primer a l'Estat espanyol. El fet de crear-se a Ruberts no fou una casualitat. Ruberts era un nucli molt deficient si considerem el nivell cultural i educacional de la seva població. Com a llogaret de Sencelles, situat al Pla de Mallorca, entre Lloret de Vistalegre i Pina, gaudia d'una situació cultural poc adequada. El mateix succeïa amb el cas de Pina i Randa. Aquests foren dos dels indrets escollits per a la instal·lació d'aquestes noves entitats culturals. Randa, amb una població minvant a partir de la dècada dels seixanta per raó del fort èxode rural i l'envelliment de la població, i amb un buit cultural alarmant, es convertí en seu del primer teleclub obert a Algaida, i el segon que s'obria a l'illa. La població sovint optava per emigrar a zones industrials on pogués gaudir de feines més lleugeres i millor retribuïdes que a la pagesia.

El descens de la població a Randa és evident, dels 230 habitants que hi havia l'any 1951, el 1970 tan sols en quedaven 134. No s'ha d'oblidar que aquests nuclis més industrials també disposaven d'un major nombre de recursos a l'hora d'omplir el temps lliure.

En aquests dos llogarets, abans de la creació del teleclub la situació cultural i educativa era molt deficient. A més del buit que suposava la manca d'existència de cinema i locals públics d'esbarjo com els cafès, les grans dificultats que tenia la població a l'hora de desplaçar-se⁴ a altres indrets més afavorits en aquest sentit els convertia en nuclis d'emigració continuada. De fet, els diferents nuclis de població en els quals es pretenia crear un teleclub havien d'omplir un qüestionari que els remetia la *Red Nacional de Teleclubs* on s'havien de detallar aspectes com: els aparells de televisió que hi havia a l'indret, la situació cultural i educativa, els locals d'oci i de sociabilitat, l'accessibilitat del lloc, etc.

1 El primer teleclub de l'Estat es va inaugurar el 25 de novembre de 1964 a la localitat de Mantilla la Seca (Zamora).

2 Circular de la Delegación Provincial de Información y Turismo de Baleares, 8 d'abril de 1968. Inventari de la documentació procedent de l'extingida Delegació Provincial de Cultura de Balears, caixa 198, Arxiu del Regne de Mallorca -ARM-.

3 LLORCA, Carmen (1971): *Los teleclubs en España*. Col. Temas españoles. núm. 511. Publicaciones españolas. Madrid, pàg. 5.

4 Això s'agreujava amb la incomunicació que es podia arribar a tenir. De fet, Randa no va disposar de telèfon fins al 1940 i Pina encara hagué d'esperar 10 anys més.

A més, la Comissió Provincial d'Informació, Turisme i Educació Popular emetia la seva particular visió corroborant el que es deia a l'informe. A tall d'exemple, en aquest informe la situació que s'ofereix de Pina és força rellevant:

*"Localidad eminentemente agrícola, con escaso nivel cultural. La inmigración de la juventud hacia la capital es constante por falta de medios de contacto y diversión. Existen varios bares que no suelen ser frecuentados por la juventud. Prácticamente no existe nada en este pueblo que les permita el contacto personal ni momentos de expansión amistosa".*⁵

De fet, a Pina únicament hi havia un espai escènic al carrer Major, propietat d'un particular conegut popularment com Can Verd. Allà els joves, amb el suport de les monges, duïen a terme de manera puntual les seves representacions. Els altres únics indrets de sociabilitat es reduïen als cafès de Cas Garrover i de Can Toni, el primer situat a la plaça i l'altre al carrer Major.⁶

Per crear un teleclub era necessari disposar d'un local adequat cedit per un propietari -en algunes ocasions era l'Ajuntament, en altres l'Església⁷ i altres un particular-, redactar l'acta de constitució, elegir la Junta directiva i proposar tres persones com a monitor, elaborar una llista de socis, disposar d'uns estatuts, fixar la quota de soci, i enviar per triplicat la sol·licitud al delegat del Ministeri d'Informació, Turisme i Educació Popular de la província.

2. Els teleclubs de Pina i Randa

El teleclub de Pina es va obrir a un local propietat de les Monges Franciscanes, al carrer de l'Església. El seu funcionament en aquest indret fou irregular, ja que encara no es tenien els permisos necessaris, i tan sols es feien activitats per als nins a causa de la manca de material i d'infraestructura que patien. Més tard, es traslladaren a un local regentat per una associació juvenil que anà diversificant les ofertes d'oci i esbarjo de manera que es féu necessari legalitzar-la com a teleclub. El capital inicial per a engegar la nova iniciativa va sorgir d'una subscripció popular efectuada pel rector entre la població de Pina, en la qual es recaptaren unes 15.000 pessetes.

La iniciativa va sorgir del rector, Jaume Barceló Enseñat, que, conscient de la manca d'activitat cultural i recreativa de la localitat, decidí actuar obrint un local que tendria com a finalitat *"proporcionar un merecido recreo en el tiempo libre después de la jornada laboral para los productores. Que los niños puedan ver sus programas infantiles en un lugar apto para ellos, y al mismo tiempo el cultivar y acrecentar el nivel cultural del censo popular, para lo cual su organización podría ser lectura de libros, audiciones de música selecta, excursiones, coloquios en torno a programas televisados, y en resumen toda iniciativa que indujera a una mejor formación y unión social de sus miembros"*.⁸

Així, el teleclub de Pina fou inaugurat oficialment el 16 de juny de 1968⁹ -amb el número 2.581 de la *Red Nacional de Teleclubs*-, després d'un retard considerable¹⁰ provocat per qüestions tècniques relacionades amb el senyal de televisió -ja que la *Red Nacional de Teleclubs* exigia a totes les localitats que

---

5 Informe enviat per Jaume Barceló Enseñat a la Red Nacional de Teleclubs l'1 d'agost de 1967. Delegació Provincial de Cultura, caixa 197, ARM.

6 Entrevista a Bernat Servera Oliver, Pina, 19 de juliol de 1998.

7 En el cas que el local cedit fos de propietat eclesiàstica, la fórmula del contracte era la següent: "El infrascrito Cura Párroco (...) cede la casa mencionada para que en ella tenga su sede el teleclub, como medio de apostolado religioso, social, cultural y educativo del vecindario". Delegació Provincial de Cultura, caixa 197, ARM.

8 Informe enviat per Jaume Barceló Enseñat a la Red Nacional de Teleclubs l'1 d'agost de 1967. Delegació Provincial de Cultura, caixa 197, ARM.

9 El 1968 es desplaçà a Mallorca un representant de la Red Nacional de Teleclubs per tal d'inaugurar una sèrie de locals que havien de suposar l'expansió d'aquests centres a l'illa. Així, a més del teleclub de Pina es crearen en aquest any els teleclubs de Valldemossa, Son Macià, s'Arracó, Sant Joan, Sineu, Manacor, Fornalutx, i Maria de la Salut.

10 D'ençà que se sol·licitava el permís corresponent i el material necessari fins a l'obertura d'un teleclub, passava un temps prudencial que generalment depenia de les condicions de la infraestructura del nucli en qüestió.

demanaven la concessió del permís per obrir un teleclub que rebessin nítidament el senyal de televisió.¹¹

La primera Junta directiva es formà el 3 de novembre de 1969, i tengué la composició següent:

Antoni Oliver Arrom, president
Pere Oliver Cirer, vicepresident
Joan Ferragut Salom, secretari i monitor¹²
Maria Jaume Rafel, vicesecretària
Francesc Oliver Jaume, tresorer
Joan Cirer Carrió, vocal
Margalida Servera Bibiloni, vocal

Aquesta junta va proposar el rector, Josep F. Sastre i el batlle, Antoni Coll Servera, com a assessors del teleclub, assegurant així els vincles amb el poder polític i el poder eclesiàstic -la qual cosa determinà notablement l'activitat d'aquesta associació-. La presència femenina a la resta d'associacions locals que s'havien creat amb anterioritat havia estat nul·la, per la qual cosa resulta un fet remarcable la presència de dones en les juntes directives dels teleclubs de Pina i de Randa.

El teleclub de Randa fou un dels primers a crear-se a Mallorca juntament amb els de Ruberts i la Colònia de Sant Pere, el 1967. La població va respondre positivament a la creació d'un centre recreatiu i el 1972 -un moment de ple funcionament dels teleclubs- eren socis més de la meitat de la població del llogaret.¹³ Únicament disposam de la Junta directiva corresponent al 1972:

Joan Capellà Galmés, president
Pere Siquier Cantallops, vicepresident
Miquel Lliteras Mestre, monitor
Antoni Homar Barceló, secretari
Joan Amengual, vocal
Rafel Rosselló, vocal
Maria Francisca Gallardo, vocal
Miquel Cantallops, vocal

La presència del clergat local, mestres nacionals i estudiants fou molt freqüent en les juntes directives dels teleclubs. S'ha parlat anteriorment del paper impulsor del teleclub de Pina per part de

PROFESSIONS	NOMBRE
Capellans	12
Mestres d'escola	10
Pagesos	9
Estudiants	7
Funcionaris	2
Altres	2
TOTAL	42

Quadre 1: Quantificació i dedicació dels monitors dels teleclubs el 1972 a Mallorca

11 Tenim constància que el 22 d'agost de 1967 el rector de Pina, Jaume Barceló, sol·licità el permís per obrir un teleclub. Delegació Provincial de Cultura, caixa 196, ARM.

12 El primer monitor d'aquest teleclub fou el rector, Jaume Barceló Enseñat, responsable directe de la creació del teleclub de Pina.

13 En concret, hi havia 275 socis entre una població de 410 habitants.

mossèn Jaume Barceló Enseñat. El mateix succeí a Randa amb mossèn Miquel Lliteras Mestre. A Pina els monitors de la Junta directiva constituïda el 7 de juny de 1967 eren els mestres Guillem Daviu Vich i Jordi Amengual Macianes. Els estudiants, per la seva banda, varen tenir un paper engrescador al teleclub de Randa. A la Junta directiva del 1972 la totalitat dels membres, excepte el rector, eren estudiants. Si comparam l'extracció professional de les directives de Randa i de Pina amb les de la resta de teleclubs, preveres, mestres d'escola i estudiants són les professions majoritàries.

Els teleclubs de Randa i Pina varen rebre la categoria de local. Els teleclubs locals eren els més nombrosos,¹⁴ i disposaven tots del material indispensable per a dur a terme la seva tasca (televisor, biblioteca bàsica¹⁵, magnetòfon...). Quan aquests teleclubs necessitaven material complementari, com projectors de cinema, projector de diapositives, tocadiscs, una major col·lecció de llibres, pel·lícules pròpies, etc., aquests es demanaven als teleclubs comarcals.¹⁶ Al marge d'aquesta categoria, n'hi hagué dues més: comarcals¹⁷ i pilots¹⁸.

Com el propi nom indica, aquestes associacions varen mantenir una estreta relació amb el fenomen televisiu que va copsar l'actualitat dels anys seixanta a l'Estat espanyol. Hem de tenir present que en aquells anys el televisor era un element de luxe al qual moltes famílies no tenien accés i el fet de poder accedir-hi a través d'una minsa quota de soci va popularitzar els teleclubs. De fet, el 1967 a Pina tan sols hi havia 7 televisors a cases particulars i 2 a locals públics; per tant, la possibilitat d'oferir un nou televisor a l'abast de tota la població era molt desitjable. Aquest televisor, en el cas de Pina, arribà el 16 de juny de 1968, a un acte al Saló d'Autoritats de l'Aeroport, on el ministre d'Informació, Turisme i Educació Popular féu lliurament d'aquest aparell a diversos teleclubs mallorquins.¹⁹ Es tractava d'un televisor de la marca General Eléctrica Española de 23 polzades, que se cedia al teleclub mentre aquest continuàs en funcionament, ja que era propietat de la Direcció General de Radiodifusió i Televisió. A Randa, el televisor havia arribat el 3 de juliol de 1967, juntament amb el teleclub de la Colònia de Sant Pere.

Al voltant de la televisió es reunien famílies i amics que trobaven al teleclub un lloc on compartir vivències i conèixer el que un mitjà de cobertura mundial els hi oferia. A més, els teleclubs oferien la possibilitat de gaudir de funcions teatrals i projeccions cinematogràfiques, tenir accés a un important fons bibliogràfic, assistir a vetllades musicals, conferències, excursions, visites culturals, competicions esportives, etc. El 29 de gener de 1973 es va concedir al teleclub de Randa, juntament amb altres set teleclubs més, un tocadiscs. En aquest mateix any es varen rebre 5.000 pessetes per a l'adquisició de discos. Un any abans s'havia sol·licitat la concessió d'un projector de cinema, però aquest no va arribar mai. És per això que hem de tenir present que els teleclubs, malgrat ser un projecte inicialment ambiciós, a la pràctica es varen moure dins una infraestructura molt modesta.

A través d'aquestes reunions sovint sorgien grups d'acció a favor de la millora dels nuclis més desfavorits, per la qual cosa els teleclubs foren mitjans de conscienciació social i potenciació de la sociabilitat:

---

14 A tall d'exemple, el 1972 hi havia 24 teleclubs d'aquesta categoria, i el 1978, ja en plena decadència d'aquestes entitats, sols en quedaven 18, Delegació Provincial de Cultura, ARM.

15 Aquestes biblioteques estaven formades per una enciclopèdia, un atlas geogràfic, una esfera geogràfica, històries generals, llibres de viatges, biografies i una selecció de clàssics de la literatura.

16 El 1972 tenien la categoria de teleclubs comarcals els de Mancor de la Vall, Sant Joan i Son Macià; el 1976 se'ls afegí el del Port de Sóller, IDPCB, ARM.

17 El nom de teleclub comarcal no tan sols feia referència a una situació geogràfica, sinó que l'associació en qüestió havia de reunir tres característiques bàsiques: estar situat geogràficament de manera que pugui afavorir el desenvolupament de la cultura a altres nuclis, rebre l'ajut actiu i ferm de l'ajuntament i gaudir de la presència d'un eficient monitor per tal de dinamitzar les accions del teleclub. A Mallorca foren teleclubs comarcals els de Sant Joan, Mancor de la Vall i Son Macià. Pina i Randa depenien del teleclub comarcal de Sant Joan.

18 La tercera categoria que trobam és la del teleclub pilot, pensat com a model del que havia de ser realment un teleclub. La construcció d'aquests centres s'emmarcava dins el II Pla de Desenvolupament Econòmic. Tan sols el teleclub de Sineu va gaudir d'aquesta denominació a Mallorca. En aquest sentit, el teleclub de Sineu es va convertir en el més important de l'illa si ens atenem a les activitats culturals i d'oci que va dur a terme.

19 Aquests eren els teleclubs de Sineu, Sant Joan, s'Arracó, Son Macià, Valldemossa i Mancor.

"(...) No se monta un teleclub para que la gente del pueblo vaya a él a ver la televisión, sino que se crea para que el pueblo disponga de un medio por el que pueda expresarse comunitariamente (...)".²⁰

Entre les activitats del teleclub de Pina trobam una forta presència dels principis catòlics. Així, el gener de 1972 es va dur a terme una campanya d'alfabetització i promoció cultural on es feren una sèrie de conferències sobre "el plan de Dios en la mujer, desarrollo integral, físico y cultural de la misma", on hi assistiren la pràctica totalitat de dones i al·lotes de Pina.²¹

Es pot considerar que l'èxit fou notable, ja que si el 1968 existien a l'Estat espanyol aproximadament 3.000 teleclubs, el 1971 la quantitat ascendí a 4.414 integrats a la *Red Nacional de Teleclubs*.²²

La *Red Nacional de Teleclubs* tenia com a finalitats: aprovar la creació de nous teleclubs, subministrar els materials necessaris²³, elaborar un fitxer de dades amb tots els teleclubs existents, atendre les necessitats de millora dels locals, acordar les subvencions destinades a aquestes millores i elaborar els programes d'activitats que s'havien de dur a terme a escala estatal. Els assessors provincials hi havien de remetre, a finals d'any, els plans i pressupostos dels teleclubs de la seva província, especificant el fons a nivell provincial i el que s'esperava rebre com a subvenció de la *Red Nacional*. De fet, les peticions de subvencions ens indiquen les activitats que s'hi varen dur a terme, ja que generalment la subvenció es demanava quan l'activitat ja s'havia realitzat i es podia presentar una factura com a justificant.

El 1972 el teleclub de Randa va organitzar un conjunt musical per actuar a les festes locals, a més d'un grup de teatre. Les excursions foren una altra de les activitats més rellevants. En aquest any es dugueren a terme sortides a Sóller, Lluc, Capocorb i Santa Margalida, dins la campanya *Conozca usted su provincia* promoguda per la Direcció General de Promoció del Turisme. El 25% de cada excursió estava subvencionat. Altres activitats eren col·loquis i conferències, concursos de redacció i de pintura, i projeccions de diapositives. Disposam del desglossament i les corresponents subvencions de la programació d'activitats duta a terme durant el tercer i quart trimestres de 1975:

Nom de l'activitat	Pressupost	Aportat pel teleclub	Aportat per la CITE	Aportat per la RNT	Aportat per altres
Setmana Cultural	8.000	1.000	2.000	4.500	500
Conferències	6.000	1.000	-	5.000	-
Diapositives	6.000	2.000	2.000	2.000	-
Concursos	8.000	1.000	-	7.000	-
Festes	10.000	5.000	-	3.000	2.000
Excursions	15.000	5.000	-	7.000	3.000

Com s'hi pot veure, l'organització regular d'activitats culturals i recreatives depenia enormement d'aquestes subvencions, ja que el que s'ingressava en concepte de les quotes de socis o bé per algunes activitats on es feia pagar als assistents, no era suficient per dur a terme un programa d'activitats complet. De fet, a Pina, la quota de soci era tan sols de dues pessetes mensuals. Les fonts de finançament

20 Subdirecció General d'Entitats i Convenis Culturals, p. 57. Delegació Provincial de Cultura, caixa 213, ARM.

21 Delegació Provincial de Cultura, caixa 197, ARM.

22 LLORCA, Carmen (1971): *Los teleclubs en España*. Col. Temas españoles, núm.511. Publicaciones Españolas. Madrid, pàg. 1.

23 La Red Nacional de Teleclubs subministrava a cada local el material següent: un televisor, lots de llibres -sovint a manera de biblioteques bàsiques formades per 80-90 volums-, el butlletí *Teleclub*, la revista *Tele-radio*, el butlletí *España hoy* i altres publicacions que anaren sorgint en relació als teleclubs, i equips audiovisuals -magnetòfon, projector de diapositives, etc.

eren tres: la CITE -Junta Central d'Informació, Turisme i Educació Popular-, la RNT -Xarxa estatal de teleclubs- i entitats privades com caixes d'estalvis i comerços de la localitat.

En el teleclub de Pina, l'organització i el funcionament va disposar d'un gran grau d'autonomia dins els marges de control general que establia el Ministeri d'Informació, Turisme i Educació Popular. El 3 de novembre de 1969 es varen modificar els Estatuts per tal de permetre que tots els càrrecs, excepte el de secretari-monitor, fossin elegits pels socis a l'Assemblea general.

Des del moment en el qual es constituïa un teleclub, el Ministeri d'Informació, Turisme i Educació Popular aportava un televisor i una subvenció econòmica per al condicionament del local, i la compra de mobiliari i llibres. Així, el Ministeri podia exigir unes condicions mínimes que eren vigilades periòdicament per visites d'inspectors i documentació visual que havien de remetre aquestes entitats a la *Red Nacional de Teleclubs*. A més, es comptava amb l'ajut monetari de la Junta Central d'Informació, Turisme i Educació Popular de Balears, caixes d'estalvi i altres donatius que ocasionalment poguessin aportar altres entitats per tal d'assegurar-ne el bon funcionament. El 30 de juny de 1967, el teleclub de Randa va rebre una subvenció de 15.000 pessetes per a adquirir el mobiliari i el material necessari per al funcionament del teleclub. En canvi, pel que fa a Pina, la situació no fou tan positiva. El febrer de 1970 el seu president, Antoni Oliver, indicava que "*no se puede leer nada, pues no llega ningún libro. También carecemos de muebles*".²⁴

En cas de dissolució del teleclub, el material cedit s'havia de tornar a la *Red Nacional de Teleclubs*.

Els locals dels teleclubs eren de titularitat municipal o eclesiàstica, cosa que possibilita que es convertissin també en espais utilitzats per a altres finalitats. Malgrat tot, des de l'Administració pública es feia èmfasi en l'obligatorietat que el teleclub es desvinculàs automàticament de qualsevol altre acte desenvolupat en el seu local.

Aquests locals havien de tenir una superfície aproximada d'uns 350 m², i un cost de construcció de 4.000 ptes. el m² (això suposava una despesa d'1.400.000 ptes.). D'aquesta quantitat, l'Ajuntament havia d'aportar unes 600.000 ptes., i la resta era subvencionada -tal i com s'ha indicat anteriorment- pel ministeri corresponent.

A la vegada, la *Red Nacional* depenia de la Junta Central d'Informació, Turisme i Educació Popular -JCITE- i a partir de 1969 va comptar amb la participació d'assessors a cada província per tal d'assegurar el funcionament dels teleclubs d'acord amb el reglament. La JCITE fou creada el 1962 i va tenir com a finalitat principal "*(...) coadyuvar a una más completa formación cívica del español de hoy, que, basada en los valores tradicionales, le mantenga incorporado de manera permanente a los modernos planteamientos culturales y técnicos*".²⁵

El novembre de 1967 la *Red Provincial de Teleclubs* va enviar un lot de llibres per adreçar als primers teleclubs mallorquins que s'havien constituït. Això va permetre que al teleclub de Randa s'inauguràs una biblioteca que constà inicialment de 36 llibres; posteriorment reberen una col·lecció de llibres de Radiotelevisió Espanyola. Es tractava de llibres amb un contingut ideològic innegable com ara *Franco, ese hombre*, *La Rusia olvidada*, d'altres de contingut bèl·lic relacionat amb la història d'Espanya o la religió com *Exposición histórico-militar*, *la Promoción Social de la Cultura*, *Guía de la Asamblea Cristiana*, etc. En general, llevat d'algunes excepcions, eren llibres poc atractius per a tots aquells que concorrien els teleclubs, ja que estaven lluny de les preocupacions i inquietuds pròpies de la generació dels anys seixanta.

A mitjans dels anys setanta, la major part dels teleclubs mallorquins entraren en decadència. Generalment, en acabar-se l'entusiasme dels seus capdavanters el teleclub entrava en una dinàmica lànguïda que es convertia en inoperant. El televisor, que havia estat la raó principal de la seva existència, s'anava integrant a les llars de manera que desapareixia l'estímul primigeni de joves i no tan joves, que s'havien sentit atrets per aquest nou mitjà. El 10 de març de 1975 el teleclub de Pina deixà d'existir

---

24 Delegació Provincial de Cultura, caixa 197, ARM.

25 LLORCA, Carmen (1971): *Los teleclubs en España*. Col. Temas españoles. núm. 511. Publicaciones Españolas. Madrid, pàg. 18.

legalment -encara que ja feia alguns anys que la seva existència era gairebé testimonial- i el material es va traslladar al teleclub comarcal de Sant Joan. A Randa, tot i que la decadència va arribar un poc més tard, el 1978 es va donar de baixa.²⁶

BIBLIOGRAFIA

LLORCA, Carmen (1971): *Los teleclubs en España*. Col. Temas españoles. núm. 511. Publicaciones Españolas. Madrid.

PUJALS MAS, Margalida: "El teleclub de Son Macià", a AD: *Manacor cultura i territori. I Jornades d'Estudis Locals de Manacor*. Ajuntament de Manacor. Manacor. 2001, pàg. 471-483.

PUJALS MAS, Margalida: *Memòria d'un passat recent: el teleclub La Salle d'Alaior*. Ajuntament d'Alaior. 1999.

PUJALS MAS, Margalida (2000): *Els teleclubs a les Illes Balears*. Memòria d'Investigació (inèdita). Universitat de les Illes Balears.

La torrentada del 9 de setembre de 1955 a Algaida

Alexandre Mulet Ballester

Margalida Oliver Vanrell

Joan Barceló Trobat

1. INTRODUCCIÓ

Aquesta comunicació que presentem a les Jornades d'Estudis Locals d'Algaida fa referència a un fet que va succeir el 9 de setembre de 1955. Es tracta d'una revinguda del torrent de Son Capellà. Aquest fet va tenir grans conseqüències econòmiques per a la població algaidina i va ser un gran impacte social que encara es troba en la memòria de la gent. En aquest estudi s'intenta analitzar el que va succeir aquest dia tenint en compte factors naturals, com la geomorfologia del terreny, les dades climàtiques o els factors meteorològics; però també són de gran importància les fonts orals que ens ajuden a determinar certs aspectes de la torrentada, que no podríem aclarir d'altra manera.

Aquest no és un fet únic en la història d'Algaida, ja que durant els segles XIX i XX tenim constància d'altres fenòmens similars però menys catastròfics que el que analitzem en aquest article. Així durant el segle XIX dues inundacions afectaren el nostre municipi, el 30 de novembre de 1853 i el 6 de desembre de 1870.

Al segle XX a la premsa es fa ressò dels desbordaments i negaments sobretot a terres de la zona de Pina i Montuiri, que són bastant freqüents, per causa de la seva geomorfologia i els seus materials argilosos.

Aquests tipus de fenòmens han generat una literatura popular en forma de gloses. La glosa que podeu veure tot seguit, escrita per Llorenç Marqués, fa referència als successos que es produïren els anys 1955 i 1956. El primer any correspon a la torrentada que analitzem i el segon a una gran nevada que hi hagué també al nostre poble.

La glosa diu així:

I

*L'any mil nou-cents va seguit
amb sos dies i setmanes
i si vas a Algaida demanes
quan va fer aquelles aigades
amb ses finques espenyades
era l'any cinquanta i cinc*

II

*Es temps no mirava prim,
mollava aigo a tonelades
fins que es quedaren pelades
i altres amb pedres muntades
i ara espenyat heu tenim.*

III

*L'any cinquanta-cinc dugué
mala llavor i mala herba;
dia nou a dins setembre
un fibló d'aigo va fer
i moltes parets s'en dugué,
terra i arbres per revenja
i per això tot lo que penja,*

IV

*L'any cinquanta-cinc parlà
I va dir an el cinquanta-sis:
Mallorca és un paradís
I tu i jo l'hem de matar.*

V

*L'any cinquanta-sis rebent
un temporal presentà,
neu i vent mos va donar
i va esser molt més dolent,
i si preguntau a la gent
ningú no l'alabarà
ni a sa muntanya ni es pla
ni tampoc p'es continent..*

VI

*Es febrer va esser traïdor
i li duia regordada
va tirar una neuada
i era per matar es pastor,
euveies i passador
i altre tant de novellada,
i amb aquesta llanderada
també ferí es conrador.*

VII

*Garrovers, ametllers i faves
tot va quedar secorrat,
i es camp va quedar gelat
i desconcordi per ses cases,
no es igual tu errases
o des mal temps arrasat*

*no heu pots posar dins es sac
i es un mal passar-ho amb noves,
ni ses melters i ni garrovers
no en poden collir cap.*

VIII

*Molta gent comprà abono
per ses terres abonar,
i sa neu també espenyà
tot es figuerals de moro.*

IX

*Figueres de moro bones,
totes les va destrossar
per allà on va passar,
i tu me diràs lo que hi trobes,
es mal temps són unes coses
que nengú pot aturar
figueres de cristià
també quedaren baldades,
ses llimoners cremades
de sa neu que va tirar;
i es pagès ha de mirar
i ha de sofrir cinglades
i si acaba ses pasterades
per menjà haurà de sercar.*

Però no només les inundacions, sinó també les sequeres, que és el fenomen meteorològic extrem que més vegades s'ha repetit al nostre poble i a les nostres illes, han generat una literatura popular. Un bon exemple és aquesta glosa feta l'any 1846, temps de Pasqua¹:

*"Venim a demanar-vós
aigo i mos donau vent,
perque hi ha molta de gent
que en tenî pa abastament
ja no pensa més en Vós".*

A causa dels anys que han passat, la informació oficial que hem pogut arregar de la torrentada del 1955 no és molt extensa. De l'arxiu de l'Ajuntament d'Algaida simplement hem trobat una nota extreta del llibre de caixa de l'any 1955 on hi ha anotat un pagament de 360 pessetes a una comissió que va valorar els danys ocasionats per la torrentada. No hem trobat cap altra notícia que faci referència a aquest fet. Segons les notícies que publicà la premsa, podem dir que els danys econòmics varen ser substancials. Els diaris ens parlen de quatre milions d'aquell temps.

Tenim dades absolutes de precipitació de les estacions del nostre municipi, però no tenim dades sobre la intensitat de precipitació, que serien de molta utilitat per a l'estudi de les revingudes en la zona mediterrània.

La informació oral de les persones que varen viure la torrentada ens ha ajudat a conèixer la realitat del succés i les seves conseqüències. Així sabem que aquest aiguat va començar al migdia de dia 9 de setembre i va tenir una durada aproximada de dues hores, però no només analitzarem aquest dia, també farem referència a aquell mes de setembre.

¹ GUASP GELABERT, Bartomeu: Antigua parroquia de Castelltix. Editorial Mallorquina de Francisco Pons. 1953.

Les conseqüències de la torrentada del 1955 varen ser majoritàriament al sector agrícola, amb pèrdua de sòl per la força del corrent, mort de bestiar, arrabassament d'arbres, destrucció de parets, pèrdua de collites, etc. Però, també va afectar el nucli urbà, ja que un xaragall del torrent de Son Capellà passa per dins el poble, i va des dels carrers del Sol, des Campet, sa Quarterada i connecta amb la branca principal del torrent de Son Capellà abans del camí de ses Pedreres.

2. LA CONCA DEL TORRENT DE SON CAPELLÀ

Neix als voltants de les estribacions del sud del municipi, vora els puig de Son Rodó (285 m), puig de Son Veny (319 m), puig de Son Alegre (270 m), puig de Son Roig (419 m) i puig de Castellitx (256 m). És una zona amb turons suaus separats per valls que segueixen una direcció nord-est sud-oest. Són materials del mesozoic i del terciari que presenten un modelat de formes estructurals condicionades fonamentalment per la tectònica de plegament, imbricació i contrast litològic. La xarxa fluvial està condicionada per aquests relleus estructurals de diferent litologia i donen lloc a una estructura de la xarxa poc definida. A peu de muntanya canvia la litologia i trobem formes d'acumulació de tipus col·luvial seguint l'estructura de les elevacions, envoltant la zona sud del nucli urbà, des de Binicomprat fins a Son Vermell, passant per Son Alegre i s'Hort d'en Borràs. A partir d'aquí la direcció del torrent és sud-nord, i passa per Son Lloret i Son Capellà. A l'altura de sa Raconada fa un canvi bruscat en direcció oest, s'encaixa i forma els grans barrancs de Xorrigo, a causa de la litologia calcarenítica, que és més erosionable. Aquest torrent abans abocava el seu cabdal al Prat de Sant Jordi. Des de la construcció de "sa síquia" l'aigua arriba a Can Pastilla.

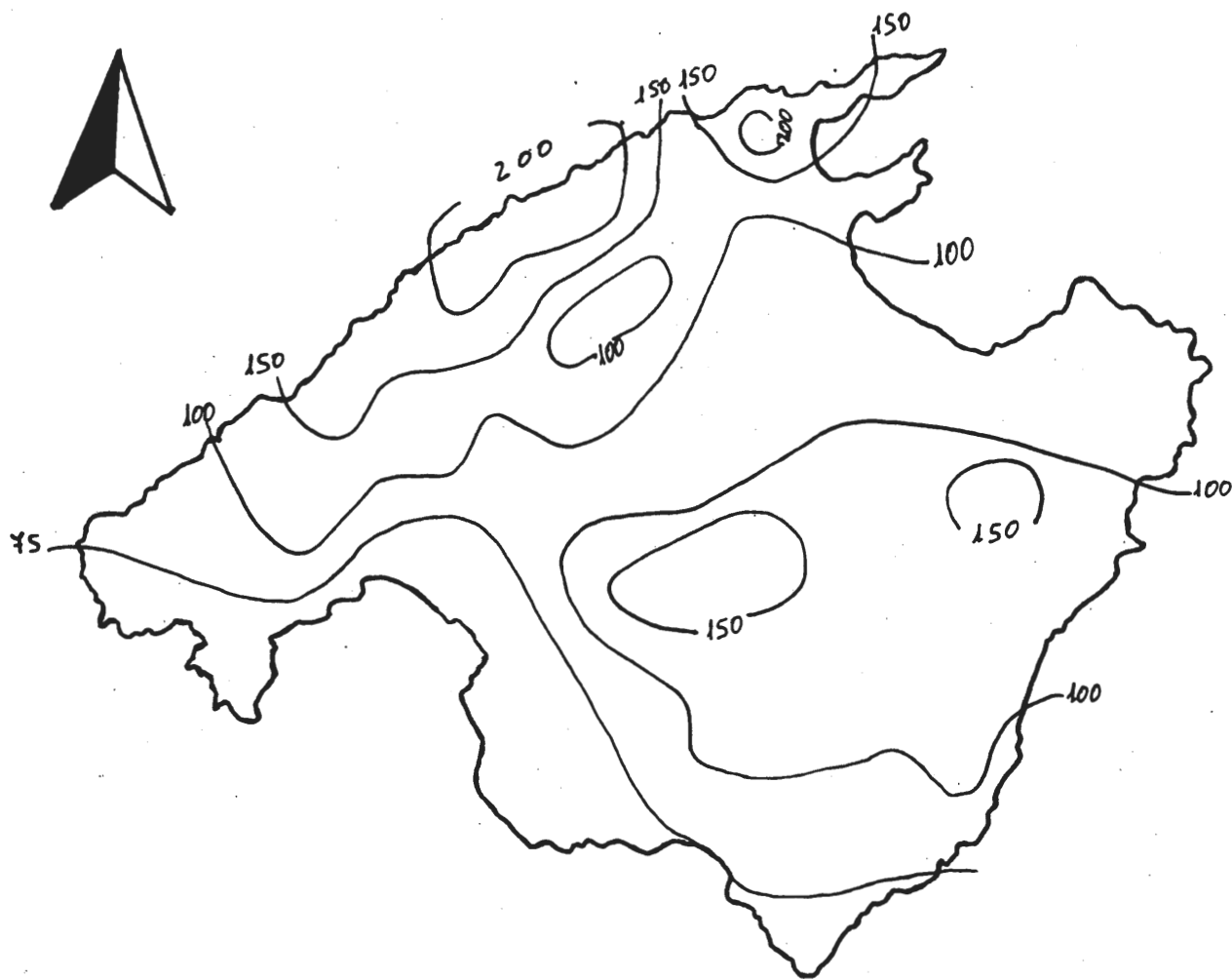

Torrent de Son Capellà al seu pas pel camí de Son Roig, abans d'arribar a s'Hort d'en Borràs on es canalitza el torrent.

3. CLIMA I PRECIPITACIONS AL MEDITERRANI

Un dels fets més característics del clima mediterrani és la peculiar distribució de la precipitació al llarg de l'any. Mentre que a l'estiu quasi no es registra precipitació, a la tardor és produeixen episodis torrencials que sovint originen revingudes catastròfiques amb una diversificada distribució espacial. A vegades la pluja d'un sol episodi pot duplicar, i fins i tot, triplicar la precipitació mitjana anual. Les regions mediterrànies es caracteritzen per sofrir crescudes fluvials i inundacions sobtades, desencadenades per intenses precipitacions en situacions atmosfèriques de gran inestabilitat vertical. El Mediterrani és un mar interior càlid que aporta una càrrega de vapor i calor latent a l'atmosfera i provoca fenòmens meteorològics, sobretot pluges, i de gran intensitat. Perquè es produeixi una precipitació de

Mapa de precipitació del mes de setembre de 1955

Font: Boletín meteorológico del mes de septiembre

gran intensitat és necessari que hi hagi grans quantitats d'aigua precipitable a l'atmosfera i ascendència d'aire. Les tempestes que es produeixen a la zona Mediterrània i que donen lloc a inundacions són de tipus convectiu.

El cas del 9 de setembre de 1955 es va tractar d'una tempesta convectiva de caràcter local, que es defineixen per la seva reduïda extensió i són freqüents durant els mesos estivals. Encara que de poca duració, arriben a donar unes precipitacions de gran intensitat. S'originen per moviments convectius, bé per entrada d'aire càlid a les capes baixes de l'atmosfera (l'aire calent és menys dens que el fred, per tant hi ha ascendència d'aquest aire càlid) o bé per advecció freda en alçada. La magnitud d'ambdós processos determina la duració i intensitat de la precipitació. Generalment duren entre una i tres hores i poden totalitzar fins a 50 – 70 litres per metre quadrat cada hora. Aquesta tempesta, a causa de la seva gran intensitat en poques hores, pot produir crescudes llampec (*Flash Flood*) en petites conques de muntanya i capçaleres de torrents. Són les que provoquen majors danys materials i personals per la seva ràpida formació i pel poc temps de reacció que hi ha.

3.1 PRECIPITACIONS MÉS INTENSES REGISTRADES A ALGAIDA EN 24 HORES

25 de gener de 1991	127,1 mm (Pina)
17 de setembre de 1943	97,0 mm (Algaida)
10 de setembre de 1955	96,3 mm (Algaida)
9 de maig de 1936	96,0 mm (Algaida)
17 d'octubre de 1990	95,7 mm (Pina)
21 d'octubre de 1982	90,0 mm (Algaida)
24 d'agost de 1976	87,1 mm (Algaida)
20 de febrer de 1974	83,2 mm (Algaida)
9 d'octubre de 1957	82,4 mm (Algaida)
21 de gener de 1991	81,0 mm (Algaida)

3.2 ESTAT METEOROLÒGIC DE MALLORCA EL SETEMBRE DE 1955

L'estat general del temps el mes de setembre a Mallorca va ser més plujós, fred, humit i nuvolós del normal, segons el "Boletín mensual" del centre meteorològic de Balears. Les temperatures mitjanes també varen ser inferiors. La situació isobàrica que va regnar durant la major part del mes va consistir en prolongacions de l'anticicló de les Açores, a prop de la costa occidental d'Espanya, i formacions depressionàries en el Mediterrani central, que donaren lloc al pas de diversos sistemes frontals. Observem també que aquest va ser un mes de precipitacions intenses. A molts d'observatoris de Mallorca, se superen els 70 mm de precipitació en un episodi de 24 hores, com la Creu al Port de Sóller (101,2 mm), Pollença (83,5 mm), Banyalbufar (84,9 mm) i Algaida (96,3 mm). I la precipitació total en aquest mes supera en molts casos els 150 mm. A les estacions d'Algaida, l'observatori de la farmàcia va enregistrar un total de 174,3 mm i el de Son Dulei 126,0 mm en tot el mes.

Malgrat que Algaida no fos l'àrea de màxima precipitació de Mallorca, va ser l'únic lloc on es donaren inundacions, a causa dels factors geomorfològics de la zona i la forta intensitat de la pluja, perquè en dues hores va descarregar tota l'aigua.

TAULA I. PRECIPITACIÓ DEL MES DE SETEMBRE DE 1955

ESTACIONS	Dies de pluja	Dies de neu	Total precip. en mm	Precipitació Màxima en 24h. (mm).	Data
Alcúdia	9	0	116,3	52,5	25
Algaida	8	0	174,3	96,3	10
Son Dulei (Algaida)	6	0	126	53	10

Alqueria d'Avall (Bunyola)	7	0	150	54	21
Alqueria Blanca (Santanyí)	7	0	106,6	55,2	24
s'Arenal	4	0	58,4	28	24
Ariany	11	0	101,3	23,3	24
Artà	6	0	91,1	29,3	24
Biniamar	9	0	105	58,2	25
la Bonanova (Palma)	4	0	61,6	31,6	24
Bunyola	11	0	104,5	27,1	23
es Cabàs (Santa Maria)	9	0	169,5	80	21
Calvià	9	0	108,7	50,2	24
Campanet		0	95		
la Campaneta (Puigpunyent)	10	0	153,1	79	24
Campos	8	0	108,6	36	24
Can Serra (Pollença)	10	0	214,5	76,9	4
Ca s'Hereu (Manacor)	9	0	135,2	55,2	24
Costitx	7	0	91,5	29	24
Esporles	9	0	104,2	39,9	3
Establiments (Palma)	7	0	103,5	53	24
Estació experimental 1 (Palma)	9	0	78	46	24
Estació experimental 2 (Palma)	8	0	74,4	44,8	24
Far del Cap Blanc	9	0	60,8	20,4	24
Far de Cala Figuera	4	0	45,5	25,4	24
Far de Capdepera	8	0	78,1	26,4	26
Far de Formentor	9	0	135,7	46,2	4
Far de l'illa d'Alcanada	8	0	121,6	28,2	25
Far de la Creu (Soller)	9	0	233,7	101,2	25
Far de Portocolom	8	0	91,7	46	24
Far de Portopí	4	0	32,4	24,7	24
Far del Port d'Andratx	5	0	60,1	44,5	24
Far del port de Palma	4	0	44,8	25,8	24
Far del Port de Pollença					
Far de Punta Grossa	8	0	175,2	50,5	4
Far del Cap de ses Salines	7	0	68,8	33,2	24
Felanitx	11	0	102,2	39,2	24
Inca	12	0	99,7	58	25
Llucmajor	5	0	94,4	27	26
Marratxí	6	0	51	31,9	25
Orient	8	0	95,3	27,6	24
Palma (Prefectura d'aviació)	7	0	62,4	40,1	24
Pollença	11	0	185,5	83,5	4
es Pont d'Inca	9	0	85,6	45,1	23
sa Pobla					
Port de Pollença (B. Hidros)	10	0	156,9	54,5	4
Rafal Roig (Manacor)	8	0	178,3	51,2	3
Raixa (Bunyola)	10	0	129,3	28,3	3
Salines de Campos	11	0	90,2	25,8	23
Santa Margalida					
Santa Maria	7	0	134,3	51	21

Santuari de Lluc (Escorca)	9	0	124,5	23,2	9 i 24
S'Avall (ses Salines)	5	0	68	22	24
Selva					
Sóller	12	0	218,7	40,5	3
Solleric (Alaró)	10	0	62,2	24,3	25
Son Bergues (Alaró)	9	0	76	28,3	25
Son Bonet (Aeroport)	8	0	66,5	36,7	24
Son Crespí Vell (Manacor)					
Son Creus (Banyalbufar)	6	0	168,5	84,9	24
Son Danús (Santanyí)	3	0	76	52	24
Son Ferriol (Palma)	7	0	45,6	28,5	24
Son Mas (Valldemossa)	7	0	173	62	24
Son Nét (Puigpunyent)	8	0	126,4	72,1	24
Son Pacs (Valldemossa)	6	0	133,5	48	24
Son Sant Joan	8	0	59	34	24
Son Servera	9	0	124,2	55,5	26
Son Sunyer (Palma)	7	0	38,8	16,8	24
Son Sureda (Marratxí)					
La Victòria (Alcúdia)	9	0	124,7	35,3	25
Xorrigo (Palma)	9	0	94,6	41	10

En aquesta taula podem observar les precipitacions totals que es donaren en el mes de Setembre a l'illa de Mallorca. Podem veure que va ser un mes amb gran intensitat de pluges, hi ha observatoris que sobrepassen els 100 mm., són Algaida (174 mm.), Ca'n Serra a Pollença (214.5 mm.), el Far de Sa Creu a Sóller (233 mm.).

Podem comprovar que la nostra zona d'estudi, Algaida, no va ser el lloc de l'illa on en 24 hores es va donar el màxim de precipitació. Hi ha altres observatoris que recolliren dades superiors, com és el cas del Far de Sa Creu a Sóller que en 24 hores es recolliren 101.2 mm.

També observem que el dia 24 d'aquest mes es produïren unes pluges generalitzades a tota Mallorca.

MAPA DE PRECIPITACIÓ DE DIA 9 DE SETEMBRE

En aquest mapa que hem realitzat, s'han tingut en compte les pluges de dia 9 de Setembre que es donaren a Mallorca. Les isolínies interpretades tenen una equidistància de 10 mm. de precipitació.

La distribució de les precipitacions es donà de manera lineal en el Pla, passant per Algaida, Sant Joan, Sineu i Santa Margalida. El màxim es dona al municipi d'Algaida amb una precipitació de 96.3 mm. Però també es varen produir pluges aïllades com és a la zona d'Artà, Campos, Pollença i Sóller, encara que varen ser de baixa intensitat.

Les dades meteorològiques de dia 9 de Setembre dels observatoris del terme d'Algaida, Farmàcia (B670) i Son Dulei (B287) a més de l'observatori de Xorrigo, que si bé no és del nostre terme, es troba molt a prop de la zona d'estudi (B282), són les següents:

Farmàcia 96.3 mm.

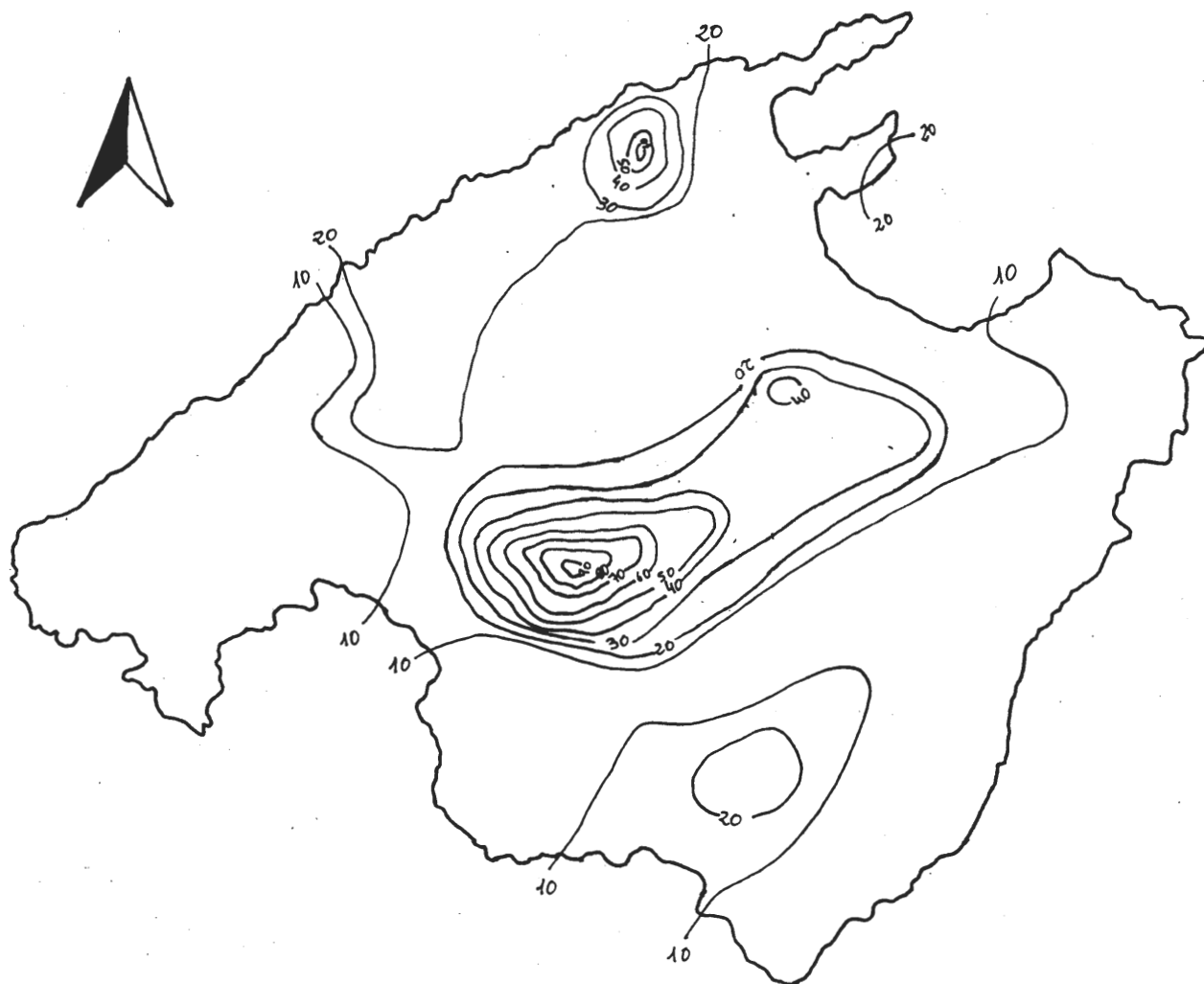
Son Dulei 53.0 mm.

Xorrigo 41.0 mm.

Destaca en aquestes dades la gran diferència de precipitació registrada entre el nucli urbà i Son Dulei, que es troba a uns dos quilòmetres al nord-oest del nucli urbà. Per tant, com dèiem abans, podem deduir que a la capçalera del torrent la quantitat d'aigua precipitada devia ser molt superior.

Segons les fonts orals, les pluges que varen caure a Algaida venien de la zona compresa entre el Puig de Son Roig i el Puig de Cura, però a causa de la manca d'observatoris d'aquesta zona, no es pot apreciar

Mapa de precipitacions dels dies 9 i 10 de setembre de 1955

Font: Centre Meteorològic de Balears

en el mapa. Possiblement va precipitar una quantitat propera o fins i tot superior als 150 litres en unes dues hores. Aquesta suposició ve fonamentada pel fet que en altres dates s'han enregistrat precipitacions de 90 litres al nucli urbà i no han provocat cap desastre tan gran, ni de bon tros. Un fet a destacar és que a Lluçmajor no hi va ploure gens.

El Torrent al seu pas per Son Capellà, devora Can Alorda. Es pot apreciar perfectament l'amplària del seu llit natural.

4. FUNCIONALITAT

El torrent de Son Capellà presenta una funcionalitat esporàdica en ocasions de pluges intenses. El seu llit és poc definit al nostre terme a causa d'aquesta poca funcionalitat, a més s'utilitza per a funcions agrícoles. El torrent de Son Capellà presenta una sèquia de construcció humana que tenia la funció de drenar els sòls de les finques dels voltants mitjançant el sistema d'albellonament, des de s'Hort d'en Borràs fins passat Son Lloret. A més de la utilització per a funcions agrícoles, des de fa unes dècades també s'hi construeixen cases a la plana d'inundació del torrent, o directament dins el caixer; cosa que és preocupant si recordem què va passar el 9 de Setembre de 1955.

Aquests dos factors (la utilització del llit del torrent per a funcions agrícoles i la poca funcionalitat d'aquest) provoca que la gent no sigui conscient que pot arribar a passar un flux d'aigua important.

5. ANÀLISI DELS FETS OCORREGUTS

Segons les fonts orals que hem utilitzat, aquest aiguat va començar al migdia de dia 9 de Setembre, devers les dotze i va tenir una durada aproximada de dues hores.

Aquesta important intensitat de precipitació caiguda en un breu període de temps, va provocar que se superés la capacitat de càrrega del sòl i que el torrent es desbordés i avancés amb una gran força i velocitat. Aquest tipus d'inundació és l'anomenat "Flash Flood", és a dir, que el temps que dura la inundació és igual al temps que ha durat la precipitació.

Les pluges que varen caure a Algaida venien de la zona de la capçalera del torrent de Son Capellà, provocant que portés una gran quantitat d'aigua, terra, arbres i tot el que trobava enmig, deixant totes les finques en un lamentable estat. Però aquesta torrentada és més recordada per què va afectar el nucli urbà, a causa de la gran quantitat d'aigua que portava un saragall que passa per dins el poble. Aquest saragall està situat a l'entrada sud d'Algaida, a la carretera de Lluçmajor. Es pot observar un petit comellar que travessa transversalment el carrer del Sol, Campet i Quarterada, i finalment connecta amb la branca principal del torrent de Son Capellà.

Durant la torrentada hi va haver dues línies de flux importants dins el nucli urbà. La primera, que va ser la que més destrossa va provocar, va afectar sobretot els carrers del Sol, del Colomer, Campet, Quarterada i Palma. Al carrer del Colomer la línia de flux es dividia, d'una banda cap al carrer Amargura, i de l'altra cap al carrer Migdia, Sant Joan i S'Aigua. Així mateix, el carrer Migdia rebia una important quantitat d'aigua del carrer Nou, procedent del Porrassar i que entrava per l'altura del Molí d'en Boi. Part del seu flux tornava cap al carrer Unió, ja que l'aigua sempre recorre el camí més fàcil, i es dirigia cap al carrer de l'Esperança i la Victòria.

La segona línia de flux venia de la part des Porrassar i es dirigia cap a dues bandes diferents: una part cap a la zona on hi ha el camp de futbol, dirigint-se cap al carrer Antoni Maura, i l'altra es dirigia cap al Molí d'en Boi, entrant pel carrer Nou, i cap al carrer Migdia.

Aquests carrers es troben situats al sud i sud-est del nucli urbà i l'aigua anava en direcció al nord-oest cap a Xorrigo, seguint la xarxa de drenatge.

Pel carrer del Sol, l'aigua va provocar grans destrosses a causa dels obstacles que el flux va trobar al seu davant. Les parets que tallen aquest comellar varen provocar la concentració d'una gran quantitat d'aigua, fins que la pressió va tomar una paret de marès que hi havia darrera les cases de l'esmentat carrer. Entrant per la part de darrera de les cases sortia al carrer del Sol, tornava entrar per la part de davant de les cases situades a l'enfront, recorria tota la casa, i seguint el seu camí es dirigia cap al carrer

Aquesta imatge del carrer del Sol mostra perfectament l'estat en què va quedar el carrer a la zona més afectada per la inundació. En aquest lloc hi passa el saragall que posteriorment connecta amb el torrent de Son Capellà. Fotografia cedida per Joan Balaguer.

des Campet, on el procés del fluxe fou el mateix fins a arribar al carrer de sa Quarterada. Seguint el seu curs l'aigua arribà al carrer de Palma i allà tomà un parell de parets i omplí els cellers d'algunes cases. Més endavant, aquest flux va desembocar al torrent de Son Capellà.

Al carrer des Cavallers també va tomar una paret a un solar que hi havia a l'altura de S'aigua Dolça.

A les zones afectades del nucli urbà, el nivell de l'aigua no va ser mai inferior als tres pams (sense poder concretar molt degut als anys que han passat), arrossegant tot allò que trobava per enmig (animals inclosos). Tots aquests carrers quedaren plens de material arrossegat per l'aigua (fang, pedres i tota classe d'objectes que hi havia dins les cases).

Per la seva banda, a la branca principal del torrent de Son Capellà el nivell de l'aigua era molt superior al de dins el poble, entre d'altres coses perquè la conca de drenatge és molt més grossa. Seguint la xarxa de drenatge, quan l'aigua va ser a l'altura de Sa Raconada hi ha un avenc que es bevia gran quantitat d'aigua. Així i tot, davant el restaurant Es Control a la carretera de Manacor encara patiren les conseqüències de la torrentada. Era la temporada de recollir l'hortalissa, que es posava dins portadores, van quedar escampades per tot i arribaven fins a Sa Casa Blanca. Així mateix al comellar d'en Defle va moure unes pedres molt grosses (d'uns dos metres de diàmetre), deixant les marques dels metres recorreguts.

5.1. ESTUDI DELS CABALS MÀXIMS

Per fer una estimació de la quantitat d'aigua que va passar pel llit del torrent hem utilitzat un mètode de càlcul indirecte, ja que no tenim dades directes com la que ens podria donar una estació d'aforament. La xarxa d'estacions d'aforament és nul·la en aquesta àrea, degut a les poques vegades que funciona. Hem aixecat tres seccions del torrent al llocs que hem considerat més representatius: a s'Hort d'en Borràs, a Sa Torreta i a Son Lloret. Les fonts orals ens han donat la informació necessària per saber quin era el límit de la secció d'aigua que passava pel torrent.

Un fet a destacar a les tres seccions és l'amplada i l'altura que té el llit del torrent i l'amplada i l'altura que té la làmina d'aigua. Així es veu clarament que durant una inundació el llit del torrent queda insignificant davant la magnitud del fenomen, i que edificar dins la plana d'inundació pot tenir conseqüències catastròfiques. Encara que les inundacions no siguin un fenomen habitual, sempre n'hi hagut i sempre n'hi haurà.

El primer tall es correspon a s'Hort d'en Borràs, que és el que està més a prop de la capçalera del torrent, lloc en què duia més aigua. Com es pot veure en el tall, el torrent no va ser suficient per dur tota l'aigua, per això les finques dels costats varen quedar inundades. En aquest punt l'aigua va arrabassar tots els tarongers que hi havia dins la finca i l'arada dels estadants de l'hort d'en Borràs la van trobar a uns 500 metres més avall, i a més, també s'endugué una gran quantitat de terra.

Per calcular l'aigua que passava pel torrent hem utilitzat el mètode de Riggs, on el cabdal es calcula amb la següent fórmula:

$$Q_r = 3'39 A_t S$$

On Q_r és el cabal màxim segons Riggs en metres per segon, A_t és la secció total amb metres quadrats i S és el pendent en metre/ metre.

El pendent d'aquesta zona és de 0'0185.

El resultat d'aquesta secció és de 1138'9 metres cúbics per segon. Hem de dir que aquest resultat sembla que està sobredimensionat o exagerat.

El segon tall correspon a Sa Torreta, seguint el mateix procés abans explicat, hem calculat el cabdal d'aigua que hi passava i el resultat és de 588 metres cúbics per segon. Per aquest lloc veiem que el cabdal del torrent ja havia minvat. Però, cal dir que entre els dos talls l'aigua va fer malbé totes les finques per on va passar, tomant parets, arrabassant arbres, i transportant pedres i tota la terra a gran velocitat.

Per calcular el cabdal d'aigua que portava el torrent al tall fet a Son Lloret hem utilitzat la fórmula de Williams, que s'utilitza als casos on hi ha plana d'inundació activa durant la revinguda.

El cabdal s'obté de la següent manera :

$$Q_w = 4.0 A_t S$$

Q_w = cabal segons Wiliams en metres cúbics per segon.

A_t = secció total amb metres quadrats

S = pendent en metre per metre

El resultat és de 566 metres cúbics per segon.

Fotografia realitzada a Son Capellà. Per la brutícia que du la soca dels ametllers es pot veure l'altura fins on va arribar l'aigua durant la revinguda. Fotografia cedida per Joan Balaguer.

5.2. CONCLUSIÓ

Només ens queda dir que es pot tornar a repetir un episodi com el del 55, ja que les precipitacions intenses tenen un període de retorn (temps que ha de passar per tal que es torni a repetir). Per això és important i necessari que es tingui en compte a l'hora de fer actuacions antròpiques, ja que els torrents són de règim irregular, normalment estan secs i només corren quan plou amb certa intensitat. Però, els homes obliden aquests fets i són els únics culpables d'uns desastres que mai no s'haurien produït si no s'edificués a la plana d'inundació o directament dins el llit del torrent, ja que durant una inundació l'aigua sempre corre pel seu llit natural, és a dir, recupera el que és seu.

Són nombroses les casetes que s'han construït dins el torrent de Son Capellà o dins la seva plana d'inundació en aquests darrers anys, i les ganes de construir o l'especulació és major que la coherència, el seny i el bon fer de la gent. Per tant s'ha romput la relació home-medi.

Les ordinacions de Jaume II: les pobles

Jaume Andreu Galmés

Alguns aspectes introductoris

Seguidament parlarem de diversos aspectes de les Ordinacions de Jaume II per a la fundació de noves pobles a Mallorca: la dotació de serveis i infraestructures per a la comunitat i l'urbanisme regular planificat¹.

El traçat quadriculat de la xarxa urbana està bastant unit a les ciutats de nova creació. Les fundacions reials a la baixa edat mitjana són un fenomen comú a molts de territoris europeus, sovint lligat a la repoblació i a la concentració de població en territoris conquerits, territoris de frontera. No només respon a la funció militar; sovint també s'hi atribueixen connotacions de caire polític, pel fet que ha de representar el nou ordre del règim que s'està imposant. També se'l relaciona amb l'igualitarisme social que els monarques volen establir. Igualment respon a canvis ideològics i a necessitats econòmiques. Els principis d'aquest urbanisme obeeixen a criteris d'incipient racionalisme i de lògica formal i a la pervivència del model ortogonal de l'antiguitat, que havia perviscut en diferents àmbits.

Des de fa temps, hi ha hagut un interès dels estudiosos per establir vincles de relació entre els fenòmens desenvolupats als diversos territoris europeus aprofitant proximitats geogràfiques, cronològiques, de tipus polític, etc. S'ha especulat molt sobre els antecedents propers en cada un dels casos. Concretament, pel que fa a la península Ibèrica, el traçat regular de les ciutats de nova fundació s'ha relacionat especialment amb les bastides fundades al sud-oest de França des de mitjan segle XII², que havien arribat a la península Ibèrica a través del Camí de Santiago o amb les connexions de caire polític de les monarquies peninsulars amb els territoris de més enllà dels Pirineus.

Ja dins l'àmbit catalanoaragonès, els casos que consideram més representatius de l'urbanisme regular planificat anteriors a 1300 són: les fundacions de Jaume I i els seus successors a la Plana de Castelló durant la segona meitat del segle XIII i les Viles Noves Catalanes creades al llarg dels segles XII i XIII. Després de 1300 es donaran més casos de planificació regular a la Corona aragonesa; a part dels exemples concrets posats en pràctica, cal destacar la ciutat ideal teoritzada per Francesc Eiximenis en *Lo Crestià* a finals del segle XIV.

Existeixen diferents opinions sobre les possibles connexions entre aquests diversos fenòmens urbans de la Corona d'Aragó. Crec ben necessari remarcar i defensar el valor i protagonisme de la

---

1 Quan parlem d'urbanisme regular ens referim al configurat per una xarxa de carrers rectes, amb illetes quadrades i/o rectangulars. Segons J.L. GARCÍA FERNÁNDEZ al seu article *Análisis dimensional de modelos teóricos ortogonales de las ciudades españolas e hispanoamericanas desde el siglo XII al XIX*. A *La ciudad iberoamericana. Actas del seminario Buenos Aires 1985*, p.153, els termes "urbanisme quadricular o en damer" només es poden utilitzar quan totes les illetes són quadrades i iguals, i a la vegada el perímetre de la ciutat sigui també quadrat. Normalment l'urbanisme regular és el resultat d'una planificació, en aquest sentit se'l considera un pla ortogonal, per diferenciar-lo d'algun pla regular que sigui resultat d'un creixement natural; així ho indica M. MONTERO VALLEJO a *Historia del Urbanismo en España. Del Eneolítico a la Baja Edad Media*. Madrid, 1996, p. 219.

2 Relació que han establert tant estudiosos espanyols com F. CHUECA GOITIA, etc., com també els francesos: P. LAVEDAN, F. DIVORNE, etc. Si bé aquesta teoria és qüestionada o completada per autors com L.BENEVOLO o M. MONTERO VALLEJO, que entenen que el fenomen és més complex i es deu a diversos motius.

planificació urbana realitzada a Mallorca el 1300. També hem de tenir en compte la projecció d'aquests models urbanístics; existeixen diferents opinions que els relacionen amb l'urbanisme renaixentista en un marc molt més ampli que el de la Corona d'Aragó; en especial hem d'esmentar el cas de les fundacions de noves ciutats dutes a terme a partir del segle XVI per la monarquia hispànica, amb les *Ordenanzas* que, a tal efecte, va dictar Felip II el 1573³.

Les viles fundades per Jaume II l'any 1300

Un cop que Jaume II va recuperar els territoris insulars del regne de Mallorca, que eren en mans del seu nebot va emprendre tota una sèrie de mesures per consolidar el desenvolupament econòmic i social de les Illes. En aquest sentit va dictar l'any 1300 unes *Ordinacions*, on s'establien les directrius per a la fundació de noves *pobles* a Mallorca.

Els objectius eren, entre d'altres, promoure el desenvolupament de l'economia agrària per tal d'aconseguir l'autoabastament de les Illes en productes alimentaris i industrials. Era necessari aprofitar terrenys que havien quedat bastant improductius pel despoblament sofert arran de la conquesta. La creació de *pobles* havia de motivar el repoblament, la concentració de la població que ja s'havia establert de forma dispersa en el medi rural i, també, la presència d'un gran nombre de petits propietaris pagesos. J. Vich indica que l'objectiu primordial de les ordinacions era la defensa del petit regne; la població de la Part Forana es podria defensar millor si estava concentrada en viles i no dispersa en alqueries rurals⁴. Segons Alomar, sembla que no hi havia una intenció militar⁵. Bernat i Serra resumeixen la funció de les Ordinacions indicant que són un intent de racionalitzar el procés d'urbanització i estructurar l'espai agrari, tenint present que part de les viles sorgiren amb voluntat defensiva⁶.

El problema a l'hora de parlar de l'abast o l'objectiu de les Ordinacions es planteja amb la terminologia a utilitzar, quant al fet de saber si es tracta de fundació de viles o fundació de pobles, de noves fundacions o d'una ordenació urbana i recerca d'un emplaçament adequat. He de dir que sovint en les publicacions s'han utilitzat indistintament les paraules *vila* i *pobla*, si bé els cronistes han utilitzat més la primera. També en els documents de l'època es confonen els dos termes i a més s'utilitza molt la paraula *parròquia*. Al mateix document de les Ordinacions apareixen els termes *vila* i *pobla*; López Bonet arriba a la conclusió, en relació a aquest document, que el terme *vila* s'aplica a les poblacions més antigues, més densament poblades o fortificades d'alguna manera, i en les que existeix cert tipus d'organització urbana i activitats diversificades, a més de la simple residència d'agricultors o posseïdors d'explotacions agràries. Assenyala que *parròquia* seria un terme més genèric, hereu de les demarcacions eclesiàstiques⁷. (Sembla que sovint les paraules *parròquia*, *vila*, *pobla* i *terme* es confonen). Pel que fa als objectius de les Ordinacions, el mateix autor, recollint l'opinió de molts dels qui han tractat el tema, indica que es tracta més d'un "pla d'assentament poblacional" que d'una "carta de població"; que no es tracta de "viles" noves, sinó de "pobles" (d'assentaments de nous pobladors); que es tracta d'una ordenació urbanística i no d'una repoblació de territoris erms o abandonats⁸.

3 Aquests aspectes els vaig tractar a "La projecció dels models urbanístics medievals a l'Edat Moderna. El cas de la Corona d'Aragó" a XVIII Jornades d'Estudis Històrics Locals, IdEB, Palma, 2000, p. 155-174.

4 VICH I SALOM, J.: *Aspectos históricos de la Casa Real de Mallorca*. Palma, 1948, p. 45 i s.

5 ALOMAR, G.: *Urbanismo regional en la Edad Media: Las Ordinacions de Jaime II (1300) en el Reino de Mallorca*. Barcelona, 1976, p.77-82.

6 BERNAT ROCA, M.; SERRA BARCELÓ, J.: "Espacios sagrados y comunidades rurales: algunas hipótesis sobre colonización y sagreras en Mallorca (siglos XIII-XIV)", a *Boletín de Arqueología Medieval* núm. 11, 1997, p. 12-13.

7 LÓPEZ BONET, J.: "La diversificación fiscal, pauta del desarrollo urbano en la 'ciudad e isla' de Mallorca." A *Actas del Encuentro de Estudios sobre actividad económica y desarrollo urbano en los siglos XIV y XV*. Instituto Italiano de Cultura de Barcelona. 1995, Nàpols 1996, p. 53.

8 LÓPEZ BONET, J.: "Les ordenacions de Jaume II per a l'establiment de noves viles a Mallorca (1300)", a *Estudis Baleàrics*, núm. 6, Palma, 1982, p. 141.

Per dur a efecte la tasca proposada, el rei es va envoltar d'un equip d'ordenadors, dirigit per Pere Struç, de Sóller, i Ramon Desbrull, d'Inca. Eren els encarregats de dur a terme l'elecció dels llocs i decidir el grau d'intervenció que s'havia de fer; els taxadors de les terres, immobles i drets censataris senyorials que es veien afectats per poder dur a terme la dotació i planificació segons les directrius de les Ordinacions. Eren els inspectors per assegurar el proveïment d'aigua a les noves viles. Aquests dos personatges són els que apareixen esmentats com a ordenadors en els dos documents d'ordenació d'una vila en concret que coneixem: Felanitx i Petra.

No hem de veure la seva actuació com un fet puntual de 1300, sinó com una tasca continuada durant els anys de regnat de Jaume II i àdhuc pels seus successors (J. Vich, J. López Bonet). Diversos documents esmenten actuacions dels ordenadors posteriors al 1300. Per una banda, es planifiquen noves fundacions: a Menorca el 1301 (Alaior), a la Palomera el 1303, a Lluçmajor el 1310 (dues viles; una a Capocorb i l'altra a Son Granada; i en cas d'acudir pobladors suficients, se'n faria una tercera.)⁹ Sembla que les fundacions de Lluçmajor no es dugueren a terme. Per altra banda, els ordenadors són els que han d'adoptar mesures perquè es vagin complint les intervencions establertes en cada vila. En aquest sentit el 1304 el rei ordena que en el lloc de Pere Struç, que ha mort, s'elegegui un encarregat que amb Ramon Desbrull continui la tasca de les poblacions de les viles, adoptant les mesures pertinents contra els que havien "desemparat" la nova població de Felanitx i altres viles, i cercar remei. El substitut de Pere Struç és Bernat Beltran¹⁰. A partir de 1309 els veedors (inspectors) per continuar aplicant el pla són Desbrull i P. Cervera¹¹.

Pel que fa a l'origen de molts d'aquest nuclis, els cronistes i estudiosos que han tractat el tema han coincidit tradicionalment que els ordenadors aprofitaren bastant la base d'antigues alqueries i de la demarcació parroquial existent des de mitjan segle XIII (G. Tarrassa, J. Vich, A. Pons). També coincideixen que part dels primitius nuclis parroquials amb les ordinacions es convertiran en viles, mentre que en altres casos l'ordinació suposarà un canvi d'emplaçament del nucli respecte a la primitiva església parroquial. Coincideixen també diferents estudiosos que les Ordinacions varen tenir una desigual aplicació i que en molt pocs casos es pot parlar de noves instal·lacions¹² o de creacions totalment *ex novo*¹³.

No és la meua intenció entrar en el debat sobre el nombre total de poblacions afectades, el grau d'intervenció i la seva identitat¹⁴. En aquest sentit, simplement ara faig esment a les dades que ofereixen diversos documents o bibliografia que he tractat. El document de les Ordinacions es refereix a la vila que s'ha de fer a Santanyí, a la que s'ha de fer a Campos i a les que es faran a Artà (una devers la torre de Miquel Nunis i l'altra devers el port de Banyeres, viles que J. Vich identifica amb Capdepera i Son Servera¹⁵). Igualment esmenta dues viles que ja són poblades: Manacor i Sineu, per a les quals s'estableixen mesures per consolidar-ne la població. Pel que fa a viles de les quals es coneix el document de l'Ordinació en particular, només hi ha Felanitx i Petra.

Tradicionalment els cronistes, del s. XVII al XIX, han considerat que amb les Ordinacions s'havien establert 11 pobles¹⁶: Algaida (Castellitx), Lluçmajor, Porreres, Felanitx, Campos, Santanyí, Sant Joan, sa Pobra (Huyalfàs), Manacor, Binissalem (Robines) i Selva. El paborde Tarrassa afegeix a la llista Sineu i Petra¹⁷.

---

9 VICH, J.: *Aspectos históricos de la Casa Real de Mallorca*, p. 53-55.

10 TARRASSA, G.: *Anales del Reyno e isla de Mallorca, Tom II*, manuscrit, Palma, 1775, p.5.

11 LÓPEZ BONET, J.: *La diversificación fiscal*, p. 54.

12 LÓPEZ BONET, J.: *La diversificación fiscal*, p. 53.

13 BERNAT ROCA, M.; SERRA BARCELÓ, J.: *Espacios sagrados y comunidades rurales*, p. 13.

14 LÓPEZ BONET, J.: *Les Ordinacions de Jaume II per*". Es tracta aquest aspecte a les pàg. 140-141, si bé l'autor no es vol comprometre a fer afirmacions que no es demostrin amb documents.

15 VICH I SALOM, J.: *Aspectos históricos de la Casa Real de Mallorca*, Palma, 1948, pàg. 51.

16 Aquesta llista és la que s'ofereix a la *Historia General del Reino de Mallorca escrita por los cronistas D. Juan Dameto, D. Vicente Mut y D. Gerónimo Alemany, 2a Edición corregida e ilustrada y aumentada por D. Miguel Moragues, Pr. y D. Joaquín María Bover*. Palma, 1840, Tom I, p. 527-528.

17 TARRASSA, G.: *Anales del Reyno e isla de Mallorca*, Palma, 1775, Tom I, p. 48.

Pel que fa al tipus d'intervenció que es va fer, J. Vich n'avança una explicació detallada¹⁸. Vich indica que unes viles varen ser fundades en el lloc on eren, aprofitant l'església, el cementiri, etc. (entre les quals hi hauria com a mínim Felanitx i Manacor); a altres les van desplaçar de lloc perquè així ho requerien els seus plans (com Petra, Alcúdia, Binissalem i Algaida. Aquestes tres darreres perden els noms primitius de "Guinyent, Robines i Castellig" i prenen el nom de l'alqueria on eren emplaçades de nou). Les viles que per la seva situació corrien més perill varen esser dotades de majors mitjans de fortificació (com Alcúdia i Santanyí); indica que també van fundar com viles noves casos que fins llavors havien estat integrades en altres (Sant Joan i sa Pobla, i per ventura Porreres i Santanyí). També parla de l'interès del rei per fixar la població ja existent a Sineu i Manacor. En relació a les viles que han de tenir mur, parla de Santanyí, Campos i les que s'han de fer a Artà. Es refereix també a diversos casos de fundacions programades que no s'arribaren a dur a terme: per una banda, segons informació que pren de Tarrassa, les que dins Lluçmajor (cap al 1310) s'havien de fer a Capocorb i a Son Granada; per altra banda, prenent informació d'Ensenyat, el cas de la Palomera, a Andratx. Finalment presenta la possibilitat que Alcúdia i Montuïri siguin també viles afectades per les Ordinacions. Arriba a la conclusió que el nombre tradicional d'onze viles fundades per Jaume II ja no és vàlid, sinó que foren més (en aquest cas serien setze, més el cas de Selva, que ell no esmenta en cap moment).

Les publicacions que han anat sorgint al llarg de les darreres dècades del segle XX han aportat documentació o hipòtesis (en especial relacionades amb infraestructures destinades a la nova població: terrenys per edificar, mur, carnisseria, quartera, etc.) que ha anat confirmant en diversos casos la identitat de les viles afectades per les Ordinacions del 1300 ja indicades pels cronistes o per Vich, com passa amb Montuïri¹⁹. També en alguns casos s'ha concretat o contradit el tipus d'actuació feta o la identitat d'alguna de les fundacions; en són exemples el cas d'Algaida, on sembla que el nucli no sorgeix com un trasllat de Castellitx²⁰, o el cas de la vila que s'havia de fer devers el Port d'en Banyeres, que Vich identifica amb Son Servera; M. Bernat i J. Serra exposen que la vila que havia de sorgir devers el Port, Son Servera, no va cobrar entitat fins a finals del segle XVI²¹.

A. Santamaria recull algunes de les explicacions de Vich i, a més, indica que la planificació també va implicar la millora dels serveis públics en nuclis com Inca, Sineu, Artà, Pollença i Sóller²². Alomar, pel que fa al tipus d'intervenció feta en les diverses viles, també segueix bastant les pautes de Vich i Santamaria.

No volem fer una anàlisi àmplia, jurídica i socioeconòmica de les Ordinacions²³, sinó centrar-nos exclusivament en els aspectes que afecten la dotació i l'estructura urbana, i a les condicions i ajudes per a la construcció de les cases. Les *pobles*, segons el document de les *Ordinacions*, han de constituir pobles on s'han d'establir cent famílies. Cal tenir present que la intervenció i planificació també va afectar el medi rural, ja que es dotava cada vila amb 500 quarterades de terres per conrear (5 quarterades per a cada poblador; obligat a sembrar una part de vinya) i amb 100 quarterades de terres comunals per pasturar el bestiar i arregar llenya (10 quarterades per poblador).

Per intentar esbrinar la dotació i planificació urbana, analitzam els documents legals ("teòrics"): tant el general per a Mallorca²⁴ com els d'aplicació per a l'edificació i dotació d'una vila en concret, dels quals

---

18 VICH I SALOM, J.: *Aspectos históricos*, p. 49-54.

19 MIRALLES, J.: *Un llibre de Cort reial mallorquí del segle XIV (1357-60)*, Palma, 1984, p.185.

20 BIBILONI, G.: *Llibre d'inquisicions de la Cúria Reial de la parròquia de Castellitx (1379-1388)*, Algaida, 1997.

21 BERNAT ROCA, M.; SERRA BARCELÓ, J.: *Espacios sagrados y comunidades rurales*, p. 12.

22 SANTAMARÍA, A.: *Historia de Mallorca coordinada por J. Mascaró Passarius*, T. III, Palma, 1972, p. 145-145.

23 Diversos autors ja han tractat aquest tema de forma profunda o només superficial: E. Sanz, A. Santamaría, P. Xamena, G. Alomar, J. López, A. Riera, etc.

24 Quan parlem del document o acta general ens referim al document conegut com les "Ordinacions de Jaume II del 1300" fetes per a la fundació de "pobles" a l'illa de Mallorca. És una còpia possiblement de 1367 apareguda dins el *Llibre del delmar del bestiar* a l'Arxiu del Regne de Mallorca (RP 2048). Utilitzam la transcripció que presenta J. López Bonet a *Les ordinacions de Jaume II per a l'establiment de noves viles a Mallorca (1300)*, p. 152-156.

fins ara coneixem el de Felanitx²⁵ i el de Petra²⁶. Ens centram en la informació que donen aquests tres documents, testimoniats directe de la planificació i dotació dutes a terme. Un altre aspecte ben diferent és la posada en pràctica, els resultats, que, pel que fa a la dotació de serveis, no seran tractats en aquest article. Sí que ens referirem als resultats de la posada en pràctica relacionada amb els traçats urbans, els quals podem conèixer a partir de la cartografia antiga o la morfologia urbana que encara ara podem observar. En diverses ocasions també contrastam i completam la informació dels tres documents "teòrics" amb altres referències de tipus arxivístic i bibliogràfic, que donen constància de la intervenció realitzada, en major o menor grau, en diferents pobles. Amb l'anàlisi d'aquestes fonts creim que ben segur podem parlar de planificació i dotació urbana, que queda demostrada per diversos aspectes: per l'establiment d'uns serveis bàsics i la seva ubicació, per la disposició de la xarxa urbana (tant els carrers com les illetes), com també pel termini i les ajudes per a la construcció de la casa. Aquests aspectes fins ara havien estat tractats a partir del document general i el de Felanitx o amb referències puntuals extretes, sovint indirectament, d'altres documents, amb l'aportació del document fundacional de Petra es confirmen i completen bastant. Hem de dir que el document general fa poca referència a la dotació de serveis i planificació urbana, i que la majoria de les informacions més precises provenen dels documents d'intervenció a Felanitx i a Petra.

La xarxa de carrers i illetes

Ens referirem especialment a les característiques del model ideal del pla urbà presentat per G. Alomar. Segons el document fundacional, la pobla ha de donar cabuda a 100 pobladors i a cada un s'ha d'entregar un trast (un quartó de terra) per construir la casa. Per tant, el terreny necessari serà de 25 quarterades (100 quartons). Les actes de fundació de Petra i Felanitx demostren aquesta idea, ja que especifiquen les 25 quarterades necessàries per a *teneo* de la vila, menys dels solars de les cases ja existents i de les construccions o espais per a serveis comunitaris (església, plaça, carnisseria, etc.)²⁷.

L'esquema del model ideal de distribució dels 100 solars, segons es dedueix de la planificació duita a terme a Petra²⁸ i a sa Pobla, sembla que era un quadrat; el mòdul era el quartó (el cairó de terra quadrat), quatre formaven una illeta quadrada; 16 illetes (4x4) configuraven un quadre envoltat per les "illetes perimetrals" rectangulars (només de dos quartons) i a cada cantó del quadrat quedaria una illeta d'un sol cairó. En total sumen 100 cairons. Alomar apunta que les illetes perimetrals són rectangulars pel fet que totes les cases tenguessin accés pels carrers interiors i no hi hagués d'haver cases a les quals fes falta accedir per la via que envoltava el perímetre urbà²⁹. Aquesta via, en cas d'haver-hi mur, podria actuar com a camí de ronda, això si no es preveia que les cases quedassin aferrades directament al mur.

El resultat és un pla molt regular, amb un quadre travessat per set carrers i set travesses, completament rectes i tots amb la mateixa llargària i amplària. No sabem si la superfície que ocupen els carrers s'inclou dins les 25 quarterades o no. El document general especifica que els establidors "*deien donar carreres comunes a la dita pobla so es a ssaber 1 destre e mig que son 3 brasses reyals*". Veim que es parla de

---

25 El document que tracta la dotació de Felanitx es troba a continuació del document general, dins l'esmentat *Llibre del delmar del bestiar*. Utilitzam la transcripció que ofereixen P. Xamena i R. Rosselló a *Història de Felanitx, Vol.I*. Mallorca, 1976, p. 70-74.

26 La transcripció del document de *Lo Acta de la fundació y dotació de la vila de Petra*, apareix al llibre de ANDREU, J.: *L'Ordinació de Petra, any 1300. Teoria i realitat*, Aj. Petra, Petra, 2000, p. 267-271. El document és una còpia del s. XVI (n'hi ha més còpies) que es troba a l'Arxiu Torrella en els *Espedients antics sobre las comunas* (ARM-AT: A.15, F44).

27 A Petra els ordenadors "*donaren de teneo a la dita vila XXV quarteradas de tera menys dels casats qui ja eran e menys de la esglesya qui ia y es*"; continua el document especificant que els casats poblats són 7 i que els cairons (solars) a poblar són 93, menys el de la plaça i el de la carnisseria. A Felanitx assignen 12 quarterades dins el mur; en aquestes ja hi ha 25 cases, l'església, l'alberc i hortet del clergue, i queden per poblar 26 cairons. Al barri "fora del mur" se estableixen 10 quarterades per edificar cases (40 cairons).

28 Un estudi detallat de l'aplicació de les Ordinacions a Petra es pot veure en ANDREU, J.: *L'Ordinació de Petra, any 1300. Teoria i realitat*.

29 ALOMAR, G.: *Urbanismo regional en la Edad Media*. p. 61-62.

l'amplària (6,3 m), en canvi a cap dels documents no es fa referència directa al traçat. Tan sols en el cas de Felanitx hi ha una sèrie de directrius d'intervenció respecte a unes parets de camins (i en aquesta època camí i carrer sovint són sinònims.) que s'han de "*adobar e tornar atrás*" o "*dressar e adobar*", el que ens fa suposar un interès per eixamplar i adreçar les vies.

Exceptuant els casos de Petra i sa Pobla, la regularitat i les dimensions del model es varen veure bastant modificats per una sèrie de circumstàncies, especialment per l'existència d'un nucli primitiu que queda integrat dins el perímetre urbà designat com a pobla (Llucmajor) o a un costat (Felanitx). També influeix el traçat de camins preexistents o el relleu. A més cal tenir en compte que, a partir de la seva ordinació, no tots els nuclis tengueren el mateix èxit pel que fa a l'arribada de pobladors o al seu interès per establir-se de forma definitiva en la nova pobla, bé perquè no volien residir dins el recinte fortificat (Capdepera, Santanyí), per problemes jurisdiccionals (Binissalem) o per altres motius. Ja hem esmentat que algunes pobles no s'arribaren a dur a terme (les de Capocorb i Son Granada, a Llucmajor), altres es desenvoluparen molt lentament (Capdepera, Sant Joan, etc.) o en segles posteriors i algunes aviat entraren en decadència i foren abandonades (la Palomera). La superfície destinada i planificada per edificar cases va resultar en alguns casos una xarxa de pocs carrers i travesses. A més, segons s'esmenta al Document general en relació a Santanyí i les viles que s'han de fer de forma semblant, la superfície destinada a edificar cases es podria anar ampliant segons considerassin els ordenadors.

Cal tenir present que diverses informacions indiquen que els ordenadors designats pel rei varen haver de prendre mesures posteriors perquè es pogués dur a bon terme l'ideal de les ordinacions, com per exemple la perllongació de la pròrroga dels préstecs als pobladors de Felanitx³⁰. Hi ha notícies relacionades amb la fugida (o tornada) de pobladors cap al camp, per viure a prop de les seves terres.

Però malgrat aquests i altres factors, tornant a parlar de la planificació urbana, crec que es demostra que la intenció dels ordenadors era, sempre que fos possible, que els carrers fossin rectes i les illetes quadrades o rectangulars. La regularitat del perímetre urbà delimitat el 1300 és un dels factors que ha fet que la tradició popular hagi mantingut el nom de "*es Quadrat*" en referència als límits d'aquest perímetre, és el cas de Llucmajor o Montuïri.

M. Bernat i J. Serra tracten diversos aspectes de l'estructura i l'evolució urbana des del segle XIII en una sèrie de pobles de l'illa; fan esment en diversos casos (Llucmajor, Felanitx, Binissalem, etc.) al grau d'aplicació que tingueren les directrius de les ordinacions. En espera d'estudis més profunds sobre el tema, estableixen que es poden dividir les pobles mallorquines del 1300 en dos tipus fonamentals:

- Els *locus alti* que correspondria al de les pobles edificades en turons, amb l'església o espais senyoriais o defensius en la cota superior. Indiquen que, en alguns casos, quan el terreny ho permetia, la urbanització va intentar adaptar la forma de graella; en canvi en les poblacions de muntanya, és habitual trobar traçats que mínimament recorden les estructures concèntriques o en espina.

- Les "pobles": estructures urbanes que d'entrada tenen forma de graella, ja que es troben majoritàriament en el Pla. Indiquen que en molts casos, tot l'entramat urbà es va generar a partir d'una plaça en la qual se sol situar l'església (idea que es contradiu amb la hipòtesi d'Alomar); que només en casos excepcionals arribaren a constituir elements defensius clarament diferenciats. Serien molt poques les creades *ex novo*³¹ i aquestes es feren en terres d'alou reial, cosa que hauria permès la seva planificació.

La dotació de serveis

Pel que fa a la dotació de serveis comunitaris, els hem estructurat de la manera següent:

- Proveïment d'aigua.
- Carnisseria i pescateria.
- Quartera, pes i mesuratge.

---

30 XAMENA, P. i ROSSELLÓ, R.: *Història de Felanitx*, vol. I, p. 75.

31 No indiquen quines serien aquestes viles; quan parlen de Llucmajor expressen que és una de les viles que tradicionalment és posada com a model de les noves pobles aixecades *ex novo* per Jaume II. (p.16).

- Plaça i porxadés.
- Església i cementiri; rectoria.
- Mur.
- Altres serveis no esmentats als documents fundacionals.

Proveïment d'aigua

El document general esmenta la necessitat del proveïment d'aigua a les pobles com a tasca important encarregada als ordenadors: "*Quels dits ordenadors sien veedors sobre totes aygues e fonts que la dita poble haia menester.*". En relació a la captació i l'emmagatzematge del preuat líquid, s'esmenten diverses solucions i construccions, tant per a l'aprofitament d'aigua del subsòl com de la de pluja. S'aprofitaran les construccions ja existents (s'adobaran i escuraran si fa falta) i, si és necessari, se'n faran de noves; per les tasques la vila rebrà "lo ters" (la tercera part del cost) en ajuda. El document general s'expressa de la manera següent: "*Item ha ordonat que en les pobles hon no sera trobada aygua de fonts ne de pous quey sien fets aliups e basses e haien an aiuda lo ters de la ma de la lur perroquia.*". En termes molt semblants s'expressa l'acta de Petra³², que a més ens ofereix després més detalls pel que fa a les solucions de l'abastament d'aigua; s'encarrega a n'Arnaü de Monblanch i en Navata que "*Sian vesedors sobre aygues de pou que aien menester, quels fasen scurar e adobar e encare comprar aygues que fossen necessaries a la dita vila e quey deguen fer lexar plassa als dits pous so es a saber I cayro e deguen lo comprar a raho de LXXX sous morabatins segons que la terra semblant de cayro sera stablida*". Com es veu, una qüestió important és deixar plaça pública al voltant del pou per tal que s'hi pugui accedir fàcilment i s'hi puguin construir rentadors, abeuradors per a bestiar, etc.

Carnisseria i pescateria

No hi ha cap referència a aquests serveis en l'acta general; en canvi, sí a les dels dos pobles. L'abastament de queviures és una preocupació dels ordenadors. A Felanitx es diu: "*Item ordonaren que hu pati de terra quis te per en Pere Cardils a cens de XVIII diners, se deja en aquel dit pati edifficar carniceria e pasquetaria e es lo dit pati pres del mur de la vila.*" En el cas de Petra, a part d'esmentar, com a Felanitx, la ubicació i el cens en diners, detalla les taules que hi ha d'haver: sis en total (quatre de carnisseria i dues de pescateria); s'indiquen les mides exactes que ha de fer cadascuna: "*age cascuna de les taules de larch I cairat de XX palms e dample XV palms*". Seguidament, s'assenyala: "*Item puguen esser fets en lo dit cayro VI obrados de XX palms de larc e XV de ampla cascu...*"

Quartera, pes i mesuratge

Aquestes infraestructures es disposen per al proveïment de productes bàsics per a l'alimentació, com també per al control del delme reial, així com dels pesos i mesures. A l'Acta de Petra, un cop donades les ordres per fer la plaça, es diu: "*e sia aquí edifficade la quartera, el pes e lo mesuratge sia del senyor rey*". La quartera era l'edifici públic on es venien cereals i llegums. El pes era el lloc on es pesaven oficialment determinades mercaderies, on es comprovaven les balances i romanés, i on es posava el segell que autoritzava a pesar-hi per al públic³³.

La plaça i les porxadés

A l'acta general no hi ha cap tipus de referència; sí a les dels pobles esmentats; s'hi indica la ubicació: en el cas de Felanitx, davant quatre albergs; a Petra, davant l'església. Pel que fa a la forma i les dimensions, podem suposar que la idea és que sigui el més regular possible; en el cas de Petra es diu que la vila ha de comprar un cairó per a aquesta funció, el qual ha de tenir "*de tots caires deu destres*"; per tant, es pot deduir que ha de tenir uns 42 m de costat i ser quadrada; la mesura sembla un poc més

32 "*Item ordonaren que fossen scurats e adobats tots los pous qui son a dempriu de la sita vila e si mes ni ha manester quels hi fassen e auran lo ters en aiuda.*"

33 Segons el *Diccionari Català-Valencià-Balear*. Alcover-Moll. Palma, 1988.

petita que la d'una illeta. A Felanitx, no sabem les mesures; però sí que es va "expropiar" a Guillem Caverrell de dos obradors i un cantó de corral³⁴, pensam que per donar una major regularitat al recinte.

Pel que fa a la funció i les construccions pròpies d'aquest espai, sabem que es preveia la possibilitat que la plaça quedàs envoltada de porxadés, obertes a totes les façanes dels edificis que hi confronten. Així s'especifica en el cas de Felanitx, on també s'esmenten les mesures de cada buit: "...e pusque fer lo dit pubill portals qui obren en la plassa e fer portxes de X palms dample e que sia lo porxo dalt III tapiadès la hon aygo vesara e tots los altres qui han exida, en la dita plassa, pusquen fer semblant cas exceptant quels portxes sien badius e no sien closes.".. També tenim referències de porxadés a la plaça de Lluçmajor. Quant a la funció, G. Alomar indica que la plaça és centre civil i mercantil, independent i separada del centre religiós; aquest autor indica que, en el model ideal seguit, aquesta s'ha d'ubicar en una illeta central de la quadrícula.

Església, rectoria i cementiri

En tenim constància a les Actes de les dues viles. Cal tenir present que on es funden aquestes ja existia parròquia des del segle XIII. Ambdós documents es refereixen a l'església i a la rectoria com a dues construccions ja existents. No se'n detalla gaire la ubicació. Les dues construccions no necessàriament estaven juntes, com es pot deduir del cas de Petra; per una banda ens diu: "*Item ordonaren plassa a la dita vila devant la yglesya...*"; i en una altre apartat esmenta: "*Item ordonaren que totes les vinyes de la dita vila se deguen fer en aquella part debes lalberch del Rector...*". Si la plaça esmentada en el document és la del centre del poble, i la rectoria és la que devia estar situada on escara avui queda el topònim de "sa Rectoria Vella", a un extrem del nucli urbà, sembla evident que estaven ben separades. El model ideal exposat per Alomar situa l'església en un costat de la quadrícula, aprofitant un dels seus costats llargs per delimitar el perímetre urbà. Alguns autors han plantejat el fet que en bastants viles mallorquines l'església es troba definint el perímetre urbà perquè el seu mur servia com a part del recinte més o manco fortificat que envoltava la vila³⁵. A les pobles de 1300 podríem trobar aquesta idea, almanco a Alcúdia, Santanyí i a Petra (a nuclis que arribaren a estar ben envoltats de murada o no).

Respecte al cementiri, només s'hi refereix l'acta de Felanitx, on es dota a l'església amb un cementiri fora del mur de la vila, per al qual es designa mig quartó de terra³⁶. G. Alomar suposa que els cementiris han d'estar al costat de l'església, als llocs coneguts tradicionalment com "lloc sagrat" o "fossar", utilitzats des de l'edat mitjana com a lloc d'enterrament³⁷, a part de l'interior dels temples religiosos.

El mur

El document general per a la fundació de pobles a Mallorca no esmenta la construcció d'un mur de manera generalitzada a totes les pobles que es creïn. Es refereix al *mur e el vall* que ha de tancar part de la població de Santanyí; el mateix s'ha de fer a Campos i a les viles que es faran a Artà: una *deves la torra den Miquel Nunis* i l'altra *deves lo port de Banyeres*. Sembla que no es preveu que el mur tanqui tot el perímetre urbà, sinó només 12 quarterades (destinades a *forssa*, terme que podria interpretar-se com lloc fortificat) i s'estableixen 12 *corterades de terra ho mes si mes ni ha mester (...)* e *allò serà dit barri (arraval) de la vila*. El fet que les quatre referències toponímiques del document siguin llocs costaners pot fer suposar la idea que inicialment es volgués fortificar els nuclis propers a la costa, com es va fer a Capdepera i Alcúdia. Però les referències al *mur* o *mur e Vall* les trobam, en múltiples documents, a altres de les pobles fundades ben enfora de la vorera de mar, com són els casos de Felanitx i de Petra. En el primer cas, el seu document fundacional hi fa esment; també sembla que el mur tanca una part de la població: "*donaren a la dita vila de teneo dins lo mur XII quarterades...*"; aquest mur podria existir ja abans

34 "...e deja donar la vila al dit pubil XV sols de esmena per II hobradors, e per I cantó de corral quen compraren, e sia sua la fustà, e les teules e les peres que hi son, e com la dita vila pendra los dits obradors el canto del corral axi com termenaren e assignaren..."

35 BERNAT ROCA, M.; SERRA BARCELÓ, J.: *Espacios sagrados y comunidades rurales*. p.19.

36 "*Item ordonaren que sia donat sementiri a lasgleya dela dita vila so es assaber, foralmur de la vila, e sia li donat mig quarto de terra al dit sementiri e es li assigna en la honor den Huguet d'Evinyo...*"

37 ALOMAR, G.: *Urbanismo regional en la Edad Media*. p.62.

del 1300³⁸. En l'altra vila són moltes les referències on apareixen edificis confrontant amb el "*muro sive val.lo popule Petra assignatum*"³⁹. També n'hi ha constància a Lluçmajor⁴⁰ i a Montuïri⁴¹, entre altres.

El problema es planteja a l'hora de veure la tipologia i la funció del mur. Segons Alomar es tracta d'un mur com a paret per tancar el recinte urbà, però no d'una murada; no tendria camí de ronda i les cases s'hi podrien adossar⁴²; aquesta idea coincideix bastant amb les directrius donades pel rei el 1303 per crear i fortificar un nucli de 20 a 30 cases en torn a l'hospital de la Palomera⁴³. A part de les fortificacions ja esmentades de Capdepera i Alcúdia, no en queden més restes clares que la Porta Murada de Santanyí. Mur i vall són dos termes que apareixen units a molts documents i que han provocat polèmiques a l'hora d'interpretar-los; per a alguns, com J. López Bonet, són aspectes ben diferents⁴⁴; en canvi per a d'altres, com B. Font Obrador⁴⁵, els dos termes van units i segurament es refereixen al mateix concepte. Una possibilitat és que la funció fos més simbòlica que pràctica; de no servir per a defensa, devia ser la fita que separava l'espai urbà del rural i a la vegada delimitava tota o una part de la vila.

Altres serveis

Altres serveis que devien existir, segons Alomar⁴⁶, però que no són esmentats a cap dels documents fundacionals que coneixem són:

-Els rentadors i abeuradors públics, si bé es pot entendre que van lligats a la preocupació dels ordenadors per l'abastament d'aigua.

-La casa de la universitat, encara que sovint no existia un edifici expressament per a la funció de reunir el Consell de la Universitat. Moltes vegades s'acostumava a reunir-se en edificis religiosos.

-El cós o "campo de deportes en donde se ejercitarían caballos i armas".

-El celler reial i botiga ("locales para almacenar los diezmos en especie, granos o vinos").

Altres institucions o infraestructures públiques, no esmentada per Alomar, eren l'Escrivania Reial, que sembla podia tenir una casa per a tal efecte⁴⁷, la presó, el forn o forns (de pa) de la vila, etc.

Condicions i ajudes per a la construcció de la casa

El poblador que arribi podrà rebre un préstec per a la construcció de la casa, que serà hipotecari sobre els béns del propietari i especialment sobre la mateixa construcció. El préstec haurà de ser amortitzat en quatre anys. El termini màxim per a la construcció de la casa serà de 6 mesos. El poblador tindrà dret a una pròrroga de 3 anys per abonar els deutes que hagués contret anteriorment. Per tenir dret a pròrroga haurà d'habitar com a mínim 6 anys consecutius en la casa, sense poder-se mudar, ni llogar-la, ni vendre-la, essent ell viu. Passats els 6 anys no la pot vendre a cap poblador de la vila, ha de ser a un extern que hi vulgui venir a viure; després de 10 anys la pot vendre a qualsevol.

Ja per acabar, cal dir que és difícil saber l'èxit i els resultats obtinguts respecte als objectius proposats pels autors de les Ordinacions del 1300, és un tema poc estudiat, si bé la xarxa urbana i la toponímia

---

38 BERNAT ROCA, M.; SERRA BARCELÓ, J.: *Espacios sagrados y comunidades rurales*. p. 18.

39 ARM: ECR núm. 98 p. 148v. i en altres pàgines del mateix llibre.

40 FONT OBRADOR, B.: *Historia de Lluçmajor*, Vol. I. Mallorca, 1973, p. 176-177. Transcriu un document de 1368 on es detallen les mesures que ha de tenir el mur de Lluçmajor.

41 ROSSELLÓ VAQUER, R.: *Montuïri abans i després del 1300*, Mallorca, 1998, p. 30.

42 ALOMAR, G.: *Urbanismo regional en la Edad Media*. p. 68 i 70.

43 ROSSELLÓ, R.; BOVER, J.: *Història d'Andratx. Segles XIII i XIV*, Palma, 1978, p. 54-56.

44 LÓPEZ BONET, J.: *Les ordinacions de Jaume II...*, p.150-151.

45 FONT OBRADOR, B.: *Historia de Lluçmajor, Vol I*, p. 176.

46 ALOMAR, G.: *Urbanismo regional en la Edad Media...*, p. 62.

47 A Felanitx ja està documentada al segle XIV, segons XAMENA, P.; ROSSELLÓ, R.: *Historia de Felanitx, Vol. I*, p. 75.

d'algunes viles mallorquines crec que encara ara n'és un bon testimoniatge de l'aplicació. Però el que no es pot negar és la voluntat del rei i els ordenadors per realitzar una gran tasca de planificació urbanística i dotació de serveis a moltes viles de la Part Forana de Mallorca.

BIBLIOGRAFIA:

- ALOMAR, G.: *Urbanismo regional en la Edad Media; Las "Ordinacions" de Jaime II (1300) en el Reino de Mallorca*. Gustavo Gili. Barcelona, 1976.
- ANDREU, J.: "La projecció dels models urbanístics medievals a l'Edat Moderna. El cas de la Corona d'Aragó" a XVIII Jornades d'Estudis Històrics Locals, Palma, IdEB, 2000, p.155-174. *L'Ordinació de Petra, any 1300. Teoria i realitat*, Aj. de Petra, Petra, 2000.
- ARIZAGA, B.: *Urbanística Medieval (Guipúzcoa)*. Kriselu. Donostia, 1984.
- BENEVOLO, L.: *La ciudad europea*. Crítica. Barcelona, 1993.
- BERARD, G.: *Viaje a las Villas de Mallorca, 1789*, Ajuntament de Palma, Pama, 1983.
- BERNAT ROCA, M.; SERRA BARCELÓ, J.: "Espacios sagados y comunidades rurales: algunas hipótesis sobre colonización y sagraeras en Mallorca (siglos XII-XIV)". A *Boletín de Arqueología Medieval* núm. 11, 1997, p. 157-206.
- BIBILONI, G.: *Llibre d'inquisicions de la Cúria Reial de la parròquia de Castelletx (1379-1388)*, Ajuntament d'Algaida-CIM, Algaida, 1997.
- CHUECA, F.: *Breve historia del urbanismo*, Alianza, Madrid, 1968.
- FONT OBRADOR, B.: *Historia de Llucmajor*, Vol. I, Gráficas Miramar, Mallorca, 1973.
- DE PAULA, A.: "La escala comarcal en el planeamiento indiano; Estructura territorial y evolución de la campaña bonaerense, 1580-1780". A *La ciudad iberoamericana. Actas del Seminario Buenos Aires 1985*. CEHOPU-MOPU. 1987, p. 193-218.
- DIVORNE, F. i altres: *Les bastides d'Aquitaine, du Bas-Languedoc et du Béarn. Essai sur la régularité*, Archives d'Architecture Moderne, Bruxelles, 1985.
- EIXIMENIS, F.: *Lo Crestià*. Ed 62-"la Caixa", Barcelona, 1983.
- GARCÍA FERNÁNDEZ, J.L.: "Análisis dimensional de modelos teóricos ortogonales de las ciudades españolas e hispanoamericanas desde el siglo XII al XIX". A *La ciudad iberoamericana. Actas del Seminario Buenos Aires 1985*, CEHOPU-MOPU. 1987, p. 153-192.
- GUIDONI, E.: *La città dal Medioevo al Rinascimento*, Laterza & Figli, Bari, 1981.
- LAVEDAN, P.; HUGUENEY, J.: *L'urbanisme au Moyen Age*, Bibliothèque de la Société française d'archéologie, Genève, 1974.
- LÓPEZ BONET, J.: "Les ordinacions de Jaume II per a l'establiment de noves viles a Mallorca (1300)". A *Estudis Baleàrics* núm. 6. Institut d'Estudis Baleàrics. Palma, 1982, p. 131-156. "La diversificación fiscal, pauta del desarrollo urbano en la 'ciudad e isla' de Mallorca". A *Actas del Encuentro de Estudios sobre "Actividad económica y desarrollo urbano en los siglos XIV y XV"*. Instituto Italiano de Cultura de Barcelona. 1995. Publicades a *Archivo Storico del Sannio* núm. 1-2. Nàpols, 1996, p.29-83.
- MIRALLES, J.: *Un llibre de cort reial mallorquí del segle XIV(1357-60)*, IEB, Palma, 1984.
- MONTERO VALLEJO, M.: *Historia del urbanismo en España I. Del Eneolítico a la Baja Edad Media*, Cátedra, Madrid, 1996.
- ORTELLS, V.: "Las fundaciones medievales de la Plana de Castelló como precedentes del urbanismo latinoamericano". A *Millars. Geografía e Historia*. 1991, p.11-27.
- PUIG I CADAFALCH, J.: "Idees teòriques sobre urbanisme en el segle XV: un fragment d'Eiximenis". A *Estudis universitaris catalans*, vol. XXI. Barcelona, 1936, p.1-90.

- RIERA, A.: "Mallorca 1298-1311. Un ejemplo de planificación económica en la época de plena expansión". A *Estudios históricos y documentos de los Archivos de protocolos* n. V. Col·legi Notarial de Barcelona. Barcelona, 1977.
- ROSSELLÓ, R.: *Història de Manacor (segle XIV)*, Mallorca, 1978; *Notes Històriques de Petra, Sa Nostra, Petra*, 1985.
- ROSSELLÓ, R.; BOVER, J.: *Història d'Andratx. Segles XIII i XIV*, Palma, 1978.
- ROSSELLÓ, V.: "Villas planificadas medievales del País Valenciano". A *Anales de Geografía de la Universidad Complutense*, n. 7. Universidad Complutense. Madrid, 1987, p. 509-525.
- SANTAMARÍA, A.: "Alba del Reino de Mallorca" a *Historia de Mallorca* (coordinada per Mascaró Passarius), Vol. VII, Palma, 1972.
- SANZ, E.: "Los municipios de Mallorca" a *Historia de Mallorca* (coordinada per Mascaró Passarius), Vol. VII, Palma, 1972.
- TARRASSA, G.: *Anales del Reyno e isla de Mallorca*, manuscrit, Palma, 1775.
- VILA, S.: *La ciudad de Eiximenis: un proyecto teórico de urbanismo en el siglo XIV*, Diputación Provincial de Valencia, València, 1984.
- VICH, J. : *Aspectos históricos de la Casa Real de Mallorca*, Palma, 1948.
- VICH, J.; MUNTANER, J.: *Documenta Regni Majoricarum (Miscelanea)*, Palma, 1945.
- XAMENA, P.; ROSSELLÓ, R.: *Història de Felanitx*, vol I, Mallorca, 1976

Les Ordinacions de Jaume II i el seu impacte sobre l'estructura agrària*

Antoni Mas i Forners

Introducció

Les Ordinacions són un conjunt de disposicions dictades el 1300 en les quals, segons el mateix text, en *Jacme per la gràcia de deu Rey de Mallorques (...) ordone e mana que fossen fetes pobles en la illa de Mallorques axi com se segueix*. Aqueix encapçalament, com també els efectes que encara persisteixen de l'aplicació d'aqueixes disposicions —les *pobles* o viles fundades o ordenades—, ha motivat que el gruix dels autors que hi han fet referència, s'hagin centrat sobretot en l'estudi, urbanístic i documental, d'aqueixes *pobles*. Però, de fet, les Ordinacions eren molt més que això, ja que aglutinen articles característics d'una carta pobla —la creació de viles noves i la dotació patrimonial dels nous pobladors—, però també disposicions de caràcter normatiu, que podien afectar només l'àrea ordenada —com la relativa a la monetització de la renda— o la totalitat de la població de les parròquies —i la reglamentació de l'ús de les pastures. Tots aquests aspectes són mereixedors d'anàlisi i estudi¹. Ací, tot seguint l'encàrrec dels organitzadors de les jornades, em limitaré a esbossar un comentari, avanç d'una recerca en curs, dels aspectes de l'articulat del text general de les Ordinacions que fan referència a la dotació patrimonial dels colons i a les activitats agrícoles i ramaderes. Tanmateix, també faré referència als documents en què es concretava l'aplicació de les Ordinacions a cada pobla. Només se'n conserven dos²: el de Felanitx³ i el de Petra.

---

* En el moment de lliurar aqueix text a la premsa —el 2002— s'han duit a terme diferents publicacions —algunes de meves, basades, en major o menor mesura, en aqueix treball— que haurien permès ampliar-lo considerablement, com també refer alguns punts. Tanmateix, he cregut més convenient lliurar el text que fou llegit com a ponència el 2000, corregint-ne únicament la puntuació i la redacció.

1 La publicació més recent dedicada a l'estudi del text de les Ordinacions és la d'en Josep Francesc López Bonet (LÓPEZ, J. F.: *Les ordenacions d'en Jaume II per a l'establiment de noves viles a Mallorca (1300)*, que conté també una acurada transcripció del text, en la qual m'he basat a l'hora de citar-lo. Faig servir també la seva mateixa numeració de les clàusules o articles. Sobre les Ordinacions, vegeu RIERA, A.: "Mallorca 1298-1311, un ejemplo de planificación económica en una época de plena expansión", *Estudios históricos y documentos de los archivos de protocolos*, V, Barcelona, 1977, p.197-243 —al meu parer l'estudi més reexit—; ALOMAR, G.: *Urbanismo regional en la edad media: las "Ordinacions" de Jaime II (1300) en el Reino de Mallorca*, Barcelona, 1976; LÓPEZ, J. F.: "Les ordenacions d'en Jaume II per a l'establiment de noves viles a Mallorca (1300)", *Estudis Baleàrics*, 6, Palma, 1982, p. 132-156; SANTAMARÍA, A.: *Ejecutoria del reino de Mallorca. 1230-1343*, 1990, p. 475-479 i VICH, J.: *Aspectos históricos de la Casa Real de Mallorca*, Palma, 1948. Podeu veure una síntesi recent del tema a ABULAFIA, D.: *Un emporio mediterráneo. El reino catalán de Mallorca*, Barcelona, 1996.

2 Sembla que la totalitat d'aquests documents es recopilaren en un sol llibre, documentat en el segle XIV i que, segons Josep Vich, tal volta caldria identificar amb el Liber aquarium forensium: "Otro documento que hace referencia a la histórica fundación y que quiero estudiar todavía. Lleva la fecha de 1347, y no es de este lugar ponderar la importancia que encierra. Trátase de la comparecencia de una mujer, viuda, que llaman Cervera de Montuiri, ante el Procurador Real de Mallorca (...) La mencionada mujer entró en la casa de la Procuración, y dice que presentó dos libros de papel "duos libros papiereos", pero no así como así en una acción momentánea, pues dice textualment "per totam diem" lo que, en mi opinión, quiere significar que fueron examinados y estudiados durante todo el día. Siguiendo el curso del documento, habían sido con toda minuciosidad descritos, en sendos libros, el número y los lugares de las poblaciones recientemente edificadas en la isla de Mallorca por el Ilustre Rey D. Jaime II, por medio de los prohombres al efecto designados. Continuaba después describiendo todo aquel sistema de fuentes, pozos, balsas y acequias, arriba indicado ya, y, a reglón seguido, una división y ordenación de tierras laborables y bosque alto y bajo "prout in ipsis libris continetur". (VICH, J.: *Aspectos...* p. 53).

3 Vegeu-ne la transcripció i estudi a XAMENA, P.; ROSSELLÓ, R.: *Història de Felanitx*. Volum I, Mallorca, 1976, p. 67-74.

1. Les Ordinacions

Com és sabut, les Ordinacions preveien la creació, a l'illa de Mallorca, de *pobles* de 100 veïnats (*Ha ordonat lo Senyor Rey que cascunes de les pobles sia de C pobledors*).⁴ Amb aquesta finalitat, els *ordenadors* (agents designats pel rei per aplicar les Ordinacions) havien de designar 500 quarterades (355 ha) de terra i 1.000 (710 ha) més de garriga. Tot i que la redacció del text sembli indicar que s'havien d'assignar a cada pobla 5 quarterades de terra a vinyes a fer e a orts e a lauró,⁵ resta clar ferm, pels texts en què es concretava l'aplicació de les Ordinacions a Felanitx i Petra, que aquesta era la dotació que pertocava a cada poblador, a més d'un quartó de terra a la població per construir-hi cases. Els texts de Petra i Felanitx ens permeten conèixer com s'hi concretà aqueixa operació: en ambdós casos els ordenadors fitaren els terrenys que havien de ser establits tinença per tinença, i n'elaboraren una relació segons la finalitat (població, terres de conreu, garrigues) a què havien de ser destinades. En aquesta relació s'indicava qui era el posseïdor de la tinença, quina era la seva extensió, quines eren les diferents detraccions (delme, rendes a part de fruit, censos) que la gravaven, i quin era el seu valor. Aquesta valoració havia de servir, segons es desprèn dels texts, per fixar l'import del cens en metàl·lic a canvi del qual havien de ser establertes i que havia de percebre el posseïdor d'aquests béns, que es veia forçat a establir-los als nous veïns (anomenats *pobladors* o *acaptadors* en el text). Una vegada duites a terme aquestes operacions, els ordenadors havien de supervisar l'assentament de pobladors (*acaptadors*), de manera que cada un d'ells rebés el patrimoni fixat i que es complissin les condicions d'establiment. Cal recordar que els ordenadors, segon es desprèn del text general de les Ordinacions i dels texts de Petra i Felanitx, també havien de tenir cura de l'estructura urbanística de la nova pobla, determinant-ne el traçat i l'amplària dels carrers i la dotació d'infraestructures (les places, la carnisseria, la quartera, els pous de la vila), funcions que no són explicitades en el text general, però sí en els casos de Petra i Felanitx. A més, també havien de determinar quins pous i fonts havien de ser públics per a la nova població i quina indemnització havien de rebre els seus posseïdors per mor d'aqueix nou ús.

2. El patrimoni assignat als colons

Així, cada un dels pobladors havia d'adquirir un quartó a la pobla, on havia de construir cases abans de mig any i passar a residir-hi, cinc quarterades de terra (si eren menestrals podien adquirir-ne només una o dues) i 10 més de garriga. Això suposava que aquells que, fins al moment de l'aplicació de les Ordinacions, havien estat els posseïdors d'aquestes terres i garrigues restaven obligats a establir-les (d'aquí que fossin anomenats *establidors*) als nous pobladors o *acaptadors*, a canvi del pagament d'un cens fix valorat en metàl·lic, fixat prèviament pels ordenadors. De la mateixa manera, els senyors directes que percebessin agrers —fraccions de la collita, a part del delme— sobre les terres establertes havien de passar a ingressar el mateix percentatge que suposava l'agrer, però deduït de la suma dels censos que rebia l'establidor. En concepte d'entrada, els *acaptadors* havien de pagar a l'establidor la meitat del cens que els hagués estat fixat i, en el cas que la terra estàs sembrada, l'havien d'indemnitzar a raó d'una quartera d'ordi per quarterada sembrada.⁶

2.1. 5 quarterades de terra a vinyes a fer e a orts e a lauró

En el text general es preveia repartir als *pobladors* terres ja efectivament conreades o en disposició de ser-ho fàcilment. De l'anterior, doncs, es desprèn que l'objectiu primordial de les Ordinacions no era la colonització agrària d'espais erms, sinó la redistribució de terra ja conreada entre els nous pobladors. L'art. 4, ja esmentat, indica que *sien assignades a la dita poble 5 quarterades de terra a vinyes a fer e a ort e a*

4 Ha ordonat lo Senyor Rey que cascunes de les pobles sia de C pobledors e haia cascun pobledor 1 quarto de terra, a edificar cases e don de cens a aquell de qui cera lo corto de la terra 18 diners e sia al 6.e de loisme (art. 1).

5 Item ha ordonat que sien assignades a la dita poble 5 quarterades de terra a vinyes a fer e a orts e a lauro e aquestes quarterades demunt dites, sien estimades a covinent preu segons la valor e la condicio de la terra, a vista e a coneguda dels ordonadors quel Senyor Rey ha posats (art 4).

6 Art. 1, 4, 6, 9, 13, 20 i 29.

lauró. El context de l'ús del terme terra, com també la seva oposició a garriga en tot l'articulat, sembla fer referència a terrenys ja conreats, els quals havien de ser dedicats a la vinya, a l'horta o a lauró (terrenys llaurats; segurament dedicats als conreus cerealístics). L'art. 9 és encara més clar, ja que per referir-se a la terra que hauran d'adquirir els nous pobladors, indica que ha de ser laurat (terra llaurada): *Ítem ha ordenat que tot pobledor quis-s vendrà a poblar en les dites pobles deia prendre arreu de garriga, e de laurat pres d'aquell que ja serà poblat*. Aquesta suposició sembla confirmar-se pel fet que s'aplicà diferent valor a les terres que havien de ser establertes, el qual, segurament, fou fixat en funció de la seva qualitat i, potser, de les càrregues que gravaven cada tinença. De més a més, cal fer notar que en el cas de Petra, s'indica que part de dues tinençes assignades com a terra eren garrigues i que —cosa significativa ferm al meu parer— foren les dues úniques taxades amb el valor mínim (18 diners). Es tractava de 16 quarterades de garrigues d'en Bernat Carrera, de les quals s'indica *qui serà bona a lauró e a vinyes i 15 més d'en Ferrer Pujol de migans de garrigas on s'ordenava que s'i deguen fer vinyes*⁷.

2.2. 10 quarterades de garriga hon puga tenir son bestiar

A més de les 5 quarterades de conreu, els nous pobladors podien prendre 10 quarterades de garriga per tenir-hi el bestiar, per la qual havien de pagar el cens en diner que els fos fixat pels ordenadors.⁸ Literalment, s'indica —en l'art. 6— que

Item ha ordenat que cascun dels pobledors puicha aver 10 quarterades de garriga hon puga tenir son bestiar e siels tatxada la dita garriga a covinent cens a coneguda dels dits ordenadors e puguen aver a empriu los dits pobledors del lur bestiar ab los vehins qui ab ells partiran ne termanaran axi com es de vehin a vehin, so es a ssaber que ab sol meten lo lur bestiar en les garrigues dels vehins demunt dits e an sol ne giten lo dit bestiar.

La redacció d'aqueix article fa que es puga interpretar que l'adquisició de garrigues era voluntària (que cascun dels pobledors puicha aver 10 quarterades de garriga hon puga tenir son bestiar), interpretació, en tot cas, que sembla contradir l'art. 9, segons el qual cada poblador deia prendre arreu de garriga e de laurat pres d'aquell que ja hi serà poblat. En tot cas, no deixa de ser significatiu que tant a Petra com a Felanitx s'assignassin 1.000 quarterades de garriga; és a dir, 10 per a cada poblador.

Es tracta de garrigues d'ús propi però on cada un dels veïnats hi podia pasturar el seu bestiar, i que no es preveu que s'haguessin de posar en conreu. És aquest, com sostenen el gruix dels autors, l'origen de les comunes de les viles afectades per les Ordenacions? Això sembla relativament clar per a Petra, resulta plausible per a sa Pobla, però no se'n poden fer afirmacions taxatives mentre no es compti amb estudis d'àmbit local que ens permetin aclarir aquesta qüestió.

3. La reglamentació de l'ús de les pastures: que tot hom puscha ab son propi bestiar pasturar sobre la terra de son vehí

Els articles 33, 34, 35 i 36 reglamenten acuradament la gestió de les pastures. Hom podria pensar que es refereixen només a les garrigues assignades als pobladors, però, pel contingut dels articles resulta plausible pensar que aquests articles es refereixen a la totalitat de pastures de la parròquia, atès que fan referència explícitament a terra i a pastures i que involucren a l'administració municipal (el batle i els jurats) en aquesta gestió. Així, en l'article 33 s'indica que *per cominal profit i per so cor axí se usa en les altres parts del món, tothom podia pasturar el bestiar en les terres (sobre la terra) del seu veïnat, només de dia i si prèviament ho havia comunicat al batle i als jurats de la parròquia*. Aquest dret estava limitat per la prohibició expressa de fer-ho *en ort ne en quintanes en coltives ne en migians ne en rostoys ne en prats que sien tenguts a devesa*. Si això esdevenia i el bestiar feia mal en les terres o pastures dels veïnats, el seu propietari havia de pagar ban i esmenar la tala.

La limitació del dret d'ús de les pastures dels veïnats només es produïa en el cas que les pastures pròpies fossin arrendades, que la guarda de bestiar s'encarregàs a un pastor o guardià o que l'ús de les pastures pròpies s'incloués en una companyia o *personeria* de bestiar. Així, tothom podia arrendar les

⁷ Ordinació de Petra, art. 9 i 10.

⁸ Art. 6.

seves pastures (*cascun puscha vendre ses pastures a qui's volrà⁹*), però l'arrendatari no adquiria el dret a tenir el bestiar en les pastures veïnes.

Si la guarda del bestiar s'encarregava a un pastor, aquest podia tenir 20 caps per cada 100 del propietari del ramat que fessin ús de les pastures dels veïnats fora cap casta de contraprestació. Si en tenia més, havia de pagar als posseïdors de les pastures veïnes —que sembla que no es podien negar a aquest ús— la quantitat que fos convinguda. Allò mateix havien de fer els posseïdors que establissen una comanda o *personeria* de bestiar en què s'incloguessin les pròpies pastures si volien usar les pastures dels veïnats, que tampoc sembla que s'hi poguessin oposar. Tant en el primer cas com en aquest darrer, si no hi havia acord sobre l'import a satisfer per a l'ús de les pastures, aqueixa circumstància havia de ser comunicada al batle i als jurats, que sembla que havien de resoldre el conflicte.

Segurament aquestes disposicions tenien la finalitat d'augmentar l'extensió de pastures a l'abast dels propietaris de bestiar i, d'aquesta manera, potenciar la ramaderia. A la pràctica, assegurar pastures fora cap contraprestació suposava afavorir el veïnat que tengués la guarda de més dimensions, el qual no havia de satisfer cap dret pel consum de recursos de les tinences veïnes. De la mateixa manera, el posseïdor de pastures es podia veure obligat a una mena d'arrendament forçat de les seves pastures als pastors i als titulars de les companyies.

Vist l'anterior, sembla clar que les Ordinacions pretenien tant augmentar la superfície de conreu i el volum de la producció —i la renda— agrària com incentivar la ramaderia. Això darrer, mitjançant l'augment de la superfície de pastures a disposició dels propietaris de bestiar i amb una acurada reglamentació d'aquestes pràctiques, en la qual es detallaven quines eren les terres que podien ser usades per a aqueixa finalitat i els seus usos. Això, pens, tenia una finalitat més que evident, i no precisament afavorir els interessos dels colons: evitar els conflictes entre els terratinents posseïdors d'alqueries i rafals —que habitualment tenien guardes de bestiar oví que depassaven el centenar de caps.¹⁰

4. Pobles —i espais agraris— de cent veïnats?

Com ja havia estat exposat, les Ordinacions preveïen la creació de pobles habitades per 100 pobladors, cada un dels quals havia de rebre un trast o cairó d'un quartó, de la qual cosa es desprèn que la superfície de les noves pobles havia de ser de 100 quartons, és dir, 25 quarterades, sense comptar els carrers i les places, circumstància que es confirma en el cas de Petra, a la qual els ordenadors *donaren de teneo a la dita vila ·XXV· quarterades de terra*. En tots els casos en què es documenta directament l'aplicació de les Ordinacions, s'han pogut localitzar referències que indiquen que es preveïa que les pobles fossin tancades amb un mur envoltat d'un vall o fossat, circumstància documentada a la pobla de la Torre d'en Miquel Nunis, la del port d'en Banyeres, Campos, Santanyí, Felanitx, Petra, sa Pobla, Lluçmajor i Montuïri. No hi ha constància que aquest mur s'arribàs a construir a cap de les pobles, tret del cas de la Torre d'en Miquel Nunis —que es convertí en el poble del castell de Capdepera— en què la fortificació obeïa clarament a la seva proximitat al litoral. Tanmateix, l'espai assignat per al mur i al vall apareix repetidament a la documentació, tot complint —aqueix és el meu parer— una altra finalitat: delimitar l'espai assignat a la pobla, separant-lo de les terres de conreu mitjançant un fossat o vall. D'altra banda, caldria tenir present la possibilitat que el mur a què es refereixen els documents pogués haver estat constituït per un mur perimetral que, al mateix temps, servís de fita per als trasts o quartó de casa.

Tanmateix, si interpret correctament l'article 24 —que ha estat objecte de diverses lectures—, les mateixes Ordinacions preveuen l'existència de pobles de només 12 quarterades de cabuda (*teneo*), a les

---

9 Pens que cal identificar en aquest sentit el verb vendre, ja que la venda, si és per un termini fixat, a la pràctica és sinònim d'arrendament i perquè la venda perpètua havia de comportar, si no es consignava cap clàusula expressa, adquirir la terra en les mateixes condicions que el venedor.

10 JOVER, G.: "La crisi tardomedieval i el desenvolupament d'una ramaderia senyorial. Mallorca, segles XIV-XVI", *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, vol. V, Barcelona, 1994, p. 81-100.

quals també s'assignaven altres 12 *corterades de terra ho més si més n'i ha mester a cases a fer e adificar, que havien de constituir el barri de la vila* (fora del mur, al meu parer):

Ítem ha ordonat que la vila qui-s farà a Sentayí haia 12 quarterades de terra de teneo, so és a ssaber aquella qui serà assignada a forssa; e deffora la vila, so és a ssaber, fora el mur e el vayll, donades e asegnades altres 12 corterades de terra ho més si més n'i ha mester a cases a fer e adificar e que sien tatxades al for que posat hi és, e allò serà dit barri de la vila, e d'aquell semblant matex vol que sia la vila de Campos e les viles qui-s faran en Artà, so és a ssaber la primera devés la torra d'en Miquel Nunis e l'altre devés lo port de Banyeres.

Abans de prosseguir, cal tractar d'aclarir el significat d'alguns termes que han causat la confusió dels autors que s'han referit a aqueix article de les Ordinacions: *barri, forssa, teneo* i *vall*. Per fer això ens cenyirem únicament al significat que assigna a aqueixes paraules el Diccionari català-valencià-balear:

Barri: Entre els significats de barri que recull el DCVB consta tant el de *conjunt de cases i carrers que forma una de les parts en què es divideix una ciutat o vila* com el de *conjunt de cases situat fora dels murs d'una ciutat o vila*, que és l'accepció que el diccionari recull en primer lloc i que és considerada com a antiga¹¹. Per tant, cal pensar que, si més no en aquesta ocasió, barri té aquests darrer significat.

Força. El paràgraf en què s'afirma que *la vila qui-s farà a Sentayí haia 12 quarterades de terra de teneo, so és a ssaber aquella qui serà assignada a forssa* ha estat objecte de diverses interpretacions. Josep Francesc López Bonet considera que cal interpretar la frase *com terra de teneo és a dir la que serà assignada a la força fora del mur*¹². G. Alomar afirmava no entendre aqueixa paraula i que no l'havia trobada a cap dels diccionaris catalans, però feia notar —al meu parer encertadament— que els castells pirinencs de Catalunya i Aragó eren anomenats genèricament forssas a l'edat mitjana i que força es podria interpretar en el sentit de terrenys ocupats pel recinte, les seves torres i el seu fossat o vall.¹³ Però en Gabriel Alomar no degué reparar que l'entrada núm. 8 del mot força en el DCBV diu textualment: *fortalesa; edifici fortificat destinat a la defensa d'un plaça, d'un territori, etc.*, accepció que documenta a la crònica d'en Jaume II. Aquest darrer, pens, seria ací el significat de *forssa*, que en el context de la frase (*que la vila qui-s farà a Sentayí haia 12 quarterades de terra de teneo, so és a ssaber aquella qui serà assignada a forssa; e deffora la vila, so és a ssaber, fora el mur e el vayll*) faria referència clarament a les 12 quarterades assignades a la vila que havien de ser fortificades amb el mur.

Teneó. Segons Gabriel Alomar, que el transcriu —al meu parer encertadament— com a teneó, seria una adverbi català arcaic que equivaldria al castellà a tenor de. Segons Josep Francesc López Bonet, que rectifica Alomar, el significat de *teneo* és desconegut¹⁴. A parer meu, pens que cal identificar *teneo* amb *teneó*, terme que, segons el DCVB, havia tengut antigament la mateixa accepció que tenor,¹⁵ que, entre d'altres significats, tenia el de capacitat o cabuda, ja documentat a l'edat mitjana¹⁶. Si això fos correcte, *teneó* faria esment a la cabuda o extensió de les pobles. De fet, en les Ordinacions de Felanitx s'afirma textualment que els ordenadors *donaren a la dita vila de teneo dins lo mur ·XII· quarterades* i en les de Petra *que donaren de teneo a la dita vila ·XXV· quarterades de terra*.

Vall. Sembla que Josep Francesc López Bonet considera que el significat d'aquest terme és la segona accepció que li assigna el DCVB (*extensió de terreny relativament plana entre muntanyes*). Personalment, pens que en aquest context el significat del mot és la primera accepció que li atorga el diccionari (*excavació fonda feta longitudinalment al voltant d'una fortificació per a dificultar el pas de l'enemic des de fora fins al mur*), ja que tant en el text de les Ordinacions (*fora el mur e el vayll*) com en altra documentació, els termes *mur* i *vall* apareixen sempre lligats. A més a més, cal tenir present que l'ús de *vall*, amb el sentit de fossat, encara és viu a Mallorca, i d'ús general a la població d'Alcúdia, on es fa servir per fer esment al fossat de la murada.

11 DCVB Tom 2, p. 327.

12 LÓPEZ BONET, J. F.: Les Ordinacions... 151

13 ALOMAR, G.: Urbanismo regional... 88.

14 LÓPEZ BONET, J. F.: Les Ordinacions... 154.

15 DCVB Tom 10, p. 220.

16 DCVB Tom 10, p. 228.

Tot plegat es tracta només de la meua pròpia interpretació, però no deixa de ser significatiu que, en el cas de Felanitx, els ordenadors assignassin 12 quarterades a la vila dins al mur i altres 10 a fora i que allò és dit *barri* o *barri fora el mur*: *En lo any damunt dit en Pere Sturs e en Ramon Desbruyl, per manament del senuor rey, comensaren a edificar la vila de Felanig e donaren a la dita vila de teneo dins lo mur ·XII· quarterades ab les cases qui ja hi són e ab l'esgleya e ab l'alberch del clerga ab son ortet, e són los cayrons qui hi són a poblar ·XXVI·. E són aquells qui són poblats ·XXV·. (...) Ítem ne presem fora lo mur de la vila de Falanig ·X· quarterades a edificar cases e allò és dit *barri*, e que n sien donats e establits los cayrons del dit *barri* a semblants d'aquells de la vil·la axí com són termenats e assignats e són los cayrons del dit *barri* fora el mur ·XL· exceptats dos cayrons del ferrer qui són taxats cascun dos sous de cens.*

D'acord amb això, sembla clar que, si més no en aquests casos, els ordenadors destriaven clarament entre *la vila*, de 12 quarterades de cabuda, situada dins el perímetre assignat al mur, i *el barri*, que havia d'estar situat a fora, que n'havia de tenir altres 12. De l'extensió assignada a aquestes pobles es dedueix que dins el mur s'havien de situar 48 quartons —i per tant, 48 pobladors— i altres 48 al *barri*, si aquest s'arribava a construir. Però en el cas de Felanitx, com hem vist, no fou així, ja que el nombre cairons es reduïa a 91. A més a més, cal tenir present que aquesta estructura bipartita no s'observa a cap de les pobles del Pla (Sant Joan, Montuïri, Petrá, sa Pobla), o que almanco no ha deixat traces a la planimetria.

Potser aqueixes —diguem-les així— peculiaritats respecte de la resta de pobles, responien, a la situació geogràfica de les futures pobles: totes —Campos, Felanitx, Santanyí, la de la Torre d'en Nunis i la del port de Banyeres— se situaven a termes de marina, a prop o relativament a prop del litoral i a terres que, en la seva majoria, eren poc aptes per als usos agraris i amb densitats de població molt baixes. Per tant, cal plantejar-se la possibilitat que, per un àmbit geogràfic concret —el Migjorn— s'hagués pretès crear viles i espais de conreu sensiblement més reduïts —d'aproximadament la meitat de veïnats. Si això fos correcte, el fet que es consignàs un espai per al seu eixample i que a Felanitx es fitassin 500 quarterades de terra i 1.000 de garriga —en lloc de la meitat— podia respondre únicament a la voluntat de preveure un eixample de la pobla en el cas que aquesta es consolidàs. I si dic això és perquè hom té notícies de pobles, la gran majoria situades al migjorn, que desaparegueren o que no s'arribaren a construir (la Palomera, Bellver, sa Granada, Capocorb, Bellver, Son Servera) o que ho feren de manera molt difícil (com Santanyí i Sant Joan).

Aproximació a les "Ordinacions" de Jaume II des d'una perspectiva històrica

Montserrat Casanovas Stobart

INTRODUCCIÓ

Fa set-cents anys, el rei de la Corona de Mallorca, Jaume II, va dur a terme una tasca d'organització del territori que coneixem amb el nom de les "Ordinacions" del 1300. Es tractava de tot un pla de desenvolupament urbà i territorial amb l'objectiu de concentrar la població agrària dispersa per les nombroses alqueries i rafals que existien a Mallorca, com també de l'organització dels nuclis que havien anat sorgint durant la segona meitat del segle XIII a fi de transformar els esmentats nuclis en autèntics pobles dotats amb els mínims serveis públics.

D'aquesta manera, varen sorgir molts dels actuals pobles de Mallorca, que gairebé, sense cap canvi en la seva estructura, han perdurat fins a l'actualitat.

L'objectiu de la següent comunicació és donar a conèixer el context polític i socioeconòmic en el qual varen sorgir aquestes "Ordinacions". Per això, s'ha donat gran importància al procés històric que va permetre l'aparició d'aquest necessari projecte de reestructuració territorial.

Per entendre millor les "Ordinacions" hem de tenir en compte l'època en la qual varen sorgir. Una època marcada pel regnat de Jaume II i en la qual Mallorca estava integrada en una unitat política independent denominada la Corona de Mallorca.

Tractarem d'estudiar tot el regnat d'aquest monarca per entendre les claus que varen fer possible el sorgiment de les "Ordinacions", així com les raons per les quals Jaume II va decidir en aquell moment, i no en un altre, realitzar un programa de reorganització de l'espai agrari.

A la vegada, hem intentat relacionar la història de Mallorca i de les illes Balears amb la història general de la Corona d'Aragó. No resultaria fàcil entendre el regnat de Jaume II de Mallorca sense tenir en compte les seves relacions amb dita Corona.

Tenint en compte tots aquests aspectes, partirem de la hipòtesi que les Ordinacions del 1300 s'englobaren dins tot un pla de reformes i projectes amb un únic objectiu: potenciar totes les particulars dels seus territoris per aconseguir una diferenciació i una legitimació de la seva monarquia respecte a la Corona d'Aragó.

LA CONJUNTURA POLÍTICA

Les "Ordinacions" de l'any 1300 s'emmarquen dins la segona etapa del regnat de Jaume II de Mallorca.

Jaume II era fill segon de Jaume I el Conqueridor i de Violant d'Hongria. El 1276, en morir el seu pare, va rebre la Corona de Mallorca, formada pel regne de Mallorca, que incloïa les Pitiüses i el regne vassall de Menorca, els comtats del Rosselló i la Cerdanya, la senyoria de Montpeller, la baronia d'Omèladès i el vescomtat de Carladès.

No obstant, la seva relació amb Mallorca va començar ja l'agost de l'any 1256 quan era jurat com a hereu del regne de Mallorca. A partir d'aquesta data l'infant Jaume va començar un període de govern

caracteritzat per una intensa activitat en el terreny administratiu. Una de les seves atribucions més importants, d'aquesta primera etapa serà l'establiment de finques rústiques i urbanes, que donarà lloc a l'inici d'una política d'inversions immobiliàries.

Amb el temps, les atribucions de Jaume s'anaven incrementant i el 1276, quan va començar el seu regnat, l'infant ja havia acumulat una abundant experiència en l'administració i en el govern de Mallorca.

Les seves atribucions en matèria d'establiment l'havien posat en contacte amb el món de la propietat, del qual va treure nombroses idees per al futur, entre les quals, segurament, la de les "Ordinacions".

L'any 1276 començà la primera etapa del regnat de Jaume II. Un dels primers problemes va esser la seva debilitat interna. La Corona de Mallorca estava formada per un conjunt heterogeni de territoris, no només separats geogràficament sinó alhora amb unes grans diferències socials. Els comtats peninsulars eren zones molt feudalitzades, de poblament antic i amb una societat ja consolidada. Les Illes, en canvi, eren territoris de conquesta recent, es trobaven en plena fase de repoblament i de consolidació del feudalisme.

D'altra banda, la nova Corona de Mallorca va quedar enmig de dos veïns no massa desitjables: la Corona de Aragó, en mans del seu germà Pere el Gran, i la monarquia francesa. A més, ambdues potències eren rivals per aconseguir l'hegemonia en el món mediterrani.

Aquesta primera etapa va estar dominada per la política exterior, amb dos moments claus: el tractat d'infeudació de 1279 i la guerra entre França i la Corona d'Aragó.

Des d'un primer moment, Pere el Gran es va mostrar disconforme amb la decisió del seu pare de segregar una part del territori, com ho demostra el document secret firmat per Pere el 15 d'octubre de 1260. El rei Pere i els sectors econòmics més poderosos del Principat estaven en contra de la separació. Sens dubte, consideraven la nova corona un territori massa important.

D'aquesta manera, una de les postures polítiques de Pere el Gran, després de la mort de Jaume I i de l'escissió de la Corona de Mallorca, va esser intentar aconseguir de nou la integració del territori del seu germà.

Finalment, l'ocasió que havia estat cercant el rei aragonès es presentà amb motiu del suport que havia donat Jaume II a certs nobles de la Catalunya pirenaica. Com a resultat d'aquest fet Pere el Gran imposà al seu germà un tractat de vassallatge: el tractat d'infeudació de Perpinyà de 1279.

En aquest, el rei de Mallorca es declarava vassall de la Corona d'Aragó i es comprometia a prestar-li els serveis feudals bàsics. Es tractava d'una infeudació entre dos monarques. Jaume lliurava al seu germà els territoris de la Corona de Mallorca i en el mateix acte Pere els hi lliurava en forma de feu. Això implicava que els monarques de la Corona de Mallorca havien de retre homenatge i jurar fidelitat al monarca de la Corona d'Aragó. Es tractava, doncs, d'un autèntic pacte feudal.

Aquest tractat mostrava de fet la debilitat de la Corona de Mallorca i encara que mantenia a Jaume II com a rei implicava que, almenys teòricament, el domini superior de la Corona ja no pertanyia als reis de Mallorca sinó als reis de la Corona d'Aragó.

El protagonisme absolut de la política exterior impedeix, entre 1276 i 1285, que Jaume II pugui desenvolupar un programa de govern de tipus interior. De fet, l'activitat normativa del rei es limità a certes reglamentacions puntuals.

En aquest context arribam a la crisi catalanofrancesa derivada de l'ocupació de l'illa de Sicília per part de Pere el Gran, l'any 1282. En aquest moment, a la Corona de Mallorca li convenia plantejar-se el seu sistema d'aliances. Fer una aliança amb el seu germà Pere o amb França. Ambdues tenien la seva problemàtica. Si donava suport al seu germà, França envairia el Rosselló, però si donava suport a França podria conservar els seus territoris. Finalment s'alià amb els francesos.

En produir-se la invasió a Catalunya pels francesos, va permetre'ls passar a través dels seus comtats. El fracàs de la invasió a Catalunya posava a Jaume II a mercè de Pere.

Com a represàlia, el rei d'Aragó preparà la invasió de Mallorca, operació que va realitzar el seu fill i hereu Alfons mentre Pere moria al Principat. L'any 1285 es produïa la reincorporació de la Corona de Mallorca a la Corona d'Aragó.

La invasió es va dur a terme sense gaire resistència. Havien passat pocs anys des de la conquesta i la repoblació. Anys insuficients per crear en la població una consciència autòctona. Encara la població es considerava catalana i els lligams de la població amb la monarquia no estaven consolidats.

No obstant, aquesta reintegració no fou la definitiva. L'any 1295 tota una sèrie de qüestions fan que el problema es reconduïxi fins a una solució. Totes les potències implicades, França i Aragó, volen negociar una sortida als problemes italià i balear. Mort Alfons, el nou rei de la Corona d'Aragó era el seu germà Jaume II d'Aragó. Així, en aquest mateix any totes les parts interessades signen el tractat d'Anagni. A una de les clàusules estipulava el retorn del reialme mallorquí a Jaume II de Mallorca.

Ara bé, això no es va produir immediatament, perquè Jaume II de Mallorca volia recuperar les Illes en les condicions prèvies al tractat d'infeudació de 1279. Finalment, i amb la intervenció del papa Bonifaci VIII, el monarca catalanoaragonès va restituir el regne de Mallorca a Jaume II l'any 1298, però ho va fer amb la condició que el rei de Mallorca reconegués el seu vassallatge cap a la Corona d'Aragó. El rei de Mallorca havia recuperat el territori en condicions de vassallatge, cosa que implicava una independència limitada.

Així, el tractat de devolució fou ratificat a Argeles el juny de 1298. La restitució fou possible gràcies al papa Bonifaci VIII i al rei de França. A aquest últim li convenia el retorn de Jaume II de Mallorca, temorós del poderiu que pogués assolir en el futur la Corona d'Aragó.

Amb el tractat d'Argelers començà la segona fase del regnat de Jaume II de Mallorca.

Tot fa indicar que Jaume II va aprendre durant aquests anys de desterrament, i va aprendre en el sentit que la monarquia mallorquina havia de consolidar-se entre els seus súbdits. Havia d'eliminar la indiferència de la població mallorquina envers el seu rei. Jaume II retornà, decidit a fer dels seus territoris un vertader regne.

Així, dos anys després de la recuperació del seu regne de Mallorca, Jaume II va començar tota una sèrie de mesures amb la finalitat de potenciar i accentuar tots els aspectes, particularitats de la Corona de Mallorca i rompre amb tots els lligams possibles respecte a la Corona d'Aragó. Uns plans i projectes que, és ben segur, duu ja elaborats i discutits amb els seus assessors des de molt abans. Entre ells, el projecte d'instauració de noves viles.

Tot just començar el seu regnat, va aplicar una política de substitució dels càrrecs de l'administració pública addictes al rei d'Aragó. Es produeix un desembarcament de cavallers del Rosselló amb les pretensions d'eliminar qualsevol vestigi a favor d'Aragó.

En l'aspecte econòmic, les reformes aniran també en la mateixa línia. Jaume II va començar una tasca encaminada a potenciar l'economia de les Illes i del Rosselló que, entre d'altres objectius, pretenia afirmar l'autonomia econòmica de la Corona de Mallorca amb respecte a la Corona d'Aragó i impulsar la producció pròpia.

En aquesta època la monarquia necessita disposar d'una quantitat de diners per fer front als diferents compromisos derivats, principalment, del tractat d'infeudació. En aquest sentit, les iniciatives de Jaume II es dirigiran cap a la consecució d'un finançament estable. Al llarg del seu regnat es començarà a posar en marxa un sistema fiscal de tipus indirecte.

També hi va haver un interès per part del monarca d'obtenir ingressos de l'exterior. Jaume II va intentar aconseguir peatges comercials que haguessin de pagar els altres membres de la Corona d'Aragó, sobretot mercaders valencians o catalans. A principis del segle XIV s'estableixen dues noves lleudes: la lleuda de Cotlliure i la lleuda del port de la Ciutat de Mallorca.

L'intent va topar amb força amb els interessos de l'oligarquia mercantil del Principat, que gaudien d'una immunitat en el pagament de la taxa. La qüestió finalment va derivar en un bloqueig contra les Illes per part dels mercaders del Principat i del País Valencià i en una guerra de cors contra els vaixells mallorquins.

La situació es va resoldre quan Jaume II va haver d'eliminar les mesures i la implantació fiscal exterior va fracassar. Sens dubte, aquest és un exemple que ens mostra la debilitat de Mallorca en front a veïns més poderosos. Tot i això, Jaume II no va deixar mai d'aprofitar qualsevol circumstància per a accentuar l'autonomia de Mallorca tant econòmicament com políticament.

Uns dels moments àlgids dins aquestes reformes econòmiques de Jaume II fou l'establiment d'un sistema monetari propi de les Illes, el reial d'or. Aquesta moneda pròpia no tan sols ajudaria a consolidar el comerç exterior del regne sinó també el prestigi del seu sobirà.

Dins d'aquestes mateixes línies d'actuació, a fi de reorganitzar les Illes, el rei va impulsar la remodelació de la Ciutat, que conservava en gran part les antigues estructures de la Medina Mayurqa musulmana. Entre d'altres coses, va ordenar els principals accessos a la ciutat; va concentrar la població jueva en el anomenat Call Major; va realitzar l'eixample de les places de Santa Eulàlia i la de Sant Andreu; i finalment va projectar la desviació del torrent de sa Riera. Això últim era, però, un projecte massa ambiciós i fou abandonat.

A Ciutat va reformar també el sistema de govern municipal. L'estatut del 30 de gener de 1300 restaurava el sistema de cooptació, que ja havia estat modificat per Alfons III d'Aragó a l'any 1287, però ara amb uns criteris més intervencionistes per part de la Corona. D'aquesta manera el rei o el seu lloctinent elegirien els jurats i aquests designarien els consellers, sempre, però, amb el consentiment del lloctinent reial.

A la Part Forana, i molt relacionat amb les "Ordinacions", es produeix també l'any 1300 una uniformització de les institucions municipals.

Durant tota la segona meitat del segle XIII, les alqueries i els rafals d'origen musulmà que existien a Mallorca varen sofrir un extraordinari desenvolupament. No només varen anar adquirint força des d'un punt de vista demogràfic sinó que també varen prendre consciència que hi havia interessos comuns a la ruralia distints als de Ciutat.

En el context dels programes de remodelació de l'espai rural, la ruralia també va sofrir un procés de promoció política i econòmica per part de Jaume II.

A partir del 1300 es va crear la institució del veguer de fora, que tindrà les mateixes atribucions que el veguer de ciutat. A més, sorgeixen a cada vila batles amb funcions similars a les del batle de Mallorca, però circumscrits a la vila de la qual són responsables. Sens dubte, amb aquestes reglamentacions, Jaume II va donar un paper a la Part Forana com a entitat. Les viles amb un desenvolupament urbanístic i amb unes institucions municipals varen anar adquirint ja una personalitat pròpia.

A la vegada, Jaume II va posar les bases de la futura oposició ciutat-viles que es consolidaria amb la sentència arbitral de Sanç I l'any 1315, quan la comunitat forana va poder, per primera vegada, integrar-se dins la vida política i administrativa del regne. Amb aquesta sentència la Part Forana va tenir ja la suficient força i coherència necessàries per a considerar-se com a una realitat diferent a la ciutat.

Una de les raons per la qual Jaume II va començar a donar una personalitat a la Part Forana diferenciada de Ciutat va ésser, sens dubte, el desig del monarca de fer disminuir el poder de les institucions del regne i així tenir un camp d'actuació política molt més ample sense trobar-se una forta oposició.

Finalment, i dins totes aquestes reformes que hem mencionat, arribam a la gran tasca d'ordenació de l'espai rural que va realitzar Jaume II.

LES "ORDINACIONS"

Com que no és el nostre objectiu tractar a fons les Ordinacions, sinó més bé tractar el context històric que va fer possible l'aparició d'aquestes ordinacions, només volem fer un petit esquema general sobre les raons del sorgiment d'aquesta reorganització territorial, les quals ja han estat breument esmentades abans.

Les "Ordinacions", és ben segur, que havien estat ja concebudes en els anys anteriors a l'ocupació catalana de 1285, segurament a partir de 1256 en l'època de govern de l'infant Jaume. Només haviem

passat dos anys des de la devolució efectiva de les terres insulars al rei de Mallorca l'any 1298, massa poc temps per a elaborar aquest complex pla de reorganització rural.

La conjuntura en l'espai rural a començaments de la segona fase del regnat de Jaume II estava dominada per la falta d'una planificació global mínima, l'escassetat d'un equipament, una iniciativa privada sense control de l'administració i la desproporció entre la força de treball disponible i la superfície cultivable. La conseqüència més important d'aquesta situació la tenim en la incapacitat del camp mallorquí per sortir del propi avituallament.

Assabentat de quina era la realitat mallorquina, Jaume II va iniciar tota una sèrie de mesures destinades a accentuar les particularitats del regne. Entre elles, estava la de fomentar la independència econòmica respecte a la Corona d'Aragó i, per això, havia de corregir aquest desequilibri econòmic balear.

A partir de l'any 1300, el rei i els seus assessors varen començar una política de concentració de la població rural, dispersa en nombroses alqueries i rafals, en una sèrie de viles de nova creació, a la vegada, de reorganitzar els desordenats nuclis que havien anat sorgint a finals del segle XIII. Amb aquest projecte, que nosaltres coneixem com les "Ordinacions", el rei intentava intensificar els cultius amb una explotació més sistemàtica de les terres i, així, augmentar el nombre de productes agrícoles cara al propi mercat interior de les Balears i aconseguir una menor dependència de l'arxipèlag als excedents agraris d'Aragó.

A la vegada, aquestes reordenacions de les viles de la Part Forana també podien servir de foment de la legitimació de la monarquia mallorquina en crear una classe mitjana rural addicta al rei.

En definitiva, totes les mesures dutes a terme per Jaume II entre els anys 1298 i 1311, incloses les "Ordinacions" estaven, sens dubte, encaminades a fomentar el desenvolupament del sector primari cara a aconseguir una estructura econòmica més equilibrada i, a la vegada, de guanyar per a la causa del legitimitisme monàrquic tota la població, no tan sols els estaments més importants sinó també que la població més humil tingués una consciència clara de la monarquia que els regia.

CONCLUSIONS

El regnat de Jaume II de Mallorca va esser l'etapa més brillant de l'anomenada monarquia privativa. Va esser una etapa d'expansió a tots els nivells.

En aquesta època es constitueixen, a través d'un pla de reorganització de l'espai rural, tots els nuclis fonamentals de la Part Forana o es consagren els ja existents. Encara que posteriorment va haver-hi canvis o segregacions, les viles continuaran essent pràcticament les mateixes.

Les "Ordinacions" de l'any 1300 no les podríem entendre si no coneguéssim la trajectòria del regnat de Jaume II i les seves relacions amb la Corona d'Aragó.

Gran part de la primera part del regnat de Jaume II va estar marcada principalment per la política exterior amb el tractat d'infeudació de 1279 i la reintegració del regne de Mallorca per part de la Corona d'Aragó l'any 1285.

Aquest breu període de reintegració a dita Corona va permetre a Jaume II conèixer la situació real del regne mallorquí. Després de recuperar les illes Balears l'any 1298, el monarca va començar tota una sèrie de mesures per eliminar qualsevol lligam amb la Corona d'Aragó i desenvolupar dins la població una autèntica consciència autòctona. Entre les mesures que tractaven de donar a l'illa una autonomia econòmica es trobarien, sens dubte, les "Ordinacions".

BIBLIOGRAFIA

ALOMAR ESTEVE, G. (1976): *Urbanismo regional en la Edad Media: Las "Ordinacions" de Jaime II (1300) en el Reino de Mallorca* Ed. Gustavo Gili S.A. Barcelona

- CATEURA, P. (1982): *Política y finanzas del reino de Mallorca bajo Pedro IV de Aragón*, Institut d'Estudis Baleàrics, Palma
- CATEURA, P. (1997), *Mallorca en el segle XIII*, El Tall Editorial, Palma
- CATEURA, P. (1998): *El Regne Esvaït: desenvolupament econòmic, subordinació política, expansió fiscal. (Mallorca 1300-1335)*, El Tall Editorial, Palma
- ENSENYAT PUJOL, G. (1997): *La reintegració de la Corona de Mallorca a la Corona d'Aragó*, Ed. Moll, Palma
- MORRO VENY, G. (1998): "Els òrgans de poder de la Part Forana a l'època de Jaume III" a *XVI Jornades d'Estudis Històrics Locals. El Regne de Mallorca a l'època de la dinastia privativa*, Palma
- RIERA MELIS, A. (1986): *La Corona de Aragón y el Reino de Mallorca en el primer cuarto del siglo XIV*, C.S.I.C. Madrid - Barcelona
- SANTAMARÍA, A. (1981): "En torno a la evolución del modelo de sociedad en el reino de Mallorca (siglos XIII-XVIII)", *Estudis Baleàrics* 3 p. 1-197
- SANTAMARÍA, A. (1990): *Ejecutoria del reino de Mallorca (1230-1343)*, Ajuntament, Palma

Catàleg de camins del terme d'Algaida: la xarxa viària al segle XIX

FORTEZA, V.; ORDINAS, G.; ROTGER, F.; REYNÉS, A.; AGUILAR, J.S.; DURAN, M.
(Consell de Mallorca, Fodesma)

1. INTRODUCCIÓ

Durant la darrera dècada s'han accelerat els canvis en la propietat i els usos del sòl. Aquests canvis, juntament amb la manca d'informació sistematitzada sobre la titularitat i el traçat dels camins, fan que actualment la gestió de la xarxa viària municipal sigui objecte d'una forta polèmica; en molts casos s'impedeix el pas per camins considerats tradicionals, i se n'arriba, en ocasions, a la destrucció.

Amb la finalitat de col·laborar amb l'Ajuntament d'Algaida en l'aclariment dels dubtes que es poden presentar en la gestió dels citats camins, el Consell de Mallorca, a través de Fodesma i dins el programa de catalogació de camins, va elaborar el *Catàleg de Camins del Terme d'Algaida*, que fou lliurat el mes de setembre de 1998 (Fodesma, 1998).

En aquesta comunicació, presentam les característiques de la xarxa viària del terme d'Algaida en el segle XIX, a partir de la documentació localitzada als arxius consultats per a l'elaboració de l'esmentat catàleg. La recerca documental es fonamentà en dos arxius:

- l'Arxiu Municipal d'Algaida (AMA), corresponent a l'administració competent en matèria de camins, al seu terme municipal.

- l'Arxiu General del Consell de Mallorca (AGCM), posseïdor de gran quantitat de documentació sobre recomposició de camins, com a dipositari dels fons de l'antiga Diputació Provincial.

Altres arxius consultats, i dels quals apareix alguna referència en aquest treball són: l'arxiu de la Conselleria d'Obres Públiques i Ordenació del Territori (ACOPOT) i l'arxiu municipal de Pollença (AMP).

2. EL CATÀLEG DE CAMINS DEL TERME D'ALGAIDA

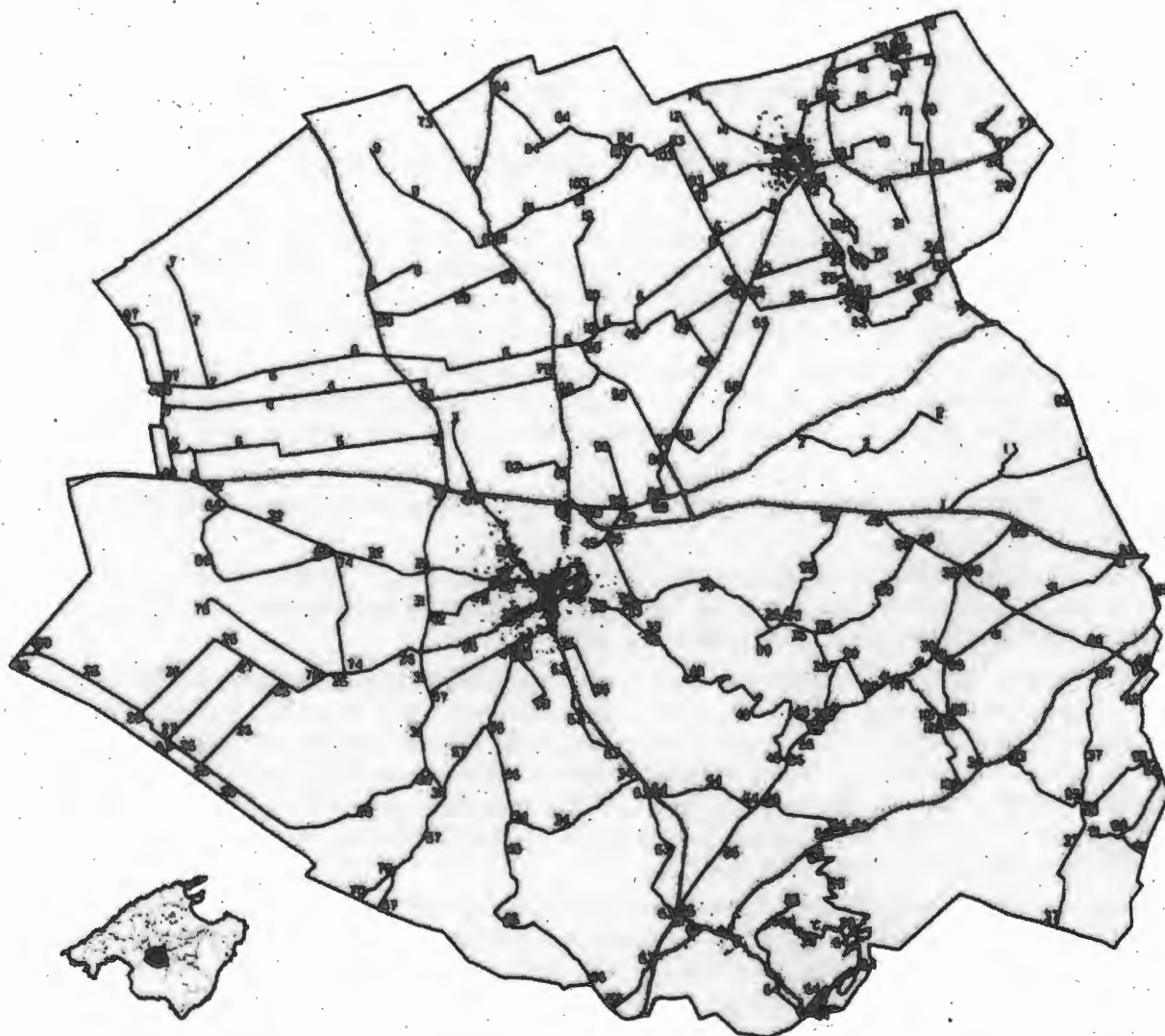
El catàleg recull un total de 103 camins. De 92 d'aquests, s'ha localitzat algun tipus de documentació, mentre que 20 presenten interès constructiu, i 25 interès excursionista. Atesa la documentació que s'ha trobat, 81 d'aquests camins reuneixen els requisits mínims per a ser inclosos a l'Inventari de Béns Municipals, i per altres 6 camins es recomana l'obertura d'un expedient d'investigació.

A la figura 1, apareix representat el conjunt de la xarxa de camins catalogats on també hi ha grafiades les carreteres actuals, tot i no estar incloses en el catàleg. Actualment, les carreteres no són competència de l'administració municipal, tot i que també hem localitzat la documentació antiga, referida a la seva anterior condició de camins.

Aquesta xarxa de camins inclou un primer grup de camins que formen la xarxa viària principal, constituïda per camins de llarg recorregut que creuen el terme o bé comuniquen amb els municipis dels voltants, com per exemple: el camí vell de Pina (6), camí d'Inca a Montuïri (19), camí vell de Lluçmajor a Montuïri (37), camí de Muntanya (31), camí de Galdent (57), camí vell de Porreres (40), entre d'altres. També hi trobem, dins d'aquest grup, altres trams d'antics camins veïnals que han estat substituïts totalment o parcialment pel traçat de les noves carreteres o han desaparegut, com per exemple: camí dels

Hostals (60), camí de sa Càpavallada des Molí (61), carretera vella de Lluçmajor (63), camí vell de Randa al Santuari de Cura (64), carretera vella de Pina/es Revolt de Son Pelat (86), camí de sa Senyora (89), camí de la Pau/camí de Son Sastre (91), camí vell de Randa a Montuïri/camí a la font d'Albenya (94).

En segon lloc, una xarxa de camins secundària on podem trobar camins que recorren per dins el propi terme, i que connecten les finques i possessions entre si i amb la xarxa principal, i els camins corresponents a establiments antics. Alguns d'aquests camins són, per exemple: camí de Son Maiol (1), camí de Son Cerdà (2), camí de na Bubota (4), camí de Son Pujol (9), camí de Santa Rita/camí des Camp des Pi/Camí de Son Miquelet (25), camí de sa Comuna (26), camí des Pou d'en Tries (45), camí de ses Maioles (49), camí d'Albenya (50), camí de Son Perot a Son Miquelet/camí des Can Caruts (62), camí de Son Reus (65), camí de sa Mata Nova (88), camí de Son Cortei (90), camí de Can Carrió (95), camí de ses Tanques d'en Gi (96), camí de Son Bernat Reus (98).

Figura 1. Mapa dels camins inventariats al Catàleg de Camins del Terme Municipal d'Algaida (Fodesma, 1998). Amb un total de 103 camins, cada un dels quals hi apareix grafiat amb un número de referència.

3. LA XARXA VIÀRIA ABANS DEL SEGLE XIX. APROXIMACIÓ HISTÒRICA

Quan Bibiloni (1997) parla d'una xarxa de camins principals a finals del segle XIV, ja anomena una sèrie de camins com són: camí Reial de la Ciutat, camí del Rafalet, camí de Son Mesquida, camí de Montuïri, camí de s'Estació, camí de Santa Eugènia, camí que va a Lluçmajor i camí públic i reial que va a la vila d'Inca.

A la segona meitat del segle XVII, les referències localitzades són molt escasses, i solament als cadastres de 1652 i 1667 (AMA, sig. 1554 i 1555) apareixen una sèrie de camins com a partió de diferents finques: camí de Castellitx, camí de la Serra, camí de Randa, camí de Binicomprat, camí de la Creu, camí de Pina i camí de Lluçmajor. Altres documents fan referència, l'any 1676, al «passatge de Punxuat» o a la reparació de «los camins reals del nostro districte» (AMA, sig. 26).

Al segle XVIII, també trobam referències de camins al cadastre de 1710 com són: el camí del Camp Gran, camí de Pina, camí de Castellitx, camí de Lluçmajor a la Novella, camí de Randa, camí de Son Maig, camí de Binicomprat i camí d'Albenya (AMA, sig. 1556); i també al cadastre de 1756, els camins de: Punxuat i de Randa, Muntanya, Binicomprat, Albenya i camí a Punxuat en el camí a Lluçmajor (AMA, sig. 1558).

El 27 d' abril de 1701, trobam una notícia del camí que, de la Mola, va a Pina i a Inca (AMA, sig. 2186).

El camí de Muntanya també apareix documentat quan el 3 de novembre de 1712, en una acta de posar fites a la possessió de Punxuat, apareixen els camins de Muntanya i de Punxuat (AMA, sig. 2188). Uns anys més tard, el 1717, trobam dues notícies sobre un robatori en el camí de Muntanya, baix el camí de Mancor i en el camí que va d'Algaida a s'Olleria de Bedeluch (AMA, sig. 2187).

El 2 de maig de 1720, apareix una notícia sobre el pagament de 12 lliures i 12 sous per adobar el camí des Puig de Randa (AMA, sig. 892), i el 16 d'agost de 1734, pel pagament de 6 lliures per jornals per adobar el camí qui, de la partió de Lluçmajor, arriba a la creu de Camp pel camí de Randa (AMA, sig. 890).

El 31 d'octubre 1748, el llibre de comptes (1755-1771) fa referència al camí de Males Herbes (AMA, sig. 893).

La recomposició del camí del Prat apareix documentada el 1771, i l'11 de novembre, l'Ajuntament informa que la persona enviada a la Reial Audiència per practicar les diligències de l'adobament del "camí del Prat" no les ha practicades (AMA, sig. 41).

El 24 de juny de 1776, l'Ajuntament rebé el manament de la Reial Audiència del 20 de maig de "acordar los medios y modos oportunos y suaves para la composición de los malos passos que hacia en esta Població y son Destrita". El 2 de juliol del mateix any, l'Ajuntament fa una relació de camins dels quals "importa la composició": "Camí d'Algayda fins a Galdent y Son Miquel Juan", "Camí de Algayda fins a los Hostals", "Camí de Manacor de Montuyri y la porció des terma fins a la Creu de la Garriga". "Y ab Camí qui de esta Vila va a Randa, lo Camí pero qui de la Vila de Algayda va al Rafalet". I la despesa que s'ha de fer per adobar-los (AMA, sig. 41).

El camí vell de Porreres apareix documentat el 1717, per un robatori succeït en el camí reial que va a Felanitx (AMA, sig. 2187) i també el 1795 trobam una referència al camí reial de Porreres, en un plet entre Francisca Puigserver, i Catarina i Miquela Mir (AMA, sig. 2201).

Un altre plet és el que trobam el 1792, entre Rafel Pujol i Francisco Pujol sobre el dret de pas per dins una finca de Son Rado, o si s'ha d'anar pel camí que fa partió amb les terres, anomenat camí de Traurell (AMA, sig. 2201).

La documentació que fins ara apareix no és gaire abundosa, i no és fins a la darrereria del segle XVIII que la xarxa viària començà a ser objecte d'atenció, quan des del govern central s'intentà conscienciar els ajuntaments de la importància dels camins com a vies de comunicació, imprescindibles per al transport de productes que havien d'afavorir l'economia de l'illa.

Aquesta preocupació quedà reflectida en la creació, l'any 1789, de la Junta de Camins, encarregada des d'aquell moment de la construcció i conservació dels camins reials de l'illa, i també amb la publicació, el 1798, de la *Instrucción de lo que deve hacerse en la recomposición de caminos de la Isla de Mallorca*, que establia la prestació de jornals personals per part dels veïnats de les viles i pobles per contribuir a la recomposició dels camins.

A partir d'aquest moment, les comunicacions entre la Junta de Camins i els diferents ajuntaments foren nombroses. El comissionat o director general de camins es dirigia directament als batles, i els demanava informes periòdics de l'estat general dels camins del seu terme i de les reparacions que havien de menester; així, les notícies sobre els camins començaren a sovintejar a partir de principis del segle XIX, i proporcionaven informació sobre la xarxa viària en els diferents municipis de Mallorca.

Aquesta evolució en el desenvolupament de la xarxa viària i la progressiva participació de l'administració en el seu manteniment i millora, apareix ben representada a la figura 2, on fem servir el nombre de referències documentals localitzades dels camins d'Algaida, pel període de temps comprès entre 1650 i 1998, agrupades per lustres, i que corresponen a la totalitat d'arxius consultats, com a reflex de la preocupació des de les diferents administracions per la xarxa viària.

4. LA XARXA VIÀRIA AL SEGLE XIX

4.1. DOCUMENTACIÓ UTILITZADA

En el cas d'Algaida, la documentació arxivística localitzada al segle XIX aporta dades sobre els camins que comunicaven la vila amb altres pobles, el seu estat i el seu traçat. D'aquesta s'han extret, per la seva significació, els següents documents, que serviran d'eix per a comentar com s'estructurava la xarxa viària del terme d'Algaida al segle XIX.

4.1.1. *Relación de los caminos Principales y Travesías del distrito de esta villa (1816)*

L'any 1816, es va formar un *Expediente general sobre la recomposición de caminos de Mallorca, instruido por Leonardo Oliver, Comisionado y Director de Mallorca por Real Acuerdo*, on es recollien els informes dels batles sobre l'estat dels camins del seu terme, sol·licitats pel comissionat. En el cas d'Algaida, aquesta *Relacion de los caminos Principales y Travesias del distrito de esta villa* la constitueixen un total de catorze camins (AGCM, sig. VI-60/3).

4.1.2. *Expediente de caminos y travesias (1821)*

El 16 de març de 1821, el *Jefe Político de la Provincia*, per mediació de la secció de correus, camins i canals, manava a tots els ajuntaments la remissió "en el preciso término de ocho días una noticia circunstanciada de los caminos generales y de travesías de su respectivo distrito, de las aseQUIAS, pantanos, puentes u otra obra pública de qualesquiera clase, manifestando su principio, progresos y estado actual, como también los medios que crehan mas convenientes para llevar a efecto las que estan ya empesadas y plantear las que juzgue de comun utilidad y necesidad" (AMP, Secció Òrgans de Govern. Sig. 1707). L'expedient de camins i travessies de 1821 recull les respostes dels diferents ajuntaments en aquesta circular. En total, són 371 els camins que apareixen citats a l'expedient, repartits en 49 pobles.

La resposta de l'Ajuntament d'Algaida a l' *Expediente de caminos y travesias* de 1821, inclou un total de dotze "caminos que necesitan recomponer" (AGCM. sig. X-822/9).

4.1.3. *Itinerario general de los caminos existentes en el territorio de dicho pueblo (Algaida)(1848)*

L'any 1848, es redactà el primer *Plan General de Carreteras de Baleares*, elaborat pel *Cuerpo de Ingenieros de Caminos, Canales y Puertos*, on es proposava l'ordenació en carreteres generals, carreteres provincials, carreteres transversals o municipals, carreteres veïnals i camins de ferradura (*Gran Enciclopèdia de Mallorca*, 1991-1998).

Des d'aquest pla general de camins, s'elaborà "el itinerario circunstanciado" dels camins que havien de redactar tots els ajuntaments de l'illa de Mallorca, d'acord amb l'article 2n del reglament de 8 d'abril de 1848. Aquest itinerari de camins inclouria els camins classificats, l'amplada de cadascun, la llargada en nombre de llegües, l'inici i el final, l'estat de conservació, el grau d'interès general i el pressupost

aproximat per a la reparació i adequació per al trànsit de carruatges. Un cop remès al cap polític, els camins eren classificats a l'espera que la Diputació Provincial determinés quins en serien declarats de primer ordre (*Boletín Oficial de la Provincia de Baleares*, núm. 2454)

Segons aquest reglament, tots els camins públics no inclosos dins les categories de carreteres nacionals o provincials serien anomenats camins veïnals de primer i de segon ordre: els primers són els que dirigeixen a un mercat, una carretera, un canal, a la capital o al nucli d'un partit judicial o circumscripció electoral, o que per qualsevol altra raó són d'interès per a més d'un poble o transitats freqüentment i per tant poden disposar d'ajuts dels fons provincials. Els camins veïnals de segon ordre inclourien els camins poc transitats i de menys importància i el seu manteniment i reparacions anirien a càrrec dels ajuntaments dels termes per on discorren.

L'Ajuntament d'Algaida forma, l'any 1848, el seu *Itinerario general de los caminos existentes en el territorio de dicho pueblo (Algaida), formado en ejecución del artículo 2º del Reglamento de 8 de Abril de 1848*, on apareixen una relació de dotze camins (AMA, sig. 734).

4.1.4. Acta de deslinde y amojonamiento del término municipal de esta villa de Algaida (1889)

D'acord amb el que va aparèixer al *Boletín Oficial de la Provincia de las Baleares*, de 10 de setembre de 1889, al seu anunci núm. 427, i al *Boletín de Administración Local, Pósitos y Juzgados Municipales*, de 13 d'octubre de 1889, que ordena la fitació de tots els termes de l'Estat espanyol; l'Ajuntament d'Algaida va procedir a la fitació del seu terme municipal, a petició del secretari de l'Ajuntament de Palma, en data de 19 d'abril de 1890. D'un total de 81 fites, 34 es situaven a les vores de 25 camins o carreteres diferents (AMA, sig. 735).

A partir d'aquesta documentació, en Miquel Sastre, al seu treball "Les fites del terme municipal d'Algaida" (*Es Saig*, 1994), recupera la localització actual de 23 d'aquestes fites, acompanyada d'una breu descripció del seu estat de conservació i una fotografia de cadascuna.

4.2. XARXA DE CAMINS DOCUMENTATS AL SEGLE XIX

Segons aquests quatre documents, la xarxa principal de camins del terme d'Algaida, al segle XIX, estava constituïda pels següents 24 camins:

1. "camino Real que va a la villa de Manacor" (1816), "camino general que pasa a la villa de Manacor desde los mezones llamados de Algayde hasta lo Hostalet de Muntuirí" (1821), "camino a Capdepera" (1848), "carretera de Palma a Capdepera" (1889).

Comprèn el tram de la carretera C-715, de Palma a Cala Rajada, que discorre per dins el terme d'Algaida, des de la partió del terme de Palma, fins a la partió amb el terme de Montuiri. El camí núm. 60, anomenat "camí dels Hostals" correspon a un tram de l'antic traçat del camí que comprèn des de l'Hostal d'Algaida fins al creuer amb la carretera de Pina, a prop del pont de Cabrera.

En el llibre de cadastre de 1652 ja apareixia una peça de terra que feia partió amb el camí de Manacor (AMA, sig. 1554), i ja es parla de recomposicions del camí reial de Palma a documents de 1776, 1778 i 1793. Biliboni (1997) ja recull a finals del segle XIV, la documentació sobre el camí reial de la Ciutat.

En una sessió del 17 de març de 1816 es torna a parlar de la "abilitacion y composicion del camino llamado las costas de esta de Algaide desde el meson del llano hasta el punto de los mesones de esta dicha villa" (AMA, sig. 636). Del mateix any trobam un "Expediente formado a consecuencia de haber pasado varios carros de rueda llena por el camino nuevo de las Cuestas de Algaida. Año de 1816", on hi ha la prohibició de pas per carros de roda plena per dit camí i imposició de multes als qui ho han fet (AGCM, sig. VI-61/5).

2. "camino Real que va a la villa de San Juan" (1816), "camino general que desde Palma pasa a la villa de Petra desde Can Suñer hasta el Puig Moltó" (1821) i "camino a Petra" (1848).

El camí també apareix documentat com a camí de Son Mesquida o des Puig Moltó, i actualment es correspon amb la carretera PMV-3131 que, des de la carretera C-715, enllaça amb la partió del terme de Montuiri, per on continua.

3. **"camino que de esta villa va a Sansellas" (1816), "camino que de esta villa va al de Sansellas hasta Ayreflor" (1821), "camino a Sansellas" (1848), "camino vecinal de Inca" (1889).**

La documentació localitzada fa referència a l'actual carretera PM-311, d'Algaida a Sencelles. Com a documentació més significativa cal esmentar la declaració d'utilitat pública del camí, que es va produir el 4 de maig de 1914 (AMA, sig. 639).

4. **"camino que va al sufraganeo de Pina" (1816), "camino que de esta villa pasa al lugar de Pina" (1821), "camí a Sineu" (1848) i "camino vecinal de Algaida a Sineu" (1889).**

Es pot identificar amb la carretera PM-313 que, des de la C-715, arriba a Sineu, per Pina, i amb el camí núm. 86, anomenat "carretera vella de Pina o revolt de Són Pelat", corresponent a un petit tram de l'antic traçat del camí.

Altra documentació localitzada sobre la carretera vella de Pina inclou, en data del 17 de febrer de 1861, la classificació del camí de Pina com de primer ordre (AMA, sig. 54).

En una llista de «caminos vecinales de primer orden» de diferents municipis de Mallorca, datada l'any 1869, apareix el camí de Pina, amb inici a Algaida i final a Sineu (AGCM, sig. X-775/25).

5. **"camino que del sufraganeo de Randa va a Montuiri" (1816), "camino a Muntuiry" (1848), "camino vecinal de Randa a Montuiri" (1889).**

Es pot identificar amb la carretera PMV-5017 que, des de Randa, arriba a la partió del terme de Montuiri per on continua, i amb el camí núm. 94, anomenat "camí vell de Randa a Montuiri o camí a la font d'Albenya", corresponent a un tram de l'antic traçat del camí.

Altra documentació localitzada ens parla, en data de 28 d'abril de 1842, de les prestacions del jornal personal, en el lloc de Randa «en el camino que de este lugar va a la villa de Muntuiry en el parage llamado el plató del predio Albeña» (AMA, sig. 46).

El 17 de febrer de 1861, es va fer una relació de camins que mereixien ésser declarats veïnals, entre els quals «el de Randa que desde Llucmajor se dirige a Muntuiry», i tal declaració de camins veïnals de segon ordre va ser aprovada pel governador de la província el 7 de juliol del mateix any (AMA, sig. 54).

6. **"camino llamado de Montaña" (1816), "camino nombrado de Montaña desde Punxuat hasta son Matet" (1821), camino vecinal de Algaida y Santa Eugenia" (1848), "camino vecinal de Galdent" (1889).**

Inclou l'actual traçat de la carretera d'Algaida a Santa Eugènia, des de la partió del terme de Santa Eugènia fins a la carretera C-715, el camí núm. 31 anomenat "camí de Muntanya" i el final del "camí de Galdent", núm. 57.

El 3 de novembre de 1712, ja apareix esmentat aquest camí, quan es reuniren a la possessió de Punxuat els jurats de la vila d'Algaida i representants del procurador reial per repassar les fites que se posaren el 3 d'agost de 1670, «ahont tambe se ha trobade una fita qui tira recte linea per dita paret pujant per la primera moleta fins al camí de muntaña per hont se va dela vila de Algayda ale vila de Llucmajor» (AMA, sig. 2.188).

En resposta a la circular de la secció de *Correos, Caminos y Canales* del 16 de març de 1825, on es demanaven notícies dels camins generals i de travessia del terme, l'Ajuntament els va remetre una relació dels que necessitaven una recomposició, entre els quals apareix «el camino nombrado de Montaña desde Puntxuat hasta Son Matet», amb un pressupost de 1.200 lliures (AGCM, sig. X-822/9).

Dins una *Relación nominal de los caminos vecinales de este termino formada en virtud de Circular inserta en el B.O. de la provincia nº 6895 fecha 14 Marzo 1911*, apareix el camí de Muntanya, amb una longitud de 5 quilòmetres, «conduce a Santa Eugenia» (AMA, sig. 640).

7. **"camino rural del Pont den Betay" i "carretera de Santa Maria a Montuiri" (1889)**

Correspon a un tram de l'actual carretera PMV-3201 de Montuiri a Pina i a un tram de la carretera de Sencelles a Pina PM-314.

En aquest document de 1889, quan parla de la localització de les fites núm. 60, 61 i 62 diu: "Mojon núm. 60, se divisa el anterior, está situado al lado del camino rural del Pont den Betay, situado sobre una pared, de altura un metro, forma, clase e iniciales como el anterior, sigue el camino dirección de Sur Este a Sur Oeste, se midieron 800 metros hasta el

Mojon núm. 61, se divisa el anterior està situado al lado del antedicho camino, y carretera de Sta Maria a Montuiri, de un metro 30 centímetros de alto, forma, clase e iniciales como el anterior, siguiè la misma dirección, sigue dicha carretera, se midieron 850 metros hasta el

Mojón núm. 62, se divisa el anterior, esta situado al lado de la antedicha carretera de Sta. Maria a Montuiri, altura, forma, clase e iniciales como el anterior..." (AMA, sig. 735).

8. **"camino Real que de esta villa va a Palma hasta al Cap de la Pared" (1816), "camino que de esta villa pasa a la ciudad de Palma hacia el punto de Can Suñer" (1821) i "camino a Palma" (1848).**

Correspon al camí que, des del carrer de sa Quarterada, al nucli urbà d'Algaida, condueix fins a la carretera de Palma, C-715, a prop de la partió del terme de Palma i que s'inclou al catàleg amb el núm. 32, com a "camí vell de Ciutat o camí de Cas Brau".

La documentació localitzada del camí de Cas Brau és nombrosa i abraça des de principis del segle XIX fins a l'actualitat, i a més dels documents ja citats, hi apareixen notícies extretes dels llibres d'actes de l'ajuntament algaidí, que reflecteixen des de recomposicions del camí fins a distribucions de reble o declaracions de camí veïnal. Aquí en transcrivim les més significatives:

L'any 1840, el consistori d'Algaida acordà que les recomposicions dels camins "se haga en el camino llamado de Cas Brau, que és el que se dirige de esta villa a la Ciudad de Palma", recomposició que es tornà a proposar el 1842 (AMA, sig. 81).

9. **"camino Real que va a Porreras" (1816), "camino general que va a la villa de Porreras desde los mezones hasta can divino" (1821), "camino a Porreras" (1848) i "camino vecinal de Porreras" (1889).**

Actualment correspon al camí que, des de la carretera C-715, arriba fins a la partió del terme de Montuiri, per on el camí continua. Apareix catalogat amb el núm. 40, com a "camí vell de Porreres".

Les referències documentals a aquest camí són nombroses, ja sia per la seva declaració de camí veïnal, a les reparacions del camí o com a camí municipal. Algunes de les més significatives són:

L'Ajuntament d'Algaida, el 1855, va acordar declarar camí veïnal, entre d'altres, el camí de Porreres; el 16 de desembre del mateix any, en la distribució de camins veïnals entre els peons caminers que feia la corporació, el de Porreres per Son Trobat va correspondre a Andreu Jaume Capellà (AMA, sig. 77).

10. **"camino que va de esta a Llummayor" (1816), "camino que de esta villa va a la de Llumayor hasta el predio Galdent" (1821), "camino a Llumayor" (1848) i "camino vecinal de Galdent" (1889).**

Correspon al camí que, des del poble d'Algaida, arriba fins a la partió del terme de Llummayor, catalogat amb el núm. 57 com a "camí de Galdent o camí de Son Miquel Joan". Apareix ja documentat al segle XVIII, en notícies de pagaments fets per adobs en el camí d'Algaida fins a Galdent i Son Miquel Joan (AMA, sig. 41).

Amb anterioritat, també trobam altra documentació, a l'acta del Consell del 2 de juliol de 1776, hi ha una relació de camins d'Algaida on es dugueren a terme recomposicions, amb els respectius imports en lliures; així veiem com en el camí d'Algaida fins a Galdent i Son Miquel Joan es gastaren 55 lliures (AMA, sig. 41).

El mal estat del camí també fou objecte d'atenció per part del consistori; com a exemple, aquí transcrivim un paràgraf d'una sessió plenària de l'Ajuntament d'Algaida de 1881, quan «El señor Presidente hizo presente que en vista de que aun no se esta terminando el desmonte del camino vecinal que de esta villa dirige a Llummayor por Punchedat llamado Galdent y no se está transitable si se deja tal como esta hoy dia...» (AMA, sig. 73).

11. **"camino que va al sufraganeo de Rande" i "el que del sufraganeo de Randa va a Llummayor" (1816), "camino que de esta villa va al lugar de Randa" (1821), "camino a Llummayor" (1848), "carretera de Algaida a Santañy" (1889).**

Correspon a l'antic traçat de la carretera d'Algaida a Lluçmajor, comprèn des del poble d'Algaida fins a la partió del terme de Lluçmajor i que actualment està interceptat per la carretera PM-501. Apareix catalogat amb el núm. 63, com a "carretera vella de Lluçmajor, camí vell d'Algaida, camí vell de Lluçmajor".

Es tracta d'un camí amb documentació des de 1734, quan el llibre de Clavari recull un compte de 6 lliures per adobar «el camí qui de la pertio de Lluçmajor arriba a la Creu de Camp per al camí de randa qui de orde de sa Extia lo feu adobar ala Vila per anari ab caleseta» (AMA, sig. 890).

A l'acta del Consell (antic òrgan de govern municipal) del 2 de juliol de 1776 trobam una notícia d'adobs en el camí d'Algaida fins a Randa, on es gastaren 75 lliures (AMA, sig. 41).

El consistori algaidí reflecteix, a l'acta del 17 de febrer de 1861, la declaració de carretera provincial de tercer ordre del camí de Randa (AMA, sig. 54).

12. "camino que va de Algaida a la Iglesia o oratorio de Castellix" (1816) i "camino que de esta Villa pasa al predio Castellix" (1821).

Aquest camí es podria correspondre amb tres camins del catàleg: camí núm. 36 (camí de l'ermita de la Pau, per Binicomprat), núm. 48 (camí de sa dreuera de la Pau o camí de la roca de la Verge Maria) i núm. 54 (camí de Ca n'Arnau, camí de Castellix o camí d'Albenya).

La documentació localitzada d'aquests camins va des d'una notícia datada el 6 de juliol de 1973, que reflecteix el trasllat de la creu de Can Gi, quan es va acordar per unanimitat «efectuar el traslado de la Cruz de término sita en Can Gi, al Cruce camino Cementiri de Algaida con el de Binicomprat, facultando al Sr. Alcalde para gestionar cesión de terreno en la paret de la finca que da a los caminos para mejor instalación de dicha cruz...» (AMA, sig. 125), fins al nomenament, el 14 de maig de 1882, d'una Comissió Especial «para averiguar si el camino que de esta villa conduce al horatorio de Nuestra Señora de Castellix llamado Sa Dracera si son ciertas las quejas producidas por varios vecinos: manifestaron dichos señores que el camino antiguo está condenado o tapado ...»; seguint el dictamen de la comissió, el dia 21 l'Ajuntament comunicà a l'interessat «que en el improrrogable plazo de ocho dias reponga el camino en el mismo estado que estaba antes de construir las paredes y que quede bien espedita la via publica para poder pasar libremente por dicho camino y que en caso de no hacerlo se hará de oficio (AMA, sig. 74), o la sol·licitud de l'ajuntament algaidí d'incloure les obres de pavimentació dels camins de sa Caiassa, Ca n'Arnau i Castellix en el pla d'obres i serveis del Consell Insular de Mallorca, on interrogat el batle sobre els criteris seguits en l'elaboració del pla, respongué que "los caminos de Can Arnau i Castellix son los que dan acceso a la antigua Parroquia de Castellix" (AMA, sig. 127 A).

13. "travesia que de Son Maig pasa al de Porreras" (1816).

Correspon al camí que des de Son Maig arriba fins a la carretera C-715. Actualment s'identifica amb el camí núm. 58, anomenat "camí de sa Caiassa", i amb un tros de l'actual carretera de Pina, que ara comunica el camí de sa Caiassa amb la carretera de Manacor.

14. "camino llamado de la Heretad desde esta villa hasta el Puche llamado de las Bruxas" (1821) i "camino dicho Real" (1889).

Actualment correspon al camí que, des del poble d'Algaida, arriba a la partió del terme de Lluçmajor, per Son Roig i Son Saleta i catalogat amb el núm. 46, com a "camí de Son Roig/camí de s'Heretat".

La documentació arxivística localitzada fa referència principalment a recomposicions del camí, com la notícia datada el 18 de gener de 1882 de la petició feta pels veïnats, davant del mal estat del camí rural que condueix a Son Doy i part de l'Heretat, que foren autoritzats per a destinar la prestació personal d'aquest any a la reparació de l'esmentat camí (AMA, sig. 74).

En relació al camí existí un conflicte entre veïnats i ajuntament, davant la possibilitat d'obrir un camí segons reflecteix l'acta del 9 de juny de 1889: «fue aprobado el plano o croquis de alineación rasante que esta en proyecto para abrir de nuevo el camino rural de la Heretad que conduce a Lluçmajor y declararlo vecinal, se somete al público a efectos de reclamación». Durant el temps d'exposició al públic es va fer una reclamació subscripta per dos veïnats de Lluçmajor «en la que se oponen a la realización del proyecto

de classificar en el numero de caminos vecinales el camino rural de la Heretat desde el royo vulgo aubelló den Mulet empalme del camino vecinal de Galdent hasta el predio Son Saleta del termino de Lluçmajor, a lo menos en la parte que atañe al predio Son Creus de su propiedad". En resposta, la comissió nomenada pel consistori donà el seu dictamen l'1 de setembre del mateix any, i en desestimà la reclamació (AMA, sig. 81).

La reclamació dels veïnats de Lluçmajor torna a aparèixer a l'acta del 23 de setembre de 1893, i l'Ajuntament la va desestimar per segon cop el 15 d'octubre (AMA, sig. 85). Finalment, datat també el 1893, trobam un *Expediente instruido para clasificar camino vecinal el rural de la Heretat*, que, dins la memòria descriptiva del projecte diu: «La porción de vía objeto del presente estudio mide una longitud aproximada de 3.468 metros desde su empalme con el camino vecinal de Galdent, hasta su terminación en el límite del termino Municipal de Algaida; [...] por lo que se observa en el terreno, el camino de que se trata pertenece a la categoría de los caminos rurales, empalmando en el punto llamado Auballó de Son Mulet, con el camino vecinal de Galdent, y siguiendo como queda dicho hasta el límite del termino Municipal. La anchura general del camino actual, permite el transito de carruages y personas de casi su total longitud excepto en dos pequeñas porciones en que debido a su falta de conservación o tal vez a abusos de los propietarios colindantes se hace algo difícil el movimiento rodado» (AMA, sig. 639).

15. "camino que de la villa de Muntüiri va a la de Lluçmajor desde la sortola hasta el forat de Salou" (1821) i "camino rural llamado de la Costa (1889).

Correspon al tram del camí vell de Lluçmajor a Montüiri que discorre per dins el terme d'Algaida, des de Son Lleó, a la partió de Lluçmajor, fins al camí vell de Porreres, catalogat amb el núm. 37 com a "camí vell de Lluçmajor a Montüiri, camí de la Costa, camí de Son Sastre".

La notícia més antiga del camí és del 19 d'abril de 1885, quan se'n va produir l'alineació: «el Sr. Crespi individuo de la comicion que trazó la alineación del camino que pasa por la finca dicha Son Sastre de D. José Gallard dijo, se marcó dicho camino por los lados de Norte y Oeste de dicha finca junto a las tierras de en Mas y predio Son Llaó, señalándole de ancho cinco metros treinta y cinco centímetros, resultando de esta manera beneficiado el publico por tener mas expedita via, la que somete a la aprobación del Ayuntamiento. El Ayuntamiento en vista de lo expuesto por el Sr. Crespi, acordó aprobar dicha alineación, siempre que no perjudique a tercero» (AMA, sig. 77).

16. "camino al Predio la mata" (1848).

En aquest únic document en què apareix, ens diu que es dirigeix al predi de sa Mata, amb una longitud aproximada d'una llegua i una amplada aproximada que oscil·la entre 16 i 21 peus. Figura amb el núm. 7, amb inici en el poble d'Algaida i final en el «predio la Mata». En la casella del dictamen de l'Ajuntament, aquest creu convenient la seva declaració com a camí veïnal, i a la casella d'estat de conservació i classificació, es pot llegir que tots els camins inclosos estan en mal estat i «todos son de carruage». (AMA, sig. 734).

El traçat final d'aquest camí, es podria identificar amb el camí núm. 101, anomenat "camí de Son Coll a la Mata Vella", del qual també hem trobat altra documentació de la titularitat. Quant a quin era el traçat actual del primer tram del camí, al que fa referència el document, no és possible determinar-ho amb certesa.

17. "camino a la carretera de Manacor" (1848).

Actualment es podria identificar amb el "camí de s'Estació", núm. 43, que continua amb el carrer Ribera dins el nucli urbà d'Algaida. Al document de 1816, també fa referència a un camí dit "camino desde el meson dit de la Creu de esta Villa hasta el Meson del medio de la mesma", i que podria correspondre també a aquest camí.

18. "camino rural de Son Sastre" (1889).

Correspon al camí núm. 91, anomenat "camí de la Pau, camí de Son Sastre". També trobam altra referència al camí en un expedient sobre camins i travessies, l'Ajuntament de Porreres recull una relació de «los caminos principales de su término» en la qual s'inclou una travessia amb el nom de «camino de Castalix» (AGCM, sig. X-822/9).

19. "camino rural dicho de Montuiri" (1889).

Correspon al camí núm. 19 del catàleg, anomenat "camí de Son Campà/camí d'Inca". La seva documentació, a més de les notícies sobre recomposició i pavimentació, també es refereix a un conflicte sorgit l'any 1867 entre dos veïnats per la construcció d'una paret vora el camí que, d'Inca, condueix a Montuiri, en el punt anomenat Son Corró, on dictamina l'ajuntament que es tomés la paret, construïda sense permís (AMA, sig. 639, 60).

20. "camino rural de Biniali" o "camino de Binissalem" (1889).

Apareix catalogat amb el núm. 73, com a "camí Dret/camí de Biniali, camí de Binissalem, camí de Son Pujolí". Altra documentació fa referència a alineació d'una paret vora el camí de Biniali (AMA, sig. 76).

21. "camino de Pina" (1889).

Apareix catalogat amb el núm. 6 com a "camí vell de Pina". Es tracta d'un dels camins amb més documentació localitzada. Així per exemple, la Cúria Reial d'Algaida es constituí el 22 de setembre de 1717, per a jutjar un robatori que succeí en el «camí qui va de dita vila ala olleria del Bedeluch en al portel de las llebres junt en lo camí qui de pina va en Ciutat». El mateix òrgan torna a jutjar un robatori el 19 de novembre de 1767 «el dit lladre li han surtit en el portell de ses llebres de la possatio al Refelet junt en lo cami de ciutat qui va a pina (AMA, sig. 2187).

És de destacar també la notícia d'una obstrucció del camí succeïda el 26 de gener de 1845: «se propusó por el Señor Presidente tener noticia que el dueño del predio Son Ribas sito en el lugar de Pina de este distrito había impedido el trancito al camino que pasa por dentro su citado predio con una pared ha construido en el portillo que entra en su predio: cuyo camino y portillo de tiempo immemorial está descubierto y en uso, y siempre se ha reputado por el camino que desde el lugar de Pina conduce a Palma» (A.M.A. Sig. 47).

22. "camino Son Mendivil" o "camino Son Mendivi Salse den Moliné" (1889).

Correspon a una travessia del camí de Galdent, a prop de la partió del terme de Lluçmajor que es dirigeix a Son Mandivil, catalogat amb el núm. 70 com a "camí de Son Mandivil, camí de sa Cabana".

23. "camino de Nuestra Sra. de Gracia" o "camino de Gracia" (1889)

Aquest fita número 37, es troba actualment a la carretera de Randa a Cura PMV-501-3, uns 100 metres després del creuer amb el camí de Gràcia. El camí s'inclou al catàleg amb el núm. 64, com a "camí vell de Randa al Santuari de Cura, camí vell de Gràcia".

Ja el 2 de maig de 1720 trobam un pagament de 12 lliures i 12 sous per jornals per adobar «el camí des Puig de Randa de ordè de su Exma del Sr Vilrey que hayavia de pensar ab los engines» (AMA, sig. 892).

24. "camino vecinal de las Comunas" (1889)

El podem identificar amb el "camí de sa Comuna" (núm. 26) i la travessia que es dirigeix a la partió del terme de Lluçmajor en direcció a Son Mandivil i que correspon al camí núm. 67 d'aquest catàleg, anomenat "camí de Son Mandivil, per Can Benet".

La documentació del camí és nombrosa, i fa referència principalment a contínues recomposicions d'aquest. Ja el 24 de maig de 1771 la Universitat d'Algaida (antic òrgan de govern municipal) prengué en consideració una proposició del síndic personer «sobre la composicio del Cami dit el Prat» (AMA, sig. 41).

En sessió plenària del 17 de febrer de 1861, es va fer una relació de camins que mereixien ésser declarats veïnals, «como son el llamado de la Comuna, el de Randa que desde Lluçmayor se dirige a Muntuiry, el de los ortets, ramal que empalma la carretera de Manacor, y el de Inca», sol·licitud que es va veure recompensada amb la declaració de camins veïnals de segon ordre aprovada pel governador de la província el 7 de juliol del mateix any (AMA, sig. 54).

Catàleg de camins del terme d'Algaida(Fodesma, 1998)

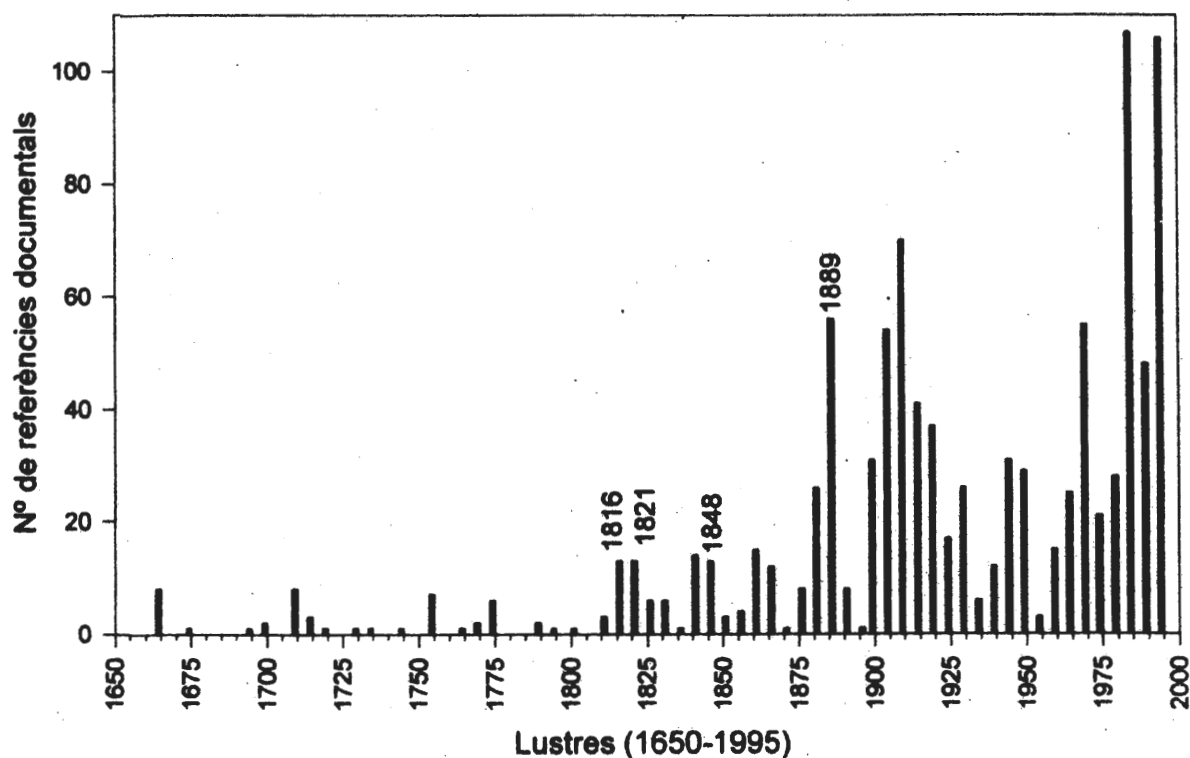

Figura 2. Evolució del nombre de referències documentals localitzades als arxius consultats.

5. BIBLIOGRAFIA

- BIBILONI TROBAT, Gabriel (1997): *Llibre d'Inquisicions de la Cúria Reial de la Parròquia de Castelltix (1379-1388)*. Ajuntament d'Algaida i Consell Insular de Mallorca. Palma.
- Fodesma. Consell Insular de Mallorca (1998): *Catàleg de Camins del Terme d'Algaida*. Palma.
- *Gran Enciclopèdia de Mallorca (1991-1998)*. A la veu "Mallorca-els transports". Promomallorca Edicions, SL, Inca (Mallorca).
- SASTRE, Miquel (1994): "Les fites del terme municipal d'Algaida", a *Es Saig*, monogràfic núm. 8. Algaida.

Evolució urbana i infraestructures socials a Algaida (1800-1860)

Catalina FULLANA PIZÀ – Pere FULLANA PUIGSERVER

Introducció

L'objectiu d'aquesta comunicació és encetar el tema de l'evolució urbana, les infraestructures socials i els edificis públics d'Algaida durant l'època contemporània, tot prenent donar a conèixer alguns aspectes fins ara gairebé desconeguts del municipi. Es tracta, fonamentalment, de vertebrar algunes informacions, inicialment fragmentàries, extretes dels llibres d'actes de l'Ajuntament i dels lligalls de correspondència municipal, sobretot d'entrades. Concretament hem treballat sistemàticament les actes municipals des de 1800 fins a 1860¹ i la correspondència des de 1806 fins a 1860². A més, hem incorporat altres informacions procedents dels padrons municipals³, de l'Apeo de Garay, de 1818⁴, i d'altres lligalls que contenen informació específica sobre obres diverses⁵.

Durant la primera meitat del segle XIX, al municipi d'Algaida no hi hagué grans transformacions urbanístiques, però va ser un temps en el qual es posaren de manifest noves inquietuds i exigències socials i polítiques, la majoria de les quals amb una incidència significativa en l'esdevenir de la vida col·lectiva del nostre municipi. Algaida comptava, com ara, amb tres nuclis urbans (Algaida, Randa i Pina) i una població dispersa significativa. Curiosament, no disposam de recursos bibliogràfics – exceptuant alguna referència general⁶ – sobre Algaida i només algunes sobre Randa⁷ i Pina⁸. No obstant aquestes mancances, val la pena oferir algunes fites sobre l'evolució d'un poble, en un temps escassament conegut i sobre el qual a penes no s'ha escrit res de forma sistemàtica. Les escasses referències bibliogràfiques són, fonamentalment, breus articles a la revista *Es Saig*⁹, alguns treballs de recerca

---

1 Arxiu Municipal d'Algaida (AMA), Lligalls 43 al 53. Encara s'hi podria afegir més documentació com ara "Esborrany de registre 1841-1855" i "Esborrany de registre 1846-1871", AMA, Lligalls 310 i 311, lligalls que, per altra banda, encara no hem tengut oportunitat de consultar.

2 AMA, Lligalls 188 al 197

3 AMA, Lligall 361

4 AMA, Lligalls 1560, 1561 i 1562

5 "Arreglament de la campana de l'església (1824) i Compte de les despeses ocasionades per fabricar la roda de la sínia (1828)", AMA, Lligall 637; "Construcció d'edificis públics: Casa de la Vila (1832), venda de grans (1836-1842) i escorxadors (1883)", AMA, Lligall 638

6 Cfr. MULET, Joan, "Algaida y su término municipal", *Boletín de la Cámara de Comercio, Industria y Navegación de Palma de Mallorca*, 1967

7 Cfr. BAUZÀ FELIU, L., "Randa. Sus montes, sus ermitas, la población y su iglesia", *Los Libros 1890-1892*; MUNAR, G., *Petita història de Randa*, Lluçmajor 1972

8 Cfr. MUNAR, G., *Breve biografía del M. Rdo. D. Gabriel Mariano Ribas de Pina, fundador de las Hijas de la Misericordia Terciarias Franciscanas*, Mallorca 1973; FULLANA, Pere; LLABRÉS, Pere-Joan, *Gabriel-Marià Ribes de Pina (1814-1872)*, Mallorca 1997

9 MULET, Pere, "Sa Carnisseria", *Es Saig*, setembre de 1983

inèdits¹⁰, una recent obra de divulgació de Pere Fullana¹¹ i algun article monogràfic en revistes especialitzades¹².

Aquesta aportació té un caràcter interdisciplinari, en la mesura que engloba aspectes directament relacionats amb la història social (educació, serveis socials, higiene, etc.) i la història de l'art (urbanisme, arquitectura, etc.). No és una tasca fàcil, però sí suficientment interessant, innovadora i engrescadora, en la mesura que ha unit les inquietuds i els projectes d'investigació dels autors. Ambdós hem de confessar que tot just ens trobam en els inicis de la nostra investigació i, en conseqüència, esperam que sabreu entendre les mancances i la feblesa de moltes de les nostres aportacions, encara embrionàries.

Hem dividit la comunicació en dos capítols, cadascun dels quals referit a una conjuntura històrica concreta. El primer va des del començament del segle XIX fins a 1833, atès que aquesta data significa, d'alguna manera, l'inici del liberalisme a nivell local. El segon correspon ja al període de consolidació i de lenta vertebració dels serveis socials i de les respostes concretes per part de les institucions públiques, en la mesura que signifiquen l'entrada en la modernitat urbana. Hem arribat fins al començament del decenni de 1860, perquè en aquest moment comença la reglamentació i el control rigorós i exhaustiu sobre obres, tant privades com públiques, la retolació de carrers i altres aspectes essencials en el desenvolupament de l'urbanisme rural.

1. Carrers, camins, pous, creus i infraestructures públiques (1800-1833)

1.1 Carrers i camins

Geroni de Berard descrigué, al final del segle XVIII, els nuclis d'Algaida, Pina i Randa¹³. La primera referència urbanística d'interès és el plànol d'Algaida del propi Berard. Segons aquest, el nucli era compost pels carrers del Colomer, Campet, de Son Ramis, Cavallers, Aigua, Sitjar i la Ribera. Entre els edificis públics es mencionen l'església, la carnisseria i la sínia pública de la plaça. Entre les cases privades es signifiquen Can Mulet (situada a la Plaça), Can Reus (carrer de l'Aigua), Can Mesquida, Can Munar (carrer de Son Ramis), Can Reus, Posada dels Franciscans (carrer del Sitjar) i Cal Doctor Jordi. Així mateix, hi ha dibuixades una sèrie de creus de terme, a la Ribera, Colomer, al camí de Palma i les desaparegudes de Plaça i davant Can Munar; i diversos pous públics: un a la Plaça, dos al Colomer i un al Campet.

Per altra banda en el padró municipal de 1799, hi apareixen els carrers del Colomer (començant en el Molí d'en Bosso), Nou, la Plaça, Aigua, la Ribera, Carud, Sitjar, Església, Can Reus Nou, Can Munar, Campet i Tanqueta, amb un total de 441 cases. Si comparem aquesta nomenclatura amb la descripció de Berard, hom constata diferències significatives i només coincideixen cinc carrers. A més hi havia una població dispena rellevant a Son Lluc (8 cases), sa Torreta (2 cases), la Basseta (9 cases), Ollerries (10 cases), Maiulí (3 cases), sa Comuna (13 cases), Punxuat (5 cases), s'Heretat (19 cases), Castellitx (6 cases), Xurichs (19 cases) i Son Mayol (9 cases). A Randa hi havia 66 cases i 71 a Pina¹⁴. Els padrons següents, en canvi, no especifiquen els noms dels carrers, la qual cosa ens ha impedit, momentàniament, de poder analitzar amb més o menys rigor aquesta temàtica, però, sobretot, plantejar l'existència de nous carrers.

Un decret del superintendent de Propis i Arbitris, de 23 de març de 1802, ratificat a Palma el 26 de març del mateix any, autoritzava l'Ajuntament d'Algaida -"como lo pide, procurando el Ayuntamiento la mayor economia y llevando cuenta y razon, que deveran presentar cada quince dias á la Contaduria de esta

---

10 PUIGSERVER, Rafel, *Les mesures higiènic-sanitàries del municipi d'Algaida*, Curs 1999-2000

11 *Memòries d'un temps (I). Capítols d'història contemporània d'Algaida (1800-1823)*, Plaguetes d'història i Cultura 9, Ajuntament d'Algaida, 2000

12 FULLANA, Pere, "L'educació a Algaida durant la primera meitat del segle XIX (1783-1857)", *Educació i Cultura* 13(2000) 95-108

13 Cfr. BERARD, G., *Viaje a las villas de Mallorca*. 1789, Ajuntament de Palma 1983, pp.191-201

14 AMA, Lligall 361

Provincia»¹⁵-, a reparar els carrers i camins de la vila fets malbé i intransitables com a conseqüència de les pluges de l'hivern¹⁶.

Els treballs de recomposició dels carrers es dugueren a terme en tres etapes, primer des dels dies 22 de març al 10 abril; després des de l'1 de maig al 12 del mateix mes; posteriorment els dies 15,17, 21 i 24 de maig de 1802, amb un total de 33 dies de treball. L'obra va ser dirigida per Antoni Barceló, prevere i beneficiat de Santa Eulàlia. Antoni Zanoguera se n'ocupà de la mecànica i dirigí les obres de la tercera fase¹⁷. El Sen Veny (sic) va ser l'encarregat de les obres durant els primers cinc dies. Hi havia, doncs, el director de les obres, el segon director per a la mecànica i un capatàs. És especialment significativa la presència d'un clergue com a "enginyer de camins", un aspecte força desconegut i que mereixeria un aprofundiment de caràcter biogràfic i professional.

La higiene de la població era una de les principals preocupacions dels sectors dirigents, impulsada, sobretot, pels metges residents a la localitat, imbuïts de l'esperit il·lustrat i reformista. Els porcs pasturaven per les proximitats del nucli urbà d'Algaida i el 1798 s'havia prohibit que anassin a lloure. Tanmateix, el síndic personer es lamentava que, a la zona dels Hortets, hi continuaven pasturant indiscriminadament els anys posteriors a aquella ordre municipal. El 1805, Joan Oliver -Garina-, síndic personer, informava l'ajuntament del mal estat en què es trobaven els camins i carrers de la vila "*por ser tan malas que apenas las ay peores en toda la Ysla*". El pis estava malament, amb gran perjudici per a les persones i els animals que hi transitaven. L'embassament constant d'aigua era perjudicial per a la salut pública, i causa d'epidèmies. El síndic demanava una neteja general. Per legitimar aquella petició es demanà un informe als metges de la vila, Pere Antoni Mulet i Pere Josep Oliver (aquell any també regidor de l'Ajuntament), els quals el lliuraren el 10 d'agost de 1805. L'informe justificava, amb els termes científics de l'època, la necessitat de "*corregir dichas aguas, allanando dichas calles y dando una facil salida á todas las aguas que vienen á parar en esta nuestra Poblacion*"¹⁸. No obstant això, no hi ha indicis que la reforma es dugués a terme. Una de les grans preocupacions higièniques del reformisme il·lustrat era solucionar el problema dels embassaments i aiguamolls causants de malalties i epidèmies endèmiques, però a Algaida no n'hi havia que poguessin infectar l'aire i ocasionar malalties. És probable que durant aquests anys, seguint l'impuls de l'Acadèmia Mèdico-Pràctica, s'elaboràs una descripció topograficomèdica d'Algaida, tal i com es recomanà que es fes a tots els pobles de Mallorca. Tanmateix a l'arxiu de dita Acadèmia només es conserven els de Campos, Porreres, Son Servera, Calvià, Andratx, Artà, Santanyí, sa Pobla, Felanitx i Muro¹⁹. Una descripció topograficomèdica d'Algaida, escrita a la transició dels segles XVIII al XIX, seria, ara, d'un gran interès per a conèixer les característiques sanitàries i urbanes que tant preocupaven, com hem vist.

Durant la conjuntura del Trienni Liberal (1820-23), a banda dels canvis polítics, val la pena destacar que foren anys amb problemes sanitaris greus, sobretot com a conseqüència de les mesures que es prengueren per controlar la pesta. La pesta de Palma (1820) i de Son Servera i Artà (1821), provocà un sistema de control exhaustiu, amb mesures sanitàries rigoroses per part de la Diputació Provincial i els municipis, almenys entre 1820 i 1822. Se sap que el 16 de juny de 1820 hi havia cordó sanitari a Algaida, i que aquest es retirà l'octubre de 1820. Hi havia col·locades dues peces d'artilleria que, el 15 d'octubre, varen ser portades a Palma. La població visqué moments d'alarmes constants i de por, sota un control rigorós per part de les autoritats sanitàries, fins al 1822. Per altra banda, el juliol de 1821 moria el metge Pere Josep Oliver i l'Ajuntament feia públiques les condicions, amb Pere Antoni Mulet, com a nou metge municipal.

---

15 Juan Maria Barbier al Batle de l'Ajuntament d'Algaida, Palma 26 de marzo de 1802, AMA, Lligall 188

16 Sobre els camins i el seu estat vegeu: "Nomenament d'un encarregat dels camins d'Algaida 1783, 1798, 1802", AMA, Lligall 547; "Construcció i reconstrucció de camins 1815-1822", AMA, Lligall 636

17 Esborranys de Francesc Mulet secretari, Algaida, AMA, Lligall 188

18 Actes de 7 i 10 d'agost de 1805, AMA, Lligall 43

19 BUJOSA, F., "Fernando Weyler i la seva topografia mèdica de les Illes Balears", a BERNABEU, J.; BUJOSA, F.; VIDAL HERNÁNDEZ, J.M., *Clima, microbis i desigualtat social: de les topografies mèdiques als diagnòstics de salut*, Menorca 1999, p.51

El 1831, la Reial Junta de Camins emprengué una reforma del camí de Manacor, sota la direcció del marquès de Campofranco. Des de l'obra es demanà ajuda de carros a l'Ajuntament d'Algaida. El juliol de 1831, es demanava incorporació de traginers a sis sous la cavalleria major i a quatre la menor²⁰. Sabem que hi participà un nombre significatiu de carros de la localitat, almenys fins al 1832, mentre durà l'obra²¹. Per altra part, la reforma dels camins no era una de les preocupacions del consistori municipal d'Algaida. Exceptuant el cas del de Manacor –per la transcendència que aquest tenia a nivell insular– no hi ha més referències a reformes ni millora dels camins veïnals. Hom suposa, per tant, que la majoria de camins es trobaven en mal estat, en unes condicions d'inseguretat manifesta i que la gran majoria de la població encara hi transitava a peu o amb bèstia, perquè el nombre de carros era encara minso i un privilegi social al qual només tenien accés els pagesos més benestants.

1.2 Principals edificis públics del municipi

Dels primers vint anys del segle XIX continuam disposant d'escassa informació sobre les infraestructures públiques. No obstant això, ens referirem al temple parroquial, la casa de la vila, el cementeri, l'escola, la carnisseria, la presó, els pous públics i la sinya pública.

L'església parroquial d'Algaida –encara sota el tutelatge del poder civil, que havia de tenir cura de les obres– construïda durant el segle XVII, sembla que s'acabà de bastir al començament del XIX, tot just quan es concloueren les obres del campanar. D'aquesta època, una de les escasses obres públiques documentades va ser la instal·lació del rellotge públic al campanar de l'església i la compra d'una campana nova de sis roves, el febrer de 1800. El rellotge costà 54 lliures i la campana, devuit. Més tard, concretament el 1824, s'encarregà a Joan Bordoy –campaner de Palma– refondre la campana segona del campanar. Ajuntament i parròquia pactaren amb el campaner les condicions de la construcció de la nova campana (120 lliures per una campana de vint quintars). Se sap que el badall va ser obrat per “mestre Biel” i que el 20 de maig de 1825 es col·locà la campana nova en el campanar de l'església, on era escolà Pere Joan Pou²².

Al voltant de l'església parroquial d'Algaida hi havia el cementeri i la denominada **plaça de l'Església**, on s'elegien els electors durant els períodes constitucionals (1812-14 i 1820-23). Aquest era, doncs, un dels espais públics de més rellevància social durant els primers decennis del segle XIX. En certa forma, hom pensa que fins i tot més que la plaça de la Vila. Sabem també que el **mercat** es feia en aquella plaça.

La **Casa de la Vila** –situada probablement al mateix indret que ocupa actualment– el 1832 va ser reformada per motius de seguretat. En aquell moment amenaçava ruïna i es corria el perill d'esbucament, com a conseqüència de les pluges de l'hivern. De la documentació es dedueix que la Casa de la Vila era insegura i que en qualsevol moment es podia esbucar i ser assaltada. La Corporació argumentava que necessitava garantir la seguretat de l'arca de les tres claus, on es dipositaven els doblers de les contribucions reials i de tot el que s'acumulava procedent de “propis i arbitris”²³. El ple de l'Ajuntament de l'11 de març de 1832 havia decidit la reforma i anomenà com a perits els picapedrers Felip Coll i Gaspar Font i Roig, els fusters Joan i Bernat Oliver, i els ferrers Joan Oliver i Rafel Amengual²⁴. Aquests perits van ser convocats pel batle, Joan Reus, dia 13 de març de 1832, els quals practicaren un registre escrupolós d'inspecció per tota la casa, tot ratificant l'estat de ruïna en què es trobava²⁵. En aquell moment als baixos de la Casa hi residia un “custos” amb la seva família, que tenia cura de les dependències municipals. Hom suposa que dita reforma es degué realitzar, però la Casa de la Vila hauria

---

20 Bartomeu Serrà, Montuïri 11 i 16 de juliol de 1831, AMA, Lligall 190

21 AMA, Lligall 191

22 AMA, Lligall 637

23 Algaida 12 de març de 1832, AMA, Lligall 638

24 Acta 11 de març de 1832, AMA, Lligall 46

25 Algaida 15 de març de 1832, AMA, Lligall 638. L'obra es pressupostà amb unes despeses que sumaven 222 lliures: 90 per a picapedrers, 105 per a fusters i 27 per a ferrers.

persistit com un local amb unes condicions precàries, sobretot si convenim que anys més tard es plantejà la conveniència de bastir-ne una de nova, com veurem.

El **cementeri** –del qual no tenim cap descripció– era situat devora l'església parroquial d'Algaida. Va ser el 1821 quan l'Ajuntament –instat per la nova legislació que prohibia l'enterrament en les esglésies– adquirí diversos terrenys per bastir cementeris a Algaida, Randa i Pina. No obstant això, hi hagué, inicialment, problemes per poder pagar aquella despesa²⁶. Fins al 1827, a penes no es torna a parlar de les obres en el cementeri d'Algaida²⁷ i el 1832 es torna a incidir en les obres²⁸. És probable que després de l'adquisició dels terrenys per enllestir els nous cementeris tan sols s'haurien realitzat les obres més elementals i s'hauria continuat enterrant, també, en els cementeris vells²⁹. Fins i tot, com succeí en altres localitats, bona part de les exigències socials promogudes durant el Trienni Liberal (1820-23) haurien romàs paralitzades durant el decenni absolutista (1823-33). Hi ha indicis, no obstant, que els cementeris de Randa i Pina estaven ja funcionant perquè el 1832 una ordre de la Junta de Sanitat manava reparar els cruïlles existents en aquells indrets³⁰.

Així mateix, el 1821, atès que les institucions públiques provincial i estatal instaren els ajuntaments a bastir un hospici o hospital a cada municipi, l'Ajuntament d'Algaida proposà la creació d'un **hospici** amb els doblers dels obrers de Sant Pere³¹. Una de les preocupacions i inquietuds socials de caràcter liberal durant el Trienni va ser la consolidació d'infraestructures benèfiques. El 1820 s'havia aprovat un reglament general que havia de servir per regular els hospicis, que era obligatori crear a tots els pobles de Mallorca³². Tanmateix, l'Ajuntament d'Algaida no disposava dels fons necessaris i per això es recorria al suport econòmic de la Confraria de Sant Pere que, fins llavors, tengué el privilegi de recaptar els drets de plaça, el dia de mercat. Com hom pressuposa, l'hospici que es pensà el 1821 mai no s'arribà a projectar, de la mateixa manera que es fa difícil pensar en infraestructures destinades a serveis sanitaris. A Algaida hi ha una llarga tradició de professionals de la medicina (metges i cirurgians sobretot), però mai no es va poder comptar amb cap infraestructura de caràcter social o sanitari. No obstant això, el metge municipal rebia una retribució amb l'obligació d'assistir els malalts i els pobres de solemnitat³³. El 1826, sembla que a instància de l'ajuntament, al municipi s'establí l'apotecari Jaume Arrom, el qual exigí casa de franc a la localitat, per la qual cosa es llogà una botiga i habitació a Rafel Trobat Mesquida³⁴.

Respecte a altres edificis públics com ara la **carnisseria**³⁵ i l'**escola de nins** a penes no hi ha informació documental, almenys pel que fa a aquests anys. Així com la carnisseria apareix documentada ja en el plànol de Berard, en canvi, l'escola de nins no se sap on estava ubicada. Sabem que el 1813 existia un edifici municipal destinat a aquella finalitat. Pareix que es tractava d'un immoble d'escasses dimensions i sense arbitris ni possibilitat de ser ampliada, entre d'altres motius perquè l'edifici estava envoltat de propietats particulars³⁶.

---

26 Acta Març de 1821, AMA, Lligall 44

27 Acta 1 gener de 1827, AMA, Lligall 44

28 Palma 11 de maig de 1832, AMA, Lligall 191

29 Sobre aquesta problemàtica vegeu: GRAU PUJOL, Josep M.T., "La prohibició d'enterrar a l'interior de les esglésies: una llei de difícil aplicació. L'exemple dels Segura de Santa Coloma de Queralt (1788-1795)", a *Recull. Associació Cultural Alt Gaià*, 3(1995) 45-64

30 Acta 6 de maig de 1832, AMA, Lligall 46; PUIGSERVER, Rafel, *Les mesures higiènic-sanitàries del municipi d'Algaida*, Curs 1999-2000, inèdit

31 Acta 23 de març de 1821, AMA, Lligall 44

32 *Reglamento general para el establecimiento de un Hospicio de Caridad en todos los pueblos de la Provincia*, Mallorca 1820

33 Acta 4 de juliol de 1821, AMA, Lligall 44

34 Acta 27 d'agost de 1826, AMA, Lligall 44. El 1829, Rafel Trobat Mesquida consultava l'ajuntament d'Algaida sobre la forma de poder cobrar el deute que mantenia l'apotecari, AMA, Lligall 190

35 MULET, Pere, "Sa Carnisseria", *Es Saig*, 33, setembre de 1983

36 Algaida 14 d'agost de 1813, CAÑELLAS, M.; MARTORELL, C.; OLIVER, G.: *Noticias sobre educación correspondiente al pueblo de Algaida y sus sufragáneas de Pina y Randa, encontradas en el Archivo Municipal de Algaida*, Curs 1974-75, Facultat de Pedagogia; FULLANA, Pere, "L'educació a Algaida durant la primera meitat del segle XIX (1783-1857)" a *Educació i Cultura*, 13 (2000) 95-108.

Suposam que la **presó** municipal estava ubicada també en alguna dependència de la Casa de la Vila. Sabem que el 1831 s'hi feren algunes millores, concretament se'n canviaren els panys, a càrrec del ferrer Joan Oliver –Dolorós³⁷ i del picapedrer Felip Coll³⁸.

En relació als **pous públics**, ja hem vist la informació de què disposam a partir del plànol de Berard. A banda d'això disposam d'algunes informacions puntuals sobre la **sínia pública de la plaça de la vila**³⁹. El 1828, l'Ajuntament acordà fer una roda nova per a la sínia de la vila i es manà la contractació de fusters perquè es posassin a les ordres del fuster Joan Oliver⁴⁰. Sabem que es pagaren despeses de fusta a Pere Antoni Puigserver, Pere Joan Sastre de Son Veny, Miquel Munar del Molí, Pere Joan Ribas de Binicomprat, Miquel Ametller, Joan Oliver de Son Maig, Riera de Son Munar, Pere Antoni Barceló i Joan Oliver⁴¹. El 1831, es pagaren algunes despeses al fuster Joan Oliver⁴². La informació sobre la reparació de la sínia pública d'Algaida continuà durant el 1832⁴³.

1.3 Altres edificis significatius

En relació als **molins de vent**, a Algaida n'hi havia catorze el 1818⁴⁴. Concretament els de Llorenç Fiol, Miquel Mascaró, Miquel Fiol Molinou, Miguel Cerdà Perilla de la seva dona, Pere Antoni Mulet, Melcior Gelabert, Llorenç Barceló, Gabriel Roig –Delabau–, Rafel Mulet (a la Talaieta), Antoni Garcias –Sant– (Molí del Sant Nou), Pere Joan Fiol (Molí des Mostatxet?), Antoni Garcias –Sant– (Molí des Sant), Bernat Oliver –Garina– i la Viuda d'Antoni Fullana –Gasparino.

Ja al començament del segle XIX, hi era totalment consolidat el sector de serveis. Hi havia quatre **hostals**⁴⁵ (generalment grafiats com mesons o posades públiques), tots ells situats vora el camí de Manacor. En el llibre de *l'Apeo de Garay*, de 1818, apareixen documentats els noms dels hostals i els seus propietaris: Pere Llompart era propietari de l'hostal de la Creu, Rafel Mulet del de s'Aljub, Melcior Gelabert del del Mig i el prevere Sebastià Pujol d'un quart del qual no es menciona el nom.

Cal tenir en compte també les **olleries**, la majoria de les quals ubicades fora del nucli urbà de la vila d'Algaida. Concretament el 1818⁴⁶ hi havia: Pere Pericàs –Brusca–, Joan Capellà, Agustí Capellà, Antònia Pou viuda (al Cap de la Pared), Joan Sastre Suñer (al Cap de la Pared), Pere Joan Capellà (Son Lloret), Antoni, Guillem i Miquel Sastre (la Baseta), Rafel Sastre (la Baseta), Jaume Rafal (Son Misericòrdia), Pere Joan Fullana (Son Maiolí Vell, i Joan Fullana (Son Maiolí Nou).

Altres edificacions d'interès eren, amb tota seguretat, la rectoria i la posada dels Franciscans. A més, val la pena destacar que hi havia un nombre significatiu de tavernes i algunes botigues, com ara les de Josep Cortès i Francesc Pomar⁴⁷.

---

37 Algaida, 28 desembre de 1831, AMA, Lligall 191

38 Ibid.

39 "Subhastes i arrendaments de la sínia i abastiment de les aigües del públic 1783-1802", AMA, Lligall 1476

40 Acta 9 octubre de 1828, AMA, Lligall 45

41 AMA, Lligall 637

42 Algaida, 26 de desembre de 1831, AMA, Lligall 191

43 Palma, 5 de maig de 1832, AMA, Lligall 191

44 Apeo de Garay de 1818, AMA, Lligall 1562

45 Ibid.

46 Ibid.

47 2 juliol de 1829, AMA, Lligall 190

2. L'inici d'una política de millora de les infraestructures socials a Algaida (1833-1860)

El 1834, el municipi d'Algaida comptava amb 2.400 habitants, 255 dels quals considerats pobres⁴⁸. En general, el procés de transformacions urbanes està íntimament relacionat amb les conjuntures polítiques dominades pel progressisme. Arran de les desamortitzacions religioses de 1836 es posaren en venda béns immobles, propietat dels ordes religiosos, i s'urbanitzaren zones considerades de propis. Durant el Trienni Esparterista (1841-43) i el Bienni Progressista (1854-56) s'impulsaren també reformes, tot i que no sempre quedaren reflectides en la topografia urbana. Per altra banda, va ser a partir del decenni de 1850 quan es prengueren mesures destinades a controlar el desenvolupament urbà i es retolaren els carrers.

2.1 Carrers i camins

En relació a carrers i edificacions del nucli urbà, el 1836 es posaren en venda uns terrenys davant la casa de Guillem Munar, de propis de l'Ajuntament, que havia estat prèviament propietat de l'Orde de Sant Joan de Jerusalem. No se sap molt bé si varen ser béns desamortitzats⁴⁹. Per altra banda, com veurem, els béns immobles dels ordes religiosos a la vila d'Algaida eren escassos. Únicament es coneix la venda a particulars de la denominada Posada dels Franciscans.

En canvi, durant aquest període a penes no hi ha remodelacions de carrers, salvant alguns projectes de noves urbanitzacions, com ara l'intent de transformar, el 1841, els trats de Ca na Valera, per part de Pere Antoni Mulet⁵⁰. Per altra banda, el 1842, davant l'amenaça de ruïna en la qual es trobava la Creu de la Ribera es decidí canviar-la de lloc i llevar-la del mig del carrer on es trobava fins llavors⁵¹. Així mateix; durant el decenni del 1840, es dugueren a terme –sense que en coneguem exactament les característiques– les reformes dels carrers de la Ribera, Rectoria i Església. Perquè hom s'adoni de la forma com es devien trobar la majoria de carrers de la població val pena ressenyar que el 19 de febrer de 1843, el consistori municipal aprovava que *"se haga pregon para que todos los vecinos pongan en buen estado la calle que comprende la frente de sus casas, quitando ademas los carros, estiércol y piedras que incomodan el transito de las calles bajo la misma pena de 10 [sous]"*⁵².

Només anys més tard, concretament el 1857, es realitzà la formació i l'alineació dels carrers de la vila. Aquell any l'Ajuntament acordava: *"Mas se tuvo presente que siendo atribucion del Ayuntamiento el cuidar sobre la formacion y alineacion de las calles, pasadizos y plazas como tambien el de los caminos vecinales de este distrito no permitiendo que ningun propietario tanto dentro el pueblo como en cualquier de los caminos vecinales y pasajes plante de nuevo ninguna clase de pared confinante á calles plazas ó caminos sin antes quedar señalada por el Ayuntamiento ó una comision del mismo su alineacion que debera seguir, y como seria gravoso para asistir por medio de una sola comision á estos actos penso este cuerpo dividirse en comisiones compuestas de dos ó tres individuos cada una para el cuidado de las obras y paredes que podran construirse..."*⁵³. Aquell any de 1857 s'alineà el carrer de l'Església de Pina, tot just en un moment en què es duia a terme la construcció del nou temple⁵⁴.

En relació als camins el 1833 es començà a parlar de les obres del camí de Pina⁵⁵ i el 1834 s'hi

---

48 Algaida 18 gener de 1834, AMA, Lligall 191

49 Acta 21 d'agost de 1836 i 6 de gener de 1837, AMA, Lligall 46; Intendència de Mallorca, Palma 9 novembre de 1836, AMA, Lligall 192

50 Acta 26 desembre de 1841, AMA, Lligall 46

51 Acta 11 desembre de 1842, AMA, Lligall 46

52 Acta 19 de febrer de 1843, AMA, Lligall 46

53 Acta de 15 de març de 1857, AMA, Lligall 50

54 Acta 31 de maig de 1857, AMA, Lligall 50

55 Jaume Fàbregues, Son Servera 19 de juliol de 1833, AMA, Lligall 191; Jaume Fàbregues, Palma 3 abril de 1834, AMA, Lligall 191

iniciaren les obres⁵⁶. El 1839 es demana que s'acabin les obres del camí de Randa i s'iniciï la reforma del camí de Cas Brau⁵⁷. El 1840, el picapedrer Gaspar Font i Roig va ser l'encarregat de la reforma d'aquest camí i de la construcció del pont de Son Lloret⁵⁸. Les obres dels camins s'havien de subvencionar i enllestir amb el jornal personal⁵⁹. Durant aquells anys es dugueren a terme la remodelació del camí de Cas Brau (sobretot el tros de Son Lloret), el camí de Pina a Algaida i el de Randa a Montuïri (passatge conegut com el Pletó d'Albenya). El maig de 1843, una comissió de l'Ajuntament d'Algaida visità les obres i hi donà el vistiplau⁶⁰.

Una circular del Cap Superior Polític, de 8 de febrer de 1843, ratificada pel consistori algaidí el 19, manava la conservació i neteja dels camins que, sota la vigilància dels regidors, havia d'anar a compte dels propietaris colindants. *"El Ayuntamiento ecsaminado el asunto con maduras, determino en unanimidad de votos, que se haga un pregon al publico y otro en los lugares de Randa y Pina manifestando al publico que en el termino de 15 dias pongan corriente los caminos en sus tierras confinantes, quitando las piedras, cortando los arboles y recomponiendo las paredes, bajo la multa de 10 [sous] por cada uno"*⁶¹.

No obstant això, el 1844 l'Ajuntament insistia en la recomposició dels tres camins esmentats anteriorment i es nomenà una comissió municipal destinada a aital finalitat⁶². Aquell mateix any, es promogué la construcció d'un pont en el camí de Muntanya, a l'indret del Rafalet⁶³. Arran de la construcció del camí de Pina, Miquel Ribas de Pina –propietari de Son Ribas– impedí el pas en un indret del camí i mantengué un contenciós amb l'Ajuntament d'Algaida que s'hagué de resoldre en una acta de conciliació⁶⁴.

Sobre els camins del terme municipal d'Algaida, durant el decenni de 1840, hi ha abundant documentació⁶⁵, i ha estat objecte d'una comunicació específica en aquestes mateixes jornades, per la qual cosa ens hi remetem per a més informació.

A partir de la Llei de 28 d'abril de 1849, sobre atenció dels camins veïnals, la corporació municipal havia de controlar la forma de realitzar els torns del jornal personal i a partir de llavors es dugué a terme un impuls significatiu de la millora i neteja dels camins públics municipals⁶⁶. Durant la crisi de treball de 1850, hi hagué una reunió a la Casa Consistorial de l'Ajuntament d'Algaida amb el governador Maximilià Gibert. Es decidí reformar el camí de Randa i de Pina, declarats veïnals, i s'hi destacaren 20 homes (16 de maig de 1850). Es destinaren 60 pessetes, tot i que l'Ajuntament considerava que era totalment insuficients, atès que al municipi hi havia 400 jornalers, 100 dels quals considerats absolutament pobres. Així mateix, el 1851, es féu una crida perquè els jornalers sense feina poguessin fer-ho a la carretera de Sóller a Inca⁶⁷. Durant el decenni de 1850, hi hagué també actuacions al camí de Son Gual⁶⁸, al camí d'Inca⁶⁹ i al camí de Pina a Sineu⁷⁰.

---

56 Subdelegación Principal de Fomento de las Islas Baleares, Palma 21 de abril de 1834, AMA, Lligall 191; *Ibid.*, 21 abril de 1834, AMA, Lligall 191

57 Palma 30 agost de 1839, AMA, Lligall 192

58 Actes 7 d'agost, 14 novembre i 30 de novembre de 1840, AMA, Lligall 46

59 Actes de 25 de juliol de 1841 i 8 d'abril de 1842, AMA, Lligall 46

60 Acta 7 de juny de 1843, AMA, Lligall 46

61 Acta 19 de febrer de 1843, AMA, Lligall 46

62 Acta 11 de febrer de 1844, AMA, Lligall 47

63 Acta 29 desembre de 1844, AMA, Lligall 47

64 Actes de 26 de gener i de 6 d'abril de 1845, AMA, Lligall 47

65 "Itinerari general de camins (1848)", AMA, Lligall 734

66 Els regidors i la neteja de camins: 11 de gener de 1852, AMA, Lligall 47. És important incidir en el treball dels caminers i el control dels camins: 9 de juny de 1861 i 7 de juliol de 1861, AMA, Lligall 54; sense data 1863, AMA, Lligall 56

67 Acta 30 novembre de 1851, AMA, Lligall 47

68 Acta 23 d'agost de 1857, AMA, Lligall 50

69 Acta Novembre de 1857, AMA, Lligall 50

70 Acta 23 d'octubre de 1859, AMA, Lligall 52

Al llarg del decenni de 1860 continuaren les reformes, com ara al camí de Son Mayol⁷¹; al camí d'Inca a Montuiri –amb una sèrie de problemes entre els propietaris de la zona de Son Corró, concretament entre Miquel Antich i Josep Fàbregues⁷²; el camí de Santanyí a Inca, també a l'alçada de Pina⁷³ i es dugué a terme una important reforma en el camí dels Hortets⁷⁴.

2.2 Principals edificis públics del municipi

L'Ajuntament, el 1833, posseïa encara una finca a **Punxuat** i es decidí la construcció d'una casa i un aljub per fer-la més productiva. L'obra s'encarregà als mestres picapedrers Gaspar Font i Roig, i Felip Coll, als fusters Joan i Bernat Oliver i als ferrers Rafel i Joan Amengual⁷⁵.

Pel que fa al **cementeri**, encara el 1833, des de l'Ajuntament d'Algaida es notificava que hi havia un cementeri que complia la normativa reglamentària. Però, evidentment, aquell cementeri, tot i les respostes oficials, no reunia les condicions higièniques necessàries i sembla que l'obra havia quedat a mig fer, des que durant el Trienni Liberal se n'havia iniciat la construcció a Son Montblanc. Així, a l'acta del 7 de maig de 1837 es reflectia: "*Se tuvo presente por dicho Magnifico Ayuntamiento el mal estado y abandono en que se encuentra el sementerio de manera que sus paredes son casi ruinosas sin rebozar y como si fuesen de un mal corral: sus puertas del todo inservibles y sobre todo el terreno arcilloso y enteramente impropio en su estado actual para la consumicion de los cadaveres, cuyos defectos podrian remediarse y con un solo gasto podrian emprenderse dos mejoras cuales son la de desmontar el antiguo sementerio que hay a la entrada de la Yglesia Parroquial y transportar la tierra muy apta que se estraeria al nuevo sementerio y al propio tiempo quedaria una plaza regular frente a la Yglesia que en el dia queda sumamente afeada con el promontorio que forma dicho antiguo sementerio que no deja de causar perjuicios del modo que está a la salud publica particularmente en tiempos humedos...*"⁷⁶. Unes setmanes més tard, concretament el 24 de maig de 1837, l'Ajuntament d'Algaida notificava que era necessari acabar les obres del cementeri rural, però el consistori estava mancat dels recursos econòmics necessaris per a aital objectiu. Només es podria economitza si l'Ajuntament pogués establir un torn rigorós de carros i animals de càrrega per transportar els materials al cementeri⁷⁷. "*Uno de los más importantes asuntos que ha llamado su atención, es el mal estado y abandono en que se encuentra el cementerio. Sus paredes casi sin rebozar y como si fuesen de un mal corral: tumbas del todo inservibles y basta decir que antes servian de carcel del pueblo; y sobre todo el terreno arcilloso enteramente impropio en su estado actual para la conduccion de los cadaveres, son todos defectos que ecsigen un pronto y eficaz remedio. Contestando el Ayuntamiento sobre los medios para mejorar este cementerio con menos coste se ha convencido de que podrian emprenderse con un gasto dos mejoras en un mismo tiempo cuales [...] la de desmontar el antiguo cementerio que hay á la entrada de la Yglesia Parroquial en medio del Pueblo con mucha fealdad de la Poblacion y transportar la tierra muy apta que se estraeria, al nuevo Cementerio, rebozar en seguida las paredes de este, y construir una buena puerta espaciosa y proporcionada al lugar que debe ocupar*"⁷⁸. D'aquesta forma es dignificaria el cementeri, com pertoca a un poble culte "*y al propio tiempo quedaria una plaza regular frente la Yglesia, que en el dia queda sumamente afeada con el promontorio que forma el antiguo cementerio, que no deja de causar perjuicios del modo que está á la salud pública particularmente en tiempos húmedos*"⁷⁹. El 4 de juliol la Diputació Provincial instava l'Ajuntament a fer el pressupost del cementeri⁸⁰. La Diputació, en

---

71 Acta 16 de juny de 1861, AMA, Lligall 54

72 Libro de actas del Ayuntamiento correspondientes al año de 1868, AMA, Lligall, 60, 16 de febrer de 1868

73 Acta 28 de juliol de 1867, AMA, Lligall 59

74 Actes 9 de juliol de 1865, AMA, Lligall 57; 17 de febrer de 1866 i 18 de febrer de 1866, AMA, Lligall 58; 27 d'octubre de 1867 i 2 de novembre de 1867, AMA, Lligall 59

75 Acta 4 novembre de 1833, AMA, Lligall 46

76 Acta 7 de maig de 1837, AMA, Lligall 46

77 Borrador de l'Ajuntament, Algaida 24 de maig de 1837, AMA, Lligall 192

78 Ibid.

79 Ibid.

80 Diputación Provincial de las Baleares, Palma 4 de juliol de 1837, AMA, Lligall 192

un ofici de 26 de juliol, autoritzava el pressupost i el 28 d'agost persistia amb l'autorització "*procurando ese Ayuntamiento escitar á los vecinos á que trabajen en el transporte de la tierra, cal y piedras los domingos y fiestas previo permiso de la Autoridad Eclesiástica*"⁸¹.

El 12 de novembre de 1838, l'Ajuntament d'Algaida ratificava el pressupost de la Diputació per a la recomposició del cementeri, amb un cost de 9.619 reals i 31 maravedís. L'Ajuntament es proposava començar les obres "*procurando empesar por las mas necesarias y dandolas á publica subasta que es el sistema conocido por mas util siempre que su naturaleza lo permita: y en su vista acordó empesarlas para derribar la pared de la parte del levante y contruirla de nuevo y todas de cal y arena vulgo grava, construir de nuevo el portal a la que mira á esta Poblacion, y construir un porche de ocho bigadas a la izquierda a la parte interior de dicho sementerio que servirá para depositar los cadaveres que no hayan concluido las 24 horas para poderseles dar sepultura; construir igualmente de nuevo las puertas de dicho sementerio que deberan ser de 14 palmos de altaria y nueve de amplaria de madera llamada taulons, un cepillo de la misma madera con su cerradura que deberá colocarse en dicho sementerio que servira para depositar las lismosnas que voluntariamente ofrezcan los devotos a favor de las almas enterradas en el mismo sementerio. Que por ser el terreno del sementerio aspero y de mala calidad se rompa a la profundidad que se creherá necesaria*"⁸². L'obra de fuster i picapedrer s'havia de donar a subhasta, així com la de cavar la terra, mentre que es donaria a jornal la tasca del descrostament de la terra. L'Ajuntament, per la seva banda, obligaria, per torn, a transportar la terra del cementeri vell al nou. Antoni Coll obrà la feina de picapedrer (97 lliures), Manuel Pascual, fuster de Palma, la fusta de les portes (46 lliures) i Llorenç Sastre cobrà dos sous i vuit diners per cada carretada de terra de quaranta senalles, extreta del cementeri nou⁸³.

La reforma de la **Casa de la Vila**, amb un pressupost de 1.714 reals de velló, va ser aprovada el 1839 per la Diputació Provincial⁸⁴. Al començament de 1847 s'insistia novament en la construcció i condicions d'una nova Casa de la Vila⁸⁵. Sembla que es manegà la possibilitat de bastir una nova Casa de la Vila a la plaça de l'Església o reformar l'antic edifici municipal⁸⁶.

Bartomeu Rafal, procurador síndic de l'Ajuntament, proposava el primer de maig de 1841 acudir a la Diputació Provincial per construir una **quartera** municipal, tal com s'havia aprovat bastir el 1836⁸⁷. L'abril de 1836, l'Ajuntament d'Algaida havia acordat construir una quartera –entès com un edifici públic per a la venda de gra- i es pensà bastir-la devora els abeuradors públics, en un local que requeria les condicions necessàries, amb un cost aproximat de 2.600 reals. La resolució es notificà al governador civil de la província el 12 d'abril d'aquell any, perquè aquest l'aprovàs i poder incorporar la despesa al pressupost municipal⁸⁸. El 28 del mateix mes la proposta era aprovada pel governador⁸⁹ i es nomenava Joan Duran, picapedrer de Lluçmajor, encarregat de realitzar l'obra. Aquest mestre picapedrer i el fuster algaidí Joan Oliver pressupostaren l'obra⁹⁰. Al final d'aquell any les obres no havien pogut realitzar-se i, per la insistència de 1841, pareix que l'obra no arribà a realitzar-se fins llavors. Així mateix, aquell mateix mes l'Ajuntament aprovà la compra de l'edifici vell que servia d'escola. No sabem exactament on es trobava ubicat aquell edifici que pareix que passà ben aviat a ser propietat de l'Ajuntament ja que ben prest es proposà una talla per sufragar el dèficit de les obres de la quartera i de l'escola⁹¹. Així mateix, el 1847 es parla de les obres de la carnisseria i la presó⁹².

---

81 Ibid., Palma 28 d'agost de 1837, AMA, Lligall 192

82 Acta 12 de novembre de 1838, AMA, Lligall 46

83 Ibid.

84 Acta 12 de juliol de 1839, AMA, Lligall 46

85 Actes 10 de gener i 17 de febrer de 1847, AMA, Lligall 47

86 Acta 29 de març de 1847, AMA, Lligall 47

87 Acta 1 de maig de 1841, AMA, Lligall 46

88 Algaida, 12 d'abril de 1836, AMA, Lligall 638

89 Palma, 28 d'abril de 1836, AMA, Lligall 638

90 Algaida, 16 de maig de 1836, AMA, Lligall 638

91 Acta 21 de setembre de 1842, AMA, Lligall 46

92 Acta 7 de febrer de 1847, AMA, Lligall 47

2.3 Altres edificis significatius

La **Posada dels Franciscans**, on havia residit tradicionalment el recaptador de l'orde, va ser expropiada i inicialment l'Ajuntament d'Algaida en volgué l'ús per a hospici o casa de beneficència⁹³. Sembla, però, que l'interès del Ministeri d'Hisenda era vendre la casa i no cedir-la, per això imposà una renda a l'Ajuntament⁹⁴, per la qual cosa segurament la corporació municipal d'Algaida desistí en les seves pretensions.

Arran de la venda dels béns eclesiàstics, provocats per la desamortització dels béns dels ordes religiosos, l'Ajuntament d'Algaida decidí la compra del rellotge i la campana del convent de Sant Domingo, de Palma, destinat a l'**església parroquial**⁹⁵. Per altra banda, a partir de 1833 l'Estat deixà de fer-se càrrec de les despeses de manteniment per a la conservació i reparació dels temples religiosos. No obstant això, el 1843, l'Ajuntament d'Algaida atorgà 5.190 reals de velló per cobrir el dèficit del pressupost de manteniment de les esglésies d'Algaida, Randa i Pina, i es destinaren 531 reals per a l'església de Castellitx⁹⁶.

Així mateix, i en relació a aquell període, val la pena destacar que es dugueren a terme algunes obres a **Castellitx**⁹⁷; que encara es conserven algunes cases en el nucli urbà d'Algaida que porten la data de construcció i que varen ser construïdes en aquell moment, com ara Cas Pagès (1847), al carrer de l'Esperança; Can Reus (1849) al carrer de l'Aigua; i Can Serrano (1849), al carrer dels Cavallers; que hi ha una llista àmplia de les **principals cases** de la localitat el 1843⁹⁸, cases que havien d'estar a disposició dels oficials de la tropa en cas de necessitat. I, finalment, entre d'altres elements significatius de la vida urbana, es pot destacar que a Algaida el 1834 hi havia 11 tavernes, 5 botigues de comestibles, 4 botigues d'ultramarins i 4 posades públiques⁹⁹.

---

93 Govern Civil de la Província a la Junta de Beneficència d'Algaida, Palma 11 d'agost de 1836, AMA, Lligall 192

94 Intendencia de Mallorca 10 i 20 de setembre de 1836, AMA, Lligall 192

95 Palma, 12 i 28 d'agost de 1837, AMA, Lligall 192

96 Acta 11 de juny de 1843, AMA, Lligall 46

97 Acta 29 de març de 1847, AMA, Lligall 47

98 Cases que hauran de servir per allotjament d'oficials a la vila, Acta 14 de maig de 1843, AMA, Lligall 46

99 Algaida, 18 de gener de 1834, AMA, Lligall 191

Projecte de catàleg d'arquitectura de la vila d'Algaida, 1800-1936

Catalina Fullana Pizà

Introducció

Aquesta comunicació té com a objectiu expressar el procediment seguit, fins ara, en l'elaboració d'un inventari catàleg dels principals edificis de caire civil, tant públics com privats, del nucli urbà d'Algaida, en l'època compresa entre 1800 i 1936.

Pel que fa a la metodologia i als continguts, aquest estudi té dues parts. La primera consisteix en un treball de camp, sobretot de recollida de dades, d'aquelles cases que disposen de referències cronològiques internes i externes que permeten datar-ne la construcció o reforma. Per altra banda, i en la mesura de les nostres possibilitats, hem fet una primera aproximació a la documentació conservada en els arxius, sobretot en l'Arxiu Municipal d'Algaida.¹ També hem iniciat la tasca de recerca a l'Arxiu del Consell de Mallorca, a l'Arxiu Parroquial d'Algaida² i a diversos arxius particulars,³ tot tenint en compte les dificultats de consulta.

Amb aquesta informació aconseguida podem fer un apropament, encara que de manera molt esquemàtica, que consideram com a punt de partida per a un treball encara en procés. De moment podem aportar algunes dades d'interès per a l'evolució de caràcter constructiu, com també de caràcter urbanístic, del nucli urbà d'Algaida.

Cal dir que una part d'aquest treball ja ha quedat reflectida en una comunicació d'aquestes mateixes jornades, que hem elaborat juntament amb Pere Fullana, temes en els quals ja no incidirem.⁴

1. Cases i edificis que disposen de referències cronològiques i altres elements d'identificació

La primera referència urbanística de l'època contemporània és el plànol de Berard,⁵ de 1789. Visualment s'hi observen diferències substancials en relació amb l'actualitat, quant a l'evolució evident que ha experimentat el nucli durant els darrers dos segles.

Així, podem constatar com els molins fariners, que ara estan integrats dins del nucli, a l'època de Berard marcaven, en certa manera, la fi d'aquest, i per tant, podem datar les cases entorn a aquests molins com a posteriors a l'any 1800.

---

¹Arxiu Municipal d'Algaida (AMA), especialment s'ha fet primer una revisió a fons dels lligalls específics, 696 "Sol·licituds de permisos d'obres particulars. 1902-1930" i 697 "Sol·licituds de permisos d'obres particulars, 1931-1937".

²A més de l'Arxiu de les religioses Agustines d'Algaida, documentació sobre les despeses i construcció del centre. Informació recaptada per Pere Fullana.

³Arxiu familiar, documentació propietat de la família Mulet. Contactes amb Guillem Reynés, propietari d'un arxiu amb informació sobre algunes cases d'Algaida, del qual tenim constància, encara que fins al moment no ha estat possible la seva consulta.

⁴*Evolució urbana i infraestructures socials a Algaida (1800-1860)*, Pere Fullana Puigserver i Catalina Fullana Pizà.

⁵Cfr. BERARD, G., *Viaje a las villas de Mallorca*. (1789), Ajuntament de Palma, 1983.

Per altra banda, la inexistència del convent de les Germanes Agustines fa que la morfologia de l'actual carrer del Laberint fos ben diferent.⁶

En relació amb les principals cases que menciona el plànol,⁷ cal dir que la majoria encara existeixen, algunes de manera total com cal Doctor Jordi, can Mulet, l'antiga Posada dels Franciscans, can Reus (de l'antic carrer de la Ribera),⁸ o bé de manera parcial o més modificades, com l'antiga carnisseria, can Reus (del carrer de l'Aigua),⁹ can Mesquida¹⁰ o can Munar. Altres edificis, destacats per Berard, han desaparegut.

Finalment, s'ha de fer esment a diferents carrers que encara no apareixen grafats en el plànol, com ara el carrer del Sol, mentre que els carrers de la Quarterada, can Carrintar i els seus carrerons hi apareixen com a "camino de Palma", i no es marca l'existència de cases disseminades.

En qualsevol cas, aquest plànol s'hauria de contrastar i analitzar en profunditat, especialment amb els primers padrons de població de la localitat (1799) on apareixen els noms dels carrers.

1.1 Casals que disposen d'escuts, dibuixos o inscripcions a la façana:

A banda dels escuts i inscripcions —la majoria anteriors al segle XIX— val la pena ressenyar una sèrie d'edificis que disposen d'elements heràldics de l'època a la qual ens referim. Óbviament, aquests elements hauran de ser estudiats amb cura i serà necessari aprofundir-ne la datació. Ens referim als casals:

Plaça del Sitjar, 9¹¹

Carrer de la Roca, 47 (Casal de mossèn Guillem Puigserver)

Carrer de la Unió, 25 (Can Bauçà)

Carrer de la Unió, 6¹²

Carrer del Rei, 2

Carrer dels Cavallers, 16 (Posada de Cabrera)

Carrer dels Cavallers, 7

Carrer de l'Aigua, 21.

1.2 Casals amb alguna referència cronològica:

La majoria de casals que hem pogut datar fins ara és perquè disposen d'elements externs, tot i que n'hi ha alguns que —pel fet de ser locals públics— ens permeten de conèixer-ne també l'interior. Ens referim a:

Can Ferrer: carrer de la Victòria, 2: data de 1821, a l'interior de la casa

Can Roca: carrer de la Unió, 2-4: data de 1838¹³

Cas Pagès: carrer de la Victòria, 13: data de 1847

Can Reus: carrer de l'Aigua, 6: data de 1848

---

6 Possiblement no canvià fins a la data de la construcció del convent, a finals del s. XIX.

7 Ja esmentades i ubicades a la comunicació anterior.

8 Actual carrer de la Roca número 52, amb data a la façana: 1744.

9 A la seva façana mostra una data molt posterior al plànol, a més, part del seu terreny va passar a ser de domini públic amb l'ampliació de son Jeant.

10 La meitat va ser expropiada, per obrir l'actual carrer Mesquida, als anys 1911-1912

11 Destaquen les imatges esculpides en pedra a la façana, a cada costat del portal; a la dreta, La Nostra Senyora de la Pau, amb inscripció "*Salva Sancta Parens electa ut Sol*", a l'altre costat Ramon Llull, amb aparició de la Verge "*Soli Deo Honor est Gloria*", ambdós signats per A. Font.

12 Placa actual, en commemoració a Bartomeu Pou, que habità a aquesta casa: "*Ann- MDCCXXVII -hic -nanto-est - Bartholomeus-Povivs-Balearicus-Amici-ann-MCMXLVI-Posvere.*"

13 Amb placa de ferro amb dibuix i inscripció: "*La Unión y el Fénix español*", de data desconeguda.

Can Serrano: carrer dels Cavallers, 14: data de 1849
 Casa de Can Sant: carrer de l'Aigua, 21: data de 1857
 Ca na Mena: Plaça, 11: data de 1867.¹⁴
 Posada de Son Pistola: carrer de Migdia, 9: data de 1868 a l'arc interior.
 Celler de Can Borràs: carrer de la Victòria, 11: data de 1876 a l'interior.
 Can Munar: carrer de la Quarterada, 10: data i inscripció de 1880.¹⁵
 Posada de sa Torre: carrer de l'Església, 17: data de 1886.

1.3 Les principals construccions del primer terç del segle XX:

Casa	Carrer	Data
Ca Madó Rosa Beneta	Carrer del Rei, 12-14	1902
Actual Forn de sa Creu	del Rei, 12-14	1902
	Carrer del Colomer, 1	1907
Can Llaneres	Carrer de Mesquida, 8	1912
Ca l'amo en Ramon	Carrer de Mesquida, 4	1911-12
Ca l'amo en Julià	Carrer de Mesquida, 6-8	1911-12
Posada de Son Real	Carrer de la Roca, 64	1926
Can Montblanch	Carrer de la Tanqueta	Anys 30 ¹⁶
Can Massoles	Carrer de l'Aigua,	Entorn del 1900
Can Mulet	Plaça, 7	Inicis del XX ¹⁷
Can Pelat	Carrer del Colomer, 5	Inicis del XX
Can Borràs	Carrer de l'Aigua, 12	Inicis del XX

Destaquen aquestes construccions, sobretot per les seves característiques estètiques, que les diferencien de les de la resta de l'època. Totes tenen alguna peculiaritat a la façana, amb una inscripció, o bé en la profusió de detalls ornamentals.

2. Algunes reflexions i aportacions a partir de la documentació arxivística municipal d'Algaida:

Per a la realització del nostre treball estam analitzant diversos tipus de documentació de l'Arxiu Municipal d'Algaida, sobretot actes de l'Ajuntament i alguns lligalls que contenen permisos d'obres, com ja hem afirmat anteriorment. D'aquesta documentació ens interessa destacar, sobretot, dos elements essencials per a la nostra investigació: l'evolució urbanística i la construcció o reforma de cases durant el segle XIX i el primer terç del segle XX.

14 Inscripció a la part superior de la façana "Raimundo Martorell 1867" encara que podem pensar que es tracta d'una reforma, ja que la casa ja apareix al plànol de Berard.

En relació a aquesta casa, a hores d'aquesta publicació en coneixem més detalls gràcies al treball d'investigació inèdit: "S'Acadèmia" de Margalida Mudoy Siquier de primer curs d'Educació Social, per a l'assignatura d'Història de l'educació social, curs 2000-2001.

15 Interessant pel fet que l'inscripció de la façana aporta altres dades a més de la data de construcció "Concluida el 8 de Julio de 1880. Es propiedad de D. Guillermo Munar Puigserver.", a la part interna del dintell ens indica una altra data de manera més precisa "Lunes. Dia 12. Julio. 1880".

16 Lligall sense classificar, AMA, document per fer reformes a casa de la Tanqueta, 23, per part de Pere Antoni Montblanch i Mulet.

17 Lligall sense classificar, AMA, existeix un document en què Joan Mulet Bestard sol·licita el permís de construcció de la que ben bé pot ser aquesta casa; data de 4 de maig de 1867.

2.1 Evolució urbana

Pel que fa als principals canvis urbanístics que es dugueren a terme, ja hem parlat en la comunicació anterior de les transformacions durant la primera meitat del segle XIX. Aquí, ens interessa destacar sobretot dues fases, tot i que sigui de forma més aviat referencial: la primera des de 1860 fins a 1900, i la segona des de 1900 fins a 1930.

Hem vist que a partir de 1860 es dictaren normes per part de la Diputació Provincial, sobre la numeració i nomenclatura dels carrers.¹⁸ Seguint aquestes ordres, el 1862 l'Ajuntament d'Algaida donava fe de tenir el material per complir aquesta normativa, "*...se propusó por el Sr. Alcalde que hallandose en el dia en poder de esta Municipalidad los azulejos y planchas que han de servir para la rotulacion de las calles, y numeracion de los edificios de este Pueblo, ha llegado la hora de dar principio á estos trabajos...*",¹⁹ posant a subhasta el treball, que indiquen, ha de començar "*...el dia primero año de 1863.*"²⁰

Per altra banda, a partir del 1870 es realitzà la fitació del terme municipal, tasca que dugué a terme l'Ajuntament, amb cura. Així, el 6 de febrer de 1871, l'Ajuntament d'Algaida "*tuvo presente igualmente el decreto del ministro de la gobernacion dado en Madrid dia 23 diciembre 1870 en que previene que todos los Ayuntamientos de la peninsula é Yslas Baleares y Canarias procedan inmediatamente al señalamiento de sus respectivos terminos por medio de litos ó mojones permanentes con arreglo á las instrucciones que en dicho decreto se acompañan*"²¹.

Això no vol dir que no hi hagués temptatives, encara que fos per part de particulars, per fer grans obres: un particular presentà un croquis que mostra la intenció d'obrir un carrer a un solar, amb la pretensió de construir-hi, almanco, onze habitatges, així ho exposà: "*Miguel Mulet Tomas vecino de esta Villa...Que deseando dar a enfitensis para edificar casas cierta porcion de tierra lindante con la calle Palomar y con la calle Nueva, y no pudiendolo hacer sin darle ó señalarle la correspondiente delineacion... se sirva mandar pase la correspondiente comision a efectuarlo, (a cuyo fin acompaña el plan ó croquis de dicha finca)...*"²² No es van construir les cases —i de moment en desconeixem el motiu— encara que, si més no, es va provar d'obrir aquest carrer, com demostra el tram de paret reconstruïda al fons del carrer nou, al lloc on el croquis indica que hi podia haver hagut un nou carrer.

En canvi, el primer terç del segle XX és molt important quant a la normativa urbanística i l'obertura de noves vies.

- **Obertura del carrer de Mesquida (1912).**²³ Els anys 1910-1911, ja és proposada: "*...a trece dias del mes de Noviembre del año mil novecientos diez...bajo la presidencia del señor Alcalde Dn. Miguel Gomila Oliver.... Se acordó la expropiación de la casa num. 8 de la Calle del Rey por considerar de utilidad publica la union de dicha calle con la del Sitjar, debiendo tan solo ser la expropiacion del terreno que ocupa la calle, y que se comuniqué al propietario de dicha casa y al Sr. Arquitecto Guillermo Reynes dicho acuerdo, como tambien que dicho Sor. Reynes pase a esta para levantar el plano*"²⁴.

El 5 de febrer de 1911 va ser aprovat per unanimitat el plànol realitzat per l'arquitecte provincial, Guillem Reynés i Font. Aquest es va fer públic a través del *Boletín Oficial de la Provincia de Baleares* (BOB) durant 20 dies, amb motiu de possibles reclamacions.

El 16 d'abril de 1911 se cità l'arquitecte perquè fes el peritatge de la part de casa i corral que l'Ajuntament expropià al Sr. Julià Cardell Munar. A les actes del mes de juliol del mateix any, el preu acordat era de 3.000 pessetes, el dia 30 del mateix mes s'anuncià la concessió de cinc mesos a Julià Cardell

---

18 *Boletín Oficial de las Baleares*, número extraordinari 4508, 1 d'octubre de 1861, Arxiu Municipal d'Algaida (AMA).

19 Actes de 28 de desembre de 1862, Lligall 55, AMA.

20 Ibid.

21 Acta 6 febrer de 1871, Lligall 63, AMA.

22 Petició i croquis 6 de novembre de 1875, Lligall sense classificar, AMA.

23 Actes consultades al respecte, 99, 100, 101, AMA.

24 Lligall 100, AMA

“...para que deje una faja de seis metros de ancho que la atraviese de parte a parte arregladamente al plano que obra en el expediente”.²⁵ Finalment el dia 11 de setembre es pagà a l'interessat les 3.000 pessetes pertinents i s'inicià el procés perquè “quede libre la nueva calle de la via pública”.²⁶ El 12 de maig de 1912 Cardell es presenta a l'Ajuntament “manifestando que entregaba para la vía publica la nueva calle de prolongacion de la del Sitjar hasta empalmar con la del Rey”.²⁷

La projecció de les noves cases que es feren aprofitant l'obertura del carrer —tres en total— ha estat atribuïda a Guillem Reynés, mentre que la construcció podria ser obra d'un mestre d'obres anomenat Pau, natural de Montuïri.²⁸

- **Eixamplament de Son Jeant (1932)**. El projecte fou promogut per Gabriel Mulet, el plànol és obra de Guillem Forteza, i mostra l'ampliació que parteix de les finques des Quitxero i de Bernat Blanc. Es tracta del “Plano de la urbanización del predio “So'n Jeant”, Algaida. 1932. Aprobado por el Ayuntamiento en sesión del 13 del actual Agosto. 14 Octubre de 1932”.²⁹ Els plànols foren aprovats per la corporació municipal el mateix 14 d'octubre.

En relació amb aquesta ampliació, cal esmentar que hi hagué una proposta anterior, per part d'alguns veïns, d'obrir un carrer d'eixample que anàs “...de la calle Sitjar de esta villa, hasta empalmar con la carretera de Manacor”, basaren la proposta en quatre punts: necessitat del poble de tenir un nou carrer on edificar, voluntat dels signants de cedir terrenys de la seva propietat, topografia adequada del terreny i embelliment del nucli.³⁰

- A l'AMA destaca l'existència d'un lligall que conté un plec anomenat “Aceras”,³¹ amb abundant documentació sobre l'alineació de carrers sobretot durant l'any 1927. En gran mesura, el lligall especifica la manera en què es dona el procés de construcció de les voravies de part del poble. Només a tall d'exemple, Agustí Trobat Company, batle del poble el 1928, sol·licita, a l'enginyer primer d'Obres Públiques de Balears, permís per “...facilitar en lo posible el tránsito de peatones, evitándose el tener que circular por dentro de la carretera, y solucionar en lo posible la crisis de trabajo que anualmente se produce en los meses de Octubre a Enero,...”.³² El permís va ser concedit el 3 d'octubre de 1928, juntament amb un plec de condicions, que signà Guillem Servera Crespí.

De la realització d'aquestes obres en podem extreure:

-Les voravies es van fer al tram de carretera “de Algaida a Santañy Km.1º Hm. 7,8,9,10 y Km. 2º.”,³³ que comprenien els carrers Major (Aigua), Sant Joan, Migdia, sa Placeta, Colomer, i la Plaça.

-Els materials que es van fer servir i el preu.

- Qui era el propietari de cada casa en aquell moment, i la quantitat que va haver de pagar per les obres fetes davant ca seva.

Durant el primer terç del segle XX s'intensifiquen els controls d'alineació de carrers.

2.2 La construcció de cases i les reformes

A partir de 1860 s'intensificà el control municipal sobre les obres en el nucli urbà de la vila. Els debats sobre obres eren freqüents en el consistori municipal, així a mode d'exemple:

---

25 Lligall 100, AMA; també publicat al B.O.B.

26 Actes de l'Ajuntament, lligall 100, AMA.

27 Actes de l'Ajuntament, lligall 101, AMA.

28 Dades obtingudes de familiars descendents de l'arquitecte i dels promotors de les cases, encara que no tenim encara en el nostre poder cap document que així ho acrediti. Es tracta de les cases, 4, 6, 8 i 8 del carrer de Mesquida.

29 Plànol a l'arxiu particular de Pere Mulet, a l'AMA no hem trobat el plànol.

30 Lligall 697, AMA, document de 30 d'agost de 1931, Cal dir, en relació a això, que a l'AMA s'hi troben plànols d'aquesta zona que en reflecteixen la proposta.

31 Lligall 643, AMA.

32 Lligall 643, carta amb data de 25 de setembre de 1928, AMA.

33 Ibid “Aceras”.

El 24 d'agost de 1871: "El Señor Solivellas pidió la palabra y dijo que con referencia á la casita que se ha contruido en el camino que desde el molino de se punta hasta el den Boso, pide venga un Arquitecto para dar la tirada á este camino, y averiguar si dicha casita esta arregladamente construida á ley, y al mismo tiempo propone que dicho camino se haga calle". Sembla que la casa era propietat del batle Bernat Pou, que manifestà que l'havia fet allà on havien pres mides els regidors Munar i Sastre. En qualsevol cas, es tractava d'un camí i no d'un carrer.³⁴

Seguint amb la comunicació anterior, val la pena esmentar la reconstrucció de la casa feta al solar que quedà lliure davant can Munar; petició de 28 de març de 1875 "Antonio Bibiloni Cas Sigala natural de esta y vecino de Palma. A.U. espone que interesandole construir toda la Paret, que linda en la calle, de la Union, de su casa, Calle de la Iglesia. N° 19 Arregladamente al plano. que adjunto se acompaña espero de u. que se servira darle la correspondiente. delineacion. arregladamente a ley.", el document cobra interès per ser l'únic d'una casa particular —si més no, un dels pocs localitzats fins al moment— que està acompanyat per la planimetria que esmenta.³⁵

A les actes municipals, sobretot a partir del **darrer quart del segle XIX**, hi abunda la informació sobre reformes i construccions d'habitatges. Així, el 1889,³⁶ només a tall d'exemple:

- 6 gener de 1889: "Se acordó se forme el perimetro de la calle de S. Juan de esta villa".

- 6 gener de 1889: "Se acordó que todos los que tengan que hacer alguna pared, porial, ventana ó cualesquiera otra cosa á las fachadas de las casas ó fincas ó edificar de nuevo no edifiquen sin antes haber presentado una solicitud á este Municipio para el oportuno permiso".

- 20 gener de 1889: "Se acordó se arregle la boveda ó cobertizo del pozo de la calle del campo".

- 27 gener de 1889: "Se acordó se hagan las obras que indispensablemente son necesarias en el edificio casa Consistorial como son arreglar la cocina, utilizar el cuarto de prevencion llamado carcel para recaudacion, quitar la escalera que del cuartel va al cuarto de racaudacion y en el local que ocupa dicha escalera se reedifique un cuarto de prevencion, utilizandose despues de estar arreglada la habitacion de recaudacion por despacho de la Alcaldia por carecer de el esta casa".

- 3 febrer de 1889: "La comision de alineaciones presentó el proyecto de alineacion de la calle del Campo, se acordó aprobarlo y se esponga al publico á efectos de reclamacion".

- 3 març de 1889: sol·licitud subscrita per Francisco Trobat i Mulet per l'alineació d'una paret devora el camí rural de sa Comuna. Es passa a la Comissió.

- 17 març de 1889: "Se dio cuenta de una solicitud presentada por Juan Oliver Fiol vecino de esta villa solicitando permiso para la construccion de una casa lindante su frontis con el camino de Algaida conduce a Cas Brau para cuyo objeto pide se le señale la alineacion que debe seguir. Se acordó pase la comision al efecto nombrada á señalar la alineación señalada".

- 24 març de 1889: Pizà informa sobre l'alineació de la casa de Joan Oliver Fiol, es va aprovar allò que havia decidit la comissió. Joan Jaume Ribot demana poder reformar la façana i elevar-la quatre metres, al carrer de Sant Joan,13 "Se acordó se forme el perímetro de la calle de S. Juan antes de conceder el permiso solicitado para que esta corporacion pueda con mas acierto fallar dicho permiso".

- 5 maig de 1889: sol·licitud de Josep Pons Pujol per fer una reforma a la façana de la seva casa, a la Plaça.

- 7 juliol de 1889: "Se dio cuenta de una solicitud suscrita por D.Sebastian Ordinas Cura párroco de esta villa en la que solicita permiso para mejorar el aspecto de la casa Rectoria de esta villa, la de recorrer y enlucir la fachada, poner dos tirantes de hierro, habrir un portal cochera y regularizar las ventas principales, con sugesion al plano y memoria que acompaña. El Ayuntamiento tienen en cuenta lo socilitado, el plano y la memoria hechos dichos dos ultimos documentos por el facultativo D.Pedro de Alcantara Peña despues de ternida discusion, se

---

34 Acta 24 agost de 1871, Lligall 63, AMA. Revisat per Pere Fullana Puigserver.

35 Lligall sense classificar AMA.

36 Lligall 81, AMA.

acordo por unanimidad excepto el Sr. Presidente que se abstuvo de emitir su voto, conceder á D. Sebastián Ordinas Cura parroco el permiso que solicita, atendiéndose al plano y memoria que ha presentado”.

- 7 juliol de 1889: “Fue aprobado el plano ó croquis de la alineación de la calle de S. Juan de esta villa, se esponga al público por quince dias...”.

- 19 octubre de 1889: “Visto la solicitud presentada por Melchor Gelabert y Llompart que solicita permiso para abrir una ventana al frontis de la casa numero nueve Calle de la Victoria y construir una pared al lado del camino rural dicho El Carrero de Darrera las viñas finca dicha La Xigala ó Darrera las viñas, se acordó conceder al Gelabert permiso para abrir dicha ventana y en caso de poner persianas deberan abrirse por la parte de a dentro por ser la calle algun tanto estrecha, la comision que corresponde señalar la alineacion para la construccion de la pared pase á señalar la que debe seguir”.

Durant la mateixa dècada es dugué a terme la construcció del nou convent de la congregació de les germanes Agustines —abans havia estat ubicat al carrer de la Unió— a un solar del carrer del Laberint. Tenim un recull de factures presentades al promotor, Sebastià Gili, per part dels constructors, Pere Cantallops (pràcticament totes signades per aquest) i Joan Cantallops, entre els anys 1885 a 1889; i del fuster Miquel Puigserver, durant 1889 i 1890. Aquestes factures detallen els materials utilitzats, com també totes les despeses ocasionades durant l'època que van durar les obres.³⁷

El primer terç del segle XX es fan una gran quantitat de reformes a les cases, sobretot pel que fa a l'alçada i al lluïment de les façanes, així com l'obertura de noves finestres o la construcció de cotxeres i, en alguns casos, enderrocar les cases i fer-les de nova planta. En podem citar alguns exemples:

- 25 de febrer de 1901: Felipe Pou Pou, en referència al carrer del Bisbe, 5 “deseando demoler la expresada casa y reacerla despues”.

- 15 d'agost de 1902: Guillermo Oliver Munar, “dueño de la mitad de la casa situada en la Calle de la Iglesia núm.3...abrir un portal en la fachada de dicha casa”.

- 1 de març de 1906: Bernardo Noguera Pizá, sol·licita “Abrir una ventana y alzar la pared del frontis poco mas o menos de un metro de la casa n°1 de la calle del Palomar”.

-4 d'octubre de 1907: Guillermo Sastre Sastre, demana “construir la fachada de la casa n°10 de la Calle Mayor y una acera en dicho frontis”.

- 23 de juny de 1910: Antonio Trobat Fiol “modificar su casa num.1 de la calle de la Iglesia”, demana la nova alineació que ha de seguir.

-5 de març de 1911: Miguel Mut i Jaume “N°18 en el arebal de la Tanqueta Ctra Algaida a Santanyí Km 1° Hec 2 ... reformarla introduciendo un portal para entrar carruajes y levantando unos dos metros poco mas o menos”.

- 30 d'abril de 1912: Gabriel Gomila Verd “Palomar n°44” ,“rehacer la fachada, construirla nueva y abrir tres ventanas”.

- 16 de maig de 1913: Rafael Crespí Amengual, en relació a “C/Esperanza n°5”, “desea reedificarla de nuevo”.

- 18 de gener de 1914: Pedro Antonio Monblanch i Mulet “derribar la pared de la casa que posee y rehacerla de nuevo con varias oberturas”, “Km 1° Hect 4 Ctra Algaida- Santanyí N°23”.

- 15 d'abril de 1918: Miguel Munar Oliver, explica on està situada la seva casa “ C/Roca N°2 lindante con la carretera de Algaida a Santanyí, Km 1° Hect 8 ... abrir un portal de cochera en la misma”.

- 15 de febrer de 1923: Andrés Gelabert Garí, “reforzar el frontis de la casa N°6 de la calle de la Ribera, Carretera de Sineu a Algaida Km 16 Hect 8”.

- 24 de desembre de 1924: “Francisco Trobat Capellá de 41 años, casado. Domiciliado en c/Obispo n°2” parla del carrer Major, 27 “habitada por el maestro de niños y Escuela nacional” i demana permís per “reformar o enlucir la fachada de la citada casa”.

---

37 Arxiu de les Religioses Agustines, Algaida.

Inicialment només existia l'obligació de demanar permisos per a la realització d'obres a les cases que estaven al costat de les carreteres provincials (Algaida-Santanyí, Sineu-Algaida i Palma-Capdepera). El 1924 es creà la Comissió Municipal Permanent, de l'Ajuntament d'Algaida, que s'ocupava de la concessió dels permisos, durant aquests anys augmentaren notablement les sol·licituds de permisos, tenint en compte que ja s'havien de demanar permisos per a totes les cases de la vila.

- 23 d'abril de 1925: Jorge Amengual Amorós, del carrer Migdia, 7 "*lindante en la Calle Nueva y en la carretera de Algaida a Santanyí ... Le interesa rebozar o enlucir la fachada de la citada casa y reformar o arreglar la acera de la misma*".

- 13 de febrer de 1926: Pedro Juan Cerdá Puigserver, del carrer de la Roca, 5, demana poder "*ensanchar una ventana existente en la fachada, abrir un boquete para ... efectuar reparaciones en una cisterna en la casa*".

- 25 d'octubre de 1927: Antonia Cánovas Mas, del carrer de la Unió, 3, vol "*construir acera ... reparar desperfectos de la fachada, con el fin de colocarla con el ornato que se merece*".

- 27 de febrer de 1928: Bartolomé Vanrell Mulet "*Plaza nº17, esquina calle Mayor y del Rey... introducir reformas interiores y exteriores: ensanchar ventanas de la fachada de la plaza, abrir una en la fachada de la calle del Rey y dos en la calle Mayor, con puertas todas por el interior, enlucir las fachadas...*".

- 21 de gener de 1929: Miguel Sastre Capellá, "*Propietario de la parcela sobrante de la vía pública, procedente del derribo de la finca nº15 c/ San Juan, angular con la del Mediodía, ... le interesa construir en ella una casa de planta baja y un piso, que será ensanche de la casa que posee*".

- 2 de setembre de 1930: José Pons Ripoll, en relació a la casa de la Plaça, 9, "*levantar dos metros la fachada y abrir tres ventanas*", dona les mides de les finestres: 1,20 cm d'altura per 0,80 cm d'ample.³⁸

- 27 de juliol de 1931: Gabriel Munar Rafal, propietari de la casa de la Roca, 2, la vol enderrocar i tornar a edificar, aporta un plànol signat per ell, amb data de 28 de juliol de 1931, i la descriu així "*En la fachada de la calle de la Roca, tres ventanas y un portal; una ventana y un portal, en el Chaflan que se construirá en la esquina de las dos calles - Roca i Tanqueta- , ocho ventanas y un portal en la fachada de la calle de la Tanqueta, y el portal cochera que ya está construido en la citada fachada, al mismo tiempo una hacera al lado de ambas fachadas, enlucir las mismas, y poner los canalones correspondientes en los tubos de bajada de las aguas, y respecto al pozo público llamado "Den Masot" lo dejo a resolución del Ayuntamiento, o de quien corresponda, si bien solicita se reduzca, el diámetro del mismo, a fin de que ocupe en la via pública, el puesto menos posible, en el caso que se quede el citado pozo, en la via pública*". Parla de la casa avui coneguda com can Riu.

- 2 d'agost de 1932: Antonio Isern Jaume, propietari de la casa del carrer dels Cavallers, 21, demana "*hacer varias reformas interiores y exteriores, reformar el portal existente en la fachada, abrir otro nuevo, enlucir la misma, construir acera...*".

- 25 d'octubre de 1933: Mateo Ballester Ribas, explica que té un "*solar situado en la calle letra A del plano de son Jeant*" i que li interessa "*construir casa estilo chalet conforme al plano que acompaña...*".³⁹

-21 de novembre de 1933: Antonio Trobat Más, president de l'entitat cultural *Centro de Cultura y Unión Cristiana de Algaida*, demana "*Edificar un nuevo local social, para mejor atender sus fines morales y recreativos consignados en su reglamento, en la parcela comprendida entre la c/Caballeros y pasaje de la harinera según indican los planos*", els plànols no hi són, encara que tot fa pensar que es tracta de l'antic teatre, que va ser enderrocat, i on actualment es troba ubicat el casal Pere Capellà.

- 25 de gener de 1934: Lorenzo Oliver Ramis, propietari de fàbrica d'electricitat *Eléctrica de Algaida*, exposa "*Que al objeto de ensanchar el negocio para mejor servicio del público con la colocación de un motor de*

---

38 Sol·licituts de permisos d'obres particulars. 1902-1930, Lligall 696, AMA.

39 Sol·licituts de permisos d'obres particulars, 1931-1937, Lligall 697, AMA, a partir de 1933 es donen molts de casos com aquest, és el moment en què es comença a donar forma als nous carrers projectats per Guillem Forteza. El carrer A és l'actual Pare Bartomeu Pou. El 28 de novembre de 1933 els veïns del carrer Antoni Maura demanen la construcció d'una voravia. Encara a 25 de gener de 1937 els propietaris de finques situades sobre el plànol com a carrers C i B (Antoni Maura i Joan Alcover), demanen la seva total obertura per tal de poder-hi edificar.

100 H.P. de fuerza se hace necesario la construcción de un edificio de mayores dimensiones dentro del mismo terreno donde está el actual y a unos cien metros proximately del mismo”.

- 28 de maig de 1934: José Perelló Sastre, Beata, 6, “levantar algunos palmos la pared de la fachada, cambiar el cobertizo, abrir ventana en parte alta de la fachada y enlucirla”

- 10 de març de 1935: Baltasar Sastre Clar, Cavallers; 14, demana “abrir dos ventanas en la fachada de dicha calle, elevar la pared de la misma, y además en la parte que da a la vía recién abierta, abrir dos ventanas en la parte alta y un portal en la parte baja y construir una acera adosada a la pared”.

- 23 d’abril de 1936: Juan Bibiloni Capellá, Sitjar 21, vol “convertir una ventana de dicha casa que da en la parte de la calle de la Roca en un portal de entrada”.⁴⁰

2.3 Les principals construccions i reformes públiques

Podem exposar un seguit de construccions que es van projectar o realitzar entre 1860 i 1936, encara que hem de dir que el tema no ha estat concretat:

S. XIX, (1860-1900)

- 1868. Obres a la carnisseria i al cementeri⁴¹

- 1883. Projecte —no realitzat— d’un nou escorxador al carrer de la Ribera.⁴²

- 1890. Inventari de béns i valors de l’Ajuntament. Transcrivim íntegrament un document que consideram d’un gran interès com a descripció exhaustiva dels edificis públics de la localitat:⁴³

“Inventario de los bienes y valores del Ayuntamiento. Año 1890

Inventario de los bienes y valores del Ayuntamiento. Año 1890 Provincia de las Baleares Pueblo de Algaida.

Inventario comprensivo de todos los bienes, valores y derechos pertenecientes a este pueblo que el Ayuntamiento forma en cumplimiento al Real Decreto de 16 de Diciembre de 1889.

Casa Consistorial Situada en esta villa calle del Rey numero seis su cabida trescientos cuarenta y tres metros cuadrados, linda por la derecha entrando con casa y corral de Isabel Miralles y Oliver, con la izquierda con casa y corral de los herederos de D. Antonio Mesquida y por el fondo con corral de la casa de Francisco Trobat y Pujol, su estado es bueno, su valor cinco mil pesetas.

Casa Carniceria Pescaderia Situado en la calle Plazuela numero seis, cabida sesenta y tres metros cuadrados, linda por la derecha entrando con la calle de San Juan, por la izquierda con casa de Juan Mulet y Vich y por el fondo con la calle de la Beata, estado bueno, valor doscientas cincuenta pesetas.

Casa Matadero Situada en la calle de la Ribera numero ocho, cabida de cuatrocientos veinte y seis metros cuadrados, linda por la derecha entrando con casa y corral de Catalina Ribas y Pou, por la izquierda con casa y corral de Felipe Coll y Sastre, estado regular, valor dos mil trescientas treinta y tres pesetas treinta y tres centimos.

Casa Alhondiga Escuela de niños Situada en la Plaza numero veinte, cabida cincuenta y nueve metros cuadrados; linda por la derecha entrando con el edificio la Noria, por la izquierda y por el fondo con la plaza, estado regular, valor mil quinientas pesetas.

Noria, lavaderos, brevaderos Situada en la Plaza, cabida de ciento noventa y nueve metros cuadrados, linda al Norte, Sur y Este con la plaza y al Oeste con la casa Alhondiga, estado ruinoso, valor dos mil pesetas.

Oratorio de Nuestra Señora de la Paz Situada en el Cuartel Segundo numero veinte y cuatro, predio Castellitx, cabida setecientos setenta y dos metros cuadrados, confina al Norte Este y Oeste con el predio Castellitx de D. Tomas Zaforteza, y Sur con Camino, estado regular, valor dos mil quinientas pesetas.

40 Sol·licituts de permisos d’obres particulars, 1931-1937, Lligall 697, AMA. Encara que cal dir que tant aquest lligall com el 696 s’han de contrastar encara amb les Actes Municipals, per saber si els permisos van ser tots concebuts.

41 Actes, lligall 60, AMA.

42 Lligall 645, AMA, inclou informació, a més d’aquest projecte, altres sobre l’escorxador, obres al quarter als anys 30, i reformes a l’Ajuntament als anys 50.

43 Document localitzat per Pere Fullana Puigserver al Lligall sense classificar de l’AMA. Inclou, a més, una altra part corresponent al cens.

Cementerio de Algaida Situado en el cuartel segundo, predio de Son Monblanch, cabida mil ciento treinta y un metros cuadrados, confina al Norte Este y Sur con tierras de Francisco Monblanch y Oeste con tierras de Guillermo Capella y Tomas, estado deseable de mas mejora, valor quinientas pesetas.

Oratorio y Ermita de San Honorato Situada en el Norte de Randa cuartel segundo numero treinta, cabida nueve mil metros cuadrados, confina al Norte con tierras de Guillermo Sastre y Garau, Este con las de Joan Socias y Sastre, Sur termino de Llummayor y Oeste con tierras de Jaime Janer y Carbonell, estado regular, valor tres mil quinientas pesetas.

Horno — — — de Randa Situado en Randa Calle de la Fuente numero quince, cabida cuarenta y siete metros cuadrados, confina al Norte Sur y Oeste con la Calle de la Fuente y este con la calle de Ramon Llull, estado bueno, valor trescientas treinta y tres pesetas.

Lavadero y fuentes de Randa Situados en Randa Calle de la Fuente, cabida setenta metros cuadrados, confina en las cuatro partes con la citada calle de la Fuente, estado bueno, valor mil pesetas.

Cementerio de Randa Situado en Randa en el cuartel segundo predio Son Reus, cabida trescientos diez metros cuadrados, confina al Norte y Oeste con el Predio Son Reus de D. Francisco Socias y Clar, al Sur con el camino y al Este con el predio Son Veny de Miquel Sastre y Sastre, estado deseable de unas mejoras, valor ciento veite y cinco pesetas.

Fuente y Lavaderos de Pina Situado en Pina, cabida de dos mil ochocientos catorce metros cuadrados, confina al Norte con corral de la casa de Melchor Mut y con camino vecinal de Sineu, Sur y Este con el predio de Son Ribas y Oeste con el mismo camino, estado bueno, valor mil pesetas.

Cementerio de Pina Situado en Pina cuartel primero predio Son Ribas, cabida seiscientos cincuenta y dos metros cuadrados, confina al Norte con camino, Sur, Este y Oeste con el predio Son Ribas de D. Miguel Mariano Ribas, estado bueno, valor doscientas cincuenta pesetas."

S. XX, (1900-1936)

-1904-1905. Projecte d'eixamplament de la casa quarter de la Guàrdia Civil.⁴⁴ Amb plànols de Joan Guasp Vicens, la façana dóna al carrer del Rei, per la qual cosa pensam que estava situat al mateix Ajuntament.⁴⁵

-1915. Projecte i condicions de les obres del cementeri d'Algaida, tal i com avui el coneixem. Plànols definitius de Guillem Reynés.⁴⁶

-1924. Obres al cadafal, realitzades per Guillem Servera Crespí.

-1928. Petició per a la construcció de l'escola d'Algaida, exposen "*Solicitar del Estado la construcción de un edificio escolar destinado a Escuela Graduada de tres grados, levantándolo en el solar que este Ayuntamiento posee lindante con las calles de la Ribera y Tanqueta, ... por ser ello absolutamente necesario para el servicio de la enseñanza pública*"⁴⁷

-1930-1931. En relació a l'escola, cal esmentar que tota la informació referent a la seva construcció, inclosos plànols de Guillermo Forteza y Piña, es troben a l'AMA, al lligall 644, en el qual també apareix l'escola de Randa.⁴⁸

-1932-1937. Construcció del nou quarter de la Guàrdia Civil. Projecte de l'arquitecte Carlos Garau Tornabells i constructors, Bartomeu Vanrell Nadal (1a fase) i Guillem Servera Crespí (2a i 3a fases).⁴⁹

---

44 Documentació a l'Arxiu del Regne de Mallorca (ARM), dins "Assistència i cooperació Municipal: Obres i serveis", VI-102/1.

45 També al lligall 641, AMA, amb el nom "*Proyecto de ensanche de la casa cuartel de la Guardia Civil*".

46 Lligall 642, AMA. Mereix un estudi intens pel seu interessant contingut de plànols i projectes per obres al cementeri des de 1862 amb un projecte d'Antoni Coll fins al definitiu de Reynés al 1915: Bartomeu Ferrà, 15 de juny de 1897, disseny de barreres i memòria d'obres de 1890 del cementeri de Palma; Plànols de Guillem Reynés des de 1908.

47 Lligall 643, AMA. Document datat el 27 de juny de 1928.

48 Lligall 644, AMA, "*Proyecto de Escuelas Graduadas para niños y niñas y casas-habitación para maestros en Algaida, planos, año 1931*".

49 Lligall 645, AMA.

-1937. Projecte, plànols d'un escorxador municipal, no realitzat, signats per l'arquitecte J. M. Monravá López.

Conclusió

Amb aquesta exposició es posa de manifest l'existència d'una documentació riquíssima, sobretot a l'Arxiu Municipal d'Algaida, que ens permet un cert optimisme per estudiar en profunditat l'evolució del nucli urbà d'Algaida. Aquesta documentació, com s'haurà constatat, és variada i fins i tot reiterativa. En les actes de l'Ajuntament s'esmenten molts dels permisos d'obra, però aquesta pot ser completada per la informació que existeix en diversos lligalls específics, com ara lligalls sense numerar i lligalls de sol·licituds de permisos d'obres particulars.⁵⁰

No obstant la riquesa documental de caràcter local, haurem d'aprofundir el nostre estudi amb la incorporació de la recerca d'altres arxius com ara l'Arxiu del Regne de Mallorca, arxius particulars — entre els quals s'han de destacar els particulars de Pere Mulet, de l'arquitecte Guillem Reynés i de les religioses agustines, entre d'altres.

Per finalitzar, reiterar una vegada més, que aquest és només un primer esborrany d'una obra que tot just estam iniciant i que certament en el futur assolirà unes dimensions de més volada.

---

50 Lligalls 696 - 697, AMA.

Sumari

Randa: algunes anotacions sobre la seva història. (<i>Miquel Angel CAPELLÀ GALMÉS</i>)	7
Pina. (<i>Bernat SERVERA</i>)	14
Algaida: del pretalaiòtic a l'edat mitjana. (<i>Gabriel BIBILONI TROBAT</i>)	22
Algaida. Segles XVI-XVIII. (<i>Pere MULET CERDÀ</i>)	30
Algaida durant l'època contemporània. Dos segles de convulsió i de canvi. (<i>Pere FULLANA PUIGSERVER</i>)	39
Els Llull de Castellitx. La família de Ramon Llull. (<i>Antoni GILI</i>)	61
Els brodats de la casulla d'Algaida. (<i>Magdalena BENNÀSSAR BINIMELIS</i>)	68
Un exemple de la indústria rural tèxtil al Pla de Mallorca: Algaida durant l'Antic Règim. (<i>Miquel Josep DEYÀ BAUZÀ</i>)	73
Els establits de Tresorer i Punxuat. (<i>Pere MULET CERDÀ- Joan MULET CERDÀ</i>)	79
Algaida i la neu. (<i>Pere A. SEGURA CORTÈS</i>)	136
Les mesures higienicosanitàries del municipi d'Algaida (1800-1855). (<i>Rafel PUIGSERVER POU</i>)	143
La fil·loxera al Pla de Mallorca. (<i>Bartomeu PASTOR SUREDA</i>)	147
El moviment associatiu catòlic a Algaida durant el primer Franquisme: els anys quaranta i cinquanta. (<i>Joan Josep MATAS PASTOR</i>)	150
Una visió del teatre de Pere Capellà: el tractament de l'humor en la dramaturgia capellaniana. (<i>M. Magdalena ALOMAR VANRELL</i>)	161
Els Teleclubs d'Algaida: Randa i Pina. (<i>Margalida PUJALS MAS-Manel SANTANA MORRO</i>)	172
La torrentada del 9 de setembre de 1955 a Algaida. (<i>Alexandre MULET BALLESTER Margalida OLIVER VANRELL- Joan BARCELÓ TROBAT</i>)	179
Les ordinations de Jaume II: les pobles. (<i>Jaume ANDREU GALMÉS</i>)	191
Les Ordinations de Jaume II i el seu impacte sobre l'estructura agrària. (<i>Antoni MAS FORNERS</i>)	202
Aproximació a les 'Ordinations' de Jaume II des d'una perspectiva històrica. (<i>Montserrat CASANOVAS STOBART</i>)	208
Catàleg de camins del terme d'Algaida: la xarxa viària al segle XIX. (<i>FORTEZA-ORDINAS-ROTGER-REYNES-AGUILAR-DURAN</i>)	214
Evolució urbana i infraestructures socials a Algaida (1800-1860). (<i>Catalina FULLANA PIZÀ-Pere FULLANA PUIGSERVER</i>).	225
Projecte de catàleg d'arquitectura de la vila d'Algaida, 1800-1936. (<i>Catalina FULLANA PIZÀ</i>)	236

**MANCOMUNITAT
PLA DE MALLORCA**

**Consell
de Mallorca**

**Comissió de Cultura
i Patrimoni Històric**